

Prezent și perspective în cultura romă în viziunea intelectualilor, liderilor și oamenilor de succes romi

Coordonatori: Elena Zamfir și Vasile Burtea

Autori:

Carmen Bărbat
Vasile Burtea
Ioan Popoviciu,
Salomea Popoviciu
Cătălin Zamfir
Elena Zamfir

Echipa de culegere a datelor din teren:

Arad: Daniela Dăngulea

Bihor: Marian Daragiu, Tina Daragiu, Ioan Popoviciu

Brăila, Buzău, Constanța, Iași: Vasile Burtea

București: Mădălina Burtea, Rodica Ilie, Luminița Ionescu, Constanța Runceanu, Marian Runceanu, Țică Vasilica

Neamț: Maria Bengoi, Vasile Burtea

Timiș: Oana Antonescu, Carmen Bărbat, Mihai Cavalu, Miron Corici, Elisabeta Covaci, Roxana David, Cristian Goția, Petru Jurjia, Marius Matichescu, Mihai Andrei Obrejan, Ciprian Pânzaru, Anca Pănoiu, Henriete Richter, Manfred Richter, Laurențiu Țăru, Marius Vasiluță

Cuprins

Introducere	5
<i>Elena Zamfir</i>	
Capitolul 1: Interesul cercetării pentru populația de romi	9
<i>Elena Zamfir</i>	
1.1. Romii – un obiectiv prioritar al cercetării sociale	9
1.2. Cum a reacționat comunitatea la începutul tranziției. România și Europa în fața problemelor romilor	10
1.3. Cercetările pe tema romilor	11
Capitolul 2: Romii în literatura de specialitate. O analiză sistematică a publicațiilor științifice din anii 1990-2011	12
<i>Salomea Popoviciu & Ioan Popoviciu</i>	
2.1. Importanța cunoașterii factorilor de influență în cercetare	13
2.2. Obiectivele analizei	14
2.3. Criteriile de selecție a publicațiilor	15
2.4. Dinamica în timp a literaturii de specialitate cu privire la romi	16
2.5. Problemele punctuale abordate	17
2.6. Rolul educației ca factor de dezvoltare a unei elite rome	24
2.7. Concluzii	30
Capitolul 3. Romii, o etnie cu o poziție socială specială în istoria Europei/ României	32
<i>Elena Zamfir</i>	
3.1. Poziția socială a minorităților	32
3.2. Poziția socială distinctă a minorității rome	32
3.3. Poziția culturală a grupurilor etnice	33
3.4. Identitatea cetățenească și etnică: <i>Bi- sau multi-culturalism?</i>	34
3.5. Atitudinea majoritară față de romi	34
3.6. Populația de romi în procesul global de schimbare	35
3.7. Perspectiva romilor	36
3.8. Pungi de sărăcie cu profil etnic	37
3.9. Capcana 'țigănizării'	38
Capitolul 4: Două strategii de cercetare și de intervenție	41
<i>Elena Zamfir & Cătălin Zamfir</i>	
4.1. Romii ca o populație închisă	41
4.2. Romii ca populație deschisă la schimbare	
4.3. Riscul sociologilor: să-i 'închidă' pe romi prin cercetările lor	42
4.4. Dubla/multipla identitate și efecte asupra strategiilor de cercetare	44
Capitolul 5: Romii în procesul istoric: beneficii și costuri	47
<i>Elena Zamfir & Cătălin Zamfir</i>	
5.1. Valurile istorice	47
5.2. Valurile educaționale	48
5.3. Semnificația școlii pentru succesul social	51
5.4. Valurile ocupaționale	54

5.5. Motivația de a se integra în sistemul economic	57
5.6. Punctul de pornire al relansării	58
Capitolul 6: Segmentul superior al populației de romi	60
<i>Elena Zamfir & Cătălin Zamfir</i>	
6.1. Perspectiva romilor de a ieși din marginalizare	60
6.2. Metodologia cercetării	61
6.3. Eșantionul și structura lui	Error! Bookmark not defined.
6.4. Caracteristicile eșantionului	Error! Bookmark not defined.
6.5. Câteva observații privind grupul țintă	Error! Bookmark not defined.
Capitolul 7: Trei profiluri ale romilor de succes	67
<i>Vasile Burtea</i>	
7.1. Schimbări la nivelul liderilor	67
7.2. Aportul cultural al intelectualilor romi	71
7.3. Achizițiile celorlalți oameni de succes romi	76
7.4. Concluzii	81
Capitolul 8: Factorii cristalizării unui segment social superior al romilor	82
<i>Elena Zamfir</i>	
8.1. Noul context politic: Explozia oportunităților	82
8.2. Capacitatea educațională a populației rome: situația inițială și evoluția ei în perioada tranziției	83
8.3. S-a îmbunătățit situația școlară/ profesională a romilor în întreaga perioadă a tranziției?	85
8.4. Mediul familial: factor decisiv al succesului individual	86
8.5. Educația: principala cale a ieșirii din subdezvoltare	89
8.6. Un factor demotivator: beneficiile modeste ale școlii	93
8.7. Impactul modernizării asupra natalității	95
Capitolul 9: Atitudinea față de cultura romă	97
<i>Elena Zamfir</i>	
9.1. Gradele autoidentificării segmentului social superior: de tip social și cultural	97
9.2. Limba romany	102
Capitolul 10: Atitudinea față de cultura romany	107
<i>Elena Zamfir</i>	
10.1. Cum privește cultura romany segmentul social superior al comunității rome?	107
10.2. Instituții culturale ale romilor	115
10.3. Stil de viață: Participări ceremoniale	115
Capitolul 11: Imaginea de sine a romilor	118
<i>Elena Zamfir, Cătălin Zamfir, Vasile Burtea</i>	
11.1. Personalitățile rome	118
Capitol 12: Liderii religioși. Evoluții alternative: de la „țiganul păcătos” la „țiganul mântuit”	123
<i>Ioan Popoviciu & Salomea Popoviciu</i>	
12.1. Contextul social al convertirii romilor	124
12.2. Experiențe și mărturii ale liderilor religioși romi neo-protestanți	125
12.3. Câteva observații și concluzii	133
Bibliografia capitolului 2 (Salomea Popoviciu și Ioan Popoviciu)	136

PREFAȚĂ

Am trăit mulți ani cu romi în jurul meu. Am avut colegi despre care se presupunea că sunt romi, dar asta nu prea conta. Erau ca toți ceilalți oameni. Imaginea mea despre romi, ca de altfel a marii majorități a românilor, era însă o imensă cortină de hârtie pe care se mișcau continuu imagini ale unor ȕigănci ghicitoare, ȕigani cu mari pălării și pantaloni negri bufanți mergând pentru mici afaceri despre care nu aveam habar, cete de copii desculți care se țineau după trecători. O altă lume, la marginea lumii noastre.

Aceștia erau pentru mine romii. Între mine și romii reali era imensa cortină de hârtie. Habar nu aveam ce sunt oamenii care trăiau în spatele acestor imagini-tip.

Era Revoluție. În 21 decembrie 1989. Eram, ca mulți români, în stradă. Deodată, de undeva, a fâșnit un ȕigănuș. Ca toți ȕigănușii, dar am fost uimit de ceva. Venind din spatele cortinei de hârtie, spărgând-o, s-a aruncat în lumea reală. De atunci m-a obsedat acea imagine. Un copil de o puritate și un entuziasm pe care numai un copil îl putea avea, eliberat de hainele stereotipiilor noastre.

Acel copilaș m-a făcut să înțeleg că dincolo de imaginile din cortina de hârtie există o lume umană reală pe care nu o cunoșteam și, ca sociolog, nu făcusem nimic pentru ea.

În 1992, din discuția cu soția mea, Elena Zamfir, având aceleași păreri, a răsărit proiectul primei cercetări sociologice a populației de romi. Au venit și destul de mulți colegi și am realizat împreună o cercetare, cu siguranță, cea mai extinsă din lume, la vreme aceea, a condițiilor socio-economice de viață a romilor. Nu ȕigăncile care cântau și dansau în frumoasele lor costumele, ci oamenii reali care, în ciuda sărăciei cumplite a multora dintre ei, avea ca toți oamenii speranțele lor. În acea cercetare, împreună cu colegii noștri, am cunoscut oamenii reali dincolo de cortina de hârtie. A fost o experiență extraordinară nu numai sociologică, dar și umană. A fost un proiect de cercetare făcut din toată inima, cu multă responsabilitate.

S-au făcut nu numai cercetări sociologice, dar câte ceva și pentru a sparge barierele tradiționale, de a atrage romi în societatea reală de dincoace de cortină: în administrație, în învățământul superior.

Mă bucur că deschiderea noastră din 1992-93 a dat roade. În *Institutul de Cercetare a Calității Vieții* colegi mai tineri au continuat să transforme interesul uman în cercetări sociologice ale acestei lumi care este și ea o parte a lumii noastre reale. O asumare a responsabilității sociologilor români. S-a realizat o bibliotecă solidă de sociologie a romilor care, cu siguranță, va rămâne ca o pagină importantă a sociologiei românești.

Această carte, datorată a doi dintre inițiatorii primei lucrări din 1992-93, Elena Zamfir și Vasile Burtea, reia tradiția începută atunci, dar se concentrează asupra unora dintre cele mai importante rezultate ale procesului de două decenii, la care și noi am adus o contribuție, cât de modestă a fost ea. Studiul de față însă nu ar fi fost posibilă fără inițiativa CNCR-ului și a directorului ei, doamna Mihaela Zătreanu, a cărei colaborare cu ICCV-ul a fost continuă și benefică pentru cercetarea culturii rome. Cartea deplasează interesul de la segmentul cel mai fără speranțe al romilor, la segmentul de succes, oricât de subțire ar fi părut el. Am constatat cu surpriză că acest segment de romi de succes social și economic, intelectuali cu prestigiu, nu este atât de subțire, cât se credea; ci, consistent, și purtător de speranțe.

În ce mă privește, eu aș dedica această carte acelui copil rom din 1989, deschizător de viitor.

Introducere

Proiectul nostru a avut ca obiect de cercetare, nu populația de romi în ansamblul ei, ci doar acel segment care poate fi considerat **unul de succes : intelectuali, oameni de afaceri, activiști social-politici/lideri comunitari**. Cercetarea s-a desfășurat în cadrul proiectului **”Prezent și perspective în Cultura Romă în viziunea intelectualilor, liderilor și oamenilor de succes romi”**, făcând parte din preocupările tematice ale Ministerului Culturii.

Realizarea unui studiu de cercetare în rândul romilor de succes este de natură a cunoaște mai bine complexitatea stilului de viață al acestora și a evidenția aspectele pozitive vizibile, cristalizate în procesul integrării romilor într-o societate modernă. Datele cercetării vin într-un moment oportun în care imaginea romilor atât în România, cât și în Europa s-a asociat tot mai mult cu o cultură a delicvenței și a sărăciei generatoare de percepții discriminatorii ale populației majoritare, percepții îngrijorătoare pentru echilibrul și securitatea comunităților moderne.

Identificarea specificului nevoii de cuprindere a unui larg segment din populația romă, sărăcit și marginalizat social, în acțiuni de schimbare pe linia normalizării situației lui socio-economice, apare nu numai ca un deziderat, dar și ca un imperativ al eliminării discriminării și respectării drepturilor omului cerute de contextul modern european multicultural. La acest proces, deloc simplu, de integrare normală a culturii rome în cerințele unei comunități moderne, un rol însemnat revine și grupului de elită a romilor care poate constitui un reper convingător pentru schimbare și modernizare, venite din interiorul aceste etnii. Întărirea capacității de integrare educațională și pe piața muncii a romilor în acord cu performanțele unei economii moderne ține însă de formarea unei noi culturi a muncii și a responsabilității profesionale ale cărei norme trebuie interiorizate de un nou comportament organizațional.

Analiza noastră a urmărit cauzele principale care au dus la modul de formare a percepțiilor, atitudinilor și comportamentelor referitoare la mecanismele de funcționare a succesului pe scară socială în rândul elitelor rome. Au fost evidențiate totodată și acele practici de schimbare a normelor culturale de viață a romilor, ca beneficiari sau potențiali beneficiari, cu ajutorul liderilor politici sau comunitari, a intelectualilor sau oamenilor de cultură recunoscuți în comunitate.

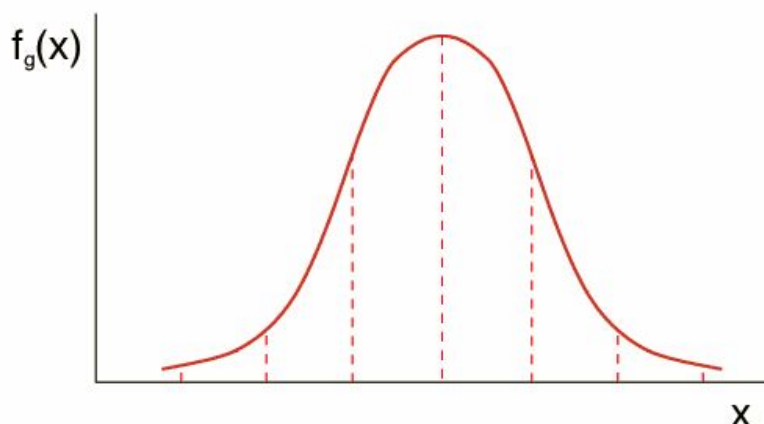
Cercetarea noastră nu a beneficiat de un orizont de timp generos pentru a putea observa impactul schimbărilor la nivelul normelor culturale de viață prin difuzarea unor modele de bună practică oferite de grupul de succes al romilor. Aceasta a avut doar câteva luni la dispoziție pentru a înregistra puncte delicate, sensibile cultural, referitoare la dinamica reușitelor sociale, economice și intelectuale a romilor. Cercetarea s-a desfășurat în perioada octombrie 2011 – aprilie 2012.

Obiectivul major al cercetării a fost acela de a face o analiză cât mai clară și mai apropiată de complexitatea realității socio-economice și culturale, proprie comunității rome. Scopul propus este de a conștientiza și ajuta actorii comunitari și factorii instituționali în imaginarea unor noi strategii de dezvoltare a culturii rome în contextul unor transformări globale moderne. Totodată prezența unor servicii de informare și cunoaștere a diversității culturale și a rezultatului intersecțiilor culturilor ajută la formarea unei atitudini tolerante, flexibile, de acceptare a varietății modelelor culturale de viață, cerință a procesului de globalizare. Mai mult, aceasta contribuie la eliminarea prejudecăților ce stau la baza intoleranței față de alte culturi decât cea proprie - a etnocentrismului – dar, și a discriminărilor culturale care pot aduce prejudicii grave în sfera securității și echilibrului comunitar.

În același timp, ne-am propus ca rezultatele cercetării să ajute la formularea unor recomandări și propuneri pragmatice necesare unui proces de formare a unei culturi a relațiilor interpersonale centrată pe principii antidiscriminatorii, orientată de valori și norme morale de acceptare reciprocă a culturilor. Totodată, inter și multiculturalitatea, într-un spațiu nou european sau global, impun cerințe ale păstrării identității culturale proprii.

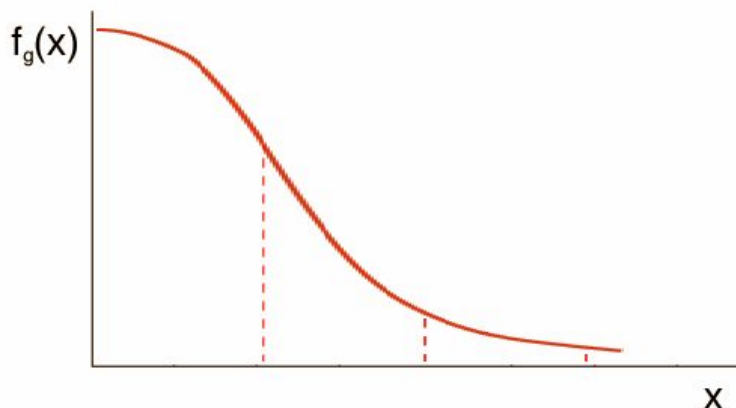
Cercetarea populației de romi se confruntă cu problema distribuției acesteia. Pornind de la premiza că orice comunitate prin variația sa ne oferă o imagine complexă a unei populații diferențiate în timp, putem spune că o parte dintre membrii ei (e drept, puțini la număr), vor reuși la vârf, o altă parte se va situa în clasa de mijloc (aceștia, de regulă, fiind majoritatea) și vor beneficia de un nivel rezonabil de prosperitate. Din acest segment se recrutează și persoanele de succes ridicat; ei sunt purtătorii aspirațiilor, proiectelor de excepție dacă fac eforturi susținute. O minoritate însă va rămâne și la nivelul de jos, cu risc ridicat de sărăcie. Distribuția oricărei populații este de tip Gauss,

Grafic 1: Distribuția Gauss sau “normală”

Populația de romi prezintă însă un alt tip de diferențiere cu o puternică deplasare spre partea stângă a continuumului. Marea majoritate se plasează la un minim de supraviețuire, un trai de viață în condiții de precaritate, greu de imaginat. Un grup mic, la mijloc, are un risc continuu de a cădea în sărăcie sau șanse mici de a progresa. Un alt grup, foarte redus, este de succes. Si din acesta, uneori, o parte din cei care au reușit să aibă performanțe de vârf, se distanțează prin situația lor socio-economică/ și stilul de viață, de identitatea romă.

Grafic 2: Distribuția populației de romi

Ultimele cercetări realizate pe eșantioane naționale nu cuprind segmentul de succes al romilor. Acest deficit de atenție a cercetării are efecte negative asupra moralului populației de romi, dar și asupra atitudinii populației majoritare față de romi. De aceea, luând în calcul doar situațiile dramatice de sărăcie sau neintegrare socială a romilor, e drept, situații foarte extinse în prezent, imaginea rezultată din cercetare este una demoralizantă pentru ei: nu există șanse pentru un viitor mai bun.

În cercetările ICCV din 1992 și după, am căutat să surprindem întreaga plajă a stării social-economice și culturale a populației de romi pentru a evita o distorsiune a realității culturale complexe, specifice stilului lor de viață. Poate de aceea, proiectul nostru se concentrează acum pe segmentul de succes al romilor: intelectuali, activiști social-politici/lideri comunitari și oameni de afaceri. Câteva motive care au stat la baza acestei opțiuni de cercetare:

În primul rând, ***echilibrarea și întregirea imaginii de sine a populației de romi, dar și a schimbării percepției populației majoritare față de romi***. Rezultă de aici o imagine mai realistă, mai completă a varietății situațiilor de viață prezente în comunitatea romă.

În al doilea rând, ***creșterea optimismului privind posibilitățile de îmbunătățire a vieții romilor și motivarea acțiunilor lor pentru depășirea condiției de subdezvoltare***. Rezultatul ar putea fi (așa cum s-a desprins și din cercetarea noastră): „iată, se poate și altfel”; „sunt destul de mulți care au reușit” „oamenii de succes sunt adevărate modele pentru noi”.

În al treilea rând, s-ar putea consolida ***strategia succesului prin modernizare: educația și profesia obținută prin calificare*** fiind principalii factori ai succesului personal de obținere a unui statut social, înalt dezirabil.

În plus, segmentul de succes al unei populații trebuie să fie factorul cel mai productiv, promotor al adăugirii valorilor autentice proprii la cultura existentă și la difuzarea patrimoniului ei prin diferite canale de comunicare în masă.

Acești factori au fost confirmați și de cercetarea noastră. Astfel, așteptările romilor față de cei care fac parte din propria lor elită, desemnate ca modele pentru comunitate, sunt mari și cu speranțe încă neacoperite de acțiuni reale în favoarea comunității lor.

Nu în cele din urmă, am identificat mecanismele succesului individual și social, factorii care facilitează sau blochează promovarea socială la o etnie care, nu s-a bucurat în timp de reușite extinse la nivel de comunitate.

Studiind grupul de succes din rândul romilor, am pornit de la premisa, întărită de teoriile psihosociologice, care subliniază rolul motivant, de tip intrinsec, al reușitelor individuale. Așa cum afirmau psihosociologii români Mihai Ralea și Traian Herseni în cartea „Sociologia Succesului: ”nimic nu întreține mai bine succesul decât succesul însuși”. Este cunoscut că motivarea intrinsecă a acțiunilor este cea care susține cel mai bine performanța însoțită de realizări recunoscute social /succese confirmate și acceptate ca semnificative pentru comunitate.

Capitolul 1: Interesul cercetării pentru populația de romi

Au trecut 22 ani de la Revoluție.

În această perioadă de timp s-au înregistrat schimbări pozitive de care și romii au beneficiat. După 1989, odată cu înlăturarea sistemului comunist în Estul Europei, românii au primit o atenție națională și internațională sporită. Consiliul Europei a făcut din atitudinea față de românii din Estul Europei, un caz de discriminare a acestora în timpul regimului comunist, în speranța că, prin aceasta, situația lor socială se va îmbunătăți substanțial. Nerecunoașterea mult timp a etniei romilor a fost însă o situație generală în Europa. Ea a fost mai accentuată în unele țări comuniste, cum este cazul României, sau recunoscută, în forme ambigue în alte țări. Nici în Europa occidentală etnia romă nu s-a bucurat în trecut de o atenție specială, constantă. Ca dovadă, lipsa unei voințe de a sprijini dezvoltarea culturii romilor cu valorile ei autentice.

1.1. Românii – un obiectiv prioritar al cercetării sociale

În România post-decembristă s-au promovat noi abordări în politicile pentru romii. S-au acordat resurse financiare pentru suportul romilor, atât la nivel european, cât și național. Cercetarea științifică în sfera socialului a avut ca una dintre temele prioritare situația romilor.

Este normal ca acum, după 22 ani, să tragem câteva concluzii.

Cazul romilor ca grup este însă unul special: o populație, cu un profil etnic distinct cu un grad foarte ridicat de sărăcie plasat mereu la marginea societății. Românii au fost și încă sunt slab integrați ocupațional, cu un nivel scăzut de școlarizare. În acest context, nu românii ca persoane sunt obiectul interesului colectiv, ci românii ca populație, ca grup.

De aici și interesul științific pentru populația de romii în ansamblul ei: diagnoza condițiilor social-economice colective, identificarea factorilor responsabili de efectele acestor condiții la nivelul întregului segment. Pentru a dezvolta o politică de suport nu individual, ci colectiv, e necesară cunoașterea din perspective multiple a stării acestei populații.

Cercetarea e satisfăcută când și-a făcut responsabil datoria: producerea unei diagnoze corecte pentru o intervenție socială corespunzătoare. Încă din primii ani ai tranziției s-a realizat o masă apreciabilă de cercetări în acest sens.

În cercetările ICCV centrate pe problematica romilor din 1992 și după, s-a înregistrat o largă plajă a stării sociale, economice și culturale a populației de romii.

Romii apar ca un segment al populației cu dimensiuni semnificative, greu de definit, dar care prezintă și o largă variație internă. O foarte mare parte a lor trăiesc în condiții de mare precaritate. Puțini sunt cei care au reușit să-și realizeze un standard de viață rezonabil, prin integrare în procesul de modernizare.

Întrebarea pentru întreaga comunitate este: ce șanse are populația de romii să depășească starea de subdezvoltare /marginalizare? ce ar putea face colectivitatea pentru a o sprijini ?

În plus, față de romii există o datorie colectivă. Ea nu a avut șanse social-economice și nici sprijinul necesar să-și dezvolte potențele sale culturale în trecutul comunist. Nu este întâmplător că există o voință colectivă puternică a romilor de afirmare socială și de dezvoltare a potențelor sale culturale. Și, complementar, o voință politică, națională, dar și europeană de suport pentru dezvoltarea culturii romilor.

Situația colectivă actuală este rezultatul unui proces complex:

- * Un mod de viață sedimentat istoric, cu predominanță defensivă, de adaptare la situații sociale de marginalizare și sărăcie severă.

- * Natalitate ridicată care a consolidat poziția lor marginală. Condițiile de marginalizare ar fi trebuit să impună și o politică de creștere a calității nașterilor.

- * Atitudinea majorității, și ea solidificată istoric, de marginalizare/ discriminare a romilor, chiar dacă nu fățiș, de cele mai multe ori, în mod implicit /indirect.

1.2. Cum a reacționat comunitatea la începutul tranziției. România și Europa în fața problemelor romilor

După Revoluție, problema romilor s-a europeanizat. La început, Consiliul Europei și ulterior Uniunea Europeană a acordat o atenție specială romilor și șanselor lor de integrare în comunități moderne.

O componentă importantă a politicii Uniunii Europene este cultivarea pluralității culturale. Împotriva tendinței de uniformizare culturală națională, dar și globală, valorile culturale au fost promovate ca surse axiologice distincte. În România, după 1990 s-a produs un proces de „reabilitare” a culturii rome: limba, folclorul, tradițiile. Promovarea distinctivității culturii rome reprezintă totodată un instrument al schimbării imaginii colective a romilor.

Dar s-a făcut, cred, și o eroare de prioritate. Considerându-se că principala cauză a situației actuale a romilor este *discriminarea*, s-a dezvoltat un efort important de combatere a discriminării. Desigur, acest efort este un obiectiv important cu efecte pozitive clare: o modificare a discursului public cu presiune asupra comportamentului social. Dar nu putem să nu remarcăm și un rezultat frustrant: discursul antidiscriminatoriu, ignorat în fapt de factorul politic, s-a confruntat cu riscul de a rămâne „gol”, datorită procesului de adâncire continuă în sărăcire și marginalizare social -economică a etniei romilor, proces care nu a putut fi stopat. Putem presupune că această orientare a fost alimentată și de o iluzie: transformările social-economice ale tranziției vor produce rapid un proces de creștere economică care, automat, ea însăși, va rezolva și problemele sociale ale romilor.

Ulterior, se pare că Occidentul a făcut și o a doua eroare strategică în desfășurarea programelor pentru romi. Au fost susținute adesea, cu resurse financiare importante, **inițiative non-guvernamentale**, ignorându-se **importanța unor politici publice consolidate** și orientate de o viziune strategică în timp. Nu dispunem, în cei 22 de ani, de evaluări independente ale efectelor tuturor acestor programe, dar imaginea publică pare să fie dominată mai degrabă de dezamăgire. Rezultatele par acum a fi fost modeste raportate la resursele acordate și eforturile umane implicate. Am asistat la o fragmentare a suportului pentru romi în funcție de urgențe, întâmplător stabilite. La aceasta s-a adăugat și o lipsă a specialiștilor în derularea unor programe mari la nivel național, acompaniată de o finanțare fluctuantă, nesustenabilă. De regulă, proiectele au fost centrate pe obiective mărunte, arbitrar alese de finanțatori, necorelate cu o viziune a priorităților strategice de dezvoltare durabilă a etniei. Nu trebuie însă ignorate și acele importante efecte pozitive ale acestor programe, dar care ar putea fi considerate mai degrabă secundare: s-a oferit oportunitatea multor romi să participe și să-și dezvolte competența și motivația pentru activități de interes public; s-a format deja un segment important de lideri romi; indiscutabil s-a îmbunătățit situația economică și socială precară a liderilor romi și, mai larg, chiar a participanților. Efectul asupra beneficiarilor nu este nici aici însă foarte clar. Partea negativă a fost că Occidentul nu a acordat aceeași atenție și programelor publice /administrative, preferând la început doar abordările non-guvernamentale în speranța, neprobată de altfel, a dezvoltării unei mișcări civice, durabile și extinse, de tip non-guvernamental. În lipsa unei susțineri de către sistemul administrației publice locale, multe din inițiativele acestor asociații nu au putut fi continuate după terminarea finanțărilor externe.

În România, datorită agravării problemelor economice, politice și sociale ale tranziției, situația complexă a romilor nu a devenit o preocupare publică majoră deși au existat și unele programe instituționale demne de menționat.

Se pot aminti aici multe inițiative în sprijinul romilor, care pot părea ca punctuale, dar efectele lor pozitive s-au dovedit importante prin multiplicarea lor. Un exemplu, semnificativ pentru cercetarea noastră referitoare la segmentul de succes al romilor: introducerea unor locuri rezervate pentru romi în sistemul universitar. La început, în 1992 inițiativa a venit din partea secției universitare de asistență socială de la Facultatea de Sociologie, Pedagogie și Asistență Socială din București. La Facultatea din București, asistența socială a primit anual 10- 15 locuri rezervate pentru romi și a continuat până în prezent. Un an mai târziu, în 1993, locuri rezervate la secțiile de asistență socială s-au extins și la Universitățile din Timișoara, Iași și Cluj. Exemplul a fost urmat și de unele noi universități: Oradea, Craiova, Sibiu etc. S-a deschis astfel o oportunitate deosebită, provocând o motivare în rândul romilor pentru educația universitară, prin exemplaritate.

Unele măsuri de acest fel, dar nu de o asemenea amploare, pot fi identificate și la alte specializări universitare (economie, științe politice și la filologie pentru specializarea limbă română).

O altă inițiativă: în 1991, prin ordin al ministrului MMPS la toate Direcțiile județene și în Minister s-a introdus obligativitatea angajării unui specialist rom care să se ocupe de formele de suport social și de înregistrarea situației romilor. Se pare că, aproximativ la jumătate din direcțiile județene au fost angajați romi pe asemenea poziții dedicate. Ulterior, ideea, din păcate, nu a primit o susținere prin extindere.

Alte inițiative mai târzii: angajarea de experți romi la primării. Din păcate unele angajări au fost pe poziții neclare, insuficient definite. Aceeași situație o găsim și în cazul *mediatorilor sanitari* și a mediatorilor comunitari.

Elaborarea Strategiei Guvernului României de Îmbunătățire a Situației Romilor în 2001 (HG 430/2001) a avut un impact direct asupra standardului de viață a romilor dar, din păcate, cu o durabilitate și constanță mult prea redusă în politicile publice centrate pe răspunsuri la problemele multiple ale romilor.

După 1990 - și până în prezent - asistăm la o pluralitate de inițiative ale ONG-urilor susținute prin finanțare externă, dar mai mult ca eforturi individuale și sporadice, care au avut efecte importante asupra soluționării unor nevoi sociale punctuale în anii care au urmat. Ele au fost departe însă de a acoperi aria largă a problemelor sociale ale comunităților române sărace, care de fapt s-au multiplicat în timp, adăugându-se mereu la cele din trecut. Lipsa unor politici guvernamentale structurate la nivel național, centrate pe integrarea romilor într-o economie modernă de piață de tip concurențial, s-a simțit în timp, în viața de zi cu zi a familiilor române și în special a tinerei generații. Vulnerabilitatea acestor politici guvernamentale a fost pregnant vizibilă în plan educațional și profesional. Rata îngrijorător de mare de respingere a romilor de pe piața muncii sau a imposibilității de acces la un loc de muncă stabil a fost și rămâne, poate cel mai mare risc de marginalizare pentru etnia română.

1.3. Cercetările pe tema romilor

În acest context este explicabil interesul științific pentru domeniul populației de romi. Cercetările pot fi clasificate în două mari categorii: cele referitoare la diagnoza condițiilor socio-economice ale populației de romi și cele centrate pe o analiză a programelor sociale de suport în refacerea condiției sociale și economice a etniei române. Pentru a dezvolta o politică eficientă de suport nu individual, ci colectiv, e necesar să se cunoască corect care este starea acestei populații.

Dacă se pornește corect de la stabilirea profilului nevoilor, cercetarea poate propune și răspunsuri punctuale pentru soluționarea lor prin servicii sociale de suport specializat.

Încă din primii ani ai tranziției, în cercetarea problematicei comunităților române s-a adunat o masă apreciabilă de rezultate și concluzii pragmatice ce puteau fi convertite în acțiuni orientate spre schimbări sociale dorite. Din păcate, acestea au fost fructificate prea puțin de factorii decizionali, iar în anumite perioade de timp, chiar ignorate. Așa se explică faptul că, deseori, în elaborarea unor strategii guvernamentale pentru incluziunea romilor într-o societate modernă, recomandările realiste, reușite ale multor cercetări din domeniu, bine făcute și cu o „imaginație sociologică” demnă de luat în seamă, nu s-au regăsit deloc.

În cei 22 ani ai tranziției s-au făcut foarte multe cercetări pe eșantioane naționale centrate pe dinamica situației socio-economice și culturale a romilor. Multe dintre cercetările empirice sunt focalizate pe diagnoza problemelor sociale. Altele pe politicile sociale de suport și pe evaluarea programelor destinate romilor care ar fi putut să stea la baza schimbărilor instituționale în vederea îmbunătățirii vieții lor. Foarte puține sunt însă acele cercetări care monitorizează rezultatele schimbărilor sociale în procesualitatea lor și a modelelor de bună practică care s-ar fi putut extinde la nivel de comunitate.

În acest studiu vom utiliza ca analiză secundară a datelor cercetări asupra situației socio-economice a romilor, desfășurate în timp, bazate pe eșantioane reprezentative la nivel național. Vom evalua, ca repere pentru analiza noastră, concluziile unor lucrări realizate de echipe de cercetători, cu impact asupra grupului țintă: segmentul de succes al romilor.

Capitolul 2: Romii în literatura de specialitate. O analiză sistematică a publicațiilor științifice din anii 1990-2011

”...doresc să înțeleg traiectoria noastră spre recunoaștere – nu ca un Celălalt exotic, obiect al batjocurii și dorinței, ca problemă de rezolvat, ci ca subiecți, cetățeni sau chiar membri ai unei umanități comune.” (Ethel Brooks, 2009)

Citatul de mai sus aparține unui conferențiar la Facultatea de Studii de Gen și Sociologie de la Rutgers, care a contribuit cu articole, studii și cărți de specialitate la literatura tot mai amplă cu privire la persoanele de etnie romă. Ethel Brooks este cadru didactic, cercetător, autor, activist, femeie și aparține etniei rome. Pe de-o parte, afirmându-și cu demnitate etnia, autoarea are imaginea unei ”persoane rome integrate și de succes”—un model apreciat și demn de urmat—dar pe de altă parte, ca ”membru al unei umanități comune” autoarea refuză să fie încorsetată într-un tipar rigid în care specificitatea etnică devine mai degrabă un mit caracterizat de o preservare artificială a tuturor modelelor etnice tradiționale. Alături de ea mai sunt și alții precum: Nicolae Gheorghe, Alexandra Oprea, Vasile Burtea, Mihai Surdu, Delia Grigore, Ion Sandu, Mariana Sandu, Mariea Ionescu, Letiția Mark sau Gelu Duminică, pentru a menționa doar câțiva dintre specialiștii, activiștii și cercetătorii care și-au asumat public și își susțin apartenența la identitatea romă, contribuind la îmbogățirea culturii rome din spațiul geografic românesc. Aceștia, pledează pentru integrare (și nu asimilare), promovând manifestarea etnică specifică, dar fără o menținere artificială a modelelor etnice care, în mod natural, se diminuează odată cu transformările și schimbările caracteristice societăților moderne. În acest sens, Delia Grigore (2007: 58), activist intelectual rom notează:

...e normal să preluăm anumite lucruri de la populația majoritară, însă problema apare în momentul în care nu conștientizăm că acele obiceiuri/modele nu sunt ale noastre și ele trebuie adaptate cultural.

În general, un grup minoritar atrage atenția majorității prin anumite atribute ”distincte” sau pe baza calităților ”naturale” ale membrilor considerați ”reprezentativi”, iar aceste atribute devin, apoi, puncte de referință (Rosch, 1973). Astfel, pe baza procesului cognitiv denumit în psihologie categorisire socială, oamenii elaborează criterii care îi ajută să perceapă și să explice realitatea înconjurătoare (Corneille & Leyens, 1997). În ceea ce privește explicațiile oferite grupurilor minoritare, acestea sunt deseori facilitate de saliența percepută a unor aspecte superficiale precum culoarea pielii, limbajul sau portul dar acestea implică și o explicație de esență—care poate lua forma unor explicații genetice, rasiale, culturale, sau istorice—care le conferă sens, și determină o diferență categorială mai mare între ”noi” și ”ceilalți”. Așadar, etnicul rom este frecvent perceput de populația majoritară prin prisma ”prototipului” de rom, care într-un mod destul de previzibil, nu poate oferi decât o imagine simplistă, deseori eronată, și inadecvată în facilitarea înțelegerii celor care fac parte dintr-un grup atât de heterogen. În realitate, așa cum observa Enikő Magyar-Vincze (2009), nimeni nu se naște rom, ci doar devine rom, deoarece categoria de ”rom” nu există în afara sistemelor de clasificare dominante în contextul social dat. De aceea, notează autoarea, pozițiile în care sunt localizați printr-o multitudine de mecanisme sociale și economice, visurile pe care și le pot imagina, condițiile în care trăiesc, normele culturale care li se prescriu, sau prejudecățile prin care sunt percepuți, toate la un loc îi creează ca și subiecte sau categorii sociale ce primesc denumirea de ”rom”.

După evenimentele din decembrie 1989 când au devenit evidente câteva noi tendințe în ceea ce privește populația romă, atât comunitatea, în general, cât și specialiștii, în particular, au căutat să înțeleagă, să explice și să ofere soluții pentru ceea ce purta tot mai des eticheta de ”problemele romilor”. Printre primii autori care au oferit o diagnoză comprehensivă a situației romilor au fost Elena și Cătălin Zamfir (1993) în lucrarea, cotată ca referință pentru cercetare, *Țigani între ignorare și îngrijorare*. Cercetătorii au notat cinci noi tendințe ale populației de romi după 1989 și anume:

1. Conturarea unei mișcări active de afirmare etnică și politică a romilor, însoțită de revendicări cu privire la respectarea unor drepturi fundamentale și susținută de procese și tendințe europene;
2. Apariția unui segment redus de romi înstăriți (pe căi legale sau mai puțin legale);
3. Sărăcierea segmentului majoritar al populației de romi în comparație cu nivelul de trai majoritar;
4. Amplificarea gradului de vizibilitate a delincvenței și violențelor (atipice tradițional) romilor. Datorită portretizărilor în mass-media a romilor ca înfăptuitori de acte criminale, perceperea socială generală a fost că delincvența și răbufnirile violente sunt mai frecvent întâlnite în rândul etnicilor romi decât în rândul populației majoritare, aspect însă ce ține mai mult de tendința psihologică a corelațiilor iluzorii decât de realitate (Hamilton & Rose, 1980);
5. Apariția unor conflicte intergrupale dintre o parte a membrilor grupului majoritar și diverse grupări de romi, care în unele zone au luat proporțiile unor conflicte interetnice.

Toate aceste tendințe au contribuit, mai mult sau mai puțin, la întărirea dihotomiei dintre ”noi” și ”ei”. Mai mult, cercetările și publicațiile cu privire la romi, inițiate de persoane care aparțin etniei rome, oferă o perspectivă mai ”intimă” a diverselor experiențe, provocări, realizări și aspirații care se află în spatele imaginilor, stereotipurilor și reprezentărilor abstracte ale ”romilor”. De aceea, literatura de specialitate oferă informații valoroase cu privire la ”Celălalt”, iar datorită faptului că un prim pas spre înțelegere este cunoașterea, dorința autorilor este ca incursiunea în domeniul publicațiilor științifice cu privire la romi să aibe, cel puțin, potențialul de a reduce distanța socială percepută între ”noi” și ”ei”, astfel încât ”Celălalt” să ajungă, treptat, să fie privit într-o lumină nouă, ca membru al unei umanități comune.

2.1. Importanța cunoașterii factorilor de influență în cercetare

Lucrările de specialitate cu privire la romi sunt influențate de cel puțin doi factori interrelaționali și anume: contextul social prestabilit și abordarea individualizată a autorilor ca răspuns la acest context. Pe de-o parte, orice publicație are loc într-un anumit context social prestabilit. De exemplu, în perioada regimului socialist, atitudinea generală care s-a manifestat efectiv în practica politică și socială cu privire la romi a fost denumită de specialiști *universalistă* (Zamfir & Zamfir, 1993). Astfel, accentul a căzut îndeosebi pe ”idealul cosmopolitismului”, unde, în realitate universalismul deseori era doar o încercare superficială și impusă forțat, de mascare a imperialismului politic, cultural și economic. Prin urmare, s-a asistat la asimilarea forțată a romilor la modelele populației majoritare prin mijloace administrative, întărite de obiectivele politice. Consecințele acestei atitudini universaliste s-au resimțit atât în ceea ce privește atitudinea populației majoritare față de romi cât și a romilor față de propria identitate. De exemplu, pe baza interviurilor realizate în diverse comunități de romi, Adrian Nicolae Furtună (2007:10) notează că ”un important segment al romilor și al populației majoritare, încă, înțeleg că asimilarea reprezintă unul din importanții pași spre integrare”, nepercepând-o ca pe o renunțare la o serie de valori culturale. În acest context, un activist rom citat de Mihai Neacșu (2007: 58) remarcă:

...alor noștri, părinții, rudele, se raportează la ceilalți, la majoritari. Nu ți se spune (de multe ori) să înveți bine sau să stai cuminte pentru că e o normă bine de urmat, ci ți se spun o grămadă de lucruri pe care trebuie să le îndeplinești ”ca să nu te faci de râs față de români”, să fii ca ei pentru că ei reprezintă modelul de succes. Îți vine să te întrebi dacă nu cumva românii ăștia sunt cei mai cuminiți, cei mai deștepți iar calitățile acestea le au nu pentru că au făcut ei mari eforturi să le dobândească, ci pentru că sunt români, iar tu dacă vei sta cuminte, vei învăța bine, vei fi și tu ca ei (român)”.

În perioada socialistă, politica egalitarismului, în cadrul căreia romii nu erau recunoscuți ca minoritate națională, în care idealul era să fii român, romii care s-au integrat au fost cei care au făcut eforturi către o aculturație totală. În aparență, romii păreau să-și fi găsit un loc în societatea românească: aveau loc de muncă (mai mult sau mai puțin stabil), aveau locuințe (cu chirie), și

mergeau (obligatoriu) la școală. Iar cei care au trecut de 40 de ani și sunt astăzi întrebați ce părere au despre epoca socialistă, majoritatea susțin că: "Era mai bine ca acum", "Aveam slujbe stabile" "Aveam cu ce ne îmbrăca" sau "Copiii puteau merge la școală" (Grigore, 2007: 29; Olah & Bălătescu, 2008; Voicu, 2007).

Perioada post-socialistă a fost, în general, caracterizată de o perspectivă *etnicistă* în cadrul căreia exista posibilitatea manifestării etnice a tuturor comunităților (minoritare sau majoritare). În ceea ce privește romii, pe de-o parte, recunoașterea (și uneori promovarea) identității etnice le-a permis mobilizarea, organizarea și implicarea politică și culturală. Pe de altă parte, însă, s-a accentuat marginalizarea economică și socială a unui segment semnificativ al romilor (Pons, 1999). Ca reacție, programul etnic cel mai frecvent promovat de către populația majoritară a fost unul minimal și anume "combaterea intoleranței și promovarea unui climat de acceptare suplimentat adesea de sprijinirea unor caracteristici etnice specifice ale minorităților" (Zamfir & Zamfir, 2003). Din punct de vedere teoretic, această perspectivă are la bază o presupuziție simplificată și naivă că sursa principală a "problemelor romilor" constă în prejudecățile și discriminările romilor de către neromi. În consecință, sunt ignorate problemele sociale și economice, cât și efectele marginalizării îndelungate asupra minorității rome. Reacția minorității rome a constat, în acest context, în formarea unei elite a mișcării romilor, care pe lângă aspectele pozitive, poate să aibă și un efect contrar celui urmărit. De pildă, Neacșu (2007: 61-62) atrage atenția asupra faptului că deseori "elita romilor" este formată din romi asimilați care nu cunosc fundamentele culturii romany și care au interiorizat complexe și frustrările etnicului rom asimilat cultural dar neacceptat de ceilalți ca și rom. De aceea, este nevoie de o elită a romilor (care de altfel, începe să prindă contur), cunoscătoare a elementelor principale a culturii romilor, care să promoveze fundamente ale identității etnice precum limba, cultura și istoria proprie, dar într-un context modern, al schimbării, în care accentul principal trebuie să cadă pe dezvoltarea capacităților de afirmare pe plan socio-economic și cultural.

2.2. Obiectivele analizei

Până în prezent există puține analize ale literaturii de specialitate cu referire la populația romă din România (Berevoescu et al., 2002; Foszto, 2008; Mărginean et al., 2001). În acest sens, fie s-au realizat liste complete ale lucrărilor dintr-o perioadă determinată care au avut ca obiect minoritatea romă din România, (Mărginean et al., 2001), fie s-au sugerat liste de lucrări reprezentative (i.e. liste bibliografice) în funcție de populația investigată (Berevoescu et al., 2002) sau tematicile abordate, ordonate în funcție de tipul publicației (i.e. volume monografice, studii științifice, rapoarte de cercetare, etc.) (Foszto, 2008). De exemplu, în prima analiză comprehensivă, realizată de o echipă de cercetători coordonată de Ioan Mărginean (2001), cele 160 de studii identificate cu privire la minoritatea romă au fost abordate prin prisma domeniilor de analiză și a perspectivelor utilizate în cercetare.

Pe de-o parte, continuând tradiția cercetărilor precedente, iar pe de altă parte dorind să contribuie la dezvoltarea cunoașterii științifice cu privire la populația romă, lucrarea de față și-a propus să investigheze caracterul continuu sau discontinuu al abordărilor teoretice și metodologice ale diverselor publicații din literatura de specialitate cu privire la populația de romi din perioada 1990-2011. În acest sens, pe baza unei lecturări preliminare s-au identificat câteva categorii de analiză cu ajutorul cărora s-a putut, apoi stabili continuitatea sau discontinuitatea abordărilor. În primul rând, s-a descris dinamica în timp literaturii de specialitate cu privire la populația romă, în funcție de contextul social, economic și politic în care a apărut publicația.

În al doilea rând, s-au identificat problemele punctuale abordate în literatură, analizându-se modul în care acestea reflectă și întăresc o anumită imagine a romilor în societatea românească, în funcție de prezența și frecvența următorilor doi factori:

1. *factorii protectori*—considerați de specialiști ca având potențial profilactic cu rol în păstrarea unor condiții sociale, economice și culturale echilibrate, în vederea integrării sociale și a promovării bunăstării populației rome;

2. *factorii corectori*—considerați de specialiști ca având un potențial ridicat de reducere a riscului de sărăcie și excluziune socială a romilor.

În al treilea rând s-a analizat rolul educației ca *factor de dezvoltare* a unei elite române, definită ca un grup social format din indivizi ale căror performanțe sunt considerate superioare mediei grupului din care fac parte.

2.3. Criteriile de selecție a publicațiilor

Lucrările analizate au fost identificate, în primul rând, cu ajutorul motoarelor de căutare existente pe Internet. Astfel, s-a apelat la bazele de date internaționale: ProQuest, EBSCO, CEEOL, Index Copernicus, Scopus, Thomson Reuters, PsycINFO, Eric, PubMed și Google Scholar și Google. De asemenea, a fost consultată rețeaua informațională oferită de WorldCat, în mod special pentru identificarea cărților de specialitate cu privire la populația romă. Termenii căutați au fost: "*populația romă*", "*țigani*", "*minorități etnice*", "*elita romă*"; "*Romanian Romani*", "*Romanian Gypsy*", "*Romanian ethnic minorities*", "*Romanian Roma elite*".

Au fost excluse toate lucrările publicate înainte de 1990, articolele de presă, tezele de doctorat și lucrările de analiză genetică sau biologică ale căror subiecți au fost de etnie romă. De asemenea, au fost selectate doar lucrări scrise în limba română sau engleză. Lucrarea de față a optat pentru criteriul "vizibilității" pe Internet, din următoarele rațiuni:

1. *accesibilitatea*—se cunoaște că Internetul a devenit prima opțiune de căutare informațională atât a specialiștilor cât și a publicului larg, astfel încât, analiza lucrărilor la care au acces majoritatea celor interesați devine necesară;
2. *verificabilitatea*—metoda aleasă, datorită accesibilității sale, oferă posibilitatea altor echipe de cercetare de a verifica, valida și îmbunătăți nivelul cunoașterii pe măsură ce noi studii devin "vizibile" pe Internet;
3. *certificarea calității*—majoritatea articolelor publicate în jurnalele identificate prin bazele de date internaționale ar putea constitui o garanție (cel puțin decentă), a calității, datorită trecerii printr-un minim proces de recenzare. Desigur, sunt lucrări care au un nivel ridicat al calității și care nu au trecut vreodată de o comisie de recenzori și lucrări de o calitate îndoielnică nedetectată de procesul de *peer-review*.

În al doilea rând, au fost verificate referințele bibliografice citate de articolele de specialitate din ultimii cinci ani pentru a se include lucrările relevante care au fost inițial omise. Astfel s-au identificat, în prima fază, un număr de 218 lucrări, iar pentru analiza de față, criteriile de includere a lucrărilor în eșantionul cercetării au constatat în:

1. *descrierea sau analiza* unor politici, programe sau măsuri care au potențialul de a duce la (sau care au contribuit la) bunăstare și incluziune;
2. *descrierea sau analiza* unor politici, programe sau măsuri care au potențialul de a reduce (sau care au redus) sărăcia și excluziunea;
3. *explorarea* factorilor de dezvoltare care contribuie la promovarea unei elite a etnicilor romi.

Pe baza acestor criterii au fost selectate 144 de lucrări care au fost codate și analizate în funcție de următoarele variabile:

1. *categoriile de analiză*: (a) dinamica în timp în funcție de contextul social, politic și economic a publicațiilor cu privire la romi, (b) problemele punctuale abordate, (c) elita romă.
2. *caracteristicile* politicilor, programelor sau măsurilor descrise în funcție de caracterul *mainstream* sau *targeting* pentru un grup la risc;

3. *evaluarea metodologică*: obiective (diagnoza nevoilor sau evaluarea programelor/politicilor), și metode (calitativă, cantitativă, complexă);
4. *efectele asupra factorilor de risc, a celor protectori și/sau corectori și a celor de dezvoltare* în cazul programelor, politicilor sau măsurilor riguros evaluate (e.g. post-test, pre-post test, statistică inferențială, statistică descriptivă).

2.4. Dinamica în timp a literaturii de specialitate cu privire la romi

Domeniul de analiză a etnicilor romi din România nu a cunoscut niciodată un interes atât de vizibil precum cel de după 1990. Acest lucru nu este surprinzător, dat fiind politica de asimilare a romilor din perioada socialistă, perioadă caracterizată de un vacuum al cercetărilor și publicațiilor de specialitate cu privire la minoritățile etnice. Astfel, scrierile care au urmat evenimentelor din decembrie 1989 au continuat tradiția autorilor consacrați din prima jumătate a secolului douăzeci (e.g. Ion Chelcea, *Câteva observațiuni etnografice asupra rudarilor din Muscel*, 1934; *Țigani aurari*, 1942; *Țigani din România. Monografie etnografică*, 1944; *Rudarii. Contribuție la o enigmă etnografică*, 1944) sau de după al doilea război mondial (e.g. Nicolae Gheorghe, *Origin of Roma's slavery in the Romanian Principalities*, 1983), care au scris monografii, etnografii și descrieri istorice cu privire la etnicii romi. În același timp, însă, noile publicații aduc cu sine atât diagnoze ale nevoilor populației rome, cât și analize și descrieri ale politicilor și programelor sociale destinate integrării și dezvoltării sociale ale acestora (Achim, 1998; Burtea, 2009; Burtea, 2000; Ionescu & Cace, 2000; Crișan, 1999; Grigore et al., 2009; Nicolae, 2006a; Oprea, 2005; Preoteasa, Cace & Duminiță, 2009; Surdu & Surdu, 2006; Zamfir & Preda, 2002; Zamfir & Zamfir, 1993).

Această preocupare a fost mobilizată, într-un context social în care asistăm atât la relansarea programelor universitare de sociologie, asistență socială, antropologie și psihologie cât și la apariția institutelor și centrelor de cercetare socială (e.g. ICCV, IMAS SA, Institutul Național de Statistică) și implicarea organizațiilor și organismelor naționale și internaționale în susținerea financiară a acestor demersuri (e.g. Agenția Națională Pentru Romi, Banca Mondială, Salvați Copiii, Romani CRISS, UNICEF, Fundația Pentru o Societate Deschisă, USAID). Așadar, s-au realizat numeroase studii, cercetări, rapoarte și sondaje de opinie care au avut ca subiect minoritatea romă din România, existând un număr mare și variat de observații, provocări și recomandări în acest domeniu.

Numărul publicațiilor accesate pe Internet care tratează aspecte culturale, sociale sau economice cu privire la minoritatea romă a cunoscut o evoluție constant ascendentă. Dacă între 1990-2000 s-au identificat doar 11 lucrări (7,64%), între 2001-2005 numărul acestora a crescut semnificativ (la 31,94%) atingând punctul culminant în perioada 2006-2011 (60,42%) (vezi tabelul 1).

Tabelul 1. Numărul publicațiilor pe ani 1990-2011 identificate prin motoarele de căutare pe Internet (n=144)

Anul publicației	(n)	%
1990-1995	4	2.78
1996-2000	7	4.86
2001-2005	46	31.94
2006-2011	87	60.42

Aceste rezultate pot fi explicate, într-o anumită măsură, prin prisma contextului social, politic și economic de dezvoltare a spațiului românesc. Pe de-o parte, în România, Internetul a intrat în uz curent de abia în 1995, iar publicațiile științifice autohtone se găseau, până atunci, exclusiv în biblioteci. Abia mai târziu, în general după anul 2000, bibliotecile, editurile și jurnalele de specialitate, universitățile și institutele de cercetare au început un proces, destul de anevoios, de scanare a publicațiilor de referință și postarea lor pe Internet. Acest proces se află, încă, în derulare, ceea ce explică numărul redus al publicațiilor identificate în această perioadă. Pe de altă parte, acest număr redus coincide și cu un număr (încă) redus al specialiștilor români în domeniul științelor sociale. Astfel, primele publicații sunt ale personalităților consacrate din domeniul academic (e.g. Elena Zamfir, Cătălin Zamfir, Ioan Mărginean, Viorel Achim, Mihail Merfea,

Gheorghe Nicolae, etc.), și a autorilor străini (e.g. Beck, 1993; Kenrick, 1991; McDonald, 1999; Temple, 1999, etc.).

În această perioadă a fost publicată prima, și cea mai amplă analiză despre problemele romilor din România, și anume lucrarea coordonată de Elena și Cătălin Zamfir, *Țigani între Îngrijorare și ignorare* (1993). Lucrarea, bazată pe o cercetare complexă (cantitativă și calitativă), pe un esantion reprezentativ de gospodarii de romi, oferă publicului român o analiză comprehensivă a diagnozei problemelor sociale și economice a romilor pe baza căreia au fost apoi clădite o serie de măsuri corective și protective. De exemplu, rezultatele cercetării au arătat că, în acea perioadă, doar 51% dintre copiii romi din România, cu vârsta de 10 ani, frecventau regulat cursurile școlare. Pe lângă aceștia, 14% întrerupseseră școala, 16% o frecventau "când și când", iar 19% nu se înscrieseră vreodată la școală. În urma acestei situații alarmante, autorii au considerat că introducerea condiției de a frecventa școala pentru obținerea alocației de stat pentru copii va ameliora acest rezultat. Desigur, la vremea respectivă, rezultatele acestei propuneri erau încă la stadiul de speculație. Totuși, intuiția specialiștilor, pe baza datelor din cercetare, a fost confirmată după 6 ani, când în urma studiului condus de Institutul de Cercetare a Calității Vieții (ICCV, 1998 citat de Zamfir), s-a dovedit că situația s-a îmbunătățit, astfel încât 70% dintre copiii romi, cu vârsta de 10 ani, mergeau zilnic sau aproape zilnic la școală, și doar 18% nu mergeau deloc sau nu au fost înscriși vreodată. Mulți dintre respondenți au notat importanța alocației pentru copii în decizia de a-i trimite pe aceștia la școală.

După anii 1994-1995, societatea academică românească se dezvoltă odată cu cooptarea noilor specialiști din rândul absolvenților primei promoții post-revoluționare de asistență socială și sociologie, a căror publicații încep să apară după 2001. În perioada 2001-2011 se remarcă o creștere semnificativă a numărului de publicații, atât sub forma jurnalelor și volumelor indexate în baze de date internaționale, cât și a rapoartelor de activitate și de cercetare a unor organisme naționale și internaționale. Această creștere coincide cu o serie de politici și strategii corective și afirmative cu privire la populația romă precum: Strategia de Îmbunătățire a Situației Romilor (HG 230/2001) sau Planul Național Anti-Sărăcie și Promovarea Incluziunii Sociale (HG 839/2002). De asemenea, un rol important l-au avut organizațiile civice cu focalizare pe integrare, educație și/sau combaterea discriminării (e.g. Fundația Pentru O Societate Deschisă, Salvați Copiii, Agenția Împreună, Romani CRISS, etc.) și programele de finanțare PHARE.

Un alt lucru care merită notat este că această perioadă (2001-2011) corespunde cu conturarea unei elite intelectuale rome care și-a adus contribuția și în domeniul publicațiilor din sfera științelor sociale (e.g. Burtea, 2009; Burtea, 2000; Duminică, 2003, 2010; Furtună, 2007; Grigore, 2007, 2009; Ionescu, 2000, 2002, 2006, 2011; Mark, 2009, 2010, 2011; Neacșu, 2007; Oprea, 2004, 2005; Sandu, 2005; Surdu, 2004).

2.5. Problemele punctuale abordate

Un număr semnificativ al publicațiilor analizate încep printr-o prezentare descriptivă asupra istoricului romilor în spațiul românesc și a numărului de romi din România (e.g. Achim, 1998; Burtea, 1999; Burtea, 2008; Grigore, Neacșu & Furnună, 2007; Sandu, 2005c; Zamfir & Preda, 2002). Referitor la problemele punctuale dezbătute de literatura de specialitate, în lucrarea de față, au fost identificate următoarele: educație, sănătate, locuri de muncă (venit, ajutor social, etc.), discriminare (pe bază de etnie sau etnie și gen) și/sau relații interetnice, infrastructură, participare comunitară, căsătorii timpurii, abuzul, neglijarea sau exploatarea copiilor și elita romă (vezi figura 1).

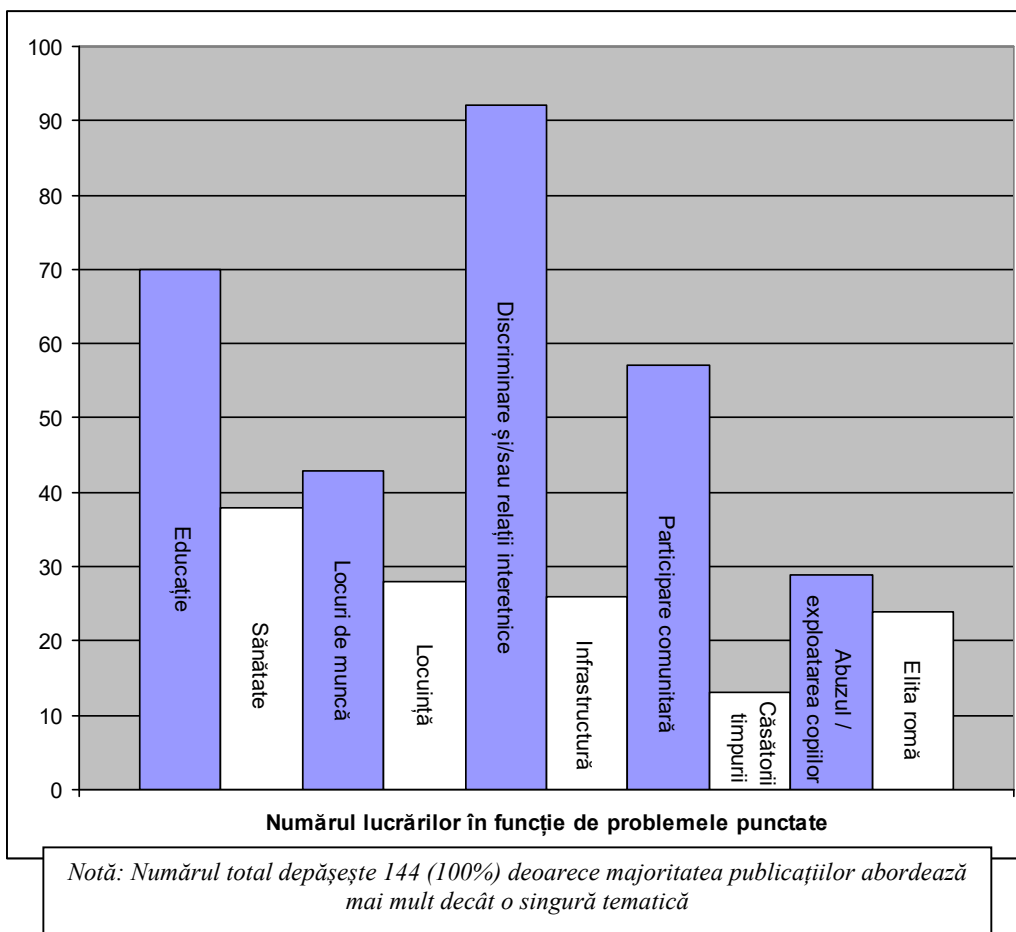

Figura 1. Numărul lucrărilor în funcție de problemele punctuale

Imaginea romilor în literatura de specialitate este cu precădere încărcată de conotații negative. Pe baza problemelor punctuale din publicațiile științifice se conturează trei tematici prioritare și anume: discriminarea/relațiile interetnice, educația și participarea comunitară. Acestea conduc la conturarea unei imagini negative cu privire la un grup social marginalizat, deseori discriminat, mai degrabă inactiv și, în general, slab reprezentat în comunitate și cu o precaritate la nivelul educației. Studiarea acestor probleme de către comunitatea științifică sugerează că cel puțin în lumea academică, a societății civice și la nivelul politicului există un sentiment al asumării responsabilității în ceea ce privește găsirea strategiilor eficiente de soluționare a problematicilor identificate.

Spre deosebire de problemele discriminării, educației și participării la viața comunității, tematici precum căsătoriile timpurii și locuința sunt mai puțin dezbătute. În ceea ce privește căsătoriile timpurii, studiile arată că există o tendință ca tinerele rome să se căsătorească la vârste mai înaintate (aproximativ 17 ani) în comparație cu generațiile anterioare, dar la o vârstă mai timpurie în comparație cu populația majoritară (aproximativ 24 ani) (Surdu & Surdu, 2006). Vârsta medie, de 17 ani la căsătorie, este încă destul de scăzută, dacă ne referim la standardul majoritar, îndeosebi în condițiile în care un număr semnificativ (aproximativ 35%) dintre femeile rome, mărturiseau în anul 2002 că s-au căsătorit înainte de vârsta de 16 ani (Berevoescu et al., 2002; Surdu, 2004). Aceste date se corelează cu sarcina timpurie, o lipsă a posibilităților de angajare și cu un abandon școlar prematur. De asemenea, căsătoria timpurie apare în general în familiile care păstrează un model cultural tradițional și în care există un model familial al căsătoriilor timpurii și o situație financiară precară (Surdu, 2004). Un motiv pentru care această tematică este mai puțin abordată (ca frecvență) în literatura de specialitate ar putea fi faptul că mariajul timpuriu este considerat a fi mai degrabă un efect secundar al unei comunități patriarhale și, în consecință, o caracteristică culturală. Astfel, este posibil să existe o tendință a specialiștilor de a evita subiectele mai "delicate cultural" din teama de a nu fi acuzați de etnocentrism. Acest lucru ar putea explica și opțiunea (des întâlnită) de a trata subiectul căsătoriilor timpurii prin

prisma unor descrieri etnografice și nu prin abordări critice, cum ar fi, de pildă, cele ale literaturii feministe (Oprea, 2005). Un alt motiv ar putea fi dat de faptul că fenomenul căsătoriilor timpurii apare ca o consecință a sărăciei și a lipsei de educație, și astfel, specialiștii să considere că prin acționarea asupra cauzelor reale, în timp, se va asista și la o diminuare (cu șanse de eliminare) a acestui obicei ”tradițional”.

În ceea ce privește locuința, studiile semnalează că, față de populația majoritară, romii din România au condiții de locuit mai proaste, cu un număr mediu de persoane/locuință mai ridicat și cu o calitate și un confort al locuinței mai scăzute (Bădescu, et al., 2007; Berevoescu, et al., 2002; Căce & Vlădescu, 2004). Un motiv pentru care această tematică este mai puțin dezbătută, ar putea fi faptul că starea locuinței se corelează cu factori precum locurile de muncă și sărăcia, corelate la rândul lor cu educația—care este dezbătută amplu în literatură. O altă explicație pentru numărul mai redus al publicațiilor care tratează problematica locuințelor la romi ar putea fi dată de un interes mai ridicat, al organismelor care susțin financiar diversele proiecte de cercetare, pentru măsuri de dezvoltare pe termen lung (e.g. educație, integrare și participare comunitară, etc.), fapt ce influențează numărul publicațiilor care raportează rezultatele obținute în urma programelor sau proiectelor implementate.

Un subiect care începe să apară tot mai frecvent în literatura de specialitate este cel referitor la elita romă, sau la modelele de succes din rândul etnicilor romi. Această tendință se explică prin faptul că un număr tot mai ridicat de specialiști remarcă importanța modelelor de succes și a elitelor pentru cultivarea, dezvoltarea, promovarea și consacrarea talentelor și performanțelor distinse din rândul romilor. (Beck, 1993; Braga et al., 2009; Gamonte, 2009; Gheorghe et al., 2009; Grigore, Neacșu & Furtună, 2007; Marx, 2010). La acest aspect vom reveni ulterior.

Toate aceste tematici sunt analizate printr-o varietate de abordări și metode de cercetare dintre care cele mai numeroase sunt cele calitative (32%) (studii etnografice, interviuri, studii de caz, observații participative, focus-grupuri, etc.), urmate de:

- eseuri și/sau analize teoretice (27%);
- cercetări cu o metodologie complexă care cuprind eșantioane reprezentative (naționale sau zonale), împreună cu abordări calitative sau analize statistice secundare (13%);
- analize statistice secundare (7%);
- cercetări cu o metodologie complexă care cuprind analize statistice secundare și metode calitative (7%);
- analize de conținut media (6%);
- rapoarte de activitate (3%);
- cercetări empirice cu eșantion reprezentativ național sau zonal (2%);
- experimente psihologice (2%);
- cercetări cu o metodologie complexă care cuprind analiză de documente și metode calitative (1%).

De asemenea, un număr de 60 de lucrări au inclus o evaluare fie a programelor, politicilor sau măsurilor analizate, fie a nevoilor identificate. Restul de 84 de lucrări au avut o abordare descriptivă a problemelor punctate. Dintre lucrările care au inclus o evaluare, un număr de 16 publicații au evaluat cel puțin un program sau o politică, 42 au evaluat cel puțin o nevoie identificată, iar 2 lucrări (Grigore, Neacșu & Furtună, 2007; REF, 2007) au inclus o evaluare complexă a nevoilor și programelor/politicilor (vezi figura 2).

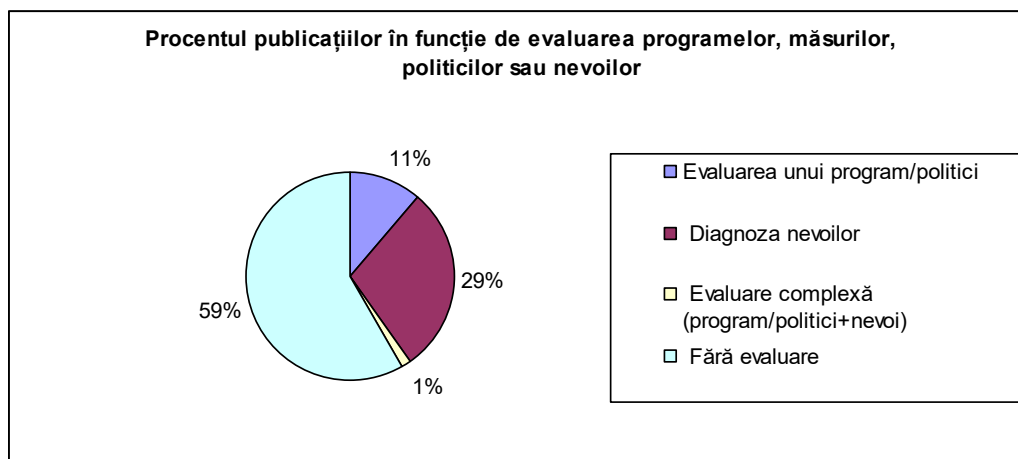

Figura 2. Procentul publicațiilor în funcție de evaluarea programelor, măsurilor politicilor sau nevoilor.

În primul rând, aceste rezultate sugerează faptul că, în România, nu există, sau nu se publică, încă, rezultatele evaluărilor comprehensive ale măsurilor, politicilor sau programelor derulate. Ideal, eforturile de prevenție și intervenție în situații de sărăcie, marginalizare și excluziune socială ar trebui să fie fundamentate pe baza cunoașterii cauzelor reale ale acestora. Din păcate însă, cauzalitatea este extrem de dificil de stabilit și, din cunoștințele pe care le avem, până în prezent nu se cunoaște cauzalitatea nici unui factor de risc identificat în cercetări. Astfel, strategiile de prevenție și intervenție ar trebui direcționate înspre modificarea sau chiar (pe cât posibil) eliminarea factorilor care se dovedesc a fi în mod consecvent asociați sărăciei și excluziunii sociale ale minorității rome și încurajarea factorilor protectori ai bunăstării și incluziunii sociale și corectori ai sărăciei și excluziunii sociale.

Necesitatea acestui lucru este cu atât mai pregnantă cu cât consecvența unei asocieri indică probabilitatea unei asocieri cauzale. Astfel, este regretabil că o mare parte a studiilor de specialitate nu identifică, prin măsuri rigurose evaluate, eficiența (sau ineficiența) măsurilor implementate. De exemplu, cu ajutorul unor evaluări s-ar putea descoperi prezența unor factori corectori în cazul cărora nu există un cadru adecvat pentru intervenție. De asemenea, s-ar putea ca anumite programe să aibă un impact pozitiv prin încurajarea unor factori protectori, ducând la o mai mare încredere cu privire la rolul acționării asupra acestora în favorizarea schimbării sustenabile.

În al doilea rând, s-ar putea ca, cel puțin o parte a proiectelor la care s-a făcut referire în literatura de specialitate să se afle în faza premergătoare, sau de planificare a acestora, iar pentru acest pas, evaluarea nevoilor este, deocamdată, suficientă. Cu ajutorul evaluării nevoilor, în cazul în care problematica analizată este prevalentă în societate, afectând profund și pe termen lung un număr semnificativ de persoane, intervenția pe baza factorilor de risc sau a celor protectori s-ar justifica în ciuda lipsei unor dovezi clare cu privire la cauzalitate.

În ultimul rând, s-ar putea să existe o anumită teamă sau îndoială cu privire la impactul programelor derulate și o reticență în evaluarea acestora, sau în cazul evaluării interne, o reticență de publicare a rezultatelor mai puțin pozitive. Această tendință poartă denumirea de *bias* de publicare. În cercurile academice se cunoaște că atât editorii jurnalelor de specialitate cât și autorii diverselor studii, au tendința de a publica și raporta doar rezultatele pozitive ale cercetărilor. Acest *bias* apare chiar dacă studiile ale căror ipoteze au fost infirmate, sau ale căror rezultate sunt nule, sunt comparabile ca valoare și calitate a *design*-ului cu cele ale căror ipoteze sunt confirmate, sau care dobândesc rezultate pozitive (Easterbrook, et al, 1991). Se pare că motivele cel mai des invocate pentru această tendință sunt: pierderea interesului autorului față de subiectul testat, teama cercetătorului că lucrarea sa nu va prezenta interes pentru jurnalele de specialitate; presupuziția autorului/editorului că lucrarea nu va fi citită și/sau citată de alți specialiști (Dickersin, 1990). Acest *bias* ar putea explica numărul redus de cercetări care au raportat politici, măsuri sau programe fără un efect semnificativ asupra reducerii factorilor de risc pentru excluziune și/sau sărăcie sau pentru promovarea incluziunii și/sau bunăstării.

Prezența și frecvența factorilor protectori în literatura de specialitate

Analiza de față a identificat o serie de factori protectori care, în urma cercetărilor, și-au dovedit potențialul de a promova bunăstarea și incluziunea socială. Aceștia sunt descriși și analizați într-un număr de 23 de publicații (vezi figura 3 și tabelul 2).

Tabelul 2. Publicații care descriu sau evaluează factori protectori

Publicații
Bădescu et al., 2007; Burtea, 2000; Capoeru et al., 2007; Dobrică & Jderu, 2005; Duminică & Preda, 2003; Filipescu, 2009; Fleck & Rughiniș, 2008; Foszto, 2007; Foszto, 2009; Gross, 2006; Ionescu, 2011; Jigău & Surdu, 2002; Matache, 2009; Mudure, 2003; Nasture, 2005; OSI, 2007; Poșircă, 2009; Preoteasa, Cace & Duminică, 2009; Schneeweis, 2011; Seghedi, Gheorghiu & Hawke, 2011; Surdu & Szira, 2009; Vincze, 2010; Zamfir, 2003.

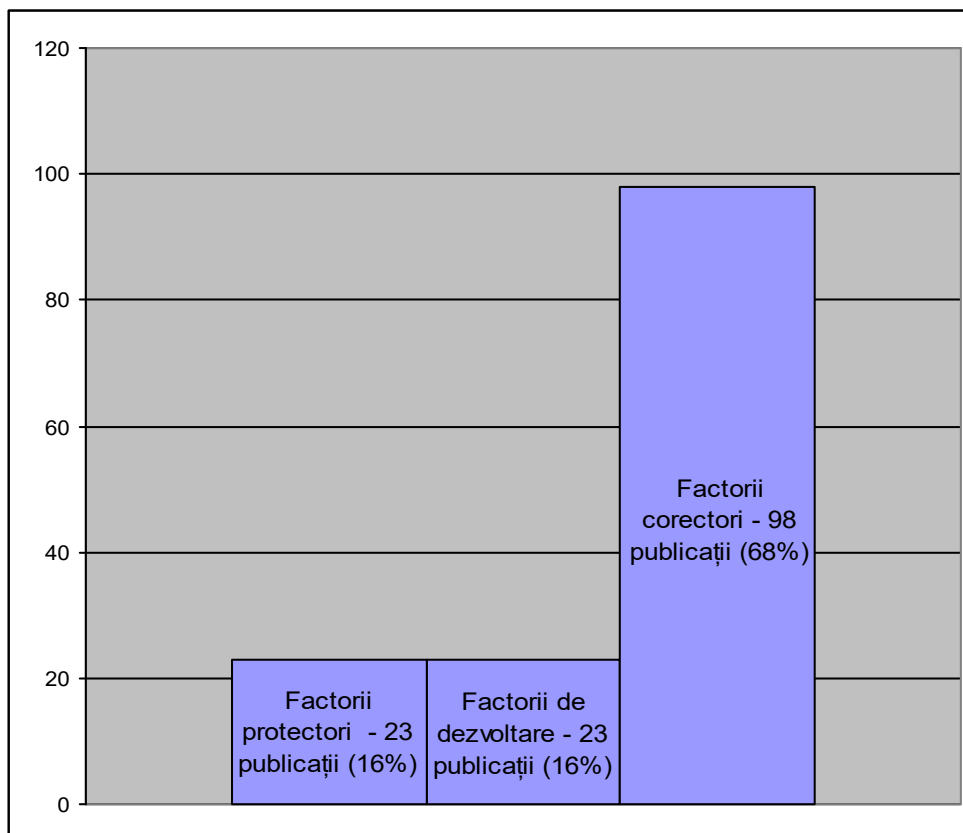

Figura 3. Frecvența factorilor protectori în literatura de specialitate

Factorii protectori identificați în publicațiile științifice constau în:

1. *politici* destinate incluziunii la mai multe nivele (educație, ocuparea pe piața muncii, sănătate, locuire, relații interetnice, etc.);
2. *programe* comprehensive de integrare educațională;
3. *proiecte* de facilitare a accesului romilor pe piața muncii.

În ceea ce privește politicile destinate promovării și incluziunii sociale, studiile arată că aducerea situației romilor pe agenda de lucru a oamenilor politici are câteva efecte pozitive. Rezultatele cercetărilor arată că Strategia Națională de Îmbunătățire a Situației Romilor facilitează participarea comunităților de romi la viața economică, socială, culturală și politică, chiar dacă aceste eforturi riscă să rămână izolate și nesustenabile, în condițiile în care coordonarea de la nivel național rămâne scăzută (Preoteasa, Cace & Duminică, 2009). Astfel, chiar dacă actorii și mecanismele de implementare există atât la nivel județean cât și local, mecanismele sunt deseori formale, iar actorii implicați nu dețin întotdeauna capacitatea de a lua decizii pentru rezolvarea problemelor. De asemenea, putem menționa că, în domenii precum: educația, ocuparea, sănătatea și locuirea, proiectul lansat în 2005—reprezentând prima inițiativă multinațională destinată exclusiv îmbunătățirii situației socio-economice a romilor din Europa—și anume ”Deceniul de

Incluziune a Romilor”, ar putea avea un efect pozitiv (Bădescu et al., 2007), chiar dacă există pericolul unei implementări *ad hoc* (Nasture, 2005; OSI, 2007). Referitor la programele comprehensive de integrare educațională, studiile arată că educația, dovedindu-se a fi una dintre cele mai bune căi spre incluziune și bunăstare, trebuie stimulată prin măsuri directe. De exemplu, Seghedi, Gheorghiu, și Hawke (2011) au constatat, pe baza evaluării programelor asociației Ovidiu Rom, că educația timpurie este singura intervenție care produce o diferență semnificativă în creșterea ratelor de rămânere în școală a copiilor devaforizați. Astfel, stimulente precum alocația de stat, introducerea unor mese gratuite în școală pentru copiii săraci (nu doar cei romi) cuplate cu:

1. măsuri de promovare a unor modele sociale dezirabile de etnie romă (Jigău & Surdu, 2002);
2. oferirea unor modele de succes în carieră a celor care urmează o școală (Preda, în Dobrică și Jderu, 2005);
3. diverse măsuri afirmative precum: ”A Doua Șansă” (Capoeru, Pop & Vermeulen, 2007; Filipescu, 2009) sau discriminarea pozitivă (e.g. alocarea unor locuri speciale în învățământul secundar și universitar pentru tinerii de etnie romă) au efecte benefice pe termen scurt și lung (Surdu & Szira, 2009).

Prezența și frecvența factorilor corectori în literatura de specialitate

Pe lângă factorii protectori, în lucrarea de față au fost identificați și o serie de factori corectori care, în urma evaluării s-au dovedit a avea un efect pozitiv în reducerea sărăciei și excluziunii (vezi figura 3 și tabelul 3).

Tabel 3. Publicații care descriu sau evaluează factori corectori

Publicații
Abraham, 2002; Alexandrescu, 2008; ANR, 2006; Balcanu, 2008; Berevoescu et al., 2002; Bitu & Morteau, 2009; Bleahu, 2006; Braham & Braham, 2000; Brearley, 2001; Bruni, 1995; Buhuceanu, 2002; Butler & Gheorghiu, 2010; Căce & Vlădescu, 2004; Căce, 2002a; Căce, 2002b; Căce, Proteasca & Irimescu, 2004; Cernat, 2011; Claude & Dimitrina, 2001; Cosma, Cucuș & Momanu, 2000; Costin, 2002; Cretan & Turnock, 2008; Cretan, 2009; Csepeli & Simon, 2004; Draguș, 2003; Duminică & Ivăsiuc, 2010; Földes & Covaci, 2011; Foszto & Anastasoae, 2001; Ghecenco, 2011; Gheorghiu & Butler, 2011; Gherghely, 2004; Grigore et al., 2009; Hajnalka, 2011; Hossu, 2009; Ionescu & Căce, 2000; Ionescu & Căce, 2006b; Ionescu, 2005; Iordache, 2004; Ives & Oikonomidoy, 2010; Jderu, 2002; Kenrick, 1991; Kligman, 2001; Macri & Mihai, 2002; Magyary, 2011; Magyary-Fincze, 2007; Mark, 2009; Masseria et al., 2010; McDonald, 1999; Moisă, 2011; Morteau, 2009; Nicolae, 2002; Nicolae, 2006a; Nicolae, 2006b; Nicolae, 2009; O’Higgins & Ivanov, 2006; Olah & Bălătescu, 2008; Olivera, 2010; OSI, 2004; OSI, 2005; Păfvăleanu et al., 2007; Pop, 2011; Popa, 2009; Răceș & Voicu, 2011; Rădulescu, 2002; Ram, 2010; Raț, 2005; Revenga, Ringold, & Tracy, 2002; REF, 2007a; Rorke, 2011; Rostaș, 2010; Rughiniș, 2002; Rughiniș, 2003-2004; Sandu, 2005a; Skotvedt, 2010; Solimene, 2010; Solimene, 2011; Stelian, 2009; Surdu, 2004b; Surdu, 2004c; Surdu & Surdu, 2006; Surdu, 2008; Surdu, 2011; Tamaș & Laslo & Gabor, 2009; Teampău, 2009; Temple, 2009; Tileaga, 2005; Tileaga, 2006a; Tileaga, 2006b; Tileaga, 2007; UNPD & BRC, 2002; Vincze, 2011a; Vincze, 2011b; Vincze, 2011c; Voicu & Popescu, 2009; Walker, 2009; Woodcock, 2007; Zamfir –coord., 2002; Zamfir & Zamfir, 1993; Zoon, 2001.

Factorii corectori apar într-un număr de 98 de publicații (68%) și constau în:

1. *politici* de corectare a practicilor educaționale negative din trecut;
2. promovarea unor *practici* de planificare familială la romi;
3. *programe* speciale de asistență medicală, profilaxie și educație sanitară;
4. *politici* pentru îmbunătățirea condițiilor de trai ale romilor prin transfer social;
5. *măsuri* de reducere a prejudecăților și discriminărilor față de romi;
6. *politici* de includere a reprezentanților de etnie romă la diverse nivele sociale.

În ceea ce privește politicile de corectare a practicilor negative din trecut, putem oferi ca exemplu, politica de desegregare în școli inițiată în anul 2005. Ca urmare, studiile arată că numărul elevilor romi incluși în sistemul educațional a crescut semnificativ comparativ cu perioada 1989-1990 (Dobrică & Jderu, 2005). De asemenea, îmbunătățirea infrastructurii unităților școlare în care există peste 50% elevi romi (aceste școli se dovedesc a fi semnificativ inferioare), îmbunătățirea calității personalului didactic din mediul rural, și dotarea cu materiale didactice

corespunzătoare duc la o scădere a discrepanței dintre mediul urban și cel rural în privința participării la educație și o creștere a calității educației în cazul celui din urmă (Duminică & Ivăsiuc, 2010). Alți factori care favorizează școlarizarea copiilor și care merită o analiză aprofundată sunt: nivelul mai ridicat de educație a mamei, salarizarea calificată a tatălui, dispersarea familiilor de romi în comunități cu un grad redus de omogenitate; un nivel decent de bunăstare familială (Duminică și Ivăsiuc, 2011). Datorită diferențelor, în ceea ce privește participarea școlară, dintre copiii romi bogați și săraci, măsurile luate trebuie adaptate la nevoile fiecărui grup. Referitor la practicile de planificare familială, studiile arată că femeile de etnie romă apreciază că ele au dreptul de a lua decizii în legătură cu sarcina lor (Berevoescu, et al., 2002). Mai mult, un sfert dintre femeile rome de vârstă fertilă intervievate (între 15-44 ani) au invocat necunoașterea metodelor familiale, chiar dacă au conștientizat nevoia lor de planificare familială și lipsa de educație și informare în acest domeniu. De asemenea, procentul celor care au invocat "lipsa banilor" ca motiv pentru lipsa de utilizare a contracepției a fost cu mult mai ridicat în eșantionul de romi față de eșantionul național (15.8% față de 0.5%). În aceste condiții, se remarcă receptivitatea ridicată față de acest subiect, ceea ce indică faptul că acest segment al populației poate deveni un potențial beneficiar al serviciilor de planificare familială.

Alți factori corectori sunt oferiți de programele speciale de asistență medicală, profilaxie și educație sanitară. În acest sens, studiile indică faptul că angajarea unor persoane (și de etnie romă) care să lucreze ca mediatori comunitari pe probleme de sănătate ar putea avea un efect pozitiv în ameliorarea situației grupului de risc format din persoanele extrem de vulnerabile (indiferent de etnie), cu probleme grave de sănătate și cu o situație economică extrem de precară (Berevoescu, et al., 2002). Rezultatele studiilor arată că există un "grup de risc" caracterizat de venituri foarte mici (care în cel mai bun caz, acoperă doar strictul necesar), privat de hrană des sau foarte des, cu o alimentație deficitară, atât cantitativ cât și calitativ, și care locuiește în gospodării apreciate de operatorii de interviu ca sărace și foarte sărace. De exemplu, sunt studii care notează că într-o proporție de 60%, respondenții romi au declarat că în ultima lună cineva din gospodăria lor s-a dus la culcare flămând (față de 12% din eșantionul nerom), iar numai 53% dintre copiii romi au haine de iarnă (față de 87% din neromi (Fleck & Rughiniș, 2008). De aceea, mediatorii comunitari pe probleme de sănătate și anumite programe, precum cantinele de ajutor social, pot oferi câteva soluții corectoare de protecție pentru cei săraci (Berevoescu, et al., 2002). Totuși, se remarcă nevoia de evaluări riguroase pre și post test pentru a avea date relevante cu privire la eficiența acestor intervenții.

Anumite studii propun, pe baza datelor cercetării, politici pentru îmbunătățirea condițiilor de trai ale romilor prin transfer social de la stat (Raț, 2005). Prin această politică s-ar putea corecta politicile de promovare a bunăstării prin testarea mijloacelor și politica venitului minim garantat din 2002, a căror eficiență a fost pusă sub îndoielă de anumite studii (Pop, 2003; Stănculescu & Berevoescu, 2004; Teșliuc, Pop & Florescu, 2003). O altă măsură corectoare constă în implementarea unor inițiative de reducere a prejudecăților și discriminărilor față de romi. O astfel de măsură, care se dovedește a fi eficientă și la un cost redus, este mediatizarea unor imagini pozitive cu privire la persoanele de etnie romă. De exemplu, Cernat (2011) a descoperit, într-un experiment riguros condus, că expunerea la exemple pozitive cu privire la membrii unui grup extern (*out-group*) (în experiment autorul a inclus exemple pozitive cu privire la prietenia romantică dintre tineri români și romi sau tineri români și bulgari), este suficientă pentru îmbunătățirea atitudinilor cu privire la membrii grupului extern. Astfel, notăm efectele pozitive care s-ar putea dobândi prin portretizarea romilor într-o lumină pozitivă în mass-media—și nu predominant negativă, cum deseori se întâmplă (Balcanu, 2008; Tileagă, 2007; Nicolae 2006a). Un rol important în acest sens l-ar putea avea și organizațiile culturale precum: "Romano Kher", "Aven amentza", "Amare Romentza", Organizația Femeilor Țigănci, sau jurnale de specialitate destinate promovării feminismului rom precum "Nevi Sara Kali", care ar putea contribui la scăderea prejudecăților și îmbunătățirea atitudinii grupului majoritar față de cel minoritar. De asemenea, într-un alt experiment psihologic, Ives și Oikonomidoy (2010) au descoperit că interacțiunile sociale duc la o scădere a distanței sociale percepute dintre persoanele rome și cele nerome. Așadar, introducerea unui program de educație prin cooperare ar putea avea rezultate pozitive în reducerea discriminărilor și prejudecăților în școlile de curând desegregate.

Considerăm că, datorită importanței ridicate a succesului educațional, astfel de inițiative ar merita să fie testate riguros într-un studiu pilot.

În ceea ce privește politicile de includere a persoanelor de etnie romă la diverse nivele sociale, se observă că lărgirea accesului romilor în rândul consiliilor locale este de mare utilitate, precum și dezvoltarea consilierilor romi de la nivelul inspectoratelor școlare și până la prefecturi sau direcțiile de muncă. Ca efect pozitiv putem aminti înființarea Agenției Naționale pentru Romi (ANR) care aplică, coordonează, monitorizează și evaluează măsurile de intervenție socială, descrise de Strategia Guvernului României de Incluziune a Romilor pentru perioada 2012-2020. Evaluări inițiale sugerează că această agenție ar avea anumite rezultate pozitive în facilitarea accesului persoanelor de etnie romă (cu accent pe categorii vulnerabile precum femeile sau tinerii) în obținerea unui loc de muncă prin programe precum ”Bursa locurilor de muncă pentru Romi” (Cretan & Turnock, 2009). Totuși, programul a întâmpinat și greutăți, observă autorii, îndeosebi datorită lipsei calificărilor necesare a multor romi, sau a motivației de angajare. Ca soluție, ANR a inițiat un program în 2007 de (re)calificare profesională, care deși părea promițător, a fost criticat în ceea ce privește eficiența (O’Higgins & Ivanov, 2006). De aceea, înainte ca astfel de programe să poată genera activități ale căror rezultate să dovedească efecte pozitive observabile și măsurabile, este nevoie de o evaluare realistă și riguroasă.

Programe, politici sau măsuri care nu au efectul dorit asupra reducerii sărăciei și excluziunii romilor

O serie de studii sugerează că anumite programe, politici sau măsuri nu au efectul dorit asupra reducerii sărăciei și excluziunii. Acestea sunt:

1. *politici nediferențiate pentru romi;*
2. *programe și proiecte cu obiective pe termen scurt care și-au propus ameliorarea condițiilor de viață din comunitățile marginale și asigurarea unor condiții de suport minim de bunăstare și dezvoltare.*

Anumite evaluări comprehensive ale programelor și proiectelor implementate în România în perioada 1997-2009, arată că acestea s-au dovedit în mare parte a fi insuficiente, iar uneori chiar ineficiente, atât din punct de vedere financiar cât și din punct de vedere al impactului și al producerii unor schimbări semnificative (Ionnescu, 2011). Problema principală, argumentează Mariea Ionescu (2011), o constituie focalizarea strictă (*targeting*) pe ”grupurile de risc”. Această focalizare, corelată cu obiective prioritare de ameliorare pe termen scurt a condițiilor de viață din comunitățile ”marginale în sistemul economiei de piață” nu aduce rezultatele scontate. Astfel, chiar dacă multe dintre cele 437 de programe și proiecte analizate de autoare au avut anumite efecte pozitive precum asigurarea unor condiții de minim suport de bunăstare și dezvoltare (accesul la apă, caz, electricitate sau canalizare, servicii sociale de educație, sănătate, îmbunătățirea infrastructurii și condițiilor de locuire), după finalizarea proiectelor, efectele s-au resimțit la o scară mult prea redusă. De exemplu, lucrările de infrastructură se bazează mai mult pe percepția nevoilor identificate de elitele locale, inclusiv cele rome, decât pe percepția nevoilor identificate de membrii comunităților preponderent rome (Sandu, 2005). Mai mult, uneori direcționarea fondurilor către lucrări publice de infrastructură, a constituit un beneficiu general pentru comunitățile în cauză, dar în interiorul comunităților locuite de romi, infrastructura a rămas o problemă nerezolvată. Totuși, proiectele care au format prin intervențiile lor structuri asociative în vederea implementării, au oferit un model de responsabilizare a membrilor comunităților de romi care au primit anumite roluri active în proiect. Această angajare a membrilor comunității în procesul de implementare a făcut ca, în anumite cazuri, structurile formate să funcționeze și după finalizarea proiectelor, spre deosebire de altele, care au rămas doar cu un rol decorativ.

2.6. Rolul educației ca factor de dezvoltare a unei elite rome

Ceea ce se remarcă este că în literatura de specialitate se pune accent îndeosebi pe necesitatea măsurilor de protecție a populației rome și pe eforturile depuse în vederea corectării

unor măsuri dovedite inadecvate. Aceste două abordări descrise în analiza de față prin *factorii protectori* și *factorii corectori* sunt, desigur, de o importanță deosebită, dar punând accent mai degrabă pe ”soluționarea problemelor” ele nu sunt suficiente.

Astfel, apare nevoia pentru o a treia abordare, complementară, și anume o abordare pozitivă de cultivare și promovare a unei elite rome, prin identificarea *factorilor de dezvoltare*. Considerăm că doar prin promovarea modelelor pozitive, de succes, a etnicilor romi, se poate face trecerea de la perceperea ”Celorlalți” ca o ”problemă de rezolvat”, la recunoșterea lor ca semeni ai noștri, membri ai unei umanități comune, care pot contribui atât la soluționarea problemelor sociale cât și la dezvoltarea comunității, în general. În acest sens, s-au analizat perspectivele literaturii de specialitate cu privire la elita romă și modalitățile de cultivare, dezvoltare, promovare, și consacrare a talentelor și performanțelor distinse din rândul romilor. Acest subiect al elitelor rome a fost abordat într-un număr de 23 de publicații (16%) (vezi figura 3 și tabelul 4).

Tabelul 4. Publicații care descriu sau evaluează factorii care contribuie la dezvoltarea elitelor rome

Publicații
Barany, 1998; Beck, 1993; Braga et al., 2009; Bunesu, 2007; Cace, 2007; Cretan & Turnock, 2009; Gamonte, 2009; Gheorghe et al., 2009; Gog, 2009; Grigoraș & Pescaru, 2002; Grigore, Neacșu & Furtună, 2007; Harbula, 2009; Ionescu & Cace, 2006a; Kotics, 1999; Marx, 2010; Oprea 2004, 2005; Ries, 2007; Rorke & Wilkens, 2006; Sarău, 2002; Surdu, 2010; Troc, 2002; Zamfir, 2003.

Literatura de specialitate, aproape universal, subliniază că cel mai mare obstacol în calea afirmării romilor a fost, și rămâne lipsa educației. Dacă literatura scrisă a fost pentru o perioadă lungă de timp inaccesibilă romilor, cu atât mai mult studiile de specialitate și cercetările cu privire la romi. Ca o consecință,

...s-au strecurat multe falsuri, multe fantezii, dar și multe prejudecăți sau clișee. Teorii rasiste laolaltă cu diverse ipoteze privind etnogeneza, limba, și chiar numele romilor, au rămas simple presupoziii, secole de-a rândul rămase fără vreun răspuns din partea romilor, pentru simplu motiv că nu știau ce fel de teorii sunt vehiculate pe seama lor (Mark, 2009)

În tot acest timp, romii au continuat să își ducă existența la limita umanului și în cele mai vitrege condiții. Subiectul cu privire la elita romă s-a conturat într-un context în care accentul a căzut deseori pe ”problema romilor”. Astfel, notează Letiția Mark (2009: 119):

Ani de zile disputele între diferitele organizații ale romilor, liderii de opinie, sociologii romi și neromi, aveau ca subiect ”problema romilor”, dacă e nevoie de o simplă abordare socială sau este o problemă politică, de recunoaștere și combatere a discriminării etnico-rasiale. Pentru cei mai mulți cercetători, în anii din ’90 ”problema” constituia ”o îngrijorare care derivă din ignorare”, dacă parafrazăm titlul cunoscutei lucrări ”Țigani între îngrijorare și ignorare”.

Din cadrul oricărei populații defavorizate, există un număr de indivizi care se evidențiază de restul populației și ocupă poziții importante, de putere. Ei devin, astfel, reprezentanți importanți pentru întreaga minoritate, lideri. În România, liderii de etnie romă au adoptat diverse strategii în scopul de a crea o nouă imagine socială a minorității etnice de care aparțin, iar în literatura de specialitate (Grigore, Neacșu & Furtună, 2007; Marx, 2010) se desprind trei astfel de strategii:

1. *Naționalismul romantic*—unificarea grupului etnic în jurul unui rege (Ion Cioabă) sau împărat (Rădulescu Iulian).
2. *Religioase*—transformarea romilor ”exotici” prin convertirea la cultele neoprotestante;
3. *Liberal-democratice*—crearea de partide politice, ONG-uri, asociații culturale și societăți caritabile.

În ceea ce privește elita romă a naționalismului romantic, studiile fie tratează subiectul romilor ”cu palate”—subliniind că dintre aceștia unii au rămas tradiționali și patriarhali, iar alții au devenit moderni, dar tot patriarhali—fie dezbat rolul femeilor—soțiile sau fiicele acestor lideri romi (Gheorghe, et al., 2009; Mark & Vincze, 2009, 2010, 2011; Oprea, 2004, 2005). Părerea generală cu privire la elita romilor ”cu palate” este sumarizată de Letiția Mark (2009) astfel:

Aceștia sunt foarte vizibili pentru că au dorit să devină astfel, după anonimatul și frustrarea trăită, mai ales în anii comunismului (...). Acești romi au vrut să sfideze, "să arate" lumii care îi disprețuia, în care ești apreciat "după ceea ce ai și nu după ceea ce ești". [Ei] stârnesc invidia celorlalți și amplifică ura. Romii nu au câștigat prestigiu prin avere, ci ură amestecată cu teamă și, în continuare, dispreț și respingere, răspândită asupra tuturor, chiar dacă nu fac parte din această "castă".

Totuși, studiile arată că în anumite comunități tradiționale statutul economic determină rangul de "lider" sau "reprezentant" al romilor. Astfel, romul cel mai bogat, care conduce o afacere prosperă și care este membru al unei familii numeroase are șansele cele mai ridicate de a deveni liderul comunității (Marx, 2010).

O a doua categorie a elitei rome este cea religioasă, care acționează îndeosebi în cercurile neo-protestante (Gog, 2009; Ries, 2007). Ceea ce se observă este că un număr tot mai ridicat de lideri religioși romi înființează instituții de cult în care se predică și se cântă în limba română. Acești lideri adoptă un discurs religios care contribuie la crearea unei coeziuni a grupului și o creștere a stimei de sine etnice (Grigore, Neacșu & Furtună, 2007: 44). De exemplu, se predică faptul că poporul rom este iubit de Dumnezeu într-un mod special fiindcă a fost exclus și marginalizat timp de secole, iar această experiență îl ajută să cunoască și să se identifice cu suferința Mântuitorului, care a fost de asemenea, alungat, fără un loc al lui. În consecință, fiind iubit de Dumnezeu, poporul rom află că va avea un loc de cinste în "Împărăția Cerească". Acest mesaj este bine primit de romii care se simt excluși și marginalizați în societate, și care acum găsesc o nouă cale de afirmare. De exemplu, un tânăr rom notează:

La noi în biserică se cântă române, cântă și gajeei! Și lor le place să cânte române! Tuturor le place! Dacă-i frumos! Noi, cu grupul nostru muzical "Gaborii" am început să mergem peste tot în țară să dăm concerte! Toată lumea ne iubește și ne respectă! (citată de Grigore, Neacșu & Furtună, 2007)

Astfel, se observă că participarea la slujbele bisericești are un rol aparte în comunitatea romilor care doresc să se simtă acceptați și apreciați atât în grupul lor intern cât și de comunitatea majoritară (Burtea, 2007; Kotics, 1999).

O a treia categorie a elitei rome este cea a liberalismului democratic. Letiția Mark (2009:119) notează că după căderea regimului cEAUȘIST, odată cu avântul schimbării, entuziasmul afirmării de sine a răbufnit și în rândul romilor, când o mână de intelectuali romi a avut inițiativa organizării civice sau politice. Aceștia au încheiat alianțe, au adresat solicitări Guvernului și au condus campanii în mass media pentru recunoașterea romilor ca minoritate. Această categorie de romi a pledat pentru o reconstrucție identitară. Accentul pus pe re-descoperirea identității nu trebuie, însă, înțeles ca o încercare de anulare a intervențiilor sociale sau a proiectelor pentru îmbunătățirea situației sociale a romilor, fiindcă acestea trebuie să funcționeze complementar. Desigur, asumarea unui profil etnic, practicarea și dezvoltarea unei culturi proprii este un drept care trebuie garantat cu fermitate și sprijinit, iar asumarea unei afiliere etnice și dezvoltarea culturii face parte din libertatea și responsabilitatea proprie fiecărei etnii. Dar, o responsabilitate principală este și pentru asigurarea unui suport pentru dezvoltare și pentru accesul la bunurile și serviciile unei societăți civilizate. Astfel, majoritatea neromă are rolul de a dezvolta capacitățile minorităților defavorizate pentru a obține o viață prosperă și eficientă într-un mediu social-economic activ, în mod special în contextul comun al Europei (Zamfir, 2003).

Această idee a reconstrucției identitare a devenit și un obiectiv politic pentru mișcarea intelectualității rome care depune eforturi pentru valorizarea "imaginii" rome, nu doar în plan social ci și în plan ideologic și academic. De asemenea, ideologia "descoperirii identității" a fost promovată și de noua generație de tineri intelectuali romi care au beneficiat de politicile afirmative (Ionescu & Căce, 2006a).

Studiile de specialitate care tratează subiectul elitei rome sau a liderilor romi notează importanța educației ca factor de dezvoltare, atât în ceea ce privește "imaginea" și cultura romă, cât și afirmarea pe plan socio-economic. În acest sens, o parte a elitei rome descrie rolul pe care l-a avut încurajarea educației de către părinți. De exemplu, fosta președintă a Agenției Naționale pentru Romi, cu rang de secretar de stat, povestește cum după divorțul părinților, a rămas cu mama, femeie de serviciu, care a pus un mare accent pe educație:

Mama m-a însoțit așa..., asta cred că a fost un succes, un punct pozitiv. Dacă m-am dus la grădiniță, mama era femeie de serviciu la grădiniță, deci eram sub ochii ei tot timpul. (...) După aceea, la școală, iar a venit după mine, iar era femeie de serviciu, dar de data asta la școală. Era jenant, pentru că profesorii, dacă nu mi-aș fi făcut temele, ar fi anunțat-o pe mama. (...) Am terminat 10 clase, nu am dat treapta, m-am dus și am făcut școala asta de 6 luni, apoi m-am întors la Focșani și am început să muncesc, mi-am terminat liceul la seral. (...) După '90 lucram la filatură. Într-o zi a venit fratele meu la Focșani și mi-a zis: "Tu ce mai faci aici? De ce nu vii la București să-ți termini studiile, să faci carieră?" (...) Asta am făcut. (...) Și am mers la examen, însă, cum nu aveam suficientă încredere în mine, priveam lista de jos în sus, și un coleg mi-a spus: "Dar privește lista și de sus în jos, poate ești pe listă." Și într-adevăr, eram a patra. (citat de Cace, 2007: 111-115)

De asemenea, educația este un factor important de dezvoltare și datorită potențialului pe care îl are în responsabilizarea individului de a acționa în beneficiul populației de romi:

Sunt țigan tradițional, sunt băiatul mamei...(...). Sincer să fiu, copilăria mea a fost destul de tumultuoasă, părinții mei au crescut la cort, erau foarte amărâți. Mama mea a luat o hotărâre cum că toți copiii ei să meargă la școală, noi fiind 5 frați. Și într-adevăr noi toți copiii am fost înscriși la școală, după care am terminat 8 clase, 10, 12 clase, doi dintre frații mei au încercat și la facultate, dar au picat. (...) Din 1994 eu am devenit om de afaceri, având în proprietate 7-8 magazine alimentare, fiind asociat cu cineva. (...). Mai târziu am avut niște probleme, după care acele magazine le-am vândut și ulterior mi-am făcut o fabrică de materiale de construcții, însemnând pavaj și chestii de genul ăsta. Actualmente am concesionat un râu pentru balastieră și am o organizație culturală pentru romi. (...) În perioada asta a vieții mele și în special după revoluție, am constatat că etnia noastră este atât de marginalizată și sistemul este atât de dezinteresat de problemele noastre, încât, la un moment dat, am spus că este momentul ca eu să mă implic în mișcarea asta a romilor.

În România, prima măsură afirmativă de tip instituțional pentru etnia romă a avut loc în 1992, constând în asigurarea de locuri speciale în învățământul superior pentru candidații de etnie romă. Astfel, s-au acordat 10 locuri speciale la Asistență Socială în cadrul Universității din București, acțiune prin care s-a urmărit crearea unei elite care să preia rezolvarea unora dintre problemele cu care se confruntă această minoritate (Gamonte, 2009). Programul a început să capete contur și a fost preluat în anii următori de universitățile din Cluj, Iași și Timișoara. Astfel, în 1998 existau aproximativ 40 de locuri acordate studenților romi în învățământul superior, iar în scurt timp acest număr s-a extins la 140, și la opt universități. Măsura a continuat să fie imitată și de alte universități, astfel încât, din anul 2002 aproximativ 400 de locuri pe an sunt acordate tinerilor romi. În consecință, o parte importantă a liderilor intelectuali romi a beneficiat de oportunitățile generate de această măsură afirmativă. De exemplu, un tânăr intelectual rom, care a ajuns director al Agenției "Împreună" povestește:

Am făcut un liceu de filologie și acolo mi s-a deschis apetitul pentru științele sociale. (...) Norocul meu în școală a fost și faptul că am avut parte de 'dascăli' adevărați. (...) Pe urmă am dat la facultate la Asistență Socială. Primul an când am dat pe măsuri afirmative în București (al patrulea după ce am terminat liceul) am luat, eu dând primii trei ani în Iași la facultate (...) A fost încă o chestiune ciudată petrecută în ultimul an în Iași: eu nu am dat acolo pe locurile pentru romi; cu toate acestea, când mi-am retras dosarul – după ce fusesem declarat respins – pe el scria mare ȚIGAN! Nu știu, și chiar că nu cred că cineva m-a respins pe acest criteriu, știu însă că acest lucru m-a afectat destul de tare (...). Am terminat facultatea în 2002, da, și am continuat apoi master, politici sociale europene, (...) după care am făcut un master la Universitatea din Malta, în diplomatie. La doctorat încă nu m-am dus, sper să mă duc de anul ăsta. (...) Tatăl meu nu ne-a învățat limba romany, zicea: "la ce îți trebuie ție romany", dar în același timp "nu uita că ești țigan și ca să reușești în viață trebuie să fii de două ori mai bun decât un român" (...) "poți să duci un român în spate 10 ani, când îl pui jos tot țigan te faci". (citat de Cace, 2007: 96-100).

Între timp, acest lider rom, a conceput primul program de ocupare în 2002, "Bursa locurilor de muncă pentru romi" care a devenit apoi politică de stat. Cum a reușit? El spune:

...am plecat de unde am plecat și am ajuns aici. În spate multă muncă, 7 ani de muncă, 14 ore de lucru pe zi, uneori și mai mult. Au fost persoane care au crezut în mine necondiționat, ceea ce îți dă stabilitate." (citat de Cace, 2007: 105-106).

Măsurile afirmative în domeniul educațional cuprind și alte inițiative ale Ministerului Educației în colaborare cu diversele ONG-uri de profil și programe PHARE precum: alocarea de locuri în liceele pedagogice pentru formarea viitorilor învățători romi, introducerea în

învățământul românesc a unor ore de limba și istoria romilor, cursuri universitare de limba romany, formarea gestionarilor pentru problematica romă și introducerea lor în inspectoratele școlare, organizarea unor concursuri naționale școlare de limba romany, deschiderea unor grădinițe bilincve și programe de formare la distanță a cadrelor didactice care predau limba romany.

Totuși, elita intelectuală formată prin politici afirmative, nu are la dispoziție, încă, un material bogat ”despre romi din perspectiva romilor”. Atât în privința istoriei scrise despre romi, cât și a literaturii sau a studiilor și cercetărilor cu privire la romi, vocea romilor nu este încă suficient reprezentată. Ca o consecință, de multe ori și atunci când romii ”reuesc să se exprime, sunt constrânși să o facă prin modurile dominante de exprimare” (Mark, 2009: 126). Acest lucru este cu atât mai pregnant cu cât elita romă cuprinde în mare parte romi asimilați, sau românizați, care au devenit lideri (mai mult sau mai puțin) recunoscuți doar după 1990. Acești romi s-au format în perioada comunistă, în care școala a fost accesibilă copiilor romi, și astfel, idealurile socialiste de egalitate și uniformitate a avut și câteva efecte benefice în acest domeniu. Mulți dintre actualii lideri romi au recunoscut că sunt romi doar după 1990:

Nouă ne spusese cineva că suntem țigani, mama la fel, dar ce e un țigan, care sunt valorile, care este tradiția, habar nu aveam. (...) Nici limba nu o știam, pe noi ne-a așezat Ceaușescu: un țigan, un român, un țigan, un român (citată de Căce, 2007: 116-117).

Așadar, mulți dintre ei, au învățat sau re-învățat limba romany, au creat sau preluat din simbolurile rome (e.g. steagul sau imnul rom) de puțin timp. În acest context, poziția de elită, dobândită în urma performanțelor educaționale și/sau sociale deosebite, poate facilita, în anumite cazuri, o anumită rezervă în afirmarea publică a propriei identități etnice: ”Eram puține fete [studente] pe piață, romnițe, care și-au recunoscut identitatea și care vroiau să facă ceva nu pentru ele, ci pentru comunitate” (citată de Căce, 2007: 117). De asemenea, există și o strategie de ”ocultare a identității etnice” a romilor proveniți din comunități tradiționale și bogate care au reușit să dobândească un statut social superior (Grigore, Neacșu & Furtună, 2007: 45). Aceștia pot păstra anumite valori ale *Romanipen*-ului, precum limba romany, dar doresc să oculteze semnele vizibile ale identității rome, precum portul tradițional sau denumirile rome ale afacerilor:

Înțeleg că suntem romi, eu unul mă mândresc că sunt țigan, dar de ce trebuie neapărat să ne afișăm așa? De ce porți fuste crețe, doar ai făcut școală?! Ar trebui să ne mai modernizăm și noi, măcar ăștia care am reușit! Și de ce să dăm nume țigănești afacerilor noastre? Ce, japonezii dau nume japoneze companiilor lor? Au succes și fiindcă le dau nume americane! Eu de exemplu, ce-ar fi să dau un nume țigănesc companiei mele?! Aș falimenta! (citată de Grigore, Neacșu & Furtună, 2007: 45).

Desigur, această abordare nu este împărtășită de toate elitele rome. De exemplu, sociologul Nicolae Gheorghe se caracterizase pe sine ca fiind un cercetător al sociologiei care luptă pentru ”idealul de a identifica un spațiu în care romii să-și trăiască identitatea etnică fără nici un prejudiciu” (Beck, 1993). Înainte de a activa pentru drepturile romilor, Gheorghe își amintește că, fiind copil, deseori, a încercat să fugă de etichete și de constrângerile discriminării sociale dar fără succes:

...eram mai închis la culoare (...) moștenisem trăsăturile tatălui meu, moștenisem numele unchiului meu (...). Deși mama m-a învățat să fiu curat, (...) la doar 6 ani am experimentat pentru prima dată durerea marginalizării când venind de la gară cu alimente trimise de tata copiii m-au strigat: ”cra, cra” și ”cioară, țigane!” (citată de Beck, 1993: 173-174).

Educația a primit-o din partea mamei care a insistat să-l crească diferit de „țigani asimilați”:

Mama era o ființă practică și dorea să fiu muzician dar eu, deși eram talentat, am asociat instrumentul muzical cu statutul limitat oferit de către acesta; de aceea refuzam orice propunere de a cânta în public. Pentru a fugi de eticheta trecutului am planificat să studiez la Liceul Militar și astfel să plec de acasă. Acolo învățam foarte bine și am fost premiant. (...) Mă pregăteam să devin medic dar când am studiat filosofia și sociologia, m-a cuprins parcă un gând mesianic: ”să studiez sociologia, aceasta va rezolva toate problemele noastre.” În ciuda faptului că tata s-a dat de ceasul morții numai să nu dau la sociologie, m-am înscris și în perioada facultății mi-am asumat o identitate națională...toți o făceau. După ce i-am citit pe Claude Levi

Straus și Gabriel Garcia Marquez, s-a reaprins spiritul mesianic și identitatea etnică. În anul 1973 am condus o cercetare socială între corturarii de acolo [Sibiu], iar la un moment dat le-am spus: „și eu sunt țigan”. Nu m-au crezut ... la început. M-au crezut doar în 1975 când mânat de setea de cunoaștere am devenit translatorul și cercetătorul Institutului în probleme țigănești. (cit. de Beck, 1993: 175-178).

Cazul său, chiar dacă atipic, nu este izolat. Există, de exemplu, câteva femei rome intelectuale care combină promovarea valorilor rome cu cercetare academică precum, de pildă Delia Grigore. De asemenea, anumite femei rome s-au organizat ”întâi ca ariergardă a organizațiilor de bărbați, apoi s-au ’emancipat’ și chiar au preluat rolul de lideri independenți.” (Mark, 2009: 122-123). Unele, împreună cu o serie de studenți, au început să poarte costumul tradițional, iar în scopuri de vizibilitate și reprezentare au introdus chiar și o modă a fustelor țigănești. Totuși, numărul elitelor rome care cunosc cultura romilor și fundamentele care dau esența identității etnice și care doresc să afirme identitatea etnică a romilor este încă scăzut. Cei mai mulți:

Se nasc, cresc, și se dezvoltă ca niște români, iar odată ajunși la maturitate nimeresc într-o asociație, unde datorită muncii și abilităților dobândite pe parcurs, ajung chiar să conducă (...). Dar atenție: ajunge în postura de a conduce asociația o persoană care în marea majoritate a cazurilor nu a avut legătură cu cultura romani, și-a dorit atât de mult să fie român (majoritatea dintre noi ne-am dorit asta) și totuși destinul l-a adus să fie rom din punct de vedere profesional. Adică să muncească pentru romi, atât cât a înțeles el pe parcursul vieții cine sunt romii și care sunt problemele lor.” (Grigore, Neacșu & Furtună, 2007: 62).

De aceea, apar anumite critici cu privire la ”elita romă” care se grăbește să preia orice perspectivă *gagicano* (neromă) fiindcă între afirmarea ca minoritate etnică și acceptarea de a fi tratat ca un grup vulnerabil, cea din urmă variantă are șanse mai mari de a genera finanțarea unor programe sau proiecte de integrare socială. Astfel, atât liderii ONG-urilor cât și elitele rome din domeniul politic au fost acuzați că se folosesc de instrumentele oferite de discursurile europene pentru avansarea propriilor interese sociale, economice și/sau politice (Barany, 1998; Bunescu, 2007; Cretan & Turnock, 2009; Grigore, Neacșu & Furtună, 2007; Marx, 2010; Troc, 2002). Așadar uneori liderii romi care asigură contactul cu reprezentanții celorlalte categorii sociale—îndeosebi, persoane cu rol de decizie la nivel administrativ, social, economic și politic—împrumută de la aceștia comportamente și un stil de viață diferit de al celor pe care îi reprezintă. În mod ironic, observă Laura Surdu (2010), citându-l pe Goffman (1963) ”reprezentanții nu mai sunt reprezentativi”, ajungând să-și piardă caracteristicile de origine și generând o serie de *bias*-uri prin faptul că nu mai fac parte din categoria pe care o reprezintă și nu mai știu nevoile populației stigmatizate din rândul căreia s-au desprins. Pentru liderii romi asimilați, reprezentarea unui segment devaforizat poate însemna ieșirea de sub expunerea la stigmat, sau o strategie de a face față propriei stigmatizări—ceea ce Surdu (2010) numește ”profesionalizarea stigmatului”. Această situație dă naștere la o elită care nu are o viziune romă și care contribuie, mai mult sau mai puțin, la această tendință a tinerilor romi intelectuali de neasumare a identității etnice:

De multe ori, în dialogurile activiștilor se face referire la două tipuri de gagii: ”gagii lor” (neromii) și ”gagii noștri” (romii activiști). Aceștia din urmă sunt atât de neîncredători față de ideile în care identitatea romă este plasată pe primul loc, încât, de multe ori, este nevoie ca, în sprijinul acestor idei, să vină intelectuali români, care argumentează importanța situării în prim plan a identității rome, în special în elaborarea și implementarea programelor referitoare la educație.

Dorința de afirmare a dreptului la identitate și cultură, a dreptului de a fi o minoritate etnică și nu doar o ”problemă socială” este de înțeles și de admirat, constituind un drept fundamental al oricărui individ, indiferent de etnie. Totuși, observația academicianului român Cătălin Zamfir (2003) merită redată: ”Ciclul recunoașterii etnice nu s-a încheiat. Evident. Dar mult mai important este ciclul modernizării. Mai importantă decât depășirea excluziunilor pe teme etnice este promovarea incluziunii pe teme umane”. Astfel, trebuie conștientizat faptul că o comunitate modernă este multireligioasă, multietnică, multisocială ca stil de viață, iar accentul într-o astfel de comunitate cade mai puțin pe izolări social-culturale rigide și mai mult pe interacțiune și comunicare. În aceste condiții problema nu se pune în funcție de câștig sau învingere ci pe colaborare și respect și pe acceptarea realității că ”deși profiluri etnice comune sunt de natură să ofere o anumită coerență a profilului societății, interesele social-economice și politice

globale tind să creeze unități care merg dincolo de identificarea etnică strictă” (Zamfir, 2003). Modernizarea, însă, nu înseamnă asimilare, ci mai degrabă schimbare și dezvoltare în ceea ce privește contextele sociale, culturale, economice, tehnologice și politice. Astfel, se poate argumenta că în plan principal trebuie plasată dezvoltarea capacităților de afirmare într-o lume modernă în care schimbările sunt tot mai accelerate. În aceste condiții, asumarea profilului etnic și dezvoltarea și promovarea culturii, identității, limbajului și istoriei minorităților este un drept care trebuie garantat și sprijinit, dar complementar cu încurajarea modernizării. În același timp, într-o evoluție socială normală, liniștită (fără conflicte interetnice) ostilitățile dobândite de la o istorie tulbură și rezervele și tensiunile (artificial?) moștenite se pot, și să sperăm că se vor diminua.

2.7. Concluzii

Obiectivul lucrării de față a fost să investigheze caracterul continuu sau discontinuu al abordărilor teoretice și metodologice ale diverselor publicații din literatura de specialitate cu privire la populația de romi din perioada 1990-2011. Astfel, în primul rând, s-a stabilit dinamica în timp a literaturii de specialitate cu privire la populația romă, în funcție de contextul social, economic și politic în care a apărut publicația. Pe baza problemelor punctuale din publicațiile științifice se conturează o imagine negativă cu privire la un grup social marginalizat, deseori discriminat, mai degrabă inactiv și în general slab reprezentat în comunitate și cu o precaritate la nivelul educației. În al doilea rând, s-au identificat prezența și frecvența factorilor protectori și corectori descriși și analizați în literatura de specialitate. Apoi, s-au prezentat pe scurt câteva politici sau programe care nu au avut efectul scontat în ceea ce privește reducerea sărăciei și/sau excluziunii.

Rezultatele obținute sugerează câteva aspecte semnificative. În primul rând, până în prezent, cele mai multe lucrări au avut un obiectiv de diagnoză, folosind metode calitative și/sau cantitative, pentru a investiga starea de fapt a situației romilor din România. Pentru acest lucru, unele lucrări au avut eșantioane reprezentative la nivel de țară. Aceste lucrări, folosind ca instrument ancheta sociologică, au furnizat date rigurose colectate cu valoare deosebită în stabilirea unor strategii pe termen scurt și lung în vederea ameliorării stării de sărăcie și excluziune a romilor. Alte lucrări au avut eșantioane nereprezentative, mai reduse, optând astfel, pentru metode calitative de investigare. Așadar, au fost publicate studii de caz, interviuri în profunzime, modele de bună practică, focus-grupuri și observații participative, care oferă o înțelegere mai aprofundată, uneori chiar intimă, a problemelor cu care se confruntă diversele categorii sociale de etnie romă, sau care explică modalitățile de implementare a politicilor, măsurilor sau programelor întreprinse de diverse organizații sau instituții publice (e.g. Burtea, 2000; Burtea, 2009; Crețan, 2009; Ionescu & Căce, 2000, 2006; Magyary-Vincze, 2007; Nicolae, 2006a, 2006b, Oprea, 2004-2005, Pop, 2011).

În al doilea rând, se remarcă o lipsă a evaluărilor comprehensive pre-test și post-test a măsurilor și programelor destinate romilor, care să folosească fie ancheta socială înainte și după implementare, fie experimentul. Aceste studii ar fi extrem de importante deoarece ele ar oferi o validare (sau invalidare) a diferitelor măsuri, astfel încât s-ar putea identifica mai clar strategiile care reduc factorii de risc (și în ce măsură), sau care promovează bunăstarea/incluziunea.

Ultima parte a lucrării a analizat rolul educației ca *factor de dezvoltare* a unei elite rome, definită ca un grup social format din indivizi ale căror performanțe sunt considerate superioare mediei grupului din care fac parte. În această secțiune s-a argumentat faptul că, pe lângă abordările care încearcă să rezolve și să corecteze ”problemele romilor”, este nevoie și de o abordare pozitivă de cultivare și promovare a unei elite rome. Prin promovarea modelelor pozitive de succes a etnicilor romi și prin recunoașterea rolului educațional în afirmarea acestora, considerăm că se poate face trecerea de la perceperea ”Celuilalt” ca o ”problemă de rezolvat” la recunoașterea sa ca făcând parte dintr-o minoritate etnică și dintr-o ”umanitate comună”. În acest sens, s-au prezentat câteva dintre mărturiile și experiențele de viață ale unor indivizi care fac parte din această categorie a ”elitei rome”, observându-se o varietate de perspective asupra ”modelelor de succes”, de la ”romii românizați” și până la romii care luptă pentru afirmarea ”identității rome”. În toate exemplele oferite, însă, se remarcă rolul central jucat de educație și importanța dezvoltării

capacităților moderne (cu păstrarea și valorizarea nuanțurilor etnice) de afirmare într-o lume în schimbare.

Notă: Dorim să le mulțumim studenților Damaris Costea, Alexandru Stanciu și Anna-Maria Barbu pentru ajutorul oferit în vederea introducerii surselor bibliografice în baza de date.

Capitolul 3. Romii, o etnie cu o poziție socială specială în istoria Europei/ României

Romii, ca grup etnic, ocupă în istoria Europei, inclusiv a României o *poziție socială specială*, diferită de cea a altor minorități.

Sintetic, această poziție socială poate fi formulată astfel:

Romii au reprezentat în întreaga Europă o populație etnică istoric menținută la marginea populațiilor dominante.

3.1. Poziția socială a minorităților

Minorități etnice există în toate regiunile și țările din Europa. Ca minorități, în societățile cu populație majoritară, ele au ocupat poziții cu mai multe variante.

a. **Ca populații minoritare omogene cu o organizare social-economică relativ autonomă.** Ele pot reprezenta *insule* în cadrul populației majoritare, dezvoltând o viață social-culturală distinctă, de regulă utilizând propria lor limbă. Sunt cazurile satelor de sași sau maghiari sau turci sau lipoveni sau bulgari.

b. **Ca minorități omogene, dar în cadrul unor comunități cu alt profil etnic.** Ele pot fi distincte, dar minoritare sau chiar majoritare în comunități mai mari: orașe sau comune. Ele împărtășesc aceeași poziție economică (sunt de exemplu agricultori sau meșteșugari), au o viață socială comună, de regulă utilizează limba lor proprie.

c. **Ca minoritate existentă difuz în masa comunității dominante.** Membrii acestor minorități trăiesc integrat în societatea globală, deținând poziții mai degrabă în virtutea capacităților individuale. Aceste minorități se pot „topi” în populația dominantă prin pierderea graduală a distinctivității culturale și a identității etnice inițiale – limbă, cultură – sau se pot menține distinct cu o conștiință a apartenenței lor etnice, împărtășind unele elemente culturale (eventual religie, limbă sau coagulări culturale cu profil etnic), cu reproducere socială prin căsătorii în cadrul propriei etnii. Situațiile pot fi diferite. Un exemplu: maghiarii își mențin într-o largă măsură distinctivitatea în București iar grecii tind să se topească în masa dominantă.

Grupurile etnice nu ocupă poziții sociale distincte. Doar în societățile din perioade dominate de o politică de tip fascist, evreii au fost izolați până la marginalizare, excludere, discriminare social-economică și politică, dusă până la exterminare. Aceeași soartă au cunoscut-o și ȣiganii în acea perioadă. Trauma istorică a mutării forțate „la Bug” persistă încă în memoria colectivă a vârstnicilor, luând forma unei temeri istorice difuze.

3.2. Poziția socială distinctă a minorității rome

În toate societățile europene tradiționale, comunitățile de rome au fost ținute la marginea societăților globale în care trăiau. Deși au fost perioade în care romii au fost recunoscuți formal ca etnie, aceasta a fost o *recunoaștere negativă*. Complexe mecanisme de marginalizare /automarginalizare economică și socială au împins comunitățile de rome la periferia economică și socială, dar nu totdeauna și geografică. Romii istoric s-au caracterizat prin dezvoltarea unor *activități economice* marginale în agregatul economic general care îi mențin într-o stare de sărăcie cronică, fără șanse de a împărtăși prosperitatea colectivă. Social, romii s-au caracterizat printr-o poziție *simbiotică* cu populațiile dominante. Ei s-au integrat în activitatea economică globală cu activități economice fie continuând meseriile tradiționale, ele însele marginalizate de evoluția industrială, fie acceptând locuri de muncă prost plătite, cu un statut social mai degrabă negativ. Simbioza economică a plasat adesea comunitățile rome, chiar omogene, la marginea geografică a comunităților majoritare: orașe sau sate. Grupați la marginea socială și economică a marilor comunități, ele au constituit adevărate pungi de sărăcie, cu o viață socială și culturală distinctă,

caracterizată de grade diferite de marginalizare și izolare. “*Țigăniile*” au primit constant o conotație negativă: zone de sărăcie mult mai accentuate decât restul comunităților, cu un profil etnic distinctiv. Ele constituie adevărate capcane sociale: fie un mod de viață de supraviețuire marginală, caracterizat prin sărăcie /lipsuri severe, cu activități economice tradiționale prost plătite și devalorizate social, fie munci etichetate negativ și uman degradante. Istoric, recunoașterea socială a romilor este caracterizată printr-o ambiguitate voită. Romii ca și comunități omogene sunt plasați la marginea societății și ținuti constant la periferie. Ca indivizi însă, romii au fost acceptați ca membrii ai comunității globale. Discriminări individuale au existat mereu, dar nu suficient de puternice de a bara total dezvoltarea lor individuală. Pe de o parte, individual, romii și-au schimbat statutul social, integrându-se în masa comunității dominante, uneori cu succes profesional și economic pentru ei. Pe de altă parte, romii au existat și încă există în comunități omogene, dar caracterizate prin sărăcie severă, excluziune economică și socială. Mai este și situația în care romii, difuz răspândiți în masa comunității majoritare, s-au integrat, având acces la oportunitățile social-economice generale. Prin aceasta, ei au adoptat un mod de viață asemănător comunității în care au intrat.

În societatea românească, probabil și în alte societăți, mulți romi au obținut poziții social-economice de prestigiu, dobândind o recunoaștere socială. Faptul că ei s-au identificat formal sau informal cu originea lor etnică a fost mereu considerat, mai mult un drept personal, puțin semnificativ pentru poziția lor în societate. Așa se explică de ce în folclorul romilor există o mulțime de cazuri de mari personalități culturale ale istoriei României despre care se crede că au fost *țigani*.

O poziție specială o au persoanele active în domeniul culturii care au creat valori cu un caracter etnic-național și care au adus experiența lor social-etnică în producția culturală: Anton Pann, Budai Deleanu sunt exemplariți.

O asemenea poziție socială individuală ambiguă a romilor explică și comportamentul lor actual. Mulți romi evită să se recunoască public ca atare. De fapt, în tradiția românească recunoașterea originii etnice a membrilor comunităților a fost mereu considerată un drept personal, o caracteristică nu relevantă în interacțiunea socială sau în relațiile interpersonale. Cu alte cuvinte, s-a acceptat o *ambiguitate* a apartenenței etnice a membrilor comunității românești. De fapt, Constituția României acordă dreptul cetățenilor români să-și declare liber și politic-administrativ protejat dorința lor la orice apartenență etnică. Apartenența etnică, pentru statul Român, este o problemă personală a individului și este interzis prin lege orice demers exterior de impunere sau cercetare a originii și apartenenței etnice a cetățenilor săi.

3.3. Poziția culturală a grupurilor etnice

Unele populații etnice minoritare s-au integrat în fluxul valorilor culturale ale populației majoritare, utilizând limba acesteia și devenind factori activi în promovarea culturii ei. În România au fost valuri de migrări în țară a grecilor, macedoneni etc. Evreii din România au adus contribuții culturale importante la dezvoltarea culturii românești. Puțini au avut activități în cadrul propriei culturi: au scris în idiș, exprimând experiența umană etnică proprie. Alții și-au menținut distinctivitatea etnică, utilizând propria lor limbă și aderând la cultura dezvoltată în țările în care grupurile lor etnice erau dominante. Este cazul germanilor sau a maghiarilor. Au utilizat limba germană /maghiară, au produs cultural în filieră proprie. Ei pot fi afiliați apoi la culturile dominante din alte țări, fie păstrând specificul lor cultural, fie contribuind la dezvoltarea culturii pe care o împărtășesc.

În cadrul societăților globale se dezvoltă un pluralism cultural-etnic: dezvoltări culturale majoritare, complementar cu dezvoltări culturale ale minorităților, susținute adesea de către stat.

Și romii au avut în lume o poziție culturală similară, dar cu o anumită particularitate. Ei au preluat caracteristicile tuturor minorităților etnice, la care se adaugă o particularitate distinctă, provenită din poziția lor marginală socială și culturală. La etichetarea negativă a comportamentului lor, extinsă și asupra culturii române, se adaugă un factor important cultural: faptul că limba romany a fost până în prezent, internațional, o limbă orală. În consecință, producții culturale în limba romany, nu au existat.

Formele de manifestare culturală proprie care nu necesită o limbă scrisă – cântecul, dansul, portul – s-au cristalizat și s-au transmis din generație în generație. Dar există și componente mai fragile istoric, în special cele referitoare la modul de viață și de organizare socială: structura/funcționarea familiei, autoritatea în comunități rome, (unele dintre ele) strategii de viață adaptate la condiții de marginalizare și sărăcie severă.

În cadrul populației de romi există și diferențieri interne, uimitor de persistente istoric: *neamurile*. Se pare că neamurile s-au cristalizat în comunitățile rome, nu pe baze teritoriale, cauzate de mișcări geografice active, ci a tipurilor de activități economice: căldărari, ursari, florari, argintari etc.

3.4. Identitatea cetățenească și etnică: *Bi- sau multi-culturalism?*

Dinamica culturilor nu poate fi privită doar în paradigma bi-culturalismului: cultură majoritară-culturi minoritare. Limba, ca instrument primar al exprimării culturale, impune biculturalismul: în ce limbă te exprimi: română, maghiară, germană, idiș... Dar sursele dezvoltării culturale sunt mult mai complexe. Ele sunt tot mai mult *transetnice*. Culturile exprimă și structurile fundamentale ale procesului universal al schimbării /modernizării în toate formele: cunoaștere, economie, tehnologie, administrație, legislație, sistem politic etc. Culturile, mai ales cele europene, au un fond comun și un puternic element quasi-universal. Contribuții culturale universale se exprimă în limbi distincte, pot avea amprente ale culturii majoritare, ale vieții comune, dar și un fond tematic universal. Personalitățile culturale au o valoare nu numai locală, dar și universală. Circulația și interculturalitatea sunt în creștere.

Odată cu cristalizarea statelor naționale se coagulează un nou nivel cultural: cultura națională care este produsul comunității naționale, de regulă multiethnică. Ea are, desigur, o puternică amprentă a tradiției culturale a populației etnic majoritare, dată de o limbă ca mijloc comun de comunicare. Și cultura națională are ca suport social cetățenia națională și organizarea și funcționarea social-economică națională. Culturile prezintă în ele însele o largă varietate. Sunt zone cu profil etnic pregnant – muzica populară, dansul popular, portul popular -, dar și zone universalizate – știința, arta cultă, portul modern, administrația, tehnologia, economia. Relația dintre indivizi și cultură este diferită și în funcție de zonele culturale în care eventual se specializează.

Există un proces tot mai activ de convergență culturală și de complementaritate a componentelor naționale, majoritare-minoritare, dar și europene-universale cu influențe interculturale pregnante. Și culturile dominante suferă un proces de schimbare, înglobând și contribuțiile culturilor minoritare. Nu preexistă o cultură, ci se creează mereu o cultură modernă, la care participă toate grupurile etnice și în care, inevitabil, există accente cu ponderi diferite în apariția ei.

Cultura romă are un caracter nu numai minoritar local, dar și mondial. Etnia romă a dezvoltat o limbă comună transnațională și expresii culturale comune. Interesant că printre personalitățile invocate în eșantionul nostru sunt, firește masiv, romi din România. Apar însă și personalități culturale rome din alte țări: în special în muzică.

3.5. Atitudinea majoritară față de romi

Cei care au interiorizat poziția economică și de viață marginală, cu profil tradițional etnic, sunt împinși prin mecanisme difuze la periferia societății, formând grupări omogene. Indivizii care se integrează în fluxul global sunt acceptați. Discriminări individuale pot bloca accesul individual în masa comunității sau pot împinge indivizii chiar în afara comunității, închizându-i în insule marginale, dar fără o excludere completă. Marginalizarea s-a manifestat deci la nivel comunitar. Acceptarea romilor poate varia, dar ea este importantă și prezintă desigur grade diferite.

Credem că istoric, în cazul romilor se poate vorbi, în anumite perioade de timp, de o *reprimare etnic-culturală*.

Manifestările culturale ale romilor, cu profil specific etnic, au fost ele însele marginalizate. Limba romany a fost acceptată ca limbă orală, dar nicăieri ca mijloc administrativ-statal de comunicare. Ea nu a fost încurajată să se dezvolte ca toate celelalte limbi: să devină o limbă scrisă, să-și dezvolte zonele lingvistice specializate – în știință, în discursul politic-administrativ. Nu a fost nicidecum o reprimare formală, explicită, ci una informală, dar de masă, prin *nerecunoaștere* și *nesusținere* a limbii, a tradițiilor lor culturale.

În perioada comunistă, în România au fost recunoscute cu statut formal toate minoritățile etnice cât de cât semnificative. Singura nerecunoscută formal de către statul român comunist a fost minoritatea romă. Romii nu au fost însă reprimați. Administrativ și politic s-a acordat romilor o libertate personală de a se considera romi sau nu. Dar etnia romă și cultura sa, ca entitate distinctă, nu a fost recunoscută formal, instituțional, în regimul comunist. Manifestări culturale cu etichetă romă nu au fost nici încurajate și nici acceptate.

Cazul muzicii populare este unul paradigmatic. Tradițional, țiganii au manifestat un talent special pentru muzică. Ei au fost în muzica populară foarte prezenți. Dar, mai ales în perioada comunistă, ei s-au îmbrăcat în costume populare românești și au cântat muzică populară românească. Romi de mare talent au devenit personalități ale muzicii populare românești. Manifestarea și dezvoltarea culturală a comunității rome, în forme tradiționale proprii nu a fost stimulată. S-ar putea spune că a fost chiar descurajată și blocată.

3.6. Populația de romi în procesul global de schimbare

Uneori există tentația de a considera populația de romi ca prezentând o constanță în timp: o populație închisă în propria sa cultură tradițională, supraviețuind cu o mare stabilitate istorică la marginea procesului global de schimbare. O asemenea viziune are efecte asupra atitudinii populației majoritare și a politicilor de suport.

În realitate, populația de romi a fost angrenată treptat în procesul global de schimbare, de modernizare.

Din multe puncte de vedere, populația de romi nu prezintă un pattern diferit de toate celelalte populații, minoritare sau majoritare. Toate populațiile sunt angajate într-un proces rapid de schimbare de reconstrucție socială și culturală, de tranziție de la patternuri tradiționale la patternurile impuse de o societate angajată într-un proces exploziv de creștere în complexitate și de modernizare.

Societățile actuale prezintă o rapidă convergență social-culturală impusă de procesul global de schimbare. Desigur, acest proces global de schimbare capătă culori locale distincte datorită pluralității coagularilor în națiuni, de sisteme economice sociale și politice distincte, cu profiluri instituționale, culturale și mai ales lingvistice proprii.

Diviziunea muncii sociale a generat pentru toate populațiile noi presiuni de diferențiere internă: unele persoane au avansat social, alții au rămas la marginea procesului. Modernizarea este nu numai o șansă, ci și un proces de angajare inevitabilă în fluxul global de schimbare, un proces de nouă diferențiere socială.

În istoria populară a romilor, cu miturile oricărei asemenea istorii, sunt incluse ca modele de ieșire din „țigănie”, în special cele referitoare la intelectuali și politicieni de prestigiu. Nu nominalizăm, pentru a evita angajarea într-o discuție greu de soluționat. Există un folclor al personalităților de mare succes provenite din comunitățile rome, care desigur, conțin o mare parte de adevăr, dar și de presupoziii netestate, exprimând mai mult un entuziasm al afirmării potențelor culturale existente. Dar el există. Sunt multe cazuri certe. Interesant aici este că, ieșirea pe această dimensiune reprezintă cazuri prestigioase de succes individual, de reușită la vârf a romilor, unanim recunoscute de romi și asumate imediat ca aparținând proprii lor identități.

O componentă importantă a politicii Uniunii Europene este cultivarea pluralității culturale și acceptul deschis al unui spațiu multicultural cu păstrarea identităților culturale dacă acestea nu devin conflictuale sau extremiste. Împotriva tendinței de uniformizare culturală națională, dar și globală, s-a impus promovarea culturilor ca surse distincte de valoare. În România, după 1990 s-a produs un proces de „reabilitare” a culturii rome: limba, folclorul, tradițiile. Promovarea

distinctivității culturii rome reprezintă totodată un instrument al schimbării imaginii colective a romilor.

Dincolo de posibilele discuții, este un fapt cert că populația romă a prezentat istoric o diferențiere internă care pare a fi în creștere. Segmente importante ale acestei populații își cresc nivelul de educație, se integrează în activitățile economice moderne, ocupă poziții importante în sistemul cultural și public.

Care este însă perspectiva istorică a populației de romi în ansamblul ei? Ca și pentru celelalte populații minoritare există trei direcții posibile:

a. Topirea în masa social-culturală dominantă, beneficiind de oportunitățile create, dar și într-un proces rapid de schimbare culturală, cu ponderi și accente diferite. Nu este exclusă și asimilarea culturală în sensul integrării în masa majorității. De regulă, schimbarea culturală nu înseamnă transferul de la o etnie la alta, ci mai degrabă preluarea unor modele aparținând culturii naționale care inevitabil are un profil mai accentuat majoritar. Astfel, un segment important al populației de romi se desprinde continuu din masa tradițională de romi și se pierde în acest proces de schimbare comună. Prosperitatea, dezvoltarea personală, se realizează prin valorificarea oportunităților de vârf ale societății globale.

b. Rămânerea în comunități închise, izolate geografic și social-cultural. Teritorialitatea oferă spațiul unei vieți sociale și culturale comune. Aici se păstrează și un mod de viață propriu, susținut adesea de apartenența religioasă. Unele comunități teritoriale pot avea un succes economic moderat. Este cazul, de exemplu, al unor comunități de bulgari grădinari. Și din ele se desprind tineri care se topesc în masa comunității globale. În cazul romilor, aceste comunități sunt mai degrabă, fixate la marginea societății în care trăiesc, evoluând într-o simbioză cu acea comunitate globală, dar cu poziții economice modeste, sărace. Drama acestor comunități este că ele au tendințe de închidere defensivă, cu riscul de a deveni adevărate capcane de menținere a sărăciei și subdezvoltării. Aici putem găsi conservate modele culturale tradiționale adaptate la situații de marginalitate. Ele prezintă mai pregnant tendințe de păstrare a culturii tradiționale, dar prețul este rămânerea în subdezvoltare. Chiar și aici, sub presiunea schimbărilor globale, se produc modificări continue ale modelelor de viață și ale tradițiilor care stopează dezvoltarea. Este cazul tradiției căsătoriilor timpurii, mai ales cele între copii și decise de familie/părinți.

Șansele ca acele comunități omogene de romi, caracterizate prin lipsă cronică de resurse economice și umane (educație, pregătire profesională) să devină, în timp scurt, prospere economic sunt extrem de mici. Poate că unele vor reuși, cu un suport masiv din exterior, dar mai degrabă ca excepții. Șansa este ca membrii lor să se realizeze treptat, prin eforturi individuale constante de integrare în normele unei societăți economice moderne, și prin aceasta, în colectivitatea globală. Acest fapt nu impune neapărat renunțarea la tradiția lor culturală, mai ales dacă nu este potrivnică prin normele ei de viață și nu conține prejudecăți /mentalități ce se opun culturii majoritare.

c. Integrarea în masa comunității, cu menținerea profilului etnic propriu. Diferitele tipuri de manifestări pot fi lianți ai identității etnice, dar nu obligatoriu: limba comună, religia, instituția bisericii. Este exemplul evreilor: puternic integrați în comunitatea globală, ei prezintă un grad ridicat de modernizare, dar se mențin ca o comunitate etnică distinctă. Cultura comună reprezintă un liant important al identității etnice. Dezvoltarea unor organizații, cu profil cultural sau politic de promovare a intereselor de regulă culturale, dar uneori și sociale, sunt factori activi ai coagulării etnice.

Poziția actuală a populației de romi în acest proces global de schimbare /modernizare prezintă însă un puternic handicap. Ea trebuie sprijinită să depășească acele manifestări ce duc la subdezvoltare și marginalizare socială.

3.7. Perspectiva romilor

Dincolo de imaginile negative asociate modului de viață specific romilor, există încă multe prejudecăți că populația de romi este prizoniera propriei ei culturi. O asemenea imagine are desigur efecte negative asupra stimei de sine și dezvoltării personale a romilor. E drept că, unele mentalități culturale tradiționale pot constitui piedici/bariere în depășirea situației de marginalizare, în ciuda eforturilor și oportunităților noi apărute,.

Formal, șansele moderne de dezvoltare socială sunt aceleași pentru toate grupurile de populații. Românii, maghiarii și romii au oportunități în contextul societății actuale, dobândind o capacitate de integrare rapidă în cadrul unei societăți moderne. Ei pot să aibă o educație corespunzătoare, o calificare cerută de cerințele pieței moderne, o istorie ocupațională credibilă pentru noile profesii, condiții materiale normale și bunuri necesare gospodăriei, o stare de sănătate bună etc.. Cu toate acestea, romul se prezintă la competiția pentru accesul la oportunitățile de integrare în societatea modernă, individual, cu un anumit “handicap”. Acest dezavantaj constă într-un deficit major de educație în chiar punctul de pornire. Mai mult, sărăcia și lipsa de educație pot genera uneori un comportament deviant prin abaterea de la normele sociale de viață, generator de delincvență și agresivitate. Acest fapt marchează viața personală a unora, fiind elemente ce bazează temporar accesul lor la oportunități viitoare.

Șansa romilor în societatea actuală modernă de a scăpa de sărăcie și marginalizare este, în mare parte, o ieșire individuală. Este o integrare în masa complexă a societății, nu ca grup, ci ca individ. Succesul este unul individual, nu colectiv. Succesul colectiv este mai degrabă suma reușitelor individuale. Șansa colectivă a romilor este desființarea comunităților tradiționale de tipul izolării în “insule”/ pungi de sărăcie, inclusiv ieșirea individuală din comunitate, chiar dacă nu geografic, dar ca preocupări reușite educaționale și social-economic. Comunitățile tradiționale, omogene și sărace, în măsura în care nu dispar, pot reprezenta adevărate frâne în calea succesului individual.

Natura problemei romilor: Cum explicăm starea actuală a romilor?

Teoriile curente asupra populației de romi sunt dominate de două paradigme care explică poziția socială și economică a ei. Amândouă sunt raționale și merită menționate și evaluate.

Prima, paradigma explicației prin doi factori: Situația precară a populației de romi este rezultatul combinării unui **proces de automarginalizare** datorat unui stil de viață propriu, prins în capcana tradițiilor, cu cel de **marginalizare continuă**, care a cunoscut grade diferite de intensitate venit dinspre populația majoritară.

A doua posibilitate explicativă, se referă la un complex de elemente cu efecte cumulate în timp. **Aceasta aduce în prim plan relația dintre două categorii de factori: factori primari și factori derivați care pot contribui la precizări de natură cauzală a situației actuale a romilor.** Din prima categorie, un factor primar, poate cel mai important ca poziție pentru specificul /profilul romilor, este cel referitor la *starea social-economică actuală* datorată sărăciei severe și cronicizate, stării economice precare, reproduse de-a lungul istoriei. Un al doilea factor primar este cel de natură individuală și depinde predominant de climatul familial care poate fi stimulat sau ostil dezvoltării personale. Mediul familial poate oferi individului sprijin și motivație de a reuși în viață, sau dimpotrivă, poate bloca efortul individual de acces la oportunități. Startul în familie pentru formarea, educarea și dezvoltarea comportamentului copilului este esențială pentru evoluția lui ulterioară. În acest context, strategiile de automarginalizare și de marginalizare din afară apar ca **factori derivați**, secundari. Ei sunt factori **supraadăugați**. Ca factori derivați, ei doar fixează și mai mult starea și profilul situației socio-economice a familiei. Schimbările propriu-zise ce apar însă în stilul de viață al romilor sunt realizate prin modificări ale situației sociale și economice din interiorul familiei, schimbări ce se regăsesc apoi în comportamentul copiilor și al membrilor ei. De aceea, acțiunea doar asupra factorilor derivați – atacarea automarginalizării sau a discriminării – au dat rezultate minore, în condițiile în care romii se confruntă cu un deficit sever de oportunități economice și sociale prezente permanent în mediul lor familial de viață. Mai mult, lipsa de oportunități face ca efectul factorilor derivați să fie amplificat.

3.8. Pungi de sărăcie cu profil etnic

Cele mai multe comunități omogene de romi par a fi rezultatul proceselor sociale recente. Sărăcii romi tind să migreze spre grupuri omogene de romi. Sărăcia și similaritatea strategiilor de viață tradiționale în condiții de supraviețuire este tipică acestor procese. Nu avem date despre

așezarea geografică separată a romilor și constituirea pungilor de sărăcie la marginea sau în cadrul comunităților nerome. Probabil, apartenența la etnie e un factor de omogenizare. „Țigăniile” par să crească atrăgând romii săraci dispersați în masa comunității, dar se și reproduc lărgit ținând ’prizonieri’ și generația tânără. Comunitățile de romi, nu au fost cercetate ca atare, dar pe ansamblu, ele sunt sărace, lipsite de o angajare economică profitabilă și se adâncesc cu fiecare nouă generație în dificultățile generate de lumea modernă. Au loc o reproducere a patternurilor de adaptare la marginalitate și sărăcie severă. Comunitățile de romi sunt, de cele mai multe ori, pungi de sărăcie cristalizate în procesul actual al crizei.

La polul opus, romii prosperi nu au nicio motivație de a se grupa, a se aduna în zone izolate, săracite, și nici de a adopta strategii de viață care în imaginea colectivă sunt tipic, tradițional, *țigănești*.

Analiza din 1993 referitoare la situația economico-socială a romilor a adus o altă viziune (vezi cartea *Țiganii între îngrijorare și ignorare*, coord. Elena și Cătălin Zamfir). Aici se demonstrează că populația de romi nu este omogenă cultural și social-economic. Ei nu sunt prizonierii propriei culturi, ci dimpotrivă, segmente importante se desprind și își croiesc deja un alt stil de viață.

Ipoteza formulată în lucrarea menționată s-a dovedit a fi una corectă, educația fiind identificată ca factorul cel mai important al scoaterii din subdezvoltare socială: un segment important al populației de romi s-a ’pierdut’ continuu în masa populației modernizate. Acest segment era probabil greu de surprins în totalitatea lui și treptat își pierduse atașamentul la populația cu profil etnic. Dar, probabil, ’intelectualii’ neidentificați atunci nu prezentau nici ei o proporție semnificativă. Dar a reprezentat o probă că populația de etnie romă nu era închisă în ea însăși ci, cu mare deschidere către o integrare normală, chiar de succes într-o comunitate modernă.

Datele cercetării actuale susțin ipoteza formulată atunci: romii ’românizați’ au un nivel școlar mai ridicat, și cu un risc ceva mai scăzut de a părăsi școala înainte de terminarea ei. Cele trei categorii analizate au un grad ridicat sau foarte ridicat de educație.

3.9. Capcana ’țigănizării’

Pe ansamblu se poate considera că s-a accentuat polarizarea în populația romă. Un segment relativ redus de romi avansează social-economic, dar o masă mare, vasta majoritate, se adâncește în sărăcire și marginalizare. Problema care se ridică este legată de creșterea șanselor de dezvoltare a populației marginalizate social prin educație și profesionalizare continuă.

Prima cercetare extinsă după Revoluție, pe tema situației romilor realizată în 1991-92¹ a conchis: natura problemei romilor nu este una culturală, ci una social-economică. “Populația de romi este prinsă într-o capcană de sărăcie consolidată pe secole de marginalizare: educație scăzută, sănătate fragilă, lipsă de calificare profesională, lipsă de proprietate a mijloacelor economice (pământ la sate, case decente la orașe, de exemplu). La **situația social-economică** moștenită se adaugă doi factori derivați care au fixat situația de marginalizare moștenită: **’cultura’ romilor** a cărei principală componentă este fixată pe strategia de supraviețuire în situații limită de sărăcie- și de discriminare și **imaginea publică negativă** față de populația romă. Această situație cu trei dimensiuni – **sărăcie fixată, cultură a supraviețuirii și imagine socială negativă** – menține în subdezvoltare și chiar ține prizonieră o parte a populației rome, care este în creștere.” Am lansat atunci în 1993, termenul de *rețiganizare*. Un termen mai mult metaforă. „Prin *țiganizare* am înțeles sensul negativ asociat stării de adaptare la condiții de sărăcie severă și marginalizare asumată a populației de romi. Absorbția în starea de sărăcie cronicizată a tehnicilor de supraviețuire la limită reproduce în timp procesul de cultură a sărăciei și pentru noua generație de romi. Natura acestei strategii a fost: mod de viață precar, lipsit de resurse, cu locuințe mai mult improvizate, neacordarea importanței cuvenite educației ca factor de reușită socială, activități

¹ Zamfir Cătălin., Zamfir Elena (coord), 1993, *Țiganii între ignorare și îngrijorare*, Alternative, București

economice plasate la marginea profesiilor, slab eficiente social. Toate aceste caracteristici asigură un trai la limita unei supraviețuiri biologice și duce la cristalizarea unor *pungi* de sărăcie severă, care atrag ca un magnet romii cei mai săraci”. (pag. 172)

Populația de romi este în mare măsură și victima istoriei sale.

Două secole au fost cruciale pentru schimbarea tuturor populațiilor europene. Modernizarea a reprezentat o explozie a complexității și acordarea de șanse pentru largi segmente ale populației. Caracteristic modernizării a fost acordarea de șanse egale pentru toți. Indiferent de punctul de plecare, în funcție de capacitățile lor și de motivația lor, toți au posibilitatea să avanseze social. Desigur, în fapt, lucrurile sunt mai complicate. Egalitatea de șanse este o combinație de promisiuni, uneori gratuite, de aspirație /vis și de realitate.

Societățile au cunoscut un proces de modernizare, având desigur propriile lor victime. Desigur că în procesul de modernizare au fost antrenați toți. Dar nu toți au ieșit învingători. Unii au fost împinși la margine: pierzătorii individuali, excluși din competiție, săracii sau micile comunități care se zbat încă în sărăcie și mizerie.

În secolul XIX nu este întâmplător că o opțiune importantă a politicii statului a fost de a concentra eforturile sale pe generalizarea unei educații minime dar pentru toți. Acordarea de șanse educaționale cât mai largi copiilor, indiferent de condițiile lor de viață a avantajat și etnia romă. Atenția specială acordată școlilor de la sate este un exemplu. Obligatorietatea școlii a fost esențială. S-a presupus că toți copiii vor beneficia de această oportunitate care reprezintă deschiderea unui drum de succes individual într-o societate în curs de modernizare. Dar societatea modernă oferă șanse, deschide și oportunități, în schimb, rezultatul ofertelor poate duce la o polarizare socială gravă. În urma acestui proces se desprind cei care sunt pierzătorii competițiilor: săracii, marginalii, excluși sociali. Cine sunt săracii ? Se presupune că pierzătorii sunt acei indivizi care nu au reușit, din motive strict individuale. Populația de romi a fost însă un perdant colectiv. Sau mai precis, prin poziția sa, romii nu au beneficiat în aceeași măsură de șansele oferite de societatea modernă datorită unui dezavantaj /handicap major prezent în momentul startului. Eliminarea din competiție a romilor a fost posibilă datorită unui decalaj imens între starea lor personală caracterizată prin nivel de educație scăzut și stil de viață asociat culturii sărăciei. De aceea s-a justificat la început o discriminare pozitivă de natură a oferi doar în startul competiției un avans celui dezavantajat social și cultural. Mă refer mai ales la școală/educație care a fost dintotdeauna o șansă pentru reușite personale. Și ultimele două secole sunt pline de exemple unde romii de succes au apărut în procesul modernizării doar cu ajutorul educației. Deci șanse individuale au existat mereu și avem o mulțime de exemple pe care le acceptăm ca normale. Dar ele sunt excepții notabile. În fapt, accesul la șanse și oportunități a unei largi comunități cu risc de marginalizare a fost și este foarte dificil de realizat.

Ieșirea din sărăcie a fost însă inegală la nivelul comunităților. Au intervenit cei doi factori derivați care au blocat utilizarea oportunităților.

Valorificarea noilor oportunități reprezintă desprinderea din situația de subdezvoltare și creșterea capacităților de integrare într-o lume nouă. Acest proces este numit curent **modernizare**.

Indicatorul pentru gradul de modernizare a populației de romi, așa cum a rezultat și din cercetare, este legat de:

- a. Nivelul de educație care indică avantajul /dezavantajul competitiv.
- b. Proporția de salariați și de patroni, inițiatori de activități economice.
- c. Nivelul de profesionalizare. Profesiile tradiționale sunt importante, dar inevitabil pentru un segment foarte redus. Ele pot fi o sursă de succes individual, dar, în anumite condiții, și o piedică.
- d. Gradul de dispersie a romilor în comunitate. Concentrarea etnică în mici comunități poate indica izolarea și un succes economic și social limitat.

Criza economică a sistemului comunist, accentuată în anii 80, a generat un *reflux în modernizarea populației române*. Romii au fost, în acea perioadă, printre primii scoși din locurile de muncă și oferta locurilor de muncă pentru ei s-a prăbușit. Agravarea condițiilor social-economice a scăzut participarea școlară. S-a produs un proces de *rețeganizare*, o întoarcere la modul de supraviețuire la limită și adaptarea la strategii tradiționale cu toate consecințele lor, în special pentru tână generație.

Tranziția, cu criza economică care se prefigura era de presupus a adânci procesul de remarginalizare în rândul populației de romi. Din perspectivă politică, școala nu a devenit o prioritate pentru romi și de aceea atragerea romilor în sistemul educațional a fost unul foarte anevoios. Dificultățile populației de romi din ultimii ani au produs, pentru marea masă, ***o blocare a procesului de modernizare urmat de un proces regresiv la strategiile tradiționale de viață***, cu excepția unui segment destul de redus care a beneficiat de noile oportunități.

Dacă în anii 60-70 se înregistrează o creștere a angajării romilor în sistemul salarial, el scade dramatic în anii 80 și în deceniile care au urmat.

Pungi de sărăcie cu profil etnic

Din studiul din 1992-93 a rezultat o ipoteză clară: '*Estimarea noastră era că marea majoritate a populației de romi nu deține resursele necesare pentru a putea, fără sprijin din exterior, să depășească situația de dificultate în care se afla.*'²

Predicția făcută atunci era negativă: vom avea ***pungi de sărăcie și criminalitate tot mai lipsite de speranțe... din ce în ce mai largi***³ dacă nu se vor dezvolta strategii naționale de îmbunătățire a situației socio-economice a familiilor de romi.

Contrar unei percepții larg împărtășite, inclusiv de specialiști și oameni politici, noi am considerat că nu este corectă o schimbare de paradigmă care pledează pentru gruparea unor comunități omogene de romi, închise cultural și social. Populația de romi este în ultimele două secole într-un proces de modernizare, dar puternic frânat de vulnerabilitatea ei la crizele economice și sociale, cu tendințe de regres la strategiile tradiționale de supraviețuire în condiții de sărăcie severă, de automarginalizare și heteromarginalizare. Dubla ipoteză a ***valurilor de modernizare și de regres la patternurile tradiționale și a neomogenității social-economice de dezvoltare a populației*** a fost confirmată de datele de atunci și reconfirmată de cercetările ulterioare desfășurate pe eșantioane naționale. Dar apare și un segment de populație care se desprinde și fructifică oportunitățile oferite de noul context. Acesta a cunoscut o dinamică generată de cursul istoriei, cu fluctuații continue. Cercetarea prezintă relevă această nouă față a procesului de modernizare a romilor ***prin succese în plan intelectual, politic și economic.***

² Idem, p. 171

³ Idem, p. 171

Capitolul 4: Două strategii de cercetare și de intervenție

În coagularea imaginii publice a populației de romi se pot identifica două modele structurante de analiză: romii sunt o *populație închisă* sau romii sunt o *populație deschisă*. Aceste **modele populare** generează nu numai imaginea colectivă asupra romilor, dar ele sunt implicate și în strategiile de cercetare științifică cu impact în politicile sociale de suport.

4.1. Romii ca o populație închisă

În inconștientul colectiv subzistă încă imaginea romilor ca o *realitate închisă* în propria ei cultură, care o ține prizoniera unui mod de viață refractar la schimbare, menținută în sărăcie și marginalitate, dominată de patternuri comportamentale opuse cerințelor modernizării.

E drept, s-a depășit o imagine idilică, dar confortabilă politic: romul închis în propriul său mod de viață tradițional, dar fericit. Romul real este o persoană care se zbate adesea, la limita supraviețuirii, pentru a obține cele necesare acoperirii nevoilor biologice elementare legate de hrana zilnică, de securitatea locuirii, deseori flămând, dornic de a face ceva pentru a câștiga cele necesare vieții. Din păcate, nu are prea des oportunități de muncă stabilă datorită lipsei de educație, iar cele care-i apar, îi oferă munci grele, nesănătoase, înjositoare și prost recompensate. Mai mult, se confruntă cu o discriminare pe piața muncii pe care nici măcar el nu o poate considera în totalitate nedreaptă pentru că știe că se prezintă la 'competiția' socială prost îmbrăcat, slab, fără educație, fără pregătire profesională, fără o istorie ocupațională convingătoare; are o stare de sănătate precară pe care nu o poate ascunde, dar surprinzător, în ciuda situației sale mizere, este înzestrat cu o demnitate de necontestat. Desigur că și romul ar vrea să fie altfel, dar nu poate datorită istoriei sale și a condițiilor în care s-a format. Studiile sociologice lansate după 1990 au adus, cu mijloacele precise ale profesiei, o imagine realistă, dar adesea îngrijorătoare a stării populației romilor.

Dar care este această cultură, mult controversată a romilor? Ca orice populație cu o lungă istorie și o evoluție distinctă a dezvoltat propriul său folclor (muzică și dans) în schimburi culturale cu alte modele cu care au conviețuit. Au o limbă proprie, împărtășită de o mare parte a lor. A dezvoltat un mod de viață cu o lungă tradiție, dar care s-a modificat sub impactul schimbărilor istorice și prin întâlnirea cu alte tipuri culturale de viață. Aici găsim și patternuri de tip defensiv: strategie de viață în condiții severe de sărăcie și de marginalizare când totul pare potrivit și nimic nu se poate schimba. Toate acestea ne pun în fața unui complex cultural, cu multe contradicții interne, cu elemente interdependente și supuse unui proces continuu de schimbare.

Complementar, o altă variantă a modelului comunității de romi închise este cea a prevalării discriminărilor și prejudecăților populației majoritare. Romii sunt izolați social, împinși la marginea societății, în sărăcie și excluziune socială. Romii apar ca victime ale dominării modelului majorității.

Modelul comunității închise conține elemente puternice de adevăr. Desigur, în structura sa simplificatoare el este fals și cu efecte de politică socială total negativă. Dacă romii sunt închiși în propriul lor mod de viață, nimeni nu poate din afara să schimbe ceva, nu are ce face. Romii sunt de vină și ei nu vor putea să beneficieze de oportunitățile care li se oferă din afara culturii lor. Dacă închiderea este rezultatul discriminării, atunci ce trebuie făcut este să acționezi la nivel propagandistic: să lupți împotriva discriminării, a imaginii negative și a practicilor discriminatorii; ei au oportunități, dar nu sunt lăsați să beneficieze de ele. Dar și această abordare se izbește mereu de o limită: realitatea tinde să confirme uneori criticile discriminatorii.

Acest model de percepere a realității populației de romi a generat o teorie a *dublei capcane* care ține pe romi la marginea societății. Romii sunt prizonierii propriei lor culturi dar și a respingerii lor de către restul populației. Nu 'cultura' în ansamblul ei este capcana care menține pe romi în subdezvoltare, ci strategiile de adaptare la sărăcie severă și marginalizare, care fac și ele parte din moștenirea lor culturală.

Studiile sociologice promovate încă de la începutul anilor 90, primele cu o deschidere către o asemenea perspectivă, au oferit o altă imagine:

4.2. Romii ca populație deschisă la schimbare

Romii, la fel ca toate celelalte populații, sunt deschiși la dezvoltare pe direcțiile societății actuale, în continuu proces de modernizare, dar întâmpină importante obstacole și dificultăți. Interesant este de a găsi cauzele care devin adevărate bariere în procesul modernizării.

În tradiția populației rome găsim și resemnare cu subdezvoltarea și marginalizarea specifică acesteia, dar și aspirația de integrare în societatea în permanentă mișcare care oferă noi oportunități de viață pentru toți. Romii sunt o populație deschisă, din care mereu segmente ale acesteia se desprind din starea tradițională de marginalizare, integrându-se într-un proces global de schimbare. Starea ei de spirit a fost dominată de aspirații de deschidere, dar și de resemnare și de frustrare datorită lipsei acute de oportunități. Drama colectivă a romilor este că logica istoriei a tras-o mereu la periferia societății.

O formă a modelului ***închiderii*** este și învinovățirea istoriei cu supraestimarea importanței modelelor culturale tradiționale. Este confortabil a crede că situația actuală a romilor este rezultatul inerțial al formelor de viață istoric constituite. Și trecutul nu poate fi modificat. Situația actuală a populației de romi este însă în mare măsură rezultatul condițiilor sociale actuale. În acest caz trebuie să ne asumăm, cu toții, responsabilitatea prezentului pentru comunitatea romă.

Cele două modele generează strategii de cercetare și de intervenție diferite.

Modelul ***închiderii*** generează o preferință a cercetătorului pentru comunitățile omogene de romi, cu un grad ridicat de sărăcie, marginalizare și excluziune socială. Și, de aici, o justificare a pasivității colective. E greu să lupți împotriva capcanei reproducerii din generație în generație, în fapt a „îgănizării”.

Modelul ***deschiderii*** reorientează interesul cercetării pentru captarea varietății situațiilor populației de romi, cu o atenție specială pentru cei care *reușesc, care se adaptează schimbărilor cerute de modernizare*. Identificarea trendului de integrare /dezvoltare personală este dublat de modul în care acesta poate fi încurajat și susținut. Complementar, asistăm aici la o atitudine colectivă activă. De unde și necesitatea de a crea condițiile care să faciliteze și să stimuleze dezvoltarea personală.

4.3. Riscul sociologilor: să-i 'închidă' pe romi prin cercetările lor

Interesul sociologic pentru populația romă a implicat inevitabil și o opțiune politică: prin orientarea sa metodologică și științifică aceștia pot promova fie o perspectivă a ***închiderii*** sau una a ***deschiderii***.

Prima întrebare pe care orice program de cercetare a populației de romi și-o pune este: *cine sunt romi și cine nu sunt ei*. Identificarea populației care face obiectul cercetării este vitală pentru eșantionare. Și invers, procedura de eșantionare implică identificarea conturului populației de romi. Sociologul-cercetător se confruntă de la început cu aceste dificultăți de ordin deontologic, cultural-identitar dar uneori și politic.

Lansând programul de cercetare a condițiilor social-economice ale romilor, în 1992-93, ne-am izbit de această dificultate: cum realizăm un eșantion reprezentativ pentru întreaga populație de romi. Cine e rom ? Desigur, conform drepturilor lui, cel care se declară rom. Dar cel care nu se declară a fi rom, înseamnă că nu este ? Pentru sociolog acest fapt a reprezentat o problemă majoră. La recensămintele populației, romii care s-au declarat ca atare au fost sub o jumătate de milion. La ultimul recensământ s-au declarat ceva peste 600 000. Știm din propria experiență că mulți romi se declară români, maghiari sau chiar turci. În România este dreptul constituțional al fiecărui cetățean să-și declare identitatea sa etnică. Moral și politic nu este nicio problemă. Dar dacă vrem să facem o analiză a problemelor populației de romi, în dinamica sa, avem o problemă.

Persoanele care nu se declară a fi romi, dar au aceeași poziție social-economică ca cele care se declară romi, pot duce la distorsiuni grave în investigarea problemelor comunității. Mai mult, nu putem face un eșantion reprezentativ pentru întreaga populație de romi. O parte din ei rămân în afara cercetării și nu pot să fie cuprinși ca realitate investigată. De aceea, datele cercetării probează că adesea, există importante diferențe dintre rezultatele care se extind apoi la nivelul comunității romilor, prin generalizări, mai mult sau mai puțin justificate și realitatea diversă prezentă la nivelul vieții lor de zi cu zi. Romii autoidentificați ca romi sunt diferiți de romii care nu s-au autoidentificat ca atare, ei sunt doar heteroidentificați, dar nu fac obiectul cercetării. Pentru o mai mare acuratețe a generalizărilor pentru etnia romă ar fi bine, pentru o analiză în acord cu diversitatea culturală a romilor și cu dinamica schimbărilor ce pot apărea în starea lor socio-economică, să includem în eșantionul nostru toți romii, indiferent dacă se autoidentifică sau nu ca romi. Totalitatea lor, reprezintă populația de romi într-un proces de tranziție /de schimbare, de continuă mișcare și dezvoltare.

Așadar, în eșantion am încercat să cuprindem atât romii care s-au autoidentificat, cât și persoanele identificate de comunitate ca romi, dar, în virtutea dreptului lor de a-și construi propria imagine culturală, nu s-au identificat etnic: au fost heteroidentificați.

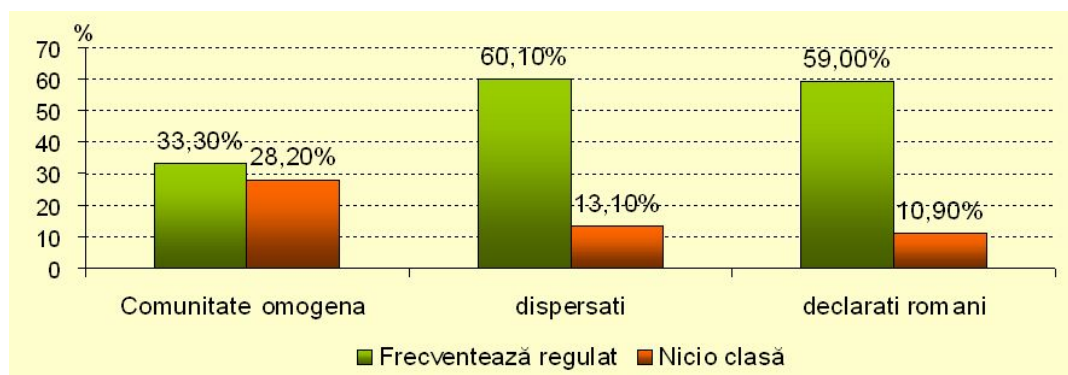
Cercetările făcute de ICCV în 1993⁴ și după 1998, au sesizat o largă diversitate în populația de romi, pe diferite dimensiuni. De exemplu, referitor la participarea școlară, între romii autoidentificați și cei care se declară români, dar și între cei care trăiesc în comunități compacte de romi și cei care locuiesc dispersat în masa comunității. Situația este surprinsă în tabelul 1. Pentru a sprijini această estimare, vom da doar câteva date:

(Participare școlară)

Tabel 1 Participarea școlară a romilor - Romii 93

	Comunitate omogenă	Dispersați	Romi declarați ca români
Frecventează regulat	33,3%	60,1%	59,0%
Nicio clasă	28,2	13,1	10,9

Grafic 4 Participarea școlară a romilor - Romii 93

(Cercetarea din 1998, p.118)

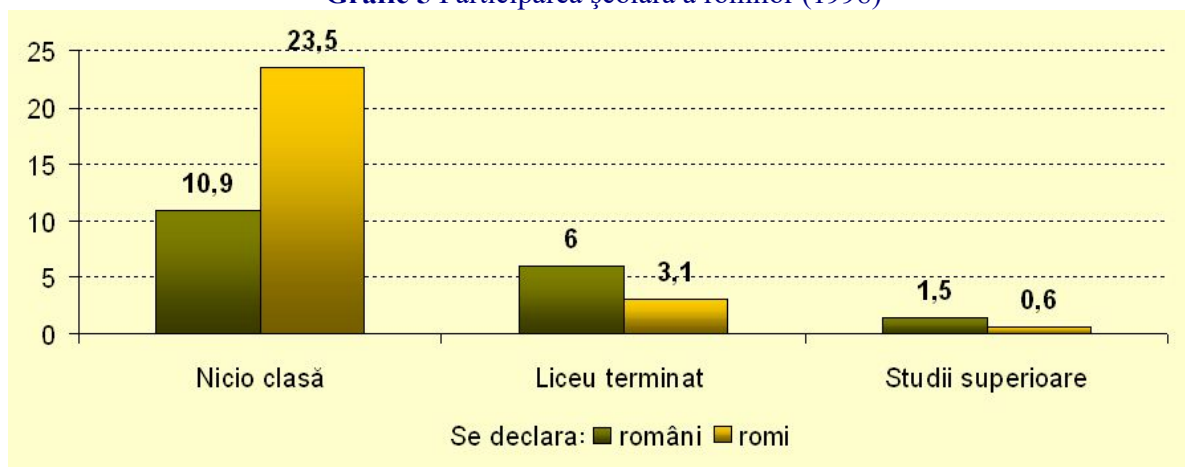
Tabel 2 Participarea școlară a romilor⁵ (Romii 98)

⁴ Zamfir Cătălin., Zamfir Elena (coord), 1993, *Țigani în ignorare și îngrijorare*, Alternative, București

⁵ Surdu, Mihai, *Educația școlară a populației de romi*, în Zamfir, Cătălin, Preda, Marian (coord.), 2002, *Romii în România*, Expert. P.118

	Se declară:	
	Români	Romi
Nicio clasă absolvită	10,9	23,5
Liceu terminat	6,0	3,1
Studii superioare	1,5	0,6

Grafic 5 Participarea școlară a romilor (1998)

Angajarea ocupațională: Posturi de muncă salarială (Romii 1992)⁶

Comunități omogene 35,7
Dispersați 46,6

4.5. Dubla/multipla identitate și efecte asupra strategiilor de cercetare

Toți membrii comunității globale românești au o dublă identitate. Pe de o parte ei sunt cetățeni români și membri ai comunității românești. Pe de altă parte, ei pot să se identifice ca aparținând unui grup etnic. Una dintre cele două identificări poate fi predominantă sau secundară.

Pe baza datelor noastre putem formula următoarea ipoteză:

** Romii împinși la marginea societății românești, cu acces redus la oportunitățile societății globale căreia aparțin, deși și ei cetățeni români, se simt mai mult romi, și sunt etichetați de restul populației ca atare.*

** Romii care sunt integrați în societatea globală în care trăiesc, beneficiază de oportunitățile acesteia, trăiesc dispersați în masa comunității globale, pot să se identifice într-un context ca aparținând comunității globale (români în cazul nostru) sau unei minorități etnice (romi).*

Dacă am vrea să obținem o imagine a întregii populații de romi, este obligatoriu să includem în eșantionul nostru pe toți romii, atât cei care primar se identifică ca romi sau cei se identifică ca români. Obținem astfel o imagine a populației în întreaga ei varietate și dinamică, deci ca o populație deschisă la variație și schimbare. Dar dacă te concentrezi pe romii care trăiesc la marginea societății, în sărăcie, care trăiesc în comunități compacte de romi și care au patternuri comportamentale specifice, obții o imagine doar a unui segment al populației de romi. Vrând nevrând, imaginea obținută este mai degrabă a unei populații închise, sfâșiată de probleme sociale

⁶ Zamfir Cătălin., Zamfir Elena (coord), 1993, Țigani în ignorare și îngrijorare, Alternative, București, p. 112

extrem de grave. Desigur, e important pentru că acest segment de populație face obiectul unei politici sociale de suport și nu ceilalți care sunt integrați cu succes în comunitatea globală din care fac parte. O asemenea restrângere poate fi justificată doar dacă obiectivul este acela de a identifica gama de probleme care stă la baza unor politici sociale de suport. Și în acest caz trebuie specificat că avem doar un segment al acestei populații și nu toți romii

Orice populație are un drept fundamental la o imagine de sine adecvată oferită de știință, dacă cercetarea are o asemenea preocupare. În ceea ce privește populația de romi, situația are însă și o particularitate. Ea este o populație cu un grad de variație în creștere și o dinamică accentuată. Imaginea rezultată din cercetare trebuie să surprindă varietatea și dinamica sa sau să specifice parțialitatea imaginii date ca rezultat al unei etape la un moment dat și nu ca proces.

Unele cercetări recente, foarte bune din multe puncte de vedere, suferă de o asemenea imprecizie. Vom lua în considerare ultimele două cercetări pe eșantioane naționale.

Vino mai aproape. Incluziunea și excluziunea romilor în societatea românească de azi (Fleck Gabor și Cosima Rughiniș, editori), Human Dynamics, București, 2008. Cercetarea a fost realizată pe un larg eșantion reprezentativ național (pag. 15). “Procedura de eșantionare pare a fi fost axată nu pe persoane, ci pe comunități: au fost selectate comunitățile cu cea mai mare densitate de romi. De exemplu, din fiecare comună s-a selectat satul cu cea mai mare comunitate de romi; și din aceste comunități au fost selectați subiecții investigați” (pag.15). Dar cercetările anterioare au probat că romii trăind în comunități omogene prezintă gradul cel mai ridicat de excluziune socială, iar nu de incluziune în societatea globală, că trăiesc în condiții de sărăcie accentuată, de regulă, la marginea societății. Deci imaginea obținută poate fi reprezentativă național, dar nu pentru întreaga populație de romi, ci doar pentru un segment al ei: romii trăind în comunități cu un grad ridicat de omogenitate, substanțial diferiți de cei care nu trăiesc în acest tip de comunități.

Imaginea rezultată este a segmentului ‘de jos’ al populației de romi, cu un grad ridicat de *închidere*. Nu sunt cuprinse aici ‘ieșirile’ din comunitățile omogene, care au alte caracteristici și nici nu știm care este amploarea acestora. Dar poate că mai interesant pentru situația populației de romi și perspectivele ei este tocmai segmentul ignorat.

Legal și egal pe piața muncii pentru Comunitățile de romi, Sorin Cace, Ana Maria Preoteasa, Cristina Tomescu, Simona Maria Stănescu (coordonatori), 2010, Expert, București. În această cercetare, care oferă informații relevante pentru situația actuală a romilor, selecția eșantionului a fost făcută pe baza autoidentificării. Desigur, procedura este corectă, dar mereu trebuie specificat că eșantionul se referă la o parte a populației de romi, probabil ilustrativ mai mult pentru segmentul mai tradițional, fiind excluși cei care acordă prioritate identificării lor ca membrii ai comunității globale în care trăiesc. Acest eșantion este mai reprezentativ pentru populația de romi, incluzând și romii care nu trăiesc în comunități omogene, dar și ea excluzând pe cei care se autoidentifică primar altfel decât romi.

Ambele cercetări sunt importante pentru identificarea problemelor unui segment al populației de romi, ținând seama de cerințele procesului modern de incluziune socială. Dar parcă, după 20 de ani, se simte nevoia unor noi cercetări asupra condițiilor de viață ale *întregii* populații de romi

De ce multe studii sociologice tind să prezinte o imagine *închisă* a populației de romi? Probabil că sunt mai mulți factori. Poate și o pregătire antropologică care creează o sensibilitate mai accentuată pentru comunitățile mai închise, cu patternuri culturale mai clare. Poate că și o problemă politică și deontologică: cu ce drept să atribui o identitate etnică celor care nu și-o asumă. Poate și o comoditate metodologică: este mai ușor să faci un asemenea eșantion.

Problema contururilor /dimensiunii populațiilor minoritare, în cazul nostru al populației rome, în sine nu ar trebui să fie importantă. Dar ea este pusă mereu în discuție mai mult politic.

Recensămintele populațiilor se izbesc de problema dublei identificări etnice. Într-o oarecare măsură ea prezintă un grad de artificialitate datorită fluidității identităților comunitare. Trăim într-o societate mult mai fluidă decât mulți o acceptă. Și adesea ne încurcă mania punerii întregii populații în sertărașe etnice. Problema cea mai importantă este a relației dintre nivelele identitare. Identitatea națională este diferită de identitatea etnică. Dar adesea tindem să o confundăm.

Vom lua doar un caz pentru a ilustra fragilitatea obsesiei etnice. Dacă ne uităm la numele românilor vom fi șocați de varietatea lor. E greu de știut pentru unele dintre ele ce origine au. Unele par să fie de origine grecească, altele evreiască, altele țigănească etc. Dacă întrebi o persoană cu un nume clar grecesc, ce este. De regulă va spune că e român. Dar numele. A, un strămoș a venit din Grecia. Dar tu ești grec ? Ei, într-un fel, da, dar de fapt, sunt român. La recensământ ce te-ai declarat ? Firește, român. Identitatea este cea constituită într-o istorie personală și contextual social-culturală. Bunicul poate a făcut școala în România, vorbește românește, a trăit într-un mediu românesc. S-a căsătorit cu o româncă. Copiii știu sau nu grecește dar nepoții, cu siguranță, nu știu. Este probabil că răspunsul va fi: bunicul a fost grec, dar eu sunt român.

Deci găsim mai multe straturi identitare. În primul rând datele recensământului. Acesta este singurul context formal în care se solicită declararea identității etnice. Romii la recensăminte sunt sub sau puțin peste jumătate de milion. În alte formulare cu semnificație personală –cum ar fi CV-urile de exemplu – nu este solicitată declararea identității etnice. Este interzis prin lege investigarea apartenenței etnice. Recensământul o face doar în scopuri statistice, nu pentru a identifica poziția etnică a unei persoane într-o anumită cultură.

Al doilea nivel este cel al cercetării sociologice pentru a identifica varietatea și dinamica unei populații etnice. Estimarea făcută în cercetarea noastră începută în 1992, declarând fragilitatea ei, ridică cifra privind numărul lor la, în jur de, un milion. Estimări de acest gen nu mai apar în alte cercetări și este de înțeles.

Apărând, după Revoluție, o oportunitate pentru romi de obținere formală a unei identități etnice și de statut ca lideri ai grupurilor lor, unii activiști politici romi, public, au avansat cu totul alte estimări: 2 – 2,5 milioane. E posibil ca această estimare să fi fost atunci cea exactă, dar nu este clar pe baza cărei metodologii a apărut. Declarațiile politice sunt greu de supus unei examinări critice riguroase. De aceea, de regulă, instituțiile publice internaționale, prinse în aceeași logică a “politeței politice formale”, sunt înclinate adesea să accepte estimările făcute de liderii politici. Dar și ei se izbesc de o problemă mai dificilă când se ridică cerința de fonduri pentru politici de suport.

Studiul de față, cu mijloace mult mai modeste, oferă o completare a imaginii populației de romi: segmentul de succes din etnia romă care este inevitabil subreprezentat în ultimele cercetări menționate mai sus.

Capitolul 5: Romii în procesul istoric: beneficii și costuri

Perspectiva istorică oferă imaginea unei comunității de romi deschise, afectate de procesele istorice. Romii au fost beneficiari, dar adesea și pierzători, ai proceselor istorice în care au fost și sunt implicați.

Pe ansamblu, romii merg înainte odată cu istoria, cu beneficiile acesteia, dar și cu acele costuri inevitabile ale ei. Nu este clar dacă distribuția de beneficii/ costuri a fost sau nu una avantajoasă romilor. A dominat la un moment și speranța că ‘istoria poate lucra și în favoarea’ romilor, după cum s-ar exprima iluministul german Hegel. Societatea devine pe ansamblul ei tot mai modernă și deci tot mai bună. Și, normal, avantajele ar trebui să fie distribuite pentru toți. În ultimii 70 de ani, aproape un secol, societatea românească s-a dezvoltat și a oferit, în anumite momente ale ei, beneficii pentru toți. Și pentru romi desigur, dar în mod cert, ceva mai ponderat. Au fost momente în care visurile unei noi societăți au fost plătite cu multe costuri și sacrificii personale mari. Toți le-au suportat. Romii însă, în mod sigur, mai mult.

5.1. Valurile istorice

Ipoteza valurilor istorice a fost formulată încă din studiul finalizat în 1993 și confirmată apoi de datele cercetării din 1998 și din cele mai recente. În ultimii 60-70 de ani, din 1944 până în prezent, populația de romi a cunoscut schimbări importante. Aceasta nu prezintă însă o evoluție continuă pozitivă, ci mai degrabă, pe fundalul unei evoluții, valuri cu suișuri și coborâșuri. Populațiile marginale social au beneficii mai mici în perioadele de prosperitate și suferă cel mai mult pe perioadele de criză socială. Progresele făcute în perioadele de avânt au putut fi anulate rapid în cazul romilor.

Perioada comunistă

Perioada comunistă a fost caracterizată prin ceea ce se poate numi o modernitate socialistă. Politica regimului comunist a fost dominată de trei principii cu efecte importante asupra dinamicii populației de romi:

1. Cetățenie globală. Toți cetățenii sunt cetățeni ai societății respective, cu drepturi și datorii egale. Ei trebuie tratați egali. Grupurile etnice au fost mai degrabă tolerate, fără a li se acorda o importanță prea mare. Unele drepturi culturale au fost recunoscute. O atitudine curioasă s-a manifestat față de ‘țigani’. Deși mulți, ei nu au fost recunoscuți ca o comunitate etnică, ci mai degrabă ca un grup social-economic sărac care trebuie integrat în sistemul socialist modern.

2. Educație obligatorie. Încă din anii 50 s-a declanșat o campanie susținută de cuprindere școlară a tuturor copiilor, inclusiv a copiilor romi. Este clar că acest obiectiv a fost realizat doar parțial. Segmentul sărac al populației, în primul rând romii, a beneficiat și el de această politică, dar doar parțial. Era de așteptat ca participarea școlară a copiilor romi să fi crescut semnificativ în această perioadă prin obligativitatea celor 10 ani de școală.

3. Ocuparea integrală a muncii. Dreptul la muncă a fost completat cu obligația de a muncii. Șomajul nu a fost recunoscut, fiind considerat ca ceva mai mult accidental. Programul de creștere economică, mai ales industrializarea rapidă, a absorbit aproape total forța de muncă. Și în ce privește populația de romi, programul a avut un rezultat parțial. Dar o parte importantă a populației de romi a fost atrasă în activități economice organizate: locuri de muncă salarială, calificări moderne. Și aici cu mari diferențe.

În anii 50 capacitatea de a atrage în sfera ocupației nu a fost totală. Romii probabil au reprezentat ultimul segment de populație motivat/atras în sistemul muncii organizate, prezentând riscul cel mai ridicat de neangajare și de concediere.

Apoi a urmat o perioadă de vârf – anii 60-70 – cu angajare masivă. Romii au primit locuri de muncă, angajare școlară, profesionalizare prin cursuri de calificare. Au primit și locuințe, nu grupate, ci dispersate, nu ca rezultat neapărat a unei politici speciale dar pentru a reduce vizibilitatea celor fără adăpost pe străzi, în spații publice.

Primul val a avut un efect de integrare formal într-un mod de viață modern. Totodată, politica de modernizare a descurajat manifestările de coagulare a unei conștiințe de sine etnice a romilor. Comunitatea romilor nu a fost interzisă, dar nici recunoscută ca etnie. Ea nu a fost sprijinită în manifestări culturale cu profil etnic. În anii 80 s-au manifestat unele forme de afirmare a etniei, cu un anumit impact politic intern și internațional. Este de notat acțiunea sociologului Gheorghe Nicolae care a devenit un militant pentru recunoașterea etniei și a culturii rome. Ni s-a părut atunci îndrăzneță dar și amuzantă, desigur cu semnificație majoră pentru etnia romă, tentativa de a traduce discursurile lui Ceaușescu în limba romany.

Criza economiei socialiste din anii 80 a eliberat forță de muncă, apărând un șomaj „mascat”, nerecunoscut formal. Romii, probabil, au pierdut masiv oportunități în această perioadă.

Dinamica economiei a influențat și pe cea a încadrării școlare. Neocuparea și condiții economice proaste, atât în prima fază (anii 50), cât și în ultima (anii 80) a determinat o scădere a participării școlare, mai ales a populației de romi. Începutul tranziției a fost caracterizat de o explozie a deficitului ocupațional cu efectele sale imediate dar și de durată: sărăcire, dezorganizare socială, scădere a participării școlare.

Pentru a testa ipoteza valurilor, putem utiliza datele relevante oferite de cercetările din 1992-1993 și 1998, cu referire la educația și ocuparea în muncă care ne ajută la o prezentare comparativă a stării etniei rome în dinamica ei. Iată doar câteva concluzii:

5.2. Valurile educaționale

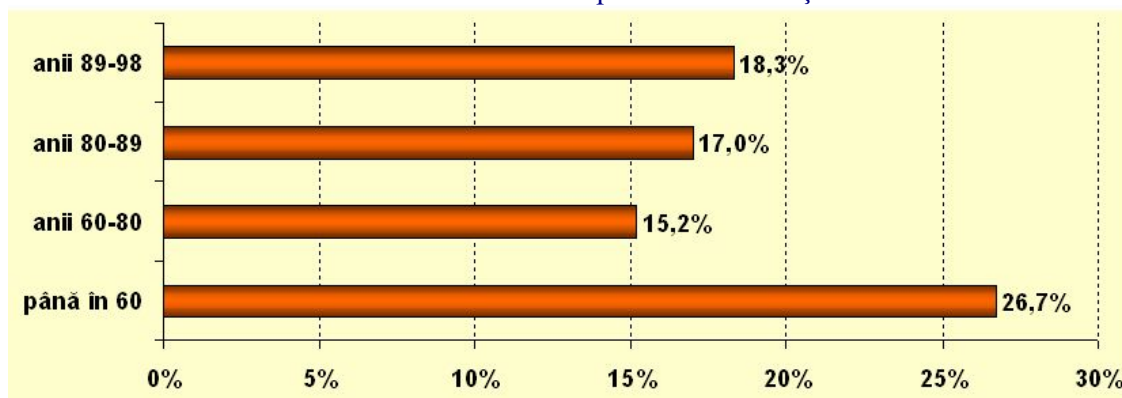
Neînscirerea completă în sistemul școlar a romilor a prezentat în timp tendințe vizibil contradictorii:

Tabel 3 Neînscirerea în sistemul școlar⁷ (Romii 1998)

	Nu au mers deloc la școală
Generația post-război/ societate tradițională (până în 60)	26,7%
Generația avântului comunismului (60-80)	15,2%
Generația crizei comunismului (80-89)	17,0%
Generația tranziție*) (89-98)	18,3%

*) generațiile aici au fost determinate în funcție de vârsta între 7-16 ani care ar fi trebuit să intre în sistemul de învățământ în acea perioadă. Etichetarea generațiilor în funcție de ciclul istoric ne aparține.

Grafic 6 Neînscirerea completă în sistemul școlar

Datele privitoare la generațiile cuprinse în eșantionul din 1998 confirmă ipoteza lansată în 1993 a ciclului educațional /școlar sinuos al populației de romi. Educațional, în perioada de avânt a perioadei comuniste, populația romă a avut un beneficiu cert, dar relativ modest în zona foarte

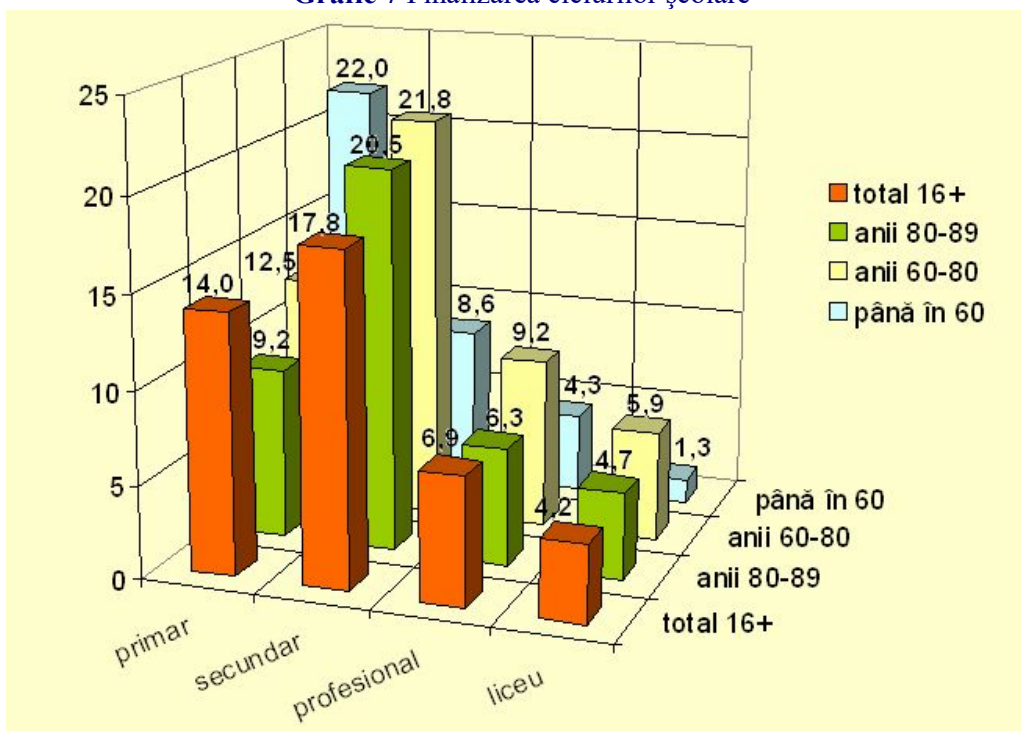
⁷ Surdu, Mihai, *Educația școlară a populației de romi*, în Zamfir, Cătălin și alții (coord.), 2002, *Romii în România*, , Expert

săracă. O cuprindere școlară se menține la un nivel relativ ridicat și în prima fază a tranziției, în ciuda impactului negativ economic, explicabilă însă mai ales datorită condiționării alocăției de copii de participarea școlară.

Tabel 4 Finalizarea ciclurilor școlare (Romii 1992)

	primar	secundar	profesional	liceu
Generația post-război /societate tradițională	22,0	8,6	4,3	1,3
Generația avântului comunismului (60-80)	12,5	21,8	9,2	5,9
Generația crizei comunismului (80-89)	9,2	20,5	6,3	4,7
Total populație peste 16 ani	14,0	17,8	6,9	4,2

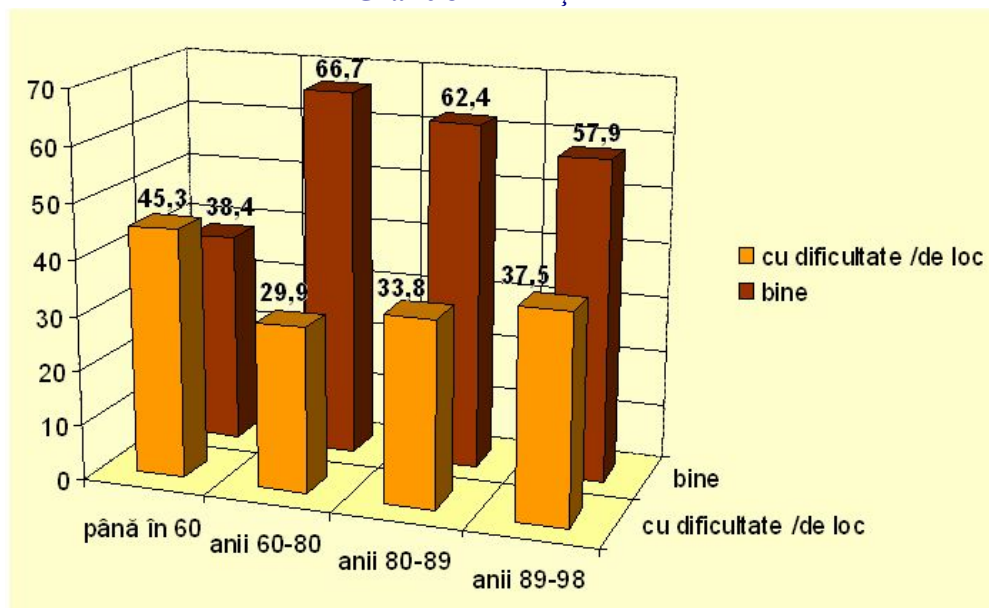
Grafic 7 Finalizarea ciclurilor școlare

Tabel 5 Scrisul /cititul (Romii 1998)

	Bine	Cu dificultate /deloc
Generația post-război/ societate tradițională	38,4	45,3
Generația avântului comunismului (60-80)	66,7	29,9
Generația crizei comunismului (80-89)	62,4	33,8
Generația tranziție*) (89-98)	57,9	37,5

Grafic 8 Scrisul și cititul

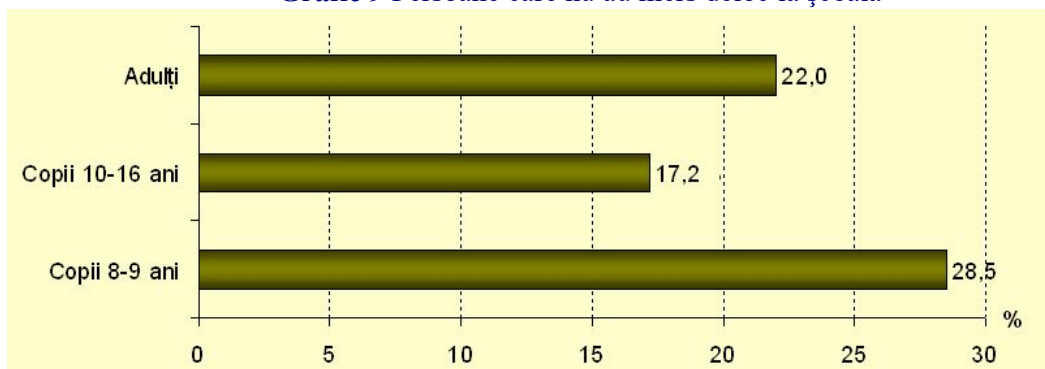

Scrisul și cititul populației sărace de romi a reprezentat un șoc al primilor ani ai tranziției. Chiar de la începutul tranziției (1990-1992), probabil datorită dezorganizării sociale, înscrierea școlară a scăzut îngrijorător.

Tabel 6 Persoane care nu au mers deloc la școală (Romii 1992)

Nu au mers deloc la școală	
Copii între 8-9 ani	28,5%
Copii între 10-16 ani	17,2%
Adulți	22,0%

Grafic 9 Persoane care nu au mers deloc la școală

Dacă considerăm că și din copii de 8-9 ani din acea perioadă mulți merg regulat la școală sau au abandonat-o deja, se poate estima că aproape jumătate dintre ei (48%) nu au terminat nici școala primară, față de numai 27,3% dintre adulții din acea perioadă care nu au terminat nici școala primară.

Generația matură, de la 1992, avea foarte mici șanse să meargă mai departe, adică să fi terminat liceul: 3,9% și doar 0,7% aveau studii post-liceale.

6 ani mai târziu, în 1998, avea liceul terminat doar 4,2%, iar în 2010, 8% .

Concluzia analizelor din 1992 și 1998 a fost: dacă impactul negativ asupra participării școlare a trendului din ultimul deceniu al sistemului comunist și primii ani ai tranziției se menține pe toată perioada tranziției, atunci generația tânără actuală va avea un nivel de școlarizare cronic scăzut.

Studiile superioare până în 1998 nu au prezentat o creștere semnificativă. O creștere sensibilă a avut loc în perioada comunismului față de situația inițială: de la 0,2% la 1,2% (pag. 115). În prima fază a tranziției ea nu a depășit 1%: 0,9% în 1998. Datele culese în 2010⁸, par a fi complet dezamăgitoare: 1% aveau studii superioare. Cu siguranță, situația reală este diferită. Eșantionul din 2010 cuprinde doar populația care se autoidentifică ca romi. Dacă am fi luat în considerare și segmentul de populație care nu s-au autoidentificat ca romi, cu siguranță proporția de absolvenți de studii superioare este mai mare.

Pasivitatea caracteristică politicii școlare, cuplată cu crizele cronice ale economiei, face ca în toată perioada tranziției să nu se aștepte creșteri importante în nivelul de școlaritate a populației de romi.

Cercetarea din 1998, tot pe un eșantion național, confirmă configurația găsită în 1992: o proporție mare de tineri care nu au fost niciodată înscriși la școală și o proporție mare de întreruperi a ciclului școlar înainte de termen. Pot fi considerați ca responsabili următorii factori:

- Efortul de cuprindere școlară nu pare a fi crescut în acea perioadă. Educația a primit un suport politic redus, mai ales pentru romi. Deci un impact **nul, nu ne putem aștepta la rezultate**.
- Condiționarea alocației pentru copii de participarea școlară a fost un factor motivant pentru romi și cu o oarecare putere în schimbarea mentalității romilor privind educația copiilor. Autorii remarcă un impact imediat în creșterea participării școlare, dar în cele mai multe cazuri, formal. Nu cu un efect profund și constant. Efect: o scădere a neînscrierii: de la 26,3% în 1992/, la 17,3% în 1998. Și scăderea întreruperii școlare: de la 22,7 în 1992, la 11,6 în 1998⁹. Probabil că aici efectul a fost cel mai important.
- Deficitul de politică socială în sfera etniei poate fi și el un factor ce explică unele din efectele de aici, chiar dacă ele sunt considerate minore. Opțiunea masivă pentru abordarea punctuală, prin ONG nu a avut un efect global, ci unul punctual și probabil scăzut sustenabil prin sistarea programelor.
- Efectul metodologiei colectării datelor. Nonrăspunsurile au crescut foarte mult: de la 0,4 la 9,7. Autorul estimează că rata mare de nonrăspunsuri se datorează probabil efectului dezirabilității sociale: probabil că cei mai mulți din respondenți au fost de fapt cei care puteau fi încadrați cu răspunsul la „neînscierea școlară”. Deci probabil că nivelul de neînsciere ar putea fi estimat ca fiind constant (pag. 110).
- Efectul sărăcirii. Sărăcirea din 91-99 a afectat masiv populația de romi cu multiple riscuri de marginalizare socială. Și odată cu aceasta, speranța că educația ar putea fi o șansă pe linia redresării situației lor dramatice.

Datorită faptului că această condiționare a alocației pentru copil a fost eliminată prin verdictul de neconstituționalitate al Curții constituționale în 1995 probabil că participarea școlară a romilor, neconsolidată încă atunci prin motivare spre școală, a recăzut. Argumentul adus de Curtea Constituțională că alocația, e un drept al copilului, nu al familiei responsabilă de neparticipare școlară a avut efecte directe asupra educației grupurilor sărace. Observăm că anularea deciziei care condiționa alocația de participarea școlară a copilului a dus la o creștere vizibilă a abandonului și a neparticipării școlare în rândul romilor.

5.3. Semnificația școlii pentru succesul social

Găsim adesea printre concluziile studiilor făcute pe populația de romi formulări ca *„educația școlară nu reprezintă o strategie fundamentală de viață decât pentru un număr foarte*

⁸ Cace, Sorin, Ana Maria Preoteasa, Cristina Tomescu, Simona Maria Stănescu (coordonatori), 2010, *Legal și egal pe piața muncii pentru Comunitățile de romi*, Expert, p. 55

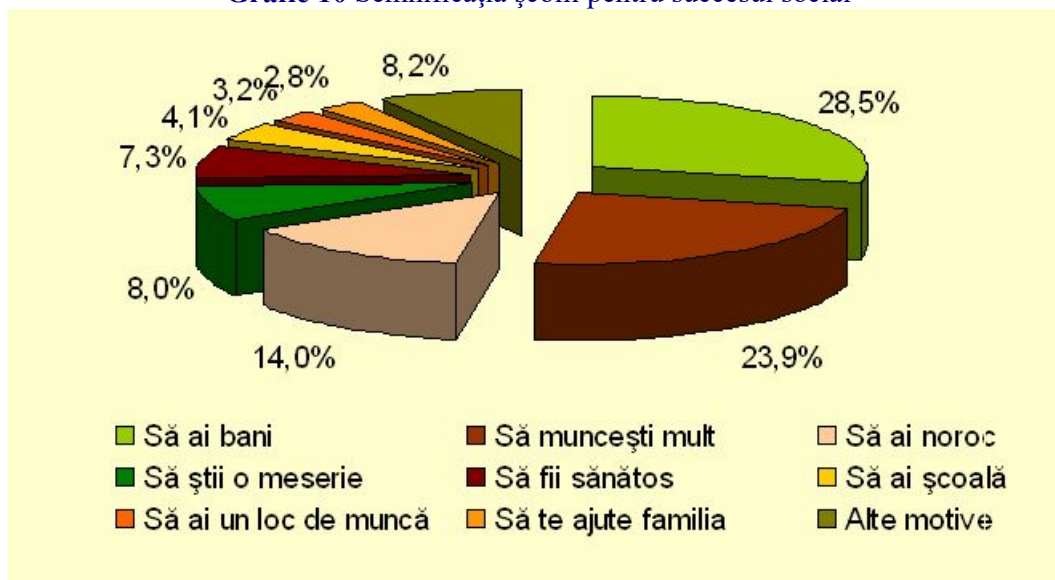
⁹ Surdu, Mihai, *Educația școlară a populației de romi*, în Zamfir, Cătălin, Preda, Marian (coord.) *Romii în România*, , Expert, 2002, p. 111

mic de subiecți (4,1%)¹⁰ În 1998, pentru succesul în viață, următoarele strategii /condiții au fost clasificate ca având importanță (în %)¹¹:

Tabel 7 Important pentru succesul în viață (Romii 1998)

	ponderea (%)
Să ai bani	28,5
Să muncești mult	23,9
Să ai noroc	14,0
Să știi o meserie	8,0
Să fii sănătos	7,3
Să ai școală	4,1
Să ai un loc de muncă	3,2
Să te ajute familia	2,8

Grafic 10 Semnificația școlii pentru succesul social

Stereotipul potrivit căruia romii acordă o importanță sprijinului tradițional (oferit de familie, de comunitate, de „bulibașa”) este complet infirmată de cercetările noastre. Îmbucurător că și alte cercetări ajung la aceeași concluzie.

Îngrijorător e faptul că factorilor ce stau la baza rutelor succesului personal într-o societate modernă referitori la **educație și un loc de muncă stabil** în sistemul formal nu li se acordă importanța cuvenită . Aceștia ar putea deveni principalii vectori motivaționali în crearea unor deprinderi de participare școlară în rândul romilor. Problema pe care mulți o ridică se referă la barierele culturale care ar împiedica o informare corectă, rapidă și eficientă asupra rolului școlii în succesul individual și social. De multe ori explicațiile se plasează în sfera culturii tradiționale rome. Lucru doar parțial corect. Rămânând numai la cultura tradițională, explicația devine însă fragilă și cel puțin incompletă. Ne putem întreba în continuare dacă **cultura tradițională** este responsabilă de menținerea romilor la marginea societății sau situația lor socio-economică care a dus la o sărăcire rapidă. Complementar stării lor reale privind stilul și modul de viață precar s-a cristalizat în timp și o percepție realistă în rândul romilor privind lipsa de oportunități și de șanse oferite **de condițiile actuale** (dificultatea de a merge la școală, riscul de a abandona pe parcurs școala, fapt care, efectiv, nu-i acordă niciun avantaj în final, accesul foarte greu pe piața muncii etc.) Noi estimăm, contrar unor norme tradiționale ale romilor, că școala acordă în condițiile actuale șanse efective de succes personal pentru romi, tradiția este un facilitator al efectului negativ al situației actuale școlare, mai ales pentru fete care au o carieră centrată pe familie și mai puțin pe profesie /meserie .

¹⁰ Idem, p.123

¹¹ Idem, p. 123

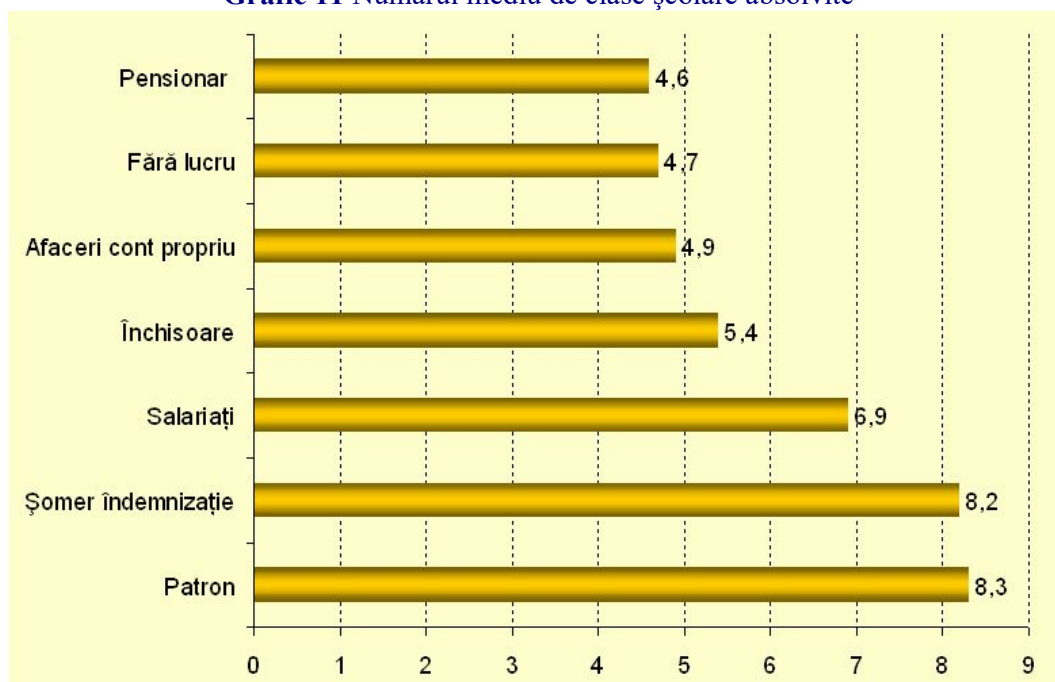
“ Poate că atitudinea față de școală a romilor exprimă nemulțumirea și /sau resemnarea’¹² unui segment de romi disperat și dominat de neputință, lipsit de perspectivă în viață.:
Rezultate din cercetare: Foarte mulțumiți /mulțumiți: 30,2% și foarte nemulțumiți /nemulțumiți: 41%.

Dar datele cercetării din 1992 probează că nivelul școlar este o condiție a creșterii nivelului ocupațional.¹³.

Tabel 8 Numărul mediu de clase absolvite (Romii 1992)

Clase absolvite	
Patron	8,3
Șomer indemnizație	8,2
Salariați	6,9
Închisoare	5,4
Afaceri cont propriu	4,9
Fără lucru	4,7
Pensionar	4,6

Grafic 11 Numărul mediu de clase școlare absolvite

Noul segment de patroni prezintă un nivel de educație mai înalt, dar tot din masa romilor cu un nivel educațional relativ modest. Șocant apare faptul că șomerii cu indemnizație, proaspăt eliberați din muncă, aveau un nivel școlar mai ridicat: 8,2 clase terminate, față de cei rămași, clar cu un nivel de calificare mai scăzut, 6,9 clase. Începutul contracției industriei, a restrângerii locurilor din întreprinderi, a eliminat romii cu calificare mai ridicată.

Procesul de sărăcire a populației rome se pare că a fost accentuat pe toată perioada tranziției.

¹² Idem, p. 121

¹³ Zamfir Elena, Zamfir Cătălin (coord), 1993, Țigani în ignoranță și îngrijorare, Alternative, București

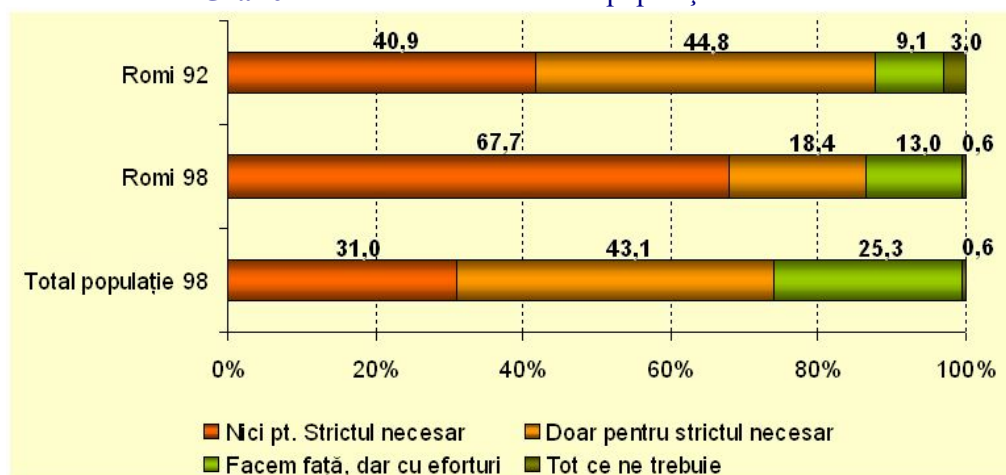
În 6 ani ai tranziției, impactul de sărăcire este masiv asupra populației de romi accentuând diferența de restul populației. Pentru a măsura calitatea vieții, cercetarea din 1993, cea din 1998 au utilizat un set de indicatori subiectivi¹⁴:

Cei care erau la limita sărăciei, cad, din ce în ce mai mult în situația de sărăcie severă.

Tabel 9 Sărăcirea populației de romi (%)

Vă ajung veniturile dvs.?	1992	1998	Total populație a României (1998)
Nici pt. Strictul necesar	40,9	67,7	31,0
Doar pentru strictul necesar	44,8	18,4	43,1
Facem față, dar cu eforturi	9,1	13,0	25,3
Tot ce ne trebuie	3,0	0,6	0,6

Grafic 12 Procesul de sărăcire al populației de romi

5.4. Valurile ocupaționale

Anii 50-80 au fost dominați de o politică activă de creștere industrială /construcții: politica ocupării integrale a forței de muncă. Obținerea de profesii recunoscute formal a fost susținută de creșterea nivelului de educație.

După 1980, compresia economică a generat o excludere accentuată din sistemul ocupațional a romilor, mai mult decât a celorlalți. Și, mai important, nu s-au mai oferit șanse tinerilor din acea perioadă.

Situația angajării romilor, pe perioade istorice este următoarea. La persoane cu vârstă de peste 16 ani, dinamica angajării în perioada respectivă arată astfel¹⁵:

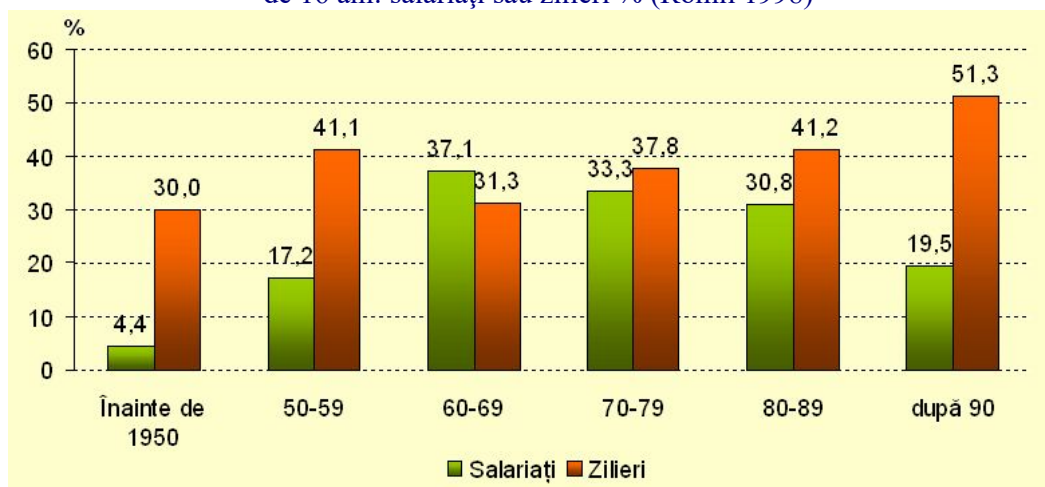
Tabel 10 Perioada istorică a angajării economice a romilor la vârsta de 16 ani: salariați sau zilieri % (Romii 1998)

¹⁴ Cace, Sorin, Ana Maria Preoteasa, Cristina Tomescu, Simona Maria Stănescu (coordonatori), 2010, *Legal și egal pe piața muncii pentru Comunitățile de romi*, Expert, p. 145

¹⁵ Sorin Cace, *Meseriile și ocupațiile populației de romi din România*, în Cătălin Zamfir, Marian Preda (coordonatori), *Romii în România*, Expert, București, 2002, pag. 178. Transformarea vârstei din 2008 în perioade istorice la angajarea economică la 16 ani ne aparține nouă

perioada	salariați	zilieri
Înainte de 1950	4,4	30,0
1950-59	17,2	41,1
1960-69	37,1	31,3
1970-79	33,3	37,8
1980-89	30,8	41,2
După 90	19,5	51,3

Grafic 13 Perioada istorică a angajării economice a romilor la vârsta de 16 ani: salariați sau zilieri % (Romii 1998)

Populația matură a anilor 50-70, care a prins perioada boomului economic, a atins un vârf de ocupare a unor posturi de muncă salarială. Noua generație ajunsă la maturitate după anii 80, în perioada de compresie a sistemului, a început să primească șocul ocupării: romii au fost primii excluși din sistemul ocupațional formal și fără profesii moderne. După 1989, proporția tinerilor care au avut acces la sistemul salarial s-a prăbușit.

Industrializarea i-a scos din agricultură și le-a oferit locuri de muncă salariale, dar și de zilieri. Scăderea numărului de locuri de muncă salarială s-a făcut în principal prin creșterea la cote enorme a zilierilor: peste 50%.

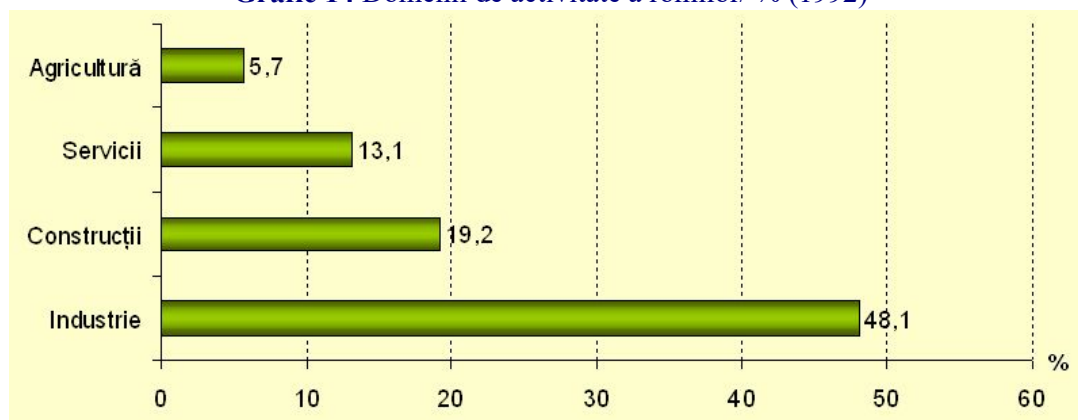
Încă în 1992 o proporție mare de romi salariați lucrau în industrie și construcții¹⁶:

Tabel 11 Domenii de activitate a romilor/ % (Romii 1992/ Romii 2010)

	1992	2010
Industrie	48,1	14,0
Construcții	19,2	15,7
Servicii	13,1	
Agricultură	5,7	

¹⁶ Zamfir Elena, Zamfir Cătălin. (coord), 1993, Țigani în ignorare și îngrijorare, Alternative, București

Grafic 14 Domenii de activitate a romilor/ % (1992)

Căderea industriei și construcțiilor nu a dat nicio șansă romilor de creștere a nivelului de integrare ocupațională modernă și formală. În 2010¹⁷ proporția romilor care mai erau angajați în industrie s-a prăbușit, diminuându-se și în construcții: 14,0% în industrie și 15,7% în construcții.

În 1990, ca efect al exploziei aspirațiilor generate de Revoluție, s-a produs un val de angajări masive, ca o compensare a crizei locurilor de muncă din anii 80. Presupunem că și romii au beneficiat, dar datele arată că foarte puțin. În 1991 a urmat un început de restrângere, dar probabil nu foarte important. La începutul anului 1992 gradul de neocupare a populației rome era, mai ales la nivelul tinerilor, foarte redus.

Din cei 5 968 persoane peste 16 ani, doar 22,1% mai erau salariați, iar 45,2% fără lucru.

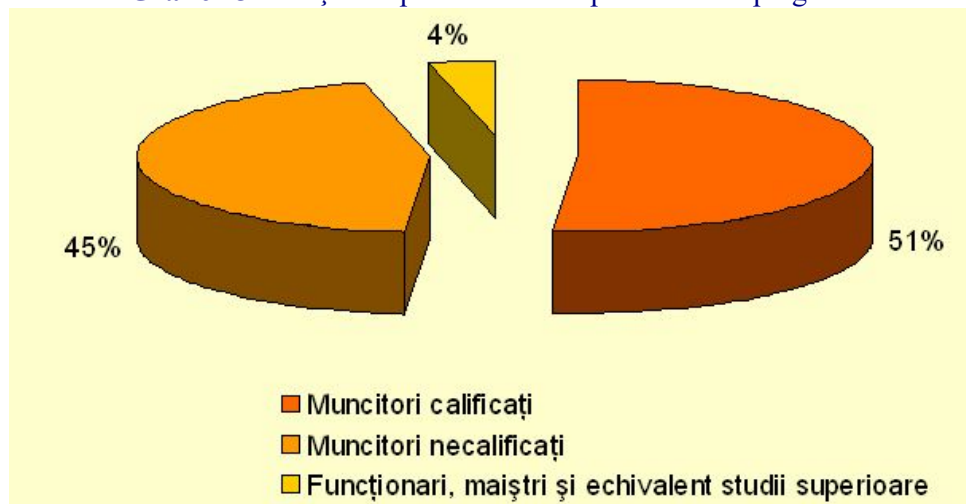
Deci asistăm la o creștere rapidă a proporției de salariați după război, ajungând în perioada 60-69 la un vârf, începând să scadă treptat după 70. Tinerii care au intrat pe piața muncii după 1990 a scăzut iarăși enorm. Peste jumătate din ei au devenit zilieri. Câțiva dintre ei și-au găsit ocupații în agricultură.

Tabel 12 Ocuparea romilor după nivelul de pregătire/ % (Romii 92)

pondere	
Muncitori calificați	51,4
Muncitori necalificați	45,0
Funcționari, maiștri și echivalent,	3,6
Studii superioare	

¹⁷ Cace, Sorin, Ana Maria Preoteasa, Cristina Tomescu, Simona Maria Stănescu (coordonatori), 2010, *Legal și egal pe piața muncii pentru Comunitățile de romi*, Expert, p. 42

Grafic 15 Situația ocupării romilor după nivelul de pregătire

Apare rapid un segment important: „patronii”. Din populația matură de peste 16 ani, 0,8% erau deja „patroni”. Numărul lor se va consolida și va crește, dar nu spectaculos numeric.

5.5. Motivația de a se integra în sistemul economic

Ca și în cazul participării școlare, și activitatea economică este motivată mai mult de nevoia elementară a supraviețuirii, decât de obținere a unor recompense semnificative.

Evaluarea făcută de noi în 1992 la care se adaugă și cea din 2010 realizată de Sorin Cace¹⁸ dă un răspuns clar: ***munca nu scoate din sărăcie majoritatea romilor.***

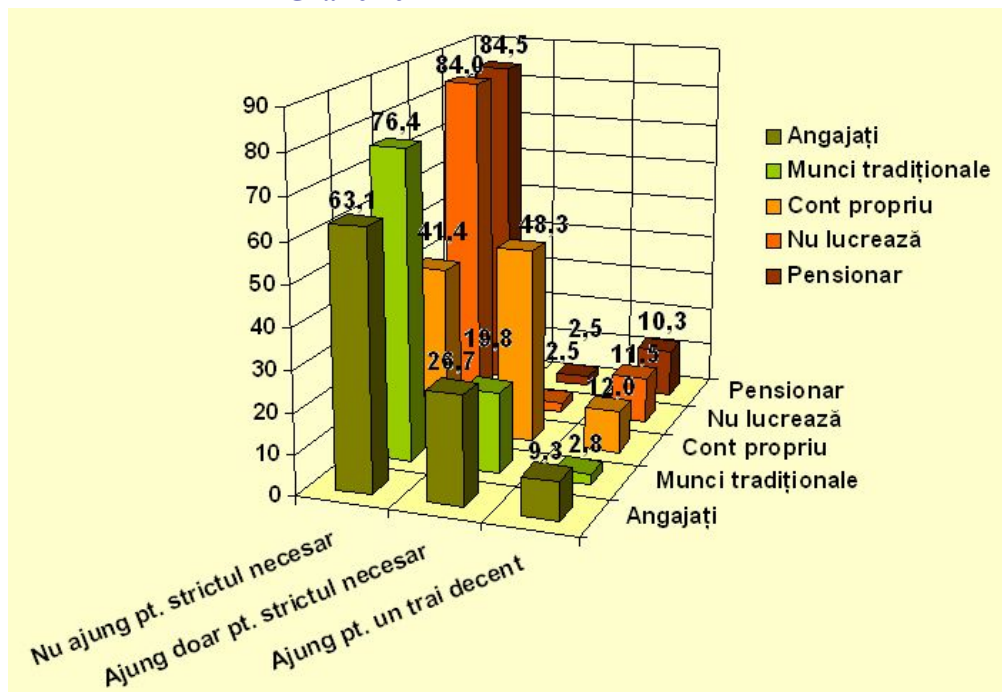
Tabel 13 Scoate munca din sărăcie ? / % (Romii 2010)

	Angajați	Munci Tradiționale	Cont propriu	Nu lucrează	Pensionar
Nu ne ajung nici pentru strictul necesar	63,1	76,4	41,4	84,0	84,5
Ajung numai pentru Strictul necesar	26,7	19,8	48,3	2,5	2,5
Ajung pentru un trai decent cu sau fără eforturi	9,3	2,8	11,5	12,0	12,0

Munca asigură doar o supraviețuire și nu ajunge nici măcar pentru strictul necesar. Doar o zecime din populație trăiește la un nivel decent, dacă sunt angajați, dacă desfășoară activități pe cont propriu sau sunt pensionari.

¹⁸ Idem, p.64

Grafic 16 Scoate munca din sărăcie ?

Din analiza situației romilor în perioada comunistă putem desprinde câteva concluzii:

* Perioada modernizării comuniste a atras în sistemul modern – salariați, pensionari, dar și zilieri care reprezintă marea masă de romi. Incluziunea profesională a romilor a fost însă accentuată la nivele profesionale scăzute, permise de nivelul scăzut de educație care nu a crescut substanțial. Cuprinderea școlară a crescut substanțial, dar departe de așteptări. Și participarea școlară a fost la nivel scăzut.

* Declinul modernizării comuniste a afectat pe romi mai accentuat decât restul populației, atât educațional, cât și ocupațional. Participarea economică a romilor se face tot mai mult ca zilieri, fapt care este fluctuant și nu oferă un acces corespunzător la sistemul de asigurări sociale.

* La nivele educaționale și profesionale ridicate, a avut acces un segment foarte redus din populația de romi .

5.6. Punctul de pornire al relansării

În 1992, nivelul educațional era foarte scăzut. Un sfert din populație era practic analfabetă fără școală sau școala elementară neterminată. Aceste date sunt confirmate și de alfabetizarea la nivel elementar: doar 55,8% dintre bărbați și 40,6 femei aveau capacitatea de a citi cu fluență¹⁹.

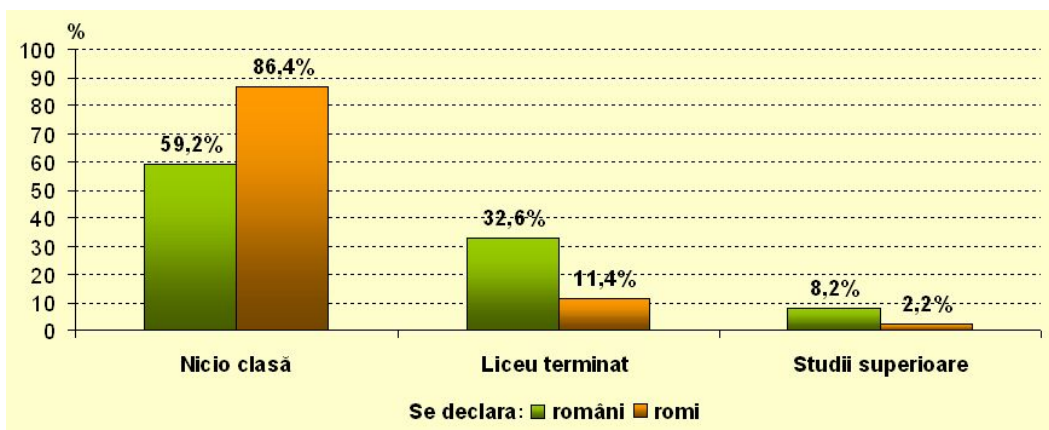
La vârf, educația de tip postliceal sau universitar era foarte mică (0,7%).

Dacă ipoteza formulată în acea lucrare este corectă, probabil că nivelul educațional era ceva mai ridicat: un segment important al populației de romi s-a „pierdut” în masa populației modernizată. Acest segment era probabil greu de identificat și treptat își pierduse atașamentul la populația cu profil etnic. Această pierdere a fost facilitată de faptul că populația de romi avea un nivel ridicat de marginalitate socială și asociată cu o imagine social-economică negativă. Dar probabil că „intelectualii” neidentificați nu prezentau nici ei o proporție importantă. Este doar o probă că populația de romi nu era închisă la integrare cu succes într-o societate modernă.

Datele susțin ipoteza formulată: romii românizați au un nivel școlar mai ridicat, și cu un risc ceva mai scăzut de a părăsi școala înainte de terminarea ei.

¹⁹ Zamfir Elena, Zamfir Cătălin (coord), 1993, Țigani în ignorare și îngrijorare, Alternative, București

Grafic 17 Participarea școlară a romilor

Și integrarea ocupațională a romilor în sistemul economic modern era foarte scăzută. Dacă în anii 60-70 se înregistrează o creștere a angajării în sistemul salarial, el scade dramatic în anii 80 și în deceniile care au urmat.

E drept că populația de romi, care și în comunism s-a descurcat 'pe cont propriu' a manifestat în primii ani ai tranziției o capacitate uimitoare de a fructifica noile oportunități. Deci, pe linia inițiativelor individuale, s-a obținut un succes, dar acesta trebuia consolidat prin educație și calificare. Dar ritmul a fost relativ scăzut.

Capitolul 6: Segmentul superior al populației de romi

6.1. Perspectiva romilor de a ieși din marginalizare

După cum menționam mai sus, dincolo de imaginile negative, există teoria că populația de romi este prizoniera propriei ei culturi. O asemenea imagine are efecte negative. Există o rezistență structurală culturală care în ciuda eforturilor și a unor oportunități blochează depășirea situației fixate istoric din cauza lipsei resurselor interne ale populației rome.

Analiza din cercetarea făcută în 1993 a adus o altă viziune. Populația de romi nu este omogenă cultural și social-economic. Ei nu sunt prizonierii propriei culturi, ci dimpotrivă segmente importante se desprind și își croiesc deja un alt tip de viață. Șansele sociale nu sunt egale pentru toate grupurile etnice. Romul se prezintă adesea singur în competiția pentru oportunitățile societății moderne.

Șansa romilor în societatea actuală modernă a fost o ieșire individuală. Comunitățile tradiționale omogene sărace, în măsura în care nu dispar ca punji izolate impregnate de probleme sociale grave, pot reprezenta o frână în calea succesului individual. De aceea aici, rolul intelectualilor și a activiștilor politici, a segmentului patronal este esențial și trebuie luat în considerare în acest context. Este clar că acest segment al populației de romi este format deja din persoane desprinse din comunitățile tradiționale iar ieșirea din patternul moștenit a însemnat succes. De asemenea, sunt dispersați geografic, au o varietate de activități oferite de societatea globală în care se integrează. Cu siguranță, ei s-au confruntat sau încă se mai confruntă cu problemele unei asemenea ieșiri, dar și cu oportunitățile de care dispun și care au fost fructificate la timp.

Succesul social poate fi identificat empiric. În populația de romi se pot identifica segmente active care au fructificat oportunitățile oferite de societatea actuală. Ele indică calea și condițiile creșterii sociale și economice a etniei și pot fi adevărate repere pentru comunitatea romă și nu numai.

Studiul nostru a ales tocmai acest segment de succes al populației de romi: intelectualii, liderii sau /și activiștii politici, ceilalți oameni de succes (oamenii de afaceri). Am pornit de la premisa că ei oferă cazuri pozitive ca exemplarități, *trag în sus* populația, devin modele de bună practică în comunitate.

Romii care au reușit sunt partea dinamică, elita comunității rome, tipuri de succes, cu un efect pozitiv important asupra etniei ca atare. Deci, este important într-o cercetare să analizăm toate straturile populației investigate. Concentrarea exclusivă pe segmentul cel mai sărac-tradițional poate avea efecte perverse chiar în planul politicilor de incluziune.

Al doilea factor: generează permanent o imagine socială negativă. Această imagine a fost un factor de marginalizare și de menținere a distanței sociale dintre majoritari și minoritari. Reacția nu era neapărat individuală, ci și colectivă. O acceptare individuală este incontestabilă. Dar și percepția negativă, întărită /confirmată de percepția masei mari de marginalizați.

Imaginea negativă nu este neapărat a rasei /etniei, dar prin extindere, a întărit marginalizarea, atât prin variate forme de respingere /discriminare, cât și de automarginalizare și izolare.

Rolul intelectualilor și a activiștilor politici, a segmentului patronal trebuie luat în considerare în acest context. Este clar că acest segment al populației rome este deja constituit din persoane desprinse din comunitățile tradiționale, definite clasic, care au reușit ieșirea din patternul cultural de viață legat de prejudecăți inhibitorii. Ei sunt dispersați geografic, au o varietate de activități oferite de noul stil de viață pe care și l-au asumat. Aceștia pot să se mai confrunte cu problemele unei asemenea ieșiri, dar și cu oportunitățile de care dispun pentru dezvoltarea viitoare a etniei.

Studiul nostru a ales acest segment de succes al populației rome, pentru a schimba percepția socială comună asupra ei. Ne referim la: intelectuali, lideri și alți oamenii de succes romi

. Ei oferă exemplarități de succes, „trag în sus” etnia și atenuează imaginea negativă a unei părți din populația majoritară față de romi.

Romii care au reușit sunt partea dinamică a etniei, exemple de performanțe individuale, devenind modele de responsabilitate pentru propria persoană, dar și pentru ceilalți. Comportamentul lor relațional are un efect important, benefic asupra celorlalți romi.

Factorul ce ține de imaginea socială negativă a romilor se accentuează uneori și prin cercetarea ce accentuează problemele comunităților sărace ducând astfel la efectele cunoscute ale teoriei etichetării. Aceasta stă, inevitabil, la baza discriminării și stărilor conflictuale comunitare. Pedalarea în prezentarea situației romilor doar pe cultura sărăciei este un factor și de marginalizare și de menținere a distanței sociale. În lipsa unor forme recuperatorii eficiente de suport pentru romi, ea este demotivantă pentru romii săraci și una de respingere a etniei de către o parte a majorității. Blamarea victimei este o poziție comodă pentru cei care oricum erau ostili acceptării romilor ca etnie. Reacția majorității la asemenea date statistice și de cercetare nu este neapărat una strict restrânsă pentru acei romi care se abat individual de la normele sociale de viață, ci, din păcate una generalizată colectiv, cu o conotație negativă și efecte directe asupra întregii etnii. Formal, o acceptare individuală a romilor este incontestabilă datorită normelor colective de viață impuse; aceasta a fost prezentă și în relațiile interpersonale formal-instituționale. În schimb și imaginea negativă, întărită /confirmată de unele cazuri individuale de romi ce au săvârșit infracțiuni grave, s-a difuzat cu rapiditate în țările europene. În realitate, imaginea negativă nu este a etniei rome în ansamblul ei, dar prin extindere nejustificată, a întărit și permanentizat atât marginalizarea socială cât și automarginalizarea și izolarea romilor, prin variate forme de respingere /discriminare.

Din studiul din 1992-93 a rezultat o ipoteză clară: *’Estimarea noastră este că marea majoritate a populației de romi nu deține resursele necesare pentru a putea, fără sprijin din exterior, să depășească situația de dificultate în care se afla.’*²⁰

Predicția făcută atunci era negativă dacă factorul decizional nu va interveni prin politici publice structurate: vom avea ***pungi de sărăcie din ce în ce mai largi și criminalitate crescută iar comunitățile rome vor fi tot mai lipsite de speranțe...***²¹

Etnia romă a cunoscut o dinamică marcată de cursul complex și contradictoriu al istoriei ei, cu fluctuații continue. Apare însă și un segment de populație care se desprinde și fructifică oportunitățile oferite de noul context. De aceea în proiectul nostru ne-am propus să analizăm doar acest segment care poate fi considerat ***de succes social***.

Mai precis, cercetarea noastră nu a avut ca obiectiv identificarea dimensiunilor acestui segment, greu de altfel de măsurat cu precizie, ci în primul rând, *tipurile* individuale de succes, caracteristicile lor și condițiile constituirii elitei rome. Am încercat să clarificăm mecanismele succesului social, factorii care facilitează sau blochează promovarea socială. În fiecare tip ne-am propus să înțelegem mai bine rutele sociale și cum se constituie șansele de promovare fructificate individual. Am accentuat analiza factorilor care oferă șanse de promovare socială: în principal, nivelul de educație și de profesionalizare obținut. Educația și angajarea profesională au fost considerate ca principale resurse de posibilă promovare și succes acceptat social.

În al doilea rând, am avut ca obiectiv: atitudinea romilor de succes social față de cultura romany.

6.2. Metodologia cercetării

Metodologia proiectului a fost restricționată de factorul timp și de resursele disponibile.

Am luat trei loturi de subiecți pentru grupurile țintă: intelectuali, lideri sociali și oameni de afaceri. Aceste loturi ne-au permis să identificăm mecanismele care au asigurat succesul social al populației de romi.

Informațiile produse de cercetările pe eșantioane reprezentative național realizate în diferite momente ale istoriei au oferit o înțelegere mai clară a evoluției populației de romi. Existența a cel puțin 5-6 cercetări pe eșantioane naționale oferă o bază de date solidă pentru

²⁰ Zamfir Cătălin, Zamfir Elena (coord), 1993, Țiganii între ignorare și îngrijorare, Alternative, București, p. 171

²¹ Idem, p. 171

cercetările ulterioare. Datorită unor probleme metodologice, aceste cercetări oferă o imagine palidă tocmai a segmentului cel mai dinamic al romilor: romii de succes.

Sursa principală a datelor este oferită de o cercetare *cantitativă*, realizată pe un eșantion de 432 de intelectuali, activiști comunitari și oameni de afaceri, intervievați cu ajutorul a trei chestionare specifice fiecărui grup, dar care conțin un larg set comun de întrebări.

Eșantionul nostru nu a putut fi construit pentru a fi reprezentativ pentru toată populația romă de succes, a cărei dimensiuni și contururi nu o cunoaștem încă. Acest segment social pare să fie relativ redus, dar extrem de dinamic. Cercetarea noastră a fost de tip *explorator*: identificarea categoriilor de romi de succes și a factorilor asociați succesului lor. Am ales însă câteva zone geografice diferite, oarecum reprezentative pentru a asigura o varietate suficientă a situațiilor succesului social: București, Galați, Iași, Brăila, Buzău, Constanța, Ilfov, Neamț, Timișoara. Cercetări extinse au fost realizate în județul Bihor.

Pentru a realiza selecția subiecților am utilizat o abordare *din aproape în aproape*.

Operatorii de teren au fost instruiți pentru înțelegerea profilului cercetării, utilizând totodată un ghid metodologic. 18% din chestionarele aplicate au fost verificate în teren.

Cercetarea cantitativă a fost completată de investigații calitative: discuții cu personalități romi, un *focus grup* în Timișoara și un studiu de caz efectuat pe liderii romi religioși.

Am completat datele oferite de cele trei tipuri de chestionare cu interviuri centrate pe o carieră de succes și pe percepția romilor asupra dezvoltării culturii rome cu câteva personalități care au acumulat o importantă experiență: domnii deputați Mădălin Voicu și Nicolae Păun.

Întreaga cercetare a avut un dublu obiectiv. Pe de o parte să înțelegem mai bine rutele sociale și profesionale care au asigurat *succesul* și modul în care au fost fructificate șansele de promovare în carieră ale romilor. Pe de altă parte am analizat percepția culturii rome, a valorii și perspectivelor ei de către romi.

Cercetarea cantitativă și calitativă ne-a oferit date suficiente pentru a formula ipoteze solide privitoare la profilul categoriilor de succes de etnie romă, a mecanismelor și condițiilor care au facilitat această evoluție pozitivă.

6.3. Eșantionul și structura lui

Eșantionul segmentului de succes romi format din **432 subiecți**, cuprinde 3 loturi:

193 intelectuali: persoane cu studii superioare, la care am inclus și câțiva studenți (intelectuali în devenire). Ei ocupă o largă varietate de poziții profesionale.

112 „Lideri”: lideri /activiști sociali comunitari, înțelegând prin aceasta mai ales lideri în ONG-uri, asociații profesionale, „șefii diferitelor comunități”, inclusiv pastori religioși.

127 persoane care au inițiat afaceri și care au dobândit o anumită notorietate prin situația lor socio-economică și sunt percepuți de comunitate ca fiind: „*oameni de succes*”.

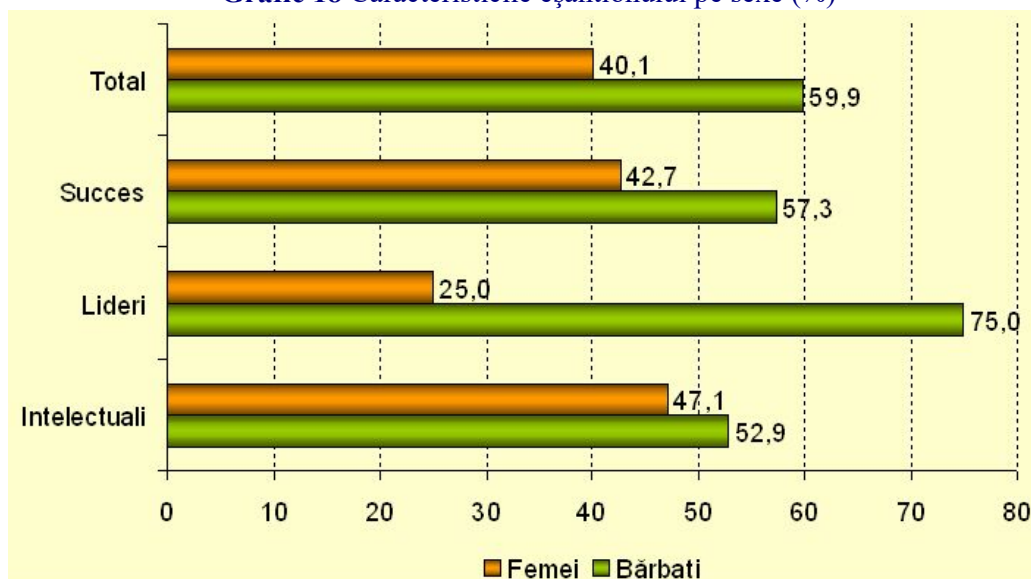
Mulți subiecți grupați în categoria de *lideri* și *oameni de afaceri* au și ei studii superioare și sunt de drept și intelectuali. Dar am considerat că ei reprezintă categorii relativ distincte, cu poziții social-economice și cu rute de evoluție distincte.

- Sex:

Tabel 14 Caracteristicile eșantionului pe sexe

	Intelectuali		Lideri		Succes		Total	
	număr	pondere	număr	pondere	număr	pondere	număr	pondere
Bărbați	99	51,3	81	72,3	71	55,9	251	59,9
Femei	88	45,6	27	24,1	53	41,7	168	40,1

Grafic 18 Caracteristicile eșantionului pe sexe (%)

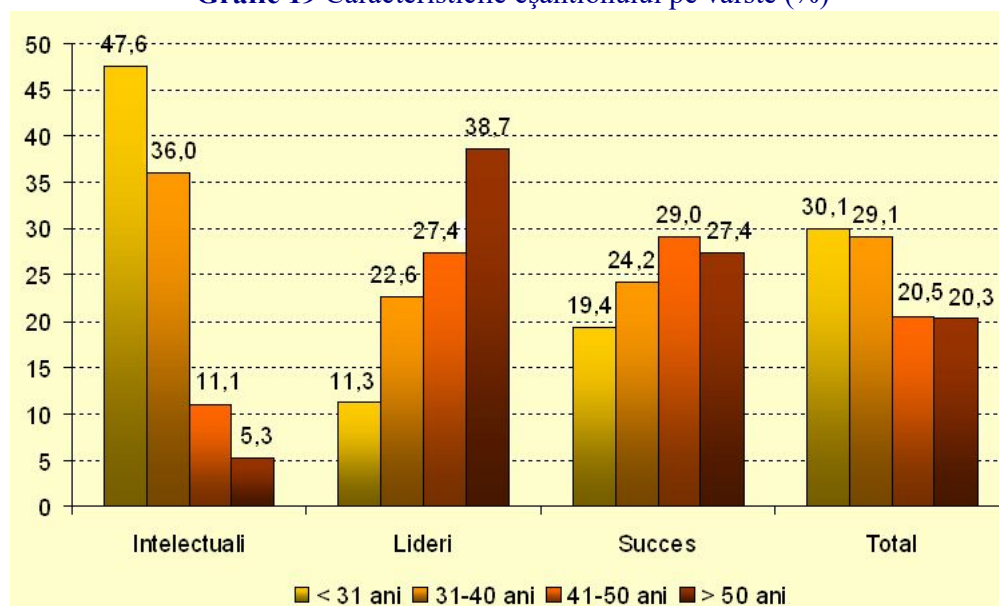

- **Vârstă**²²

Tabel 15 Caracteristicile eșantionului după vârstă

	Intelectuali		Lideri		Succes		Total	
	număr	pondere	număr	pondere	număr	pondere	număr	pondere
<31	90	46,7	12	10,7	24	18,9	126	29,2
31-40	68	35,2	24	21,4	30	23,6	122	28,2
41-50	21	10,9	29	25,9	36	28,3	86	19,9
>50	10	5,2	41	36,6	34	26,8	85	19,7

Grafic 19 Caracteristicile eșantionului pe vârste (%)

²² În tabele sunt introduse și NR (nonrăspunsurile) doar atunci când ele sunt suficient de mari și prezintă o anumită semnificație

Romii prezintă o caracteristică distinctivă: o largă gamă de *neamuri* în funcție de care își declară apartenența. *Neamurile* de romi și-au dezvoltat o coeziune internă, nu atât prin locație. Fiind o populație mobilă geografic, grupurile s-au constituit mai mult în jurul unor tipuri de activități economice /profesii, inclusiv cu stiluri de viață proprii: căldărari, fierari, ursari, florari, argintari etc. Identitatea de rom s-a completat și “colorat” cu identitatea de neam.

Cele patru decenii de sistem comunist, promovând o industrializare rapidă de tip centralist socialist, au tins să uniformizeze activitățile economice și stilurile de viață și ale romilor. Multe profesii și activități economice tradiționale s-au împușinat, majoritatea romilor păstrându-și mai mult o identitate simbolică de neam și doar marginal o comunalitate de activități economice. Se poate vorbi în cazul romilor despre un proces de **descalificare în raport cu meseriile tradiționale**. Pierzându-și oportunitățile legate de activități economice tradiționale, complementar cu nivel școlar scăzut, marginalizare socială și acte de discriminare, integrarea romilor în modul de viață economic modern a fost întârziată. Marea masă a populației de romi a rămas slab educată, fără calificare, cu grad ridicat de marginalizare, cu mari dificultăți de a găsi oportunități de acces pe piața muncii. Dacă unii, un grup relativ redus, au reușit, marea majoritate a romilor a sărăcit.

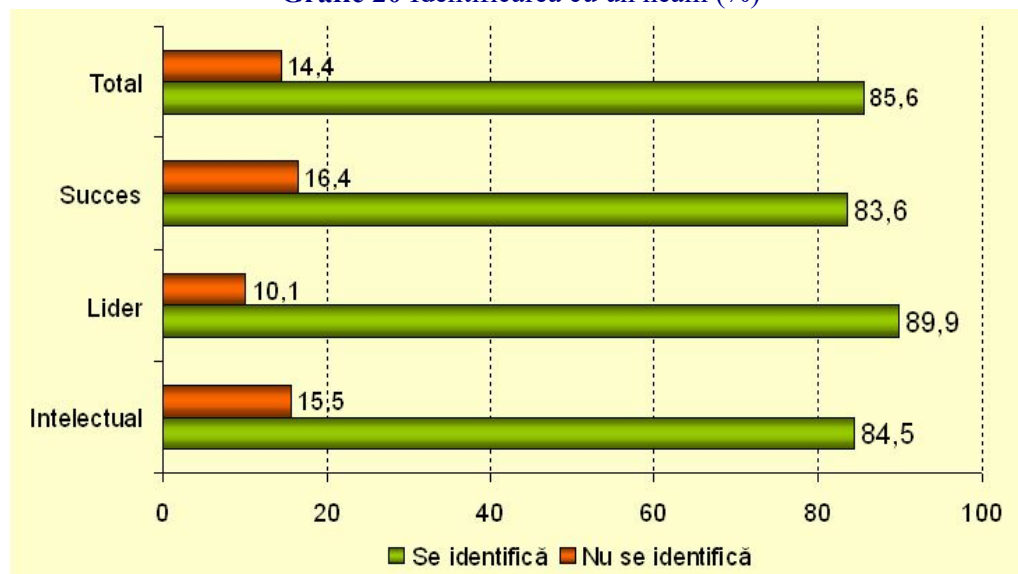
- **Identificarea cu un Neam**

Cei care privesc din afara etniei rome sunt fascinați de marea diversitate de *neamuri* și persistența extraordinară a culturii diferențiate pe *neamuri*. Ne-am fi așteptat ca procesul de avans social și de modernizare să șteargă rapid conștiința apartenenței la neam și a distinctivității acestora. Datele cercetării noastre infirmă însă o asemenea așteptare. Subiecții din eșantionul nostru, inclusiv cei cu studii universitare, nu par a-și fi pierdut memoria și importanța apartenenței la neam. Neamul pare a fi și în momentul actual o parte importantă a identității de sine a romilor.

Tabel 16 Identificarea cu un neam

	Intelctuali		Lideri		Succes		Total	
	număr	%	număr	%	Număr	%	număr	%
Nu se identifică cu un neam anume	29	15,0	11	9,8	20	15,7	60	14,3
Se identifică aparținând unui neam	158	81,9	98	85,7	102	80,3	358	85,6

Grafic 20 Identificarea cu un neam (%)

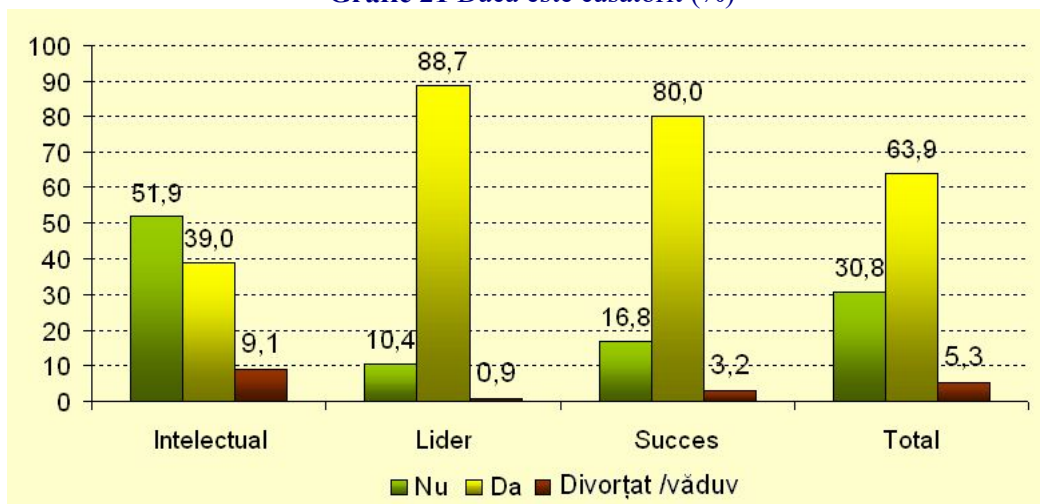
Deci la vârful de succes social, există o identificare substanțială cu formele tradiționale /neamurile: 85,6% se identifică cu un neam, în timp ce doar 14,3% nu se identifică cu nici un neam anume.

- **Situație familială**

Tabel 17 Situația familială: căsătorit

	Intelectuali		Lideri		Succes		Total	
	număr	%	număr	%	Număr	%	Număr	%
Da	73	37,8	94	83,9	100	78,7	267	61,8
Nu	97	50,3	11	9,8	21	16,5	129	39,1
Divorțat /văduv	17	8,8	1	0,9	4	3,2	22	5,1

Grafic 21 Dacă este căsătorit (%)

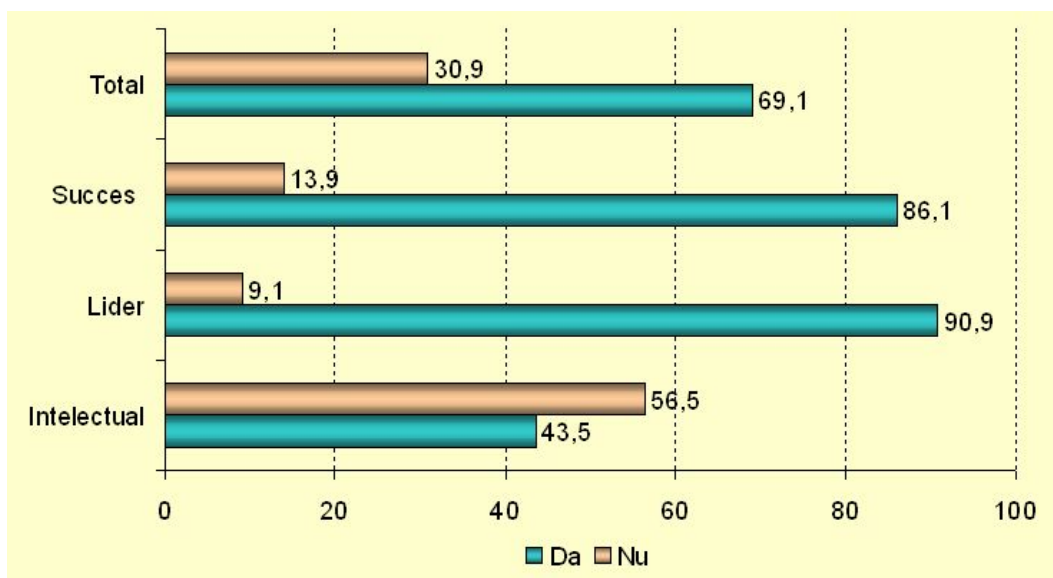

- **Copii**

Tabel 18 Dacă are copii

	Intelectuali		Lideri		Succes		Total	
	Număr	%	Număr	%	Număr	%	Număr	%
Da	74	38,3	100	89,3	99	78,0	273	69,1
Nu	96	49,7	10	8,9	16	12,6	122	30,9
NR	23	11,9	2	1,8	12	9,4	0	0

Grafic 22 Dacă are copii (%)

Distribuția teritorială.

Am avut în vedere, cât a fost posibil, o dispersie teritorială cât mai mare. Avem subiecți din 20 de județe. Complementar am utilizat un județ pilot (județul Bihor) din care să obținem cât mai mulți romi pentru a putea identifica o configurație teritorială.

București	- 110
Bihor	- 73
Ilfov	- 47
Timiș	- 36
Arad	- 28
Constanța	- 25
Neamț	- 21
Brăila	- 21
Buzău	- 14
Iași	- 7
Cluj	- 5

Bacău, Botoșani, Dolj, Prahova, Teleorman, Galați, Vaslui, Ialomița, Mureș – între 1 -3 subiecți.

Câteva observații privind grupul țintă

Interesant e faptul că în eșantionul de intelectuali sunt mulți tineri, peste 80% dintre ei fiind sub 40 de ani. Intelectualii sunt deci generația care a profitat de oportunitățile oferite de a merge la universități și au ocupat posturi cu profil intelectual după Revoluție. Fiind tineri, mulți dintre ei nu sunt căsătoriți și nu au copii.

Majoritatea liderilor și a oamenilor de afaceri sunt de peste 40 de ani. Chiar dacă nu au studii superioare, experiența de viață și capacitatea personală, i-au consacrat de a ocupa poziții sociale importante și în afaceri. Dar cei mai mulți lideri și oameni de afaceri cu studii superioare sunt tineri, deci au intrat în universități după 1990: 36 cu studii superioare sunt sub 41 ani, față de restul de 17 cu studii superioare peste această vârstă.

Peste jumătate dintre intelectuali nu sunt încă căsătoriți sau sunt deja divorțați, fapt care diferă fundamental de patternul tradițional al căsătoriilor la romi. Dintre aceștia unii au amânat chiar a avea copii, neobișnuit pentru modelul tradițional legat de vârsta timpurie a căsătoriilor și a nașterilor în comunitățile de romi. Probabil se poate aprecia că această abatere apare ca un efect imediat al angajării romilor într-un proces educațional de durată și al solicitărilor cerute de finalizarea studiilor superioare. Încadrarea în munci intelectuale este deci un important factor responsabil de schimbări în tradiția familiei romi.

Capitolul 7: Trei profiluri ale romilor de succes

Schimbarea statutului economic și social al unor categorii sau grupuri „impun”, aproape simultan, schimbări ale modelelor culturale ce influențează, au repercusiuni, la nivelul macro, al întregii comunități. Aspectul are impact favorabil asupra calității percepției etniei ca atare, asupra vizibilității sale. Prelungirea vârstei la căsătorie, ca și amânarea mult peste modelul tradițional a venirii copiilor în familie sunt indubitabile mutații modernizatoare față de care nu avem niciun motiv să nu credem că se vor generaliza treptat.

Cu sau fără temei se vorbește despre cultura romă ca despre o cultură eminentă tradițională. Persoanl, nu vedem în această afirmație nimic neliniștitor. Dimpotrivă, un popor ce-și are originile într-un habitat și într-o cultură care se află la temelile cuturii lumii (India), chiar dacă a părăsit de vreme îndelungată habitatul menționat, nu poate fi decât purtătoarea sau, de ce nu?, prizoniera unei culturi tradiționale. Numai că intuiția noastră ne dă senzația că, atunci când se vorbește despre „cultura tradițională a romilor” nu ne „izbește” în primul rând admirația interlocutorului față de acest fapt ci, mai degrabă, îngăduința pentru lumea pe care aceasă cultură încremenită (în tradiție) o încarcerează, condamnând-o, în marea ei majoritate, la sărăcie și marginalitate.

De aceea ne-am propus să analizăm raporturile și, eventual, devenirea culturii rome prezente studiind doar o parte (fie și foarte redusă a membrilor acestei culturi și anume partea sa pe care am considerat-o elita, „crema” etniei rome, numită de noi oameni de succes. Oamenii de succes i-am abordat ca pe o categorie, dar nu uniformă, ci ușor diferențiată. Respectiv, am format trei grupuri considerate apriori omogene, în care am inclus: liderii actuali romi, intelectualii romi, iar a treia grupă am numit-o „ceilalți oameni de succes romi” sau pur și simplu oameni de succes, uneori oameni de afaceri, deși această sintagmă nu acoperă grupul în integralitatea sa. Vom defini la timpul și locul potrivit fiecare grup și ne vom strădui să nu creăm confuzii.

7.1. Schimbări la nivelul liderilor

Liderii actuali romi sunt persoanele de etnie romă care se află în fruntea unor forme legale ori informale de asociere sau de comunități rome, pe care le conduc și/sau le reprezintă față de terți.

Sintagma „lideri actuali” are legătură cu „ocuparea” locului de lider, asupra căruia se poate discuta mai mult. Legat de acest aspect, liderii actuali romi se împart în două categorii: tradiționali și moderni.

Istoric și tradițional liderii se alegeau de către comunitate (șatră; cort = grup de familii care călătoreau în căruțe, dar se adăposteau sub același cort; grup de corturi; uliță; mahala etc.). Liderii tipic tradiționali, investiți de către comunitate și tradiție cu putere și atribuții clare și exhaustive stabilite acceptat și respectate de comunitate, se numeau bulubașa(bulibași). Ulterior, unii stăpânii de robi sau, mai târziu, diferite autorități (primar, prefect, șef de poliție etc.), în funcție de interese de ordin administrativ ori personal, numeau ei capii comunităților rome, dacă aceste comunități nu desemnau ele însele o persoană anume. De aceea liderii romi mai purtau și numele de: vâtaf, voievod, primar, staroste, căpitan etc. Aceste denumiri erau întâlnite cu predilecție la comunitățile sedentare.

Odată cu sedentarizarea romilor și cu procesul de modernizare a societății în general, liderii tradiționali au încetat, în măsură covârșitoare, să mai fie aleși în manieră tipic tradițională. Ei se impuneau, fie prin istețimea de care dădeau dovadă în rezolvarea problemelor comunității (în mare parte analfabetă), fie în virtutea ascendenței lor. Părinții sau bunicii au fost bulubași, așa că descendenții au considerat că, în temeiul dreptului la moștenire, le revine și „obligația” de a se așeza în fruntea comunităților. Dacă nu erau capabili să relaționeze comunitatea cu terții, era ales sau se autoimpunea un altul. O altă modalitate de a accede în fruntea comunității o reprezenta puterea unei persoane sau familii de a-i aduce la ascultare pe ceilalți (forța fizică). Dintre aceștia

își alegeau colaboratorii și autoritățile. Astfel, încet, încet liderii tradiționali aleși s-au transformat în lideri informali, a căror putere se restrânge drastic în interiorul comunității, dar păstrează din atribuțiile exogene. Ei nu mai sunt plătiți de comunitate, nu mai au dreptul de judecată, nu mai aplică pedepse etc. Nu de puține ori, liderii tradiționali au fost înlocuiți de către cei care aveau o gândire și ținută remarcabilă, în cadrul judecății de pace a romilor (judecata țigănească), aspect care-i transforma și în lideri informali.

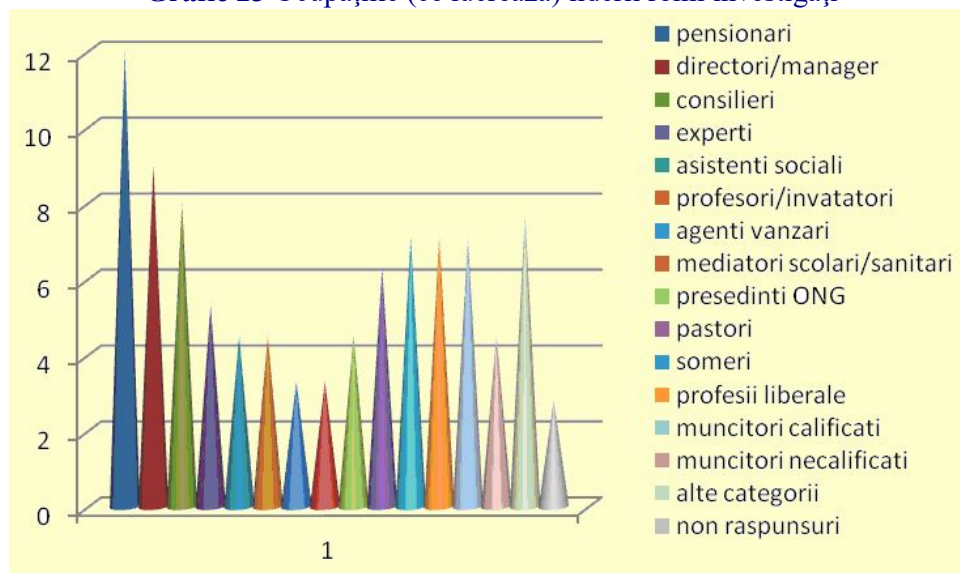
Deși ascensiunea lor în fruntea comunității nu se mai face tipic tradițional, și aceștia sunt considerați tot tradiționali deoarece sunt selectați pe linia modului de viață rom, emană din modul de viață tradițional rom și din obiceiurile specifice tradiționale. Ei reprezintă o adaptare a tradiției la schimbările pe care viața modernă le-a impus în familiile și comunitățile rome.

Cu toate că reprezintă apariții recente în peisajul social rom și în structura comunităților rome (anii 70–80 ai secolului XX), liderii bisericilor neoprotestante ale enoriașilor romi îi apreciem (dată fiind poziția lor în raport cu enoriașii) ca făcând parte tot din categoria liderilor tradiționali. Ei sunt, în marea lor majoritate, oameni cu un nivel de instrucție redus (4-8 clase și chiar mai puține) recrutați tot din comunitățile tradiționale rome, în special de la neamurile căldărari, ursari și vătrași (îndeosebi vătrașii ardeleni – gaborii) de către aceste culte (penticostali, în primul rând, dar și adventiști, baptiști sau martorii lui Iehova) și care, după ce și-au însușit suficient de bine percepțiile cultului, au fost încurajați să țină ei înșiși predica pentru enoriașii romi. Astfel numărul aderenților romi la respectiva biserică a crescut foarte repede, precum și numărul pastorilor și predicatorilor romi. Mai mult, adunările puternice, care au mai primit și sprijin din afara țării, și-au construit propriile lăcașe de cult (Săcele de Brașov, Sibiu, Toflea de Galați, București, Fântânele de Dâmbovița etc.)

Spre deosebire de aceștia, liderii moderni au apărut „în temeiul legii”. După Revoluția din decembrie 1989, când s-a ivit posibilitatea exercitării dreptului de asociere, tot mai multe comunități de romi ori fracțiuni ale acestora au optat pentru diferite forme de organizare de tip O.N.G. Indiferent de scopurile declarate sau presupuse ale unor asemenea organizații, a fost nevoie ca ele să aibă un lider ales, cel puțin formal, de către membrii fondatori. Astfel, la altă scară și la alt nivel revin în comunitățile rome liderii aleși.

Spre deosebire de liderii tradiționali, printre care și în prezent se mai găsesc persoane neștiutoare de carte, marea majoritate având 3-5 clase, liderii moderni sunt persoane instruite, au cel puțin studii medii și nu de puține ori universitare. Modul lor de viață se încadrează în linia generală a societății, iar scopurile lor principale sunt acelea de a aduce resurse materiale în comunitate (atragând fonduri prin intermediul proiectelor), dezvoltarea resurselor umane rome sau inserarea unor membrii ai comunității rome în structurile administrative locale.

Grafic 23 Ocupațiile (ce lucrează) liderii romi investigați

Din punctul de vedere al ocupației, liderii tradiționali practică meseriile tradiționale rome specifice neamurilor din care fac parte, pe când liderii moderni au o paletă largă

de ocupații(așa cum vom vedea în cele ce urmează) spre care le deschide drum instrucția școlară dobândită.

Datele de cercetare ne arată că aproape 12% dintre liderii chestionați sunt pensionari, iar 9% ocupă posturi de directori sau manageri la nivelul diferitelor structuri administrative ori civile. 8% dintre lideri lucrează în calitate de consilieri, 5,3% sunt experți pe diferite probleme, fie în administrație fie în societatea civilă, 4,5% sunt asistenți sociali, formați prin studii superioare și tot atâtia lucrează în învățământ în calitate de profesori sau învățători. 3,3% lucrează ca agenți de vânzări și în aceeași proporție sunt mediatori școlari. Restul de până la 100% sunt de profesie ingineri, agricultori, muzicanți, tractoriști, îngrijitoare, casnice, instalatori, tinichigii sau mecanici auto, antrenor fotbal, administratori, consultanți, referenți, cadre universitare, voluntari, muncitori, geambași etc. Unul dintre chestionați este bulibașă, fără nici un fel de studii și 7 (6,3%) pastori.

Graficul 23 ne oferă componența ocupațională a acestei părți din eșantionul investigat la sfârșitul anului 2011 și începutul anului 2012.

Dintre lideri 4,5% se identifică cu munca de organizație, de unde, probabil, își câștigă existența. Din răspunsurile la întrebarea Ce lucrați? aflăm că procentul de lideri menționat lucrează exclusiv ca președinți de organizații, iar 7,1% dintre ei, care probabil nu sunt indemnizați pentru munca de președinte, afirmă că în prezent sunt șomeri.

În cultura tradițională romă, dacă o persoană nu avea un loc de muncă pe o perioadă mai mare sau mai scurtă de timp, nici el și nici cei din jurul său nu afirmău că este șomer. Fie și numai această declarație, prin lejeritatea cu care este spusă, apare ca un alt element de noutate în cultura romă, ca un alt mod de a gândi. Acest fapt spune că avem argumente de a nu o privi ca pe o cultură închisă, ermetică, așa cum apare tentația de a o califica.

Dacă liderii tradiționali sunt în exclusivitate bărbați, printre liderii moderni întâlnim și femei. Nu numai femei cu studii superioare ci și casnice sau îngrijitoare chiar. O prezență interesantă, altă dată de neconceput în viața comunitară și cultura romă, o reprezintă structurile feminine. Femeile rome s-au asociat în organizații, uniuni, asociații sau federații în fruntea cărora se află doar persoane de sex feminin.

Din cei 112 lideri romi investigați 81(72,3%) sunt bărbați și 27 (24,1%) sunt femei (în patru cazuri -3,6%- nu s-a înregistrat apartenența de gen). Dintre femeile rome lider 14,8% sunt consiliere sau experte în primării sau ONG-uri, un procent identic sunt mediatore școlare sau sanitare, 8,1% directoare sau managere, restul având alte ocupații ce necesită studii medii sau superioare.

În ce raport se află acest aspect cu atât de trâmbișatul tradiționalism rom?

Mozaicul profesional existent la nivelul conducerii, a liderilor romi, cu multe profesii, altădată, necunoscute ori neacceptate în viața romilor, este un alt element de noutate ce vine să îmbogățească și să primenească cultura romă, confirmându-i capacitatea de adaptare și caracterul flexibil, fără de care romii nu ar fi supraviețuit vicisitudinilor la care istoria i-a supus.

Schimbările care se produc la nivelul liderilor romi constituie indicatori ai procesului de modernizare a modului de viață rom, a gândirii comunitare rome și a schimbărilor lente, dar sigure, ce au loc în structura familială și viața de familie romă.

Nu au răspuns sau nu s-a consemnat răspunsul la această întrebare în 3 cazuri.

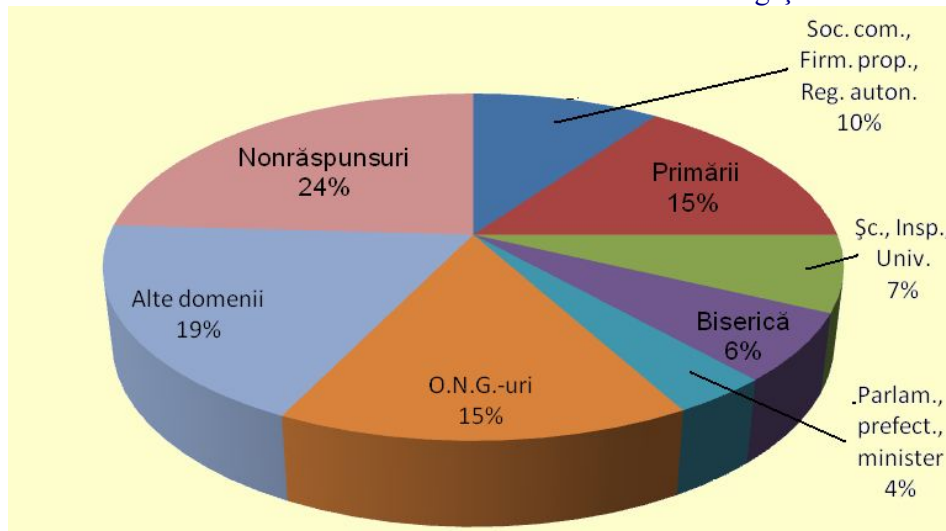
În ceea ce privește locul de muncă în care-și desfășoară activitatea liderii romi, constatăm că cei mai mulți dintre aceștia își desfășoară activitatea în primării și ONG-uri, în proporții egale(15%). În regii autonome ori societăți comerciale își desfășoară activitatea 10% dintre liderii cuprinși în cercetare. Unii dintre ei lucrează în societăți comerciale proprii, alții în calitate de angajați. În școală își desfășoară activitatea 5% dintre liderii chestionați, iar în biserică cei 7 pastori neoprotestanți.

Una era reprezentarea comunității când liderul tradițional lucra, colabora cu primăria sau altă instituție și cu totul altceva avem de-a face când el însuși își desfășoară activitatea într-o astfel de structură

Câte 2 dintre liderii romi lucrează în asistență socială, în Parlament, în fabrică ori acasă în gospodăria proprie. Ceilalți sunt liber profesioniști, ori lucrează în depozite, electrocentrale, restaurante, piețe ori oboare, prefectură, inspectorate școlare, minister sau universitate.

Graficul următor ne arată în ce domenii de activitate și locuri de muncă (unde) putem regăsi liderii romi investigați.

Grafic 24 Locurile de muncă ale liderilor investigați

Și la acest item ne apare ca îngrijorător faptul că 27 de persoane (24%) nu răspund la întrebarea cu privire la ce loc concret de muncă ocupă. Apreciem că orice interpretare poate fi mult prea subiectivă și speculativă.

O altă diferență pregnantă, deosebit de semnificativă pentru comunitățile rome(tradiționale îndeosebi) între liderii tradiționali și cei moderni, o constituie starea materială a acestora. Liderii tradiționali erau nu numai cei mai abili în relațiile cu grupul și cu societatea exterioară, îndeosebi cu autoritățile comunităților în care campau ori își duceau existența sedentară, dar dintre membrii grupului erau și cei mai înstăriți din punct de vedere material. Aceștia erau deținătorii celor mai multe bijuterii, celor mai valoroase salbe (cunoscute și recunoscute ca atare de grup ori comunitate), a celor mai vechi și valoroase pahare, tezaurizau cea mai mare cantitate de aur, aveau cei mai buni cai, cel mai bine utilat atelier, cele mai bune scule etc. Spre deosebire de aceștia, liderii moderni nu sunt cei mai bine situați din punct de vedere material, dar au o vizibilitate sporită în colectivitate (peste 39% dintre ei lucrează în primării, prefecturi, Parlament, regii autonome, în școli), se evidențiază prin inițiativă, prin faptul că sunt școliți(ingineri, profesori, asistenți sociali, mediatori școlari și sanitari etc.) și sunt văzuți ca izvoare de posibile resurse atrase (propun și manageriază proiecte).

În prezent, din punctul de vedere al profesiei și locului de muncă, liderii rome constituie un tablou de o eterogenitate de neimaginat chiar și numai cu trei decenii în urmă. Dacă înainte de 1990 ceea ce mai rămăsese din așa zișii lideri tradiționali își desfășurau activitatea exclusiv în comunitatea de care aparțineau, gospodăria proprie constituind și „atelierul” de lucru, locul unde-și desfășurau activitatea, în prezent doar o fracțiune infimă se mai mulează pe acest model. Locurile de muncă ocupate de aceștia variază pe o paletă deosebit de largă ce pornește de la gospodăria proprie și trece prin târguri, oboare, comerțul stradal, societăți comerciale, agenții guvernamentale, administrație publică locală ori centrală, servicii de asistență și sănătate și chiar în ministere ori instituția Parlamentului.

Profilul profesional urmează aceeași linie sinuoasă și extinsă în același timp. Liderii rome pot fi persoane analfabete ce exercită meserii tradiționale ori ceva asemănător cu acestea, dar sunt și profesori, educatori, mediatori școlari și sanitari, medici, ingineri, cadre universitare, persoane din alimentația publică ori alte servicii publice, asistente ori surori medicale, asistenți sociali, consilieri, experți, îngrijitoare, casnice sau muncitori din fabrici ori ateliere. Aceasta dovedește că realitatea mobilității profesionale, economice și sociale în etnia romă înregistrează o dinamică mult superioară percepției noastre subiective de zi cu zi.

Analizându-i din perspectiva apartenenței la neam, constatăm că acesta este o prezență vie pentru marea majoritate a liderilor investigați, în sensul că peste 81% dintre ei cunosc exact cărui neam rom aparțin. Doar un procent de 15% nu răspund la această întrebare, iar 4 persoane(3,6%) indică neamuri inexistente (sanitari, strămoși etc.).

Distribuția completă a liderilor rome pe neamuri de apartenență apare în tabelul următor.

Tabel 19 Distribuția liderilor romi pe neamuri de apartenență

Nr. Crt.	Apartenență la neam	Frecvență	Frecvență calculată
1	Căldărari	4	3,6
2	Ciubotari	3	2,7
3	Ciurari	3	2,7
4	Curteni	1	0,9
5	Fierari	5	4,5
6	Florari	4	3,6
7	Gabori	4	3,6
8	Geambași	3	2,7
9	Lăutari	10	8,9
10	Rudari	15	13,4
11	Ursari	15	13,4
12	Vătrași	23	20,5
13	Zidari	1	0,9
14	Nu știe	4	3,6
15	Nu răspunde	17	15,2
16	Total	112	100

După cum se poate vedea din tabel, cei mai mulți dintre liderii romi declară că aparțin neamului vătrașilor (20,5%), urmați de neamul rudarilor și ursarilor, în procente de 13,4% și de cel al lăutarilor (8,9%). Celelalte neamuri sunt reprezentate în procente de 4,5% (fierari), 3,6%(căldărari, florari, gabori), 2,7% (geambași, ciubotari, ciurari) și câte un curtean și un zidar. Dacă avem în vedere că tot vătrași sunt și curtenii și gaborii (vătrași de limbă maghiară din Transilvania, care poartă toți același nume de familie - Gabor) putem spune că vătrașii sunt cel mai bine reprezentați și implicați în mișcarea romă(sunt lideri) a județelor în care s-a derulat cercetarea noastră (Arad, Bihor, Brăila, București, Buzău, Constanța, Iași, Neamț, Timiș).

Interesante ni se par trei prezențe aproape neașteptate. Reprezentanții neamurilor rudari, geambași și ciurari. Rudarii nu numai că apar în număr surprinzător de mare în fruntea asociațiilor rome, dar ei nu mai au reținerile trecute în a se revendica drept parte a etniei rome. Creșterea vizibilității și importanței acestor membri ai neamului rudarilor îi face să-și depășească reținerea, devenită obicei în ultimul secol, de a se identifica drept romi. Și cum nici un efect nu există fără cel puțin o cauză, apreciem că principalul motiv al reținerii menționate a rudarilor îl constituia modul de a fi tratați și priviți de însăși coetnicii lor romi. Faptul că istoria i-a transformat, cu foarte mici excepții, într-unul dintre cele mai sărace neamuri rome, dar și din cauza faptului că rudarii au fost și primii romi care și-au pierdut limba și obiceiurile romany în marea lor majoritate, ceilalți romi au manifestat o atitudine superioară față de ei, un mod arogant în ai aborda, ceea ce a determinat o retragere a acestora în propria carapace, o izolare de restul etniei care a mers până la negarea apartenenței la poporul rom. Procesul a fost unul de automarginalizare și este similar cu cel pe care ceilalți romi, la rândul lor, l-au avut în raport cu etnia majoritară de-ndată ce rolul lor în societate a scăzut până la a fi rejectat.

Acum, când importanța socială și vizibilitatea acestor reprezentanți ai neamului a cescut până la nivelul de lider, desigur că nimeni nu-i mai poate privi cum s-a petrecut înainte, ba dimpotrivă, se bucură de stima și respectul colegilor cu care au învățat și lucrat, a celor care i-au ales și recunoscut calitățile, ceea ce le conferă și deschiderea declarării apartenenței la etnie.

Neamul ciurarilor, bine reprezentat în Ardeal cu mult timp în urmă, timp îndelungat a fost ca și dispărut din peisajul socio-economic al vremii, învins fiind de expansiunea industrialismului și urbanizării, „trimite” încă reprezentanți până în zilele noastre, unii situându-se în fruntea unor organizații sau comunități. Și, în sfârșit, neamul geambașilor a cărei timidă reapariție s-a făcut la începutul anilor '90 ai secolului trecut acum este din ce în ce mai prezent nu numi în viața economică, dar și în cea etnică.

Toate aceste aspecte apar ca acte recuperatorii ale culturii rome a cărei putere și stabilitate se manifestă și în modul în care-și recuperează pierderile istorice.

7.2. Aportul cultural al intelectualilor romi

Se pare că noțiunea de intelectual nu este una ușor de definit și analizat. Asta datorită imensei diversități în care intelectualii există și își desfășoară activitatea, pe de o parte, cât și diferențelor culturale în înțelegerea și interpretarea noțiunii, pe de alta. Teoreticienii vorbesc de mult despre comunitățile simbolice în care includ și categoria intelectualilor.

La prima percepție, când este vorba de etnia romă, nu aceleași probleme și dificultăți ar trebui să le întâmpinăm, având în vedere că reducem sfera noțiunii destul de drastic, la doar o etnie. Dar lucrurile nu se schimbă foarte mult nici în acest caz, date fiind trăsăturile fundamentale ale existenței rome, determinantele acesteia, ceea ce lărgeste din nou și artificial sfera noțiunii, complicând din nou lucrurile. Când ne referim la determinante avem în vedere extraordinara stratificare socială a populației rome. Faptul că această populație s-a dezvoltat în grupuri și comunități mult prea separate din punctul de vedere al legăturilor reciproce de viață socială, contribuie din plin la stratificarea menționată. Existența neamurilor de romi, și ele destul de stratificate în funcție de mediul social în care au trăit, de felul, calitatea și gradul de emancipare și modernizare al populațiilor majoritare de contact etc., neamuri între care istoric a existat separații efectiv segregacioniste până prin anii '70 ai secolului trecut, dispariția acestora într-o măsură remarcabilă fiind „meritul” incontestabil al perioadei socialiste, sporește și mai mult diferențierea socială între membrii etniei rome.

Faptul că această populație nu a conviețuit pe un teritoriu comun, pe care să edifice un spațiu economic propriu, formator al unei psihologii specifice de grup și, și mai important, a unui interes general comun(național, etnic), contribuie în egală măsură la diversitatea de atitudini, comportamente, opțiuni etc. a intelectualilor romi, dar și la multitudinea de accepțiuni în identificarea și acceptarea intelectualilor de către această etnie. Implicit, procesul de definire capătă din ce în ce mai multe meandre.

În instrucțiunile de aplicare la chestionarele referitoare la cercetarea Prezent și perspectivă în cultura romă defineam, doar pentru orientarea și uzul operatorilor, intelectualul rom ca fiind persoana de etnie romă (femeie sau bărbat) care-și desfășoară activitatea într-un domeniu în care, pentru a răspunde atribuțiilor de muncă, trebuie să-și folosească într-un procent ridicat mintea(intelectul) și cunoștințele acumulate în procesul de învățare în anii de liceu sau facultate, folosire fără de care îndeplinirea atribuțiilor ar fi imposibilă. Și pentru mai multă claritate am precizat că ne referim la persoane care lucrează în învățământ, domeniul medical (asistent sau medic), administrație publică, poliție și armată, mediu privat, artă, cultură, sistemul juridic, ONG-uri etc.

Rămânând la această definiție, nu se poate să nu se ridice, cel puțin, câteva întrebări. Una dintre ele se referă la persoane absolvente de liceu și/sau facultate care nu lucrează într-un domeniu în care trebuie să-și utilizeze în mod preponderent facultățile intelectuale sau cunoștințele dobândite în liceu ori facultate? Dar cele care nu lucrează nicăieri? Dar pensionarii?

Romii care tradițional lucrează în agricultură ori exercită diferite meserii tradiționale, își folosesc intelectul sau nu?

Răspunsurile la ambele întrebări necesită precizări și nuanțări lipsite de dificultăți și care pot spori gradul de înțelegere și diseminare al noțiunii. Dar înainte de așa ceva, am dori să facem câteva precizări.

Pentru noi, într-o abordare globală, intelectualii romi se împart în două mari categorii: vechii intelectuali și intelectualii noi.

Intelectualii vechi (care la rândul lor se pot împărți în două). Unii, caracterizați de o foarte temeinică pregătire profesională, dobândită prin cursuri școlare de nivel superior absolvite în perioada antebelică (foarte puțini, efectiv), de cele mai multe ori cu sprijin material din partea unor binefăcători cu posibilități materiale superioare. Alții (în număr mult mai mare decât se crede) cu aceleași caracteristici, dar cu studiile efectuate în timpul socialismului, când accesul la învățătură nu mai era o problemă foarte împovărătoare pentru familie, dar având obligația sine qua non a efortului propriu pentru a reuși, precum și un nivel remarcabil al calităților și disponibilităților intelectuale, pentru a căror recunoaștere trebuia să facă eforturi de studiu și pregătire deosebite. În această perioadă s-au format, în număr considerabil, ingineri, medici, ofițeri, magistrați și multe, foarte multe, cadre didactice. Problema generală a intelectualilor vechi, cu foarte puține excepții, este aceea a neasumării identității rome, a neasumării etnicității. Atât pe perioada studiilor cât și după absolvire și-au mascat originea lor etnică și chiar au negat-o, uneori împotriva evidenței. Nici

când o parte dintre colegi sau apropiați cunoșteau apartenența lor la etnia romă, și atunci se evita orice discuție pe probleme etnice. Doar cei care lucrau în comunitățile în care au crescut și trăit își acceptau condiția (fiindcă oricum se știa), dar fără a și-o asuma în vreun fel militant în viața publică sau privată de zi cu zi. Contactele și relațiile cu comunitatea romă erau extrem de reduse și fără nicio referire etnică. Pregătirea profesională temeinică, profundă, a fost și un rezultat al acestei escamotări a etnicității. O doamnă medic primar stomatolog, de etnie romă, îmi spunea: dragule, noi ca să fim recunoscuți a trebuit să ne depășim cu un cap generația. Și nu era deloc departe de realitate. Au fost mulți în fruntea promoțiilor lor. De aici au pornit romi până sub cupola Academiei Române, în laboratoare, în posturi de conducere etc. Dar tot de atunci datează și cele mai multe căsătorii mixte la această categorie.

Puținii, foarte puținii, din această categorie, care și-au asumat etnicitatea, au intrat în mișcarea romilor, pe care au inițiat-o și dezvoltat-o până ce ea a putut fi preluată treptat de generațiile de romi și intelectuali tineri. Tot ce au făcut aceștia a fost gratuit, nu au pretins și nu au primit nimic. Mai mult, pentru a reuși au sacrificat din puținul lor material, atunci când a fost necesar, riscând chiar intrarea în coliziune cu ordinea politică a vremii.

Spre deosebire de această categorie, intelectualii noi (formați după decembrie 1989), în cvasitotalitatea lor, într-un fel sau altul, își asumă etnicitatea. Cei mai mulți siliți de situație, deoarece au absolvit studiile superioare pe locuri speciale rezervate pentru absolvenții de liceu romi. De asemenea, nereușind să se angajeze pe locuri de muncă alături de ceilalți membri ai societății (să le spunem locuri de muncă normale), au fost absorbiți de către ONG-urile române, ulterior mulți dintre ei creându-și propriile ONG-uri.

Aceștia au venit pe un teren destul de netezit de vechea intelectualitate: organizații constituite, contacte importante stabilite în interior și exterior, înțelegeri pentru studiu în țară și în străinătate încheiate în mare parte, lume sensibilizată la situația și problematica romă, o serie de locuri în administrație pentru romi negociate și aprobate, clase speciale pentru romi și locuri în facultăți și licee. De asemenea, propunerile pentru Strategia de îmbunătățire a situației romilor încheiate.

Noii intelectuali, nici ca ucenici, nici în prezent nu au făcut și nu fac nimic gratuit. Invocând lipsa drastică de mijloace de existență (de multe ori reală) chiar din perioada de „ucenicie” = elevi, studenți, masteranzi, pe lângă faptul că nu aveau o prezență prea bună la cursuri și prin biblioteci, pentru orice serviciu sau acțiune la care participau (exclusiv manifestațiile de stradă organizate) trebuiau să se asigure că au și un câștig minim. Datorită acestor aspecte și protejați de îngăduința cadrelor didactice pentru cei veniți pe locuri speciale, pregătirea lor de specialitate a avut de suferit.

Chiar dacă nu au venit de acasă cu limba romany, au deprins-o împreună cu colegii cu care învățau, lucrau, locuiau (șansă pe care izolații intelectuali vechi nu au avut-o). Față de vechii intelectuali, în majoritate mono sau bilingvi, noii intelectuali sunt poligloți, vorbind ușor 3-4 limbi (între care includem româna și romany). Astfel au putut beneficia nu numai de contactele cu experți, raportori, organizații și organisme internaționale sau din țări stabilite anterior de „vechea gardă”, dar au avut posibilitatea unor contacte și relații directe, făcându-se repede cunoscuți și dobândind un bagaj de încredere serios, ceea ce le-a facilitat calea spre finanțări de proiecte, din a căror derulare și-au asigurat un standard de viață la care altădată nu aveau curajul nici să viseze.

Educația lor este de esență ONG-istă, pragmatică, ceea ce le permite un dialog modern, coerent, inclusiv cu structuri statale și guvernamentale.

Toate acestea fac ca noii intelectuali să sporească mult vizibilitatea romilor în societate și în relațiile internaționale (accesând cu ușurință posturi în organisme internaționale), oferind în același timp modele și speranțe tinerilor din comunități, pe care îi conving, prin exemplul lor, că se poate obține prestigiu și bunăstare fără prea multe și mari eforturi. Rezultatele din studiul efectuat cu privire la cultura romă (prezent și viitor) vine în bună măsură să confirme cele de mai sus.

Din cele 193 persoane de etnie romă cărora li s-a aplicat chestionarul destinat intelectualilor romi, un număr de 175 (90,7%) se încadrează definiției din instrucțiunile de aplicare. Deși nu trebuia, în studiu au fost cuprinse și 18 persoane care au pretins că îndeplinesc condițiile de studii, dar lucrau în locuri de muncă în care stocul de cunoștințe acumulat pe

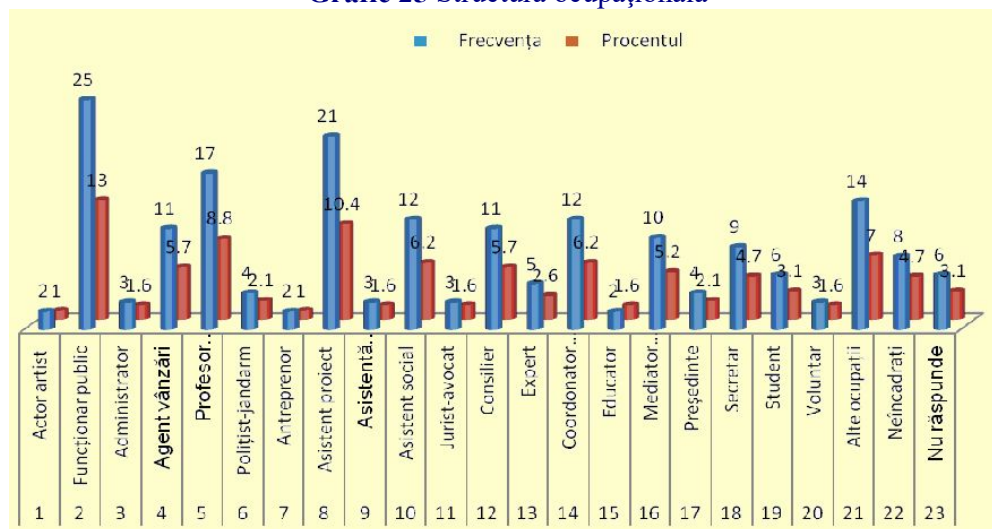
perioada studiilor nu era utilizat sub nicio formă. Important ne apare faptul că aproape 4,7% dintre aceștia nu aveau niciun loc de muncă, fiind neîncadrați într-un loc de muncă în momentul cercetării. Structura ocupațională a lotului este constituită așa cum apare în tabelul de mai jos:

Tabel 20 Structura ocupațională

Nr. Crt.	Ocupația	Frecvență	Procent
1	Actor /artist	2	1,0
2	Funcționar public	25	13,0
3	Administrator	3	1,6
4	Agent vânzări	11	5,7
5	Profesor /învățător	17	8,8
6	Polițist /jandarm	4	2,1
7	Antreprenor	2	1,0
8	Asistent proiect	21	10,4
9	Asistentă medicală /soră	3	1,6
10	Asistent social	12	6,2
11	Jurist /avocat	3	1,6
12	Consilier	11	5,7
13	Expert	5	2,6
14	Coordonator proiect	12	6,2
15	Educator	2	1,6
16	Mediator sanitar /școlar	10	5,2
17	Președinte	4	2,1
18	Secretar	9	4,7
19	Student	6	3,1
20	Voluntar	3	1,6
21	Alte ocupații	14	7,0
22	Neîncadrați	8	4,7
23	Nu răspunde	6	3,1
24	Total	193	100

Avem doi artiști-actori încadrați conform calificării, aproape 13% dintre subiecții intelectuali lucrează ca funcționari în administrația publică, în calitate de consilieri, referenți, finanțisti etc., 3 lucrează ca administratori, tot atâți juriști ori avocați, 5,7% agenți de vânzări (imobiliare, turism), 8,8% profesori sau învățători, 2 antreprenori, 5,7% consilieri în diferite proiecte sau în structura unor ONG-uri, iar 3 sunt asistente ori surori în domeniul medical.

Grafic 25 Structura ocupațională

6,2% din structura lotului lucrează conform calificării ca asistenți sociali, tot atâți coordonatori de proiecte, 2,6% experți în diferite instituții publice și 5,2% mediatori sanitari ori școlari. Cei 9 secretari în ONG-uri reprezintă 4,7% din lot, 2,1% sunt președinți de ONG-uri, tot atâți polițiști sau jandami, 3,1% studenți, iar aproape 7% au alte ocupații și profesii (inginer, medic, director, jurnalist, pensionar, dirijor, pastor, lucrător în bancă etc.). Histograma din graficul de mai sus

oferă o imagine mai completă asupra paletelor ocupaționale a celor 193 de intelectuali romi cuprinși în studiu.

Analizând mai atent structura acestui grup, constatăm că doar ceva mai mult de un sfert dintre intelectualii cuprinși în studiu, respectiv 36,3% lucrează în profesiile pentru care s-au pregătit (inclusiv cei care lucrează în administrația publică, unde încă se mai poate discuta).

Restul intelectualilor, marea lor majoritate, sunt absorbiți de către ONG-urile române, unde lucrează în proiecte sau pentru a asigura coordonarea acestora. Observația de zi cu zi ne arată că persoanele care coordonează proiecte sunt și inițiatorii acestora, ba chiar sunt conducătorii ONG-urilor care derulează proiectele, ONG-uri care au fost înființate chiar în acest scop (a avea acces la proiecte), de către conducătorii lor.

Aceasta reprezintă încă o deosebire majoră dintre vechii intelectuali romi, care primeau de la stat locuri de muncă în concordanță cu studiile absolvite, locuri pe care își exercitau profesia, urcând pe treptele profesionale în funcție de competență, relaționare sau conformitate cu cerințele politice ale locului de muncă. Stabilitatea locului de muncă nu reprezenta o problemă, chiar și până la vârsta de pensionare, dacă nu interveneau promovările pe funcții de conducere administrativă sau politică. Altfel zis, aceștia constituiau, alături de ceilalți intelectuali ai societății, o categorie care nu-și făcea probleme pentru siguranța și stabilitatea locului de muncă.

Noua intelectualitate romă are o problemă reală cu ocuparea și menținerea unui loc de muncă și, mai acut, cu ocuparea unui loc de muncă în care să-și practice profesia pentru care s-a pregătit de-a lungul studiilor.

Șansele cele mai mari de a ocupa un loc de muncă în concordanță cu profesia înșușită o au, după cum arată studiul: medicii, avocații, asistenții sociali, polițiștii și jandarmii, artiștii, cadrele didactice din învățământul preșcolar și preuniversitar, inginerii.

Dacă avem în vedere și cei aproape 5% dintre intelectualii neangajați, fără loc de muncă (șomeri) pe care nici societatea civilă romă nu i-a putut absorbi, fața neagră a realității apare mult mai pregnantă. Atâta vreme cât comunitatea i-a recomandat pe respectivii ca fiind intelectuali, nimic nu ne împiedică să considerăm că în conștiința colectivității aceștia sunt cunoscuți ca „oameni cu facultate” aflați în căutarea unui loc de muncă (de aici și călăuzirea spre ei a celor cu chestionarele).

Menționăm că la această chestiune s-au înregistrat 6 nonrăspunsuri.

Dacă avem în vedere unde lucrează intelectualii romi, imaginea de mai sus capătă contururi mai pregnante.

Ce mai mulți, reprezentând 32,1% dintre cei 193 chestionați (deci mai mult de un sfert) lucrează în cadrul ONG-urilor; 16,6% în administrația publică (primării, prefecturi, consilii locale sau județene, finanțe, Agenția Națională pentru Romi, Centru Național de Cultură a Romilor etc.); 9,8% se regăsesc în diferite societăți comerciale; 8,8% lucrează în învățământ (grădinițe, școli generale, licee, facultăți); câte 2,6 procente în comerț; sănătate (cabinete medicale); poliție; restul de câte 1-2 persoane în notariat, avocatură, bancă, agricultură, cultură, presă.

La întrebarea cu privire la locul de muncă înregistrăm un număr exagerat de nonrăspunsuri, 27(14%), ceea ce ne duce cu gândul că mulți dintre cei care au indicat o ocupație (dacă nu este o eroare a operatorilor), când a fost vorba să indice locul de muncă nu l-au indicat fiindcă, de fapt nu-l aveau ori lucrau fără forme legale.

Din punctul de vedere al apartenenței la gen repartizarea este aproape egală între femei și bărbați. Au studii și ocupații intelectuale 99 (51,3%) bărbați din lotul cuprins în cercetare și 88(45,6%) femei, ceea ce pune mitul femeii române eminentement casnice, aptă doar să nască și să crească copii, cel puțin într-o poziție ridicolă. Dacă a existat aievea așa ceva, acest fapt s-a petrecut în vremurile idilice când aceeași soartă o împărtășeau femeile de pretutindeni și când condițiile sociale nu puteau permite mai mult. În prezent este o chestiune depășită, indiferent cum prezintă situația așa ziii cunosători sau tradiționaliști. Dimpotrivă, istoria socială a romilor ne relevă o femeie romă implicată (și această cercetare nu face decât să confirme acest adevăr și să mai zguduie puțin stereotipul, din cultura romă, al femeii române contemplative) și respectată de familie și comunitate odată cu înaintarea în vârstă. Faptul că etnia romă a depășit momentele sale de răstăpitate și a rămas pe scena istoriei în timp ce alte popoare contemporane ei, care n-au știut să prețuiască femeia la adevărata sa valoare, au părăsit această scenă, arată că afirmația de mai sus și rezultatele cercetării prezente sunt corecte și validate de practica social-istorică ca și de aceea a vieții de zi cu zi.

Din păcate în 6 cazuri nu s-a putut stabili apartenența de gen, aceasta nefiind consemnată în chestionarele cu care s-au cules informațiile.

Și din punctul de vedere al repartizării pe profesii și ocupații raportul dintre bărbații intelectuali romi și femeile intelectuale rome este destul de echilibrat. Astfel: în administrația publică propriu zisă (instituții ale statului) lucrează 11 bărbați și 4 femei, agenți de vânzări sunt 7 bărbați și 4 femei, în învățământ își desfășoară activitatea 9 bărbați romi și 8 femei, iar asistenți în proiecte sunt 7 băieți și 13 fete. Nici la nivel de coordonare proiecte lucrurile nu stau asimetric deoarece 7 dintre coordonatori sunt bărbați, iar 5 sunt femei intelectuale rome. Dintre cei 4 polițiști și jandarmi cuprinși la această categorie, 3 sunt bărbați iar o persoană este femeie. Toți cei 4 președinți de asociații și cei 9 secretari sunt femei.

Să facem o apreciere și din punctul de vedere al cunoașterii, de către intelectualii romi, a neamului de care aparțin și să apreciem care este ponderea neamurilor din care intelectualii intervievați de noi au pornit.

Dintre cei 193 intelectuali romi chestionați 57(29,5%) aparțin neamului ursarilor, iar 38 (19,7%) vătrașilor. Putem spune că doar aceste două neamuri au furnizat jumătate dintre intelectualii lotului investigat (49,2%). Deși întotdeauna s-a situat printre neamurile mici din punct de vedere numeric, fierarii dau, la rândul lor, 7,8% (15 persoane) dintre intelectualii lotului investigat, urmați îndeaproape de căldărari (6,7%) lăutari (5,7%) - un alt neam destul de redus în comparație cu vătrașii, ursarii, căldărarii și rudari, care la rândul lor sunt reprezentați de 5,2% intelectuali (10 persoane de origine rudărească). Mai reținem contribuția cu 1,6% a ciubotarilor, neam care se restrânge tinzând spre dispariție și a geambașilor cu 1% (2 intelectuali proveniți din neamul geambașilor), un neam ca și dispărut din viața social-economică a perioadei comuniste, a cărui reviriment îl anunțăm salutându-l cu 10 ani în urmă.

Dacă avem în vedere că romii curteni, ca și gaborii, de altfel, care contribuie fiecare cu câte un reprezentant în lotul de intelectualii cuprinși în cercetare, intră tot în categoria mare a romilor de vatră, procentul cu care contribuie aceștia, împreună cu ursarii, depășește ușor, ca pondere, jumătate din această categorie.

Spectaculoasă ne apare însă puterea de adaptare și integrare a neamului ursarilor, care în toată istoria sa socială s-a evidențiat prin flexibilitate, dar și prezența dezinvoltă a rudarilor, care, atunci când nu se mai tem de sărăcia și înapoierea lor tradițională, nu mai au nicio reținere în a-și declara apartenența la etnia romă.

Deși când avem datele prelucrate și vedem că 38 dintre intelectuali nu răspund la întrebarea cu privire la apartenența de neam suntem tentați să concludem că la această categorie se regăsește cel mai mare număr de necunoscători ai neamului de care aparțin, atunci când calculăm ponderea în volumul lotului nu putem să nu recunoaștem că, de fapt, și intelectualii se mențin ca și liderii și ceilalți oameni de succes în limita de o cincime a nonrăspunsurilor. 38 persoane din acest lot în cifre relative înseamnă o pondere de 19,7% ceea ce nu constituie o abatere semnificativă în raport cu celelalte două categorii: 18,8% în cazul liderilor și 18,9% în cazul celorlalți oameni de succes.

7.3. Achizițiile celorlalți oameni de succes romi

Așa cum apare cel mai corect din punct de vedere deontologic, și succinta analiză cu privire la oamenii de succes romi trebuie să pornească tot de la ceea ce s-a înțeles prin această categorie în faza de proiectare a cercetării, respectiv de la definiția adoptată în instrucțiunile de completare a chestionarelor. În acest sens am fost de acord că prin om sau persoană de succes romă vom înțelege acea persoană care a dobândit o prosperitate materială superioară mediei apreciate ca fiind specifice romilor dintr-o comunitate și are vizibilitate în societatea în care trăiește, bucurându-se de respect atât în interiorul comunității rome cât și în comunitatea populației majoritare de contact, cu care coabitează (uneori stârnind nuanțe de invidie din ambele părți). Când ne referim la prosperitatea materială avem în vedere, desigur, deținerea de obiecte care în prezent sunt investite de societatea largă cu rang de valori, cum ar fi posesia: unei vile, a unui sau mai multor automobile, a unei case frumoase și necondiționat îngrijite, se îmbracă cu haine scumpe, sau frumoase, alese cu gust, este curat în societate, „descurcăreț” și posedă bani și

alte mijloace materiale care îi permite asigurarea hranei și celorlalte trebuințe zilnice ale familiei, fără a fi nevoit să facă compromisuri sau gesturi care să-i scadă prestigiul, pentru satisfacerea unor astfel de trebuințe. Tot pentru corecta ghidare a cercetării am apreciat că dacă un intelectual rom devine subiect al cercetării efectuate și el nu are o funcție de conducere, nu este lider, atunci el va fi tratat ca om de succes, cu condiția ca anumite evenimente din viața sa să nu-l fi decăzut în ochii comunității: consum de alcool, de droguri, împrumuturi care i-au produs devieri de comportament, drame familiare ce l-au condus la gesturi disperate sau viață la marginea societății. Din fericire, în realizarea acestei cercetări nu ne-am confruntat cu niciun astfel de caz.

Încercând să identificăm sursele bunăstării oamenilor de succes romi ne-am interesat, prin intermediul instrumentelor de cercetare, asupra a ce anume lucrează aceste persoane. Cum era firesc sau de așteptat, cei mai mulți (14,2%) lucrează în domeniul comerțului, ca angajați ai diferitelor firme. Acestora li se adaugă încă 12,6% care au calitatea de patroni, marea lor majoritate având firme tot cu specific de comerț ce se ocupă cu vânzări și cumpărări de diferite produse. Având în vedere specificul activității florarilor, pe care-i putem denumi prin sintagma generală comercianți de flori și nu neapărat prin denumirile rome, procentul oamenilor de succes, care-și asigură bunăstare din comerț se îmbogățește cu încă 5,5 procente. Vom include aici și singurul geambaș identificat de cercetare ca aparținător la categoria oamenilor de succes romi (a cărui pondere nu este decât de 0,8%), deoarece munca sa se concretizează tot în acte de vânzare-cumpărare chiar dacă obiectul tranzacțiilor îl reprezintă caii. Totalizând ce avem până aici, constatăm că 33, 1% (aproximativ o treime) dintre oamenii de succes romi își asigură ceea ce se percepe ca fiind bunăstare din activități de comerț.

Totodată, comerțul pentru romi reprezintă și o sursă care le-a asigurat existența de-a lungul istoriei, încadrându-se în grupa ocupațiilor tradiționale rome. Mai mult, așa cum am constatat cu prilejul unei alte cercetări, comerțul în mentalul colectiv rom apare ca o componentă specifică, diriguitoare pentru întreaga etnie. Chestionându-i, atunci, pe etnicii romi cu privire la originile lor inițiale, pentru a vedea în ce măsură mai cunosc de unde au venit în Europa și România, cei care nu aveau ori nu improvizau un răspuns anume, afirmău textual „nu știu de unde am venit, dar pe noi în mod sigur comerțul ne-a adus pe-aici”.

Deși mult mai slab reprezentate, comerțului i se alătură și alte ocupații din categoria celor tradiționale rome, dintre care menționăm: constructor (5,9), lăutar = 3,2%, mecanic auto-tinichigiu auto = 3,2%, frizer-coafeză = 2,4%, ghicitoare-tămăduitoare = 1,6%. La aceștia adăugăm celelalte meserii tradiționale reprezentate doar de câte o singură persoană, a căror însumare reprezintă 4,0% din numărul celor chestionați (127) în calitate de persoane de succes romi: bijutier, artist-actor, bucătar, agricultor sau casnică.

Procedând la o nouă însumare a procentelor referitoare la ocupațiile prezentate până aici vom fi în fața unei constatări ce pune în dificultate drastică pe toți aceia care-și dau cu părere în manieră din ce în ce mai „doctă” decretând moartea profesiilor tradiționale rome. 52,4% dintre oamenii de succes romi (mai mult de jumătate) își asigură, nu traiul zilnic, ci bunăstarea, practicând meserii tradiționale rome.

Sigur că aceste ocupații, la o primă și superficială apreciere, ne apar ca fiind ceva diferit de ceea ce numeam meserii sau ocupații tradiționale, datorită contextului socio-economic și politic în care se desfășoară; dar acestea reprezintă condițiile care modifică doar forma, aspectul exterior, al desfășurării activităților, dar privesc în profunzime lucrurile nu stau așa, ci converg spre conceptul clasic, încetățenit. Faptul că romul comerciant nu-și mai cară marfa cu căruța sau cu desagii, ci cu mașina proprie ori i se aduce la magazin sau în piață, faptul că nu-și mai vinde florile în praful uliței ori nu-și mai modelează inelul pe genunchi, ci într-o unitate luxoasă, că frizeria nu mai este într-o cocioabă ci într-un salon, atestat de organele în drept, nu schimbă major esența problemei, dar reprezintă o mutație.

Constatarea nu face decât să întărească o concluzie mai veche de-a noastră, potrivit căreia neamurile de romi (constituite, după cum știm, în jurul ocupației) „se formează continuu, unele dintre ele chiar sub ochii noștri, în funcție de schimbările și condițiile sociale, economice, tehnice și politice din fiecare epocă, inclusiv în perioada pe care o trăim”. Și acest adevăr ni se relevă și în această cercetare prin prezența semnificativă printre subiecții cercetării a persoanelor ce provin din neamul rudarilor, ciurarilor, curtenilor și geambașilor aflați într-un reviriment economic sau de conștiință a apartenenței la neam și etnie.

Cu malițiozitate sau din ignoranță, chiar din interiorul etniei rome se pot ridica semne de întrebare referitoare la faptul că au fost incluse între meseriile tradiționale rome mecanicul auto, tinichigiul auto, bijutierul, artistul-actor sau bucătarul.

Răspunsul este pe cât de simplu pe atât de clar dacă privim cu atenția istoria socială a romilor, nu mai departe de perioada precapitalistă sau chiar interbelică.

Mecanicii, „meșterii” consacrați ai economiei feudale și incipient capitaliste din România erau romii fierari și, în mod deosebit, lăcătușii. Ei asigurau „asistența tehnică” a mașinilor și utilajelor după punerea acestora în funcție de către neamțul sau englezul delegat de firma de la care erau cumpărate. Romii reparau aceste instrumente agricole sau mijloace de transport, ei porneau și supravegheau „vapoarele” în timpul treieratului cerealelor și tot ei asigurau și reparațiile datorate exploatării necorespunzătoare sau vechimii acestora. Ba confecționau și piese de schimb, atunci când era necesar. Mecanismele, piesele și tablele erau întotdeauna în sarcina lor.

Bijutierul nu este decât forma modernă a „argintarului” care nu mai lucrează la colțul străzii așezat „grecește”, ci are un atelier modern în fața căruia se află magazinul în care expune și comercializează marfa. Nu se mai „tocmește” cu milițianul sau polițistul pentru a fi lăsat să-și practice meserie, nu mai plătește o taxă forfetară, ci un impozit stabilit după calcule și legislație, tocmindu-se totuși cu hrăpărețul inspector financiar. Deci, condițiile sociale și legislative s-au schimbat odată cu schimbarea regimului politic. Până aici nimic dincolo de normalitate. Dar, potrivit obiceiurilor și normelor culturii și comportamentului rom prezent chiar în mentalul colectiv rom, s-a depășit tentația de a încremeni în tradiție printr-o contemplație anacronică, această categorie mobilizându-se pentru a ține pasul cu schimbarea, fără a schimba esența lucrurilor. Tocmai acest aspect constituie mutația culturală realizată, chiar dacă ea s-a produs sub o „presiune” acută a vremurilor.

Artistul-actor, indiferent din care neam tradițional sau dispărut provine, nu face decât să continue tradiția neamului de artiști de circ și teatru în aer liber romi, reprezentați istoric de numerosul neam ce pe pământ românesc s-a numit al ursarilor. Locul său de muncă se află într-o instituție luxoasă, organizată, cu care, din când în când, „mai pleacă să colinde” ca și precursorii săi, spunând că se află în turneu.

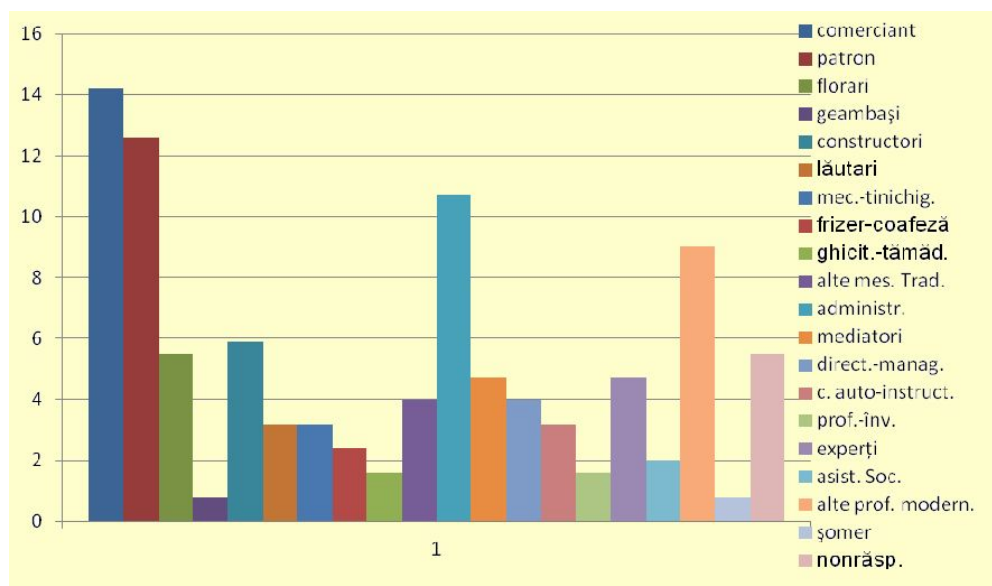
Bucătarul este o transmutare a romilor curteni (căsași) din cuhniile stăpânilor în bucătăriile unităților de turism și alimentație publică.

Ocupațiile moderne sunt reprezentate de 10,7% administratori, 4,7% mediatori școlari ori sanitari, 4,0% directori sau manageri, un procent de 4,7% experți, 3,2% instructori auto sau șoferi profesioniști, 1,6% profesori și învățători, restul de 7,9% fiind reprezentați de: activist minorități, diacon, coordonator, asistent social, magazioner, educatoare, polițist, confecționar, contabil, președinte, agent imobiliar, informatician, operator, agent de pază etc.

A fost prinsă în cercetare și o persoană care în momentul cercetării se afla în șomaj, iar la 6 chestionare (4,7%) nu s-a înregistrat răspuns.

„Imaginea” generală a ocupațiilor care asigură bunăstarea acestei categorii de romi se vede în graficul de mai jos.

Grafic 26 Ocupațiile celorlalți romi de succes

Dacă avem în vedere domeniul în care-și desfășoară activitatea ori unde lucrează oamenii de succes romi constatăm că, spre deosebire de intelectualii romi care ocupă majoritatea posturilor în administrația publică, o.n.g-uri sau învățământ, o mare majoritate a oamenilor de succes romi declară că își desfășoară activitatea în privat(15,8%), în comerț și societăți comerciale(12,7%), în piețe și oboare(6,4%), acasă(5,5%), ca liber profesioniști(2,5%), toate desemnând tot domeniul privat. Mai reținem câte 2,5 procente în: alimentația publică, saloane de frizerie-coafură, în domeniul administrației clădirilor și servicii auto(service și spălătorie) ceea ce însumează încă 20%. Domeniul privat este completat cu câte o persoană care lucrează în: grădinarit(agricultură), taximetrie, agenție imobiliară, construcții, măcelărie, fabrică, florărie, servicii, informatică etc. ceea ce înseamnă încă un procent de 11,9%.

În total, domeniul muncii private absoarbe 64,8% (adică două treimi) dintre oamenii de succes romi.

Învățământul absoarbe 8,0% dintre persoanele de succes rome, primăriile și alte instituții ale administrației publice 4,8%, iar 2,5 procente se regăsesc în sănătate sau cultură. În total, în sectorul de stat lucrează doar 15,3% dintre oamenii de succes romi cuprinși în cercetare. La aceștia se adaugă 4,9 care lucrează în ONG-uri ori biserică(unu).

Și la această întrebare constatăm că un număr de 19 persoane(15,0%) din această categorie nu au răspuns în niciun fel.

Vom reda și imaginea vizuală a acestei structuri, într-un grafic circular.

Grafic 27 Structura locului unde lucrează ceilalți romi de succes

Spre deosebire de intelectualii și liderii romi, oamenii de succes romi au păstrat tradiționala distanță față de stat, optând masiv pentru sectorul privat care, pe lângă câștiguri mai

consistente, asigură și o mai mare libertate de acțiune și de inițiativă, mai multă stabilitate și mai puțină dependență, ceea ce sporește gradul de demnitate după care romii au tânjit constant. Absolut toate aceste aspecte aparțin, sunt specifice culturii rome. Fără a schimba esențialul, ei au știut să se plieze la noile oportunități și provocări, asigurându-și o viață confortabilă. Această constatare nu face decât să confirme valabilitatea unei aprecieri pe care o făceam cu 12 ani în urmă, ca urmare a cercetării menționate mai sus, când concluzionam prospectiv că „această elasticitate, această propensiune adaptativă la schimbări și contexte, păstrând, totodată, jaloanele de bază ale modului de existență și de a fi rom, adică modul de trai, constituie cheia perenității și rezistenței prin veacuri a romilor ca întreg, proces pe care nu-l întâlnim chiar la fiecare colț al istoriei”.

Formele și metodele de adaptare nu produc schimbări dramatice care să schimbe radical situația anterioară, ci din potrivă, sporește, dar pe alt plan, constanța specific etnică, ceea ce pare o trăsătură definitorie a culturii rome.

Dar să vedem la care dintre neamurile rome aparțin componenții acestei structuri de succes. Tabelul de mai jos ne clarifică în acest sens.

Tabel 21 Distribuția liderilor romi pe neamuri de apartenență

Nr. Crt.	Neamul	Frecvență	Procentul
1	Argintari	1	0,8
2	Căldărari	12	9,4
3	Ciubotari	3	2,4
4	Ciurari	1	0,8
5	Fierari	3	2,4
6	Florari	5	3,9
7	Gabori	5	3,9
8	Geambași	1	0,8
9	Lăutari	4	3,2
10	Rudari	9	7,1
11	Ursari	42	33,1
12	Vătrași	14	11,0
13	Zidari	1	0,8
14	Nu știe	2	1,6
15	Nu răspunde	24	18,9
16	Total	127	100,0

Deși o cincime dintre intervievații acestei categorii nu au răspuns la această întrebare, iar 2 răspund că nu știu cărui neam aparțin, vedem că mai mult de trei sferturi din această categorie a oamenilor de succes romi (80%) au conștiința vie a neamului la care aparțin.

Apreciem ca absolut normală ponderea oamenilor de succes din rândul neamului ursarilor (jumătate din numărul celor care-și cunosc neamul), neam legat cel mai strâns de comerț în întreaga sa istorie modernă. Nici măcar pe vremea comunismului nu au încetat să practice comerțul toți membrii acestui neam. Chiar dacă-l practicau ca a doua ocupație (pe lângă cea oficială, la stat), fie în forma sa ambulantă, fie prin târguri și oboare, fie ca producători ce livrau marfă diferiților distribuitori, comerțul a rămas o constantă a neamului ursarilor. Era normal ca atunci când s-au creat condiții deplin de practicare legală a acestor activități, să-și utilizeze toate posibilitățile și abilitățile de care dispuneau pentru a profita din plin de condițiile create pentru a practica ceea ce întotdeauna a făcut cu mare plăcere.

Interesantă ni se pare situația rezultată la neamul zidarilor. Dintre cele 9 persoane care afirmă că lucrează în construcții, doar una răspunde că aparține neamului zidarilor. Cum uitarea apartenenței la neam a zidarilor este exclusă (acest neam fiind prezent și activ tot timpul în viața social-economică, în toate epocile și regimurile, și neavând motive să-și ignore sau mascheze apartenența) nu ne rămâne decât explicația că celelalte 8 persoane, ca și o bună parte dintre majoritari, s-au „îndreptat” spre domeniul construcțiilor din necesitate, fiind nevoiți de îngustarea drastică a pieței forței de muncă în celelalte domenii de activitate. Ca atare, și declararea neamului de către aceștia a fost în consecință: nonrăspuns.

O situație surprinzătoare oferă neamul rudarilor. Ideea generală ține de reticenta acestui neam când este vorba de apartenența la etnia romă. Oamenii de succes din eșantionul nostru, aparținători acestui neam, ca și intelectualii și liderii rudari, au depășit situația, declarându-și apartenența la etnie. De ce? Simplu: pentru că au o situație bună și se pot compara cu ceilalți

coetnici cu situație bună. Spuneam cu alt prilej că rudarii, cu excepția celor din județul Ilfov, Giurgiu și Călărași, alături de spoitori, sunt cei mai săraci dintre romi. Era mai comod să fii sărac ca o reminiscență a dacilor, cum insinuează Ion Chelcea că ar fi rudarii, sau ca fragment al majorităților, decât să fii cel mai sărac dintre săraci. Bunăstarea dobândită de cei de succes și vizibilitatea liderilor și intelectualilor rudari, determină o atitudine sinceră și, aproape sigur, mai relaxată. Putem aprecia acest fapt ca un succes, ca o mutație în cultura romă ori un început salutar determinat de o schimbare în starea social-economică a unora dintre membrii marcanți ai etniei.

Din punctul de vedere al apartenenței la gen grupa de succes pe care o analizăm este foarte echilibrată. Avem 71 de bărbați de succes, alții decât intelectualii și liderii, și 53 femei. În 3 cazuri nu s-a putut stabili genul persoanelor care lucrau în comerț, ca agent de securitate sau într-un PFA (persoană fizică autorizată). Dar mai interesant pentru „achizițiile” moderne ale culturii rome ne apare faptul că singurul geambaș al acestui grup este...o femeie. Nu numai că aparține neamului geambașilor, dar se și ocupă de geambășie: cumpără și vinde cai. Este puțin, foarte puțin, dar asta ne „arată” că este posibilă deschiderea culturii rome dincolo de stereotipul centrismului absolut al bărbatului.

7.4. Concluzii

Achizițiile înregistrate de cultura romă în perioada post totalitară, comparativ cu perioada anterioară, socialistă, din punct de vedere calitativ sunt mutații încurajatoare, de profunzime, funcționale și de bun augur pentru viitorul și deschiderile acestei etniei, iar din punct de vedere cantitativ apreciem că sunt net superioare, sunt mult mai multe, deși perioada de timp este de două ori mai mică.

Spre deosebire de perioada de comparație când schimbările au fost decise din afara etniei, prin dispoziții dictate și măsuri administrative adoptate în consecință, într-un interval de timp extrem de scurt care a interzis practic reflecția, în prezent schimbările sunt rezultatul unor adaptări treptate, reflectate și hotărâte din interiorul etniei, chiar dacă acest fapt s-a produs sub imperiul necesității sociale.

Schimbările semnalate le apreciem ca fiind de conținut și ele sporesc capacitatea acestei culturi de a rămâne suportul praxisului social rom, pe care-l pune într-o concordanță din ce în ce mai apropiată de cerințele și normele vieții moderne.

Accesul substanțial al romilor la educație școlară și cultură, chiar dacă nu se face sub universul limbii române, dar se face sub semnul asumării etnicității, pe lângă faptul că deschide poarta ascensiunii sociale și bunăstării de grup, are și menirea, contrar timpurilor trecute, de a sensibiliza și conștiința apartenenței de neam, ceea ce determină fie revigorări și ieșiri de sub vălul ignorării al unor neamuri considerate pierdute cum ar fi cele ale ciurarilor, geambașilor sau curtenilor, fie „împăcări” prin schimbarea imaginii de sine și revenirea la matcă, așa cum se întâmplă cu neamul rudarilor. Această reachiziționare reprezintă un fapt prezent esențial al culturii rome care-i sporește bogăția și puterea de reconversie.

Capitolul 8: Factorii cristalizării unui segment social superior al romilor

După 1990 se produce o ascensiune socială rapidă a unui grup al populației de romi, e drept restrâns, dar important: intelectuali, oameni de afaceri, lideri social-politici și religioși.

Sunt mai mulți factori care au susținut și stimulat constituirea rapidă a segmentului social superior:

- explozia oportunităților
- o politică de suport națională și internațională
- mediul familial suportiv care a oferit pentru succesul individual un avantaj competitiv.
- creșterea capacității populației rome de a se dezvolta social-economic în noul context și de a oferi tinerei generații un mediu stimulat

8.1. Noul context politic: explozia oportunităților

În noul contextul politic european ce promovează drepturile minorităților apare o presiune către absorbția în sistemul administrației publice a persoanelor de etnie romă, mai ales cu funcția de a promova interesele etniei și de a sprijini înțelegerea și soluționarea problemelor socio-economice și culturale ale comunității rome. Pentru prestigiul social al romilor a fost foarte importantă crearea de posturi în administrația publică.

Oportunitățile pentru dezvoltarea de mici afaceri au fost și ele semnificative pentru creșterea stimei de sine și a statutului social al romilor. La aceasta se adaugă oportunitățile mari de mișcare liberă în Uniunea Europeană a romilor, dublată și de unele efecte nedorite ale migrației.

Oportunitățile de inițiative economice au fost însă acompaniate rapid de căderea economiei și reducerea masivă a locurilor de muncă salarială care au afectat în mod special pe romi: foarte mulți romi și-au pierdut locurile de muncă; foarte puțini dintre ei au putut obține noi locuri de muncă în economia formală. Astfel, generația viitoare de vârstnici romi va fi lipsită în mare măsură de sistemul de pensii.

După Revoluție, în procesul de restituire a proprietății sub forma terenurilor /pământului, romii au fost aproape complet excluși, fiind privați de șansele de a-și dezvolta propriile lor activități agricole.

Extinderea sistemului de asigurări de sănătate, așa cum este predictibil acum, va afecta advers în mod special pe romii care și-au pierdut locurile de muncă salariale și, în consecință, accesul la serviciile medicale bazate pe asigurare.

În același timp, accesul la educație a devenit mult mai simplu și mai încurajator pentru romi prin stimularea participării lor școlare și universitare prin multiple forme corect motivante. Problema rămâne încă una majoră dacă ne referim la situația unui grup larg din populația săracă de romi. Politica de suport și stimulare a participării școlare pentru marea masă a celor săraci pare a nu fi depășit nivelul declarativ și cel al unor inițiative punctuale doar. Nu avem date, dar este posibil ca abandonul școlar să fie în creștere datorită sărăcirii precum și a deficitului de intervenție activă pentru cuprinderea școlară.

Putem deci concluda că dinamica oportunităților oferite de Revoluția din 1989 a creat importante avantaje pentru o mică parte a populației de romi, dar a și adâncit un proces de excluziune socială pentru un segment important al acesteia.

Deși Revoluția a deschis pentru populația de romi posibilități de manifestare culturală, intelectuală (acces la școală), politică și de activități economice, noile oportunități au găsit populația de romi nepregătită în a le fructifica total, cu un nivel de pregătire educațional foarte slab, cu un moral scăzut și un comportament acțional neputincios. În schimb, o parte din romi au putut valorifica capacitățile lor tradiționale de antreprenariat. Semnificativ în acest sens este că și în eșantionul nostru de romi cu poziții de succes economic doar 25% au studii universitare și 37,5% sunt cu studii elementare și gimnaziale.

8.2. Capacitatea educațională a populației rome: situația inițială și evoluția acesteia în perioada tranziției

La începutul anilor 90, populația de romi prezenta un grad ridicat de omogenitate social-economică, dar la polul de sărăcie și marginalizare, cu un nivel scăzut de educație școlară și de integrare profesională în economia formală.

Tabel 22 Situația școlară a romilor în (Romii 92)

	Pondere
Nicio clasă ./Șc. primară incompletă	27,3
Șc. primară	25,2
Gimnaziu incomplet	8,5
Gimnaziu	33,7
Liceu	3,9
Postlicele	0,7

Nivelul educațional, după cum se vede, era în 1992 foarte scăzut. Peste un sfert din populație, practic era analfabetă. Aceste date sunt confirmate de capacitatea de a citi fluent, sau a scrie, indicatorii cei mai clari pentru alfabetizare la nivel elementar: 55,8% dintre bărbați și 40,6% femei. Exista și un segment mijlociu al populației care era subțire și fragil, cu riscul de recădere în sărăcie și marginalizare și cu slabe șanse să promoveze mai departe. Doar patru la sută aveau liceul, având deci oportunitatea de a continua studii la un nivel superior de educație. Sub 1,0% aveau studii postliceale /superioare. Capacitatea educațională de a utiliza eventualele noi oportunități oferite de Revoluție erau deci foarte reduse.

Și integrarea ocupațională în sistemul economic modern era foarte scăzut. Tot în 1992, din totalul populației active de romi analizată (5 968), doar 16,1% aveau profesii moderne, 3,9% profesii tradiționale și 79,4% nu aveau nicio profesie²³.

În ciuda acestui punct de pornire dezavantajant, romii au manifestat în primii ani ai tranziției o capacitate apreciabilă de a utiliza noile deschideri /oportunități. A început să se coaguleze treptat un segment superior, de succes din rândul romilor, o parte din el regăsindu-se și în eșantionul nostru.

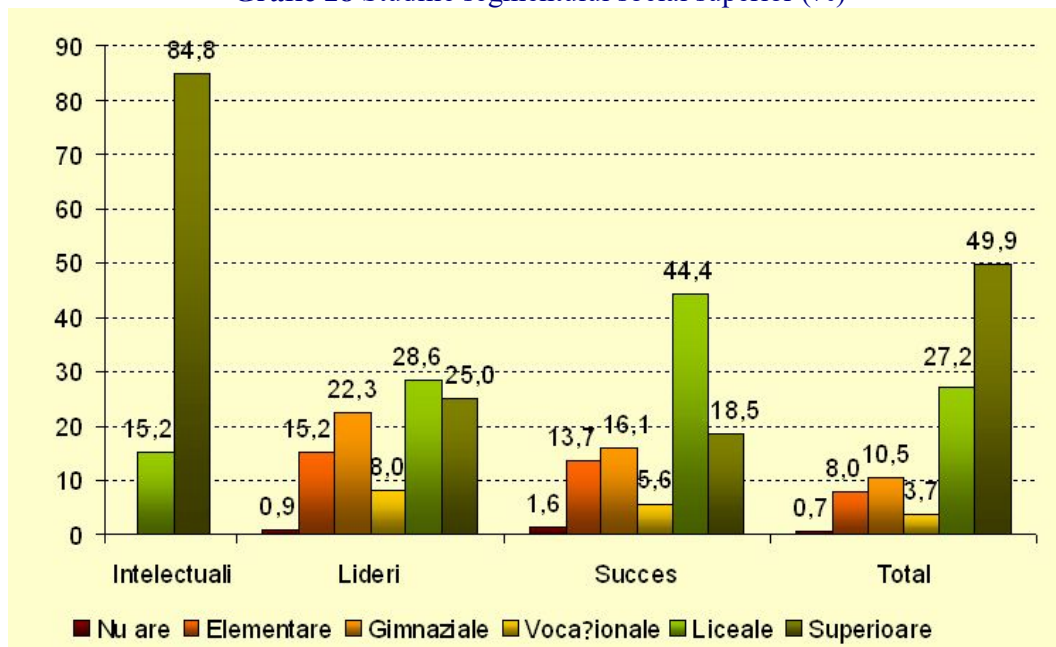
Tabel 23 Studiile segmentului superior de romi

	Intelectuali		Lideri		Succes		Total	
	număr	%	număr	%	număr	%	număr	%
Nu are	-	-	1	0,9	2	1,6	3	0,7
Elementare	-	-	17	15,2	17	13,4	34	8,0
Gimnaziale	-	-	25	22,3	20	15,7	45	10,5

²³ Zamfir Cătălin., Zamfir Elena (coord), 1993, Țigani în ignorare și îngrijorare, Alternative, București, p. 101

Vocaționale	-	-	9	8,0	7	5,5	16	3,7
Liceale	29	15,0	32	28,6	55	43,4	116	27,2
Superioare	162	83,9	28	25,0	23	18,1	213	49,9

Grafic 28 Studiile segmentului social superior (%)

În ciuda acestui punct de pornire dezavantajat, romii au manifestat în primii ani ai tranziției o mobilizare apreciabilă de a fructifica noile oportunități. A început să se coaguleze un segment superior prins și în eșantionul nostru.

E drept, populația de romi și în comunism s-a descurcat și atunci „pe cont propriu”. Explozia oportunităților după Revoluție a făcut ca persoane cu resurse sociale inițial modeste (educație scăzută) să devină lideri și oameni de afaceri. Din eșantionul nostru, aveau studii superioare, doar 25% dintre liderii social-politici și doar 18% din oamenii de afaceri. Între o treime și aproape jumătate aveau studii elementare sau gimnaziale.

O parte din inițiativele individuale au putut duce la succes, dar ele trebuiau consolidate/întărite prin educație și calificare. Acest avans s-a petrecut însă într-un ritm relativ modest.

Unele oportunități, deși foarte profitabile pentru romi, s-au dovedit a fi vulnerabile și în timp s-au evaporat. Un exemplu în acest sens stau șansele unora de îmbogățire apărute în primii ani ai tranziției regăsite în acele sate cu multe “palate” ale romilor, neterminate și împovărate de datorii, mai ales către stat, datorită incapacității de a achita la timp plata impozitelor. Pe ansamblu, s-a accentuat foarte mult polarizarea în cadrul populației rome. Un segment relativ redus de romi avansează social-economic în timp ce o masă mare, vastă majoritar, se adâncește în sărăcire și marginalizare profundă. Problema care se ridică este cum ar trebui să crească suportul pentru participare școlară și educație a populației tot mai săcăcită ce trăiește în condiții mizere de viață, și cu un nivel de profesionalizare foarte scăzut. Desigur că răspuns la această problemă nu putem găsi dacă facem referire numai la modelul personal al grupului de succes. Sunt necesare urgent măsuri active în sfera politicilor educaționale și ocupaționale care țin de voința politică și de inovarea unor proiecte durabile, eficiente de suport.

Cu toate acestea, este probabil ca trendul actual de creștere a numărului de tineri intelectuali romi să se mențină și în viitorul apropiat, sau chiar să se mărească, dar desigur, moderat. Se pare că numărul de locuri rezervate în facultăți a scăzut în ultimii ani. De aceea nu vom asista la o creștere vizibilă a segmentului mediu și superior economic și social al romilor

care să se transforme, la rândul lui, într-un rezervor a acelor tineri care intră în sistemul universitar. Polarizarea socială în rândul romilor a dus și la scăderea dramatică a resurselor medii școlare și implicit și a aceleia pentru sistemul universitar. Numărul absolvenților de liceu nu pare a fi crescut semnificativ în ultimii ani.

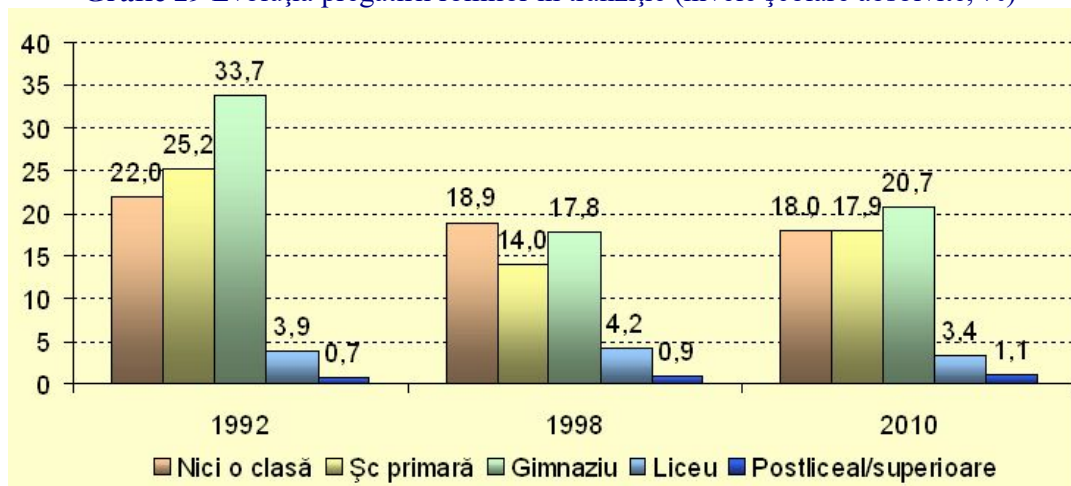
8.3. S-a îmbunătățit situația școlară/ profesională a romilor în întreaga perioadă a tranziției?

Pentru a răspunde dacă s-a îmbunătățit sau nu situația școlară a romilor după 1989, putem compara datele rezultate din cercetările pe eșantioane naționale de romi desfășurate în diferite momente de timp. Vom lua în analiza noastră cercetările pe eșantioane naționale din 1992²⁴, din 1998²⁵ și din 2010²⁶.

Tabel 24 Evoluția pregătirii școlare a romilor 1992/ 1998/ 2010 (%)

	1992	1998	2010
Nici o clasă	22,0	18,9	18,0
Șc. Primară neterminată	5,3	7,2	12,8
Șc. Primară completă	25,2	14,0	17,9
Gimnaziu incomplet	8,5	12,4	12,3
Gimnaziu complet	33,7	17,8	20,7
Șc. Profesională /ucenici	-	8,9	8,8
Liceu neterminat	-	6,3	4,9
Liceu	3,9	4,2	3,4
Postliceal /superioare	0,7	0,9	1,1
Eșantioane	5 968	1765	2810

Grafic 29 Evoluția pregătirii romilor în tranziție (nivele școlare absolvite, %)

Datele disponibile sunt îngrijorătoare. În aproape 20 de ani de tranziție, populația de romi nu și-a îmbunătățit capacitatea școlară și profesională. Eforturi punctuale, mai ales prin ONG-uri și programe educaționale s-au făcut în timp, dar efectul global al acestora nu pare a fi unul sesizabil. Nivelul școlar foarte scăzut al romilor face ca șansele de dezvoltare socială să fie încă foarte reduse.

²⁴ Zamfir Elena, Zamfir Cătălin. (coord), 1993, Țigani în ignorare și îngrijorare, Alternative, București

²⁵ Surdu, Mihai, *Educația școlară a populației de romi*, în Zamfir, Cătălin, Preda, Marian (coord.) *Romii în România*, , Expert, 2002, p.115

²⁶ Cace, Sorin, Ana Maria Preoteasa, Cristina Tomescu, Simona Maria Stănescu (coordonatori), 2010, *Legal și egal pe piața muncii pentru Comunitățile de romi*, Expert

O ușoară creștere a cuprinderii școlare inițiale pare a fi înregistrată, dar anihilată de abandonul școlar înainte de finalizarea primului ciclu de 4 ani.

Crește și abandonul înainte de finalizarea ciclului gimnazial și același lucru se întâmplă în cursul programului liceal.

În mod special este îngrijorătoare creșterea abandonului școlar înainte de finalizarea ciclului primar și gimnazial:

1992	1998	2010
13,8%	19,6%	25,1%

Pregătirea medie – liceul – care oferă șanse de a merge mai departe este foarte scăzută și nu dă semne de creștere, ba dimpotrivă: de la 3,9% în 1992 la 3,4 în 2010.

Datele existente nu indică o creștere sensibilă nici în finalizarea studiilor superioare.

Imaginea generală în cei 20 de ani privind accesul romilor la educație indică o accentuare a polarizării educaționale, cu o foarte ușoară creștere la nivelul superior.

Ca o consecință dramatică a acestui proces este scăderea angajării romilor în sistemul economic formal. Perspectivile actuale ale relansării social-economice a populației de romi nu sunt optimiste. Totul se întâmplă pe fondul unei accentuări a polarizării social/economice și școlar profesionale.

Două comentarii sunt necesare în acest punct.

Și sistemul școlar a suferit numeroase schimbări care au indus mai degrabă haosul, descurajând participarea școlară a romilor. Procesul de sărăcire, accentuat în cadrul populației rome, cuplat cu lipsa oportunităților ocupaționale, a fost mai degrabă un factor decisiv de descurajare a participării școlare. Dar nivelul scăzut de cuprindere școlară moștenit de la sistemul comunist ar fi trebuit, chiar în condiții dificile, să fie corectat și susținut de măsuri suportive pentru romii în dificultate, ceea ce însă nu s-a realizat așa cum s-ar fi dorit.

Am putea însă lua în considerare și impactul procedurii de eșantionare. Eșantionul din 1992 a cuprins persoane care se autoidentificau ca romi și persoane heteroidentificate. Persoanele care nu se autoidentificau ca romi, datele de atunci probau că aveau un nivel școlar și de integrare profesională semnificativ mai ridicat. Eșantionul din 2010 cuprindea doar romii care se autoindificau ca romi și care, conform constatărilor noastre din 1992 și 1998 aveau un nivel școlar și de integrare profesională mai scăzut. Pornind de la această observație, am putea considera că în realitate, în cei 20 de ani, populația de romi prezintă un grad mai ridicat de pregătire școlară decât cel din 1992, dar nu spectaculos: probabil un regres de participare școlară la nivel elementar și gimnazial și o anumită creștere la nivel mediu și superior. Desigur că, eventualul progres educațional nu-l putem estima pe baza acestor date. Această situație probează necesitatea unei noi cercetări care să măsoare cu mai mare exactitate diferențele apărute în interiorul stării actuale a condițiilor de viață a populației de romi, nu numai a segmentului celui mai sărac și mai puțin educat.

8.4. Mediul familial: factor decisiv al succesului individual

Romii actuali de succes au beneficiat de un mediu familial suportiv și stimulat. Familia oferă totodată și un avantaj competitiv.

Famiiliile subiecților din eșantionul nostru (părinți și frați/ surori) au un nivel școlar substanțial mai ridicat decât populația de romi în ansamblul ei. Ca termen de referință folosim datele oferite de o cercetare pe un eșantion național realizat în 2010.

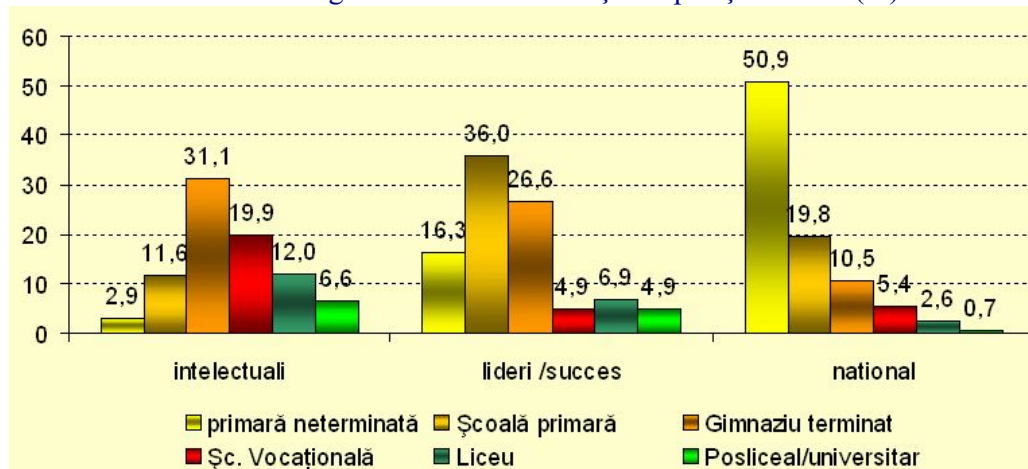
Tabel 25 Pregătirea școlară a părinților (tată și mamă) din Eșantionului nostru comparativ cu Eșantionul 2010 (generația părinților subiecților din eșantion)

	Eșantion Intelctuali	Eșantion Lideri /succes	Eșantion național 2010 ²⁷

²⁷ Sunt luați în considerare aici pentru a asigura comparabilitatea părinții subiecților din eșantionul din 2010

	număr	%	număr	%	număr	%
Fără școală / șc. Primară neterminată	7	2,9	33	16,3	701	50,9
Șc. Primară	28	11,6	73	36,0	273	19,8
Gimnaziu neterminat	4	1,7	-	-	108	7,8
Gimnaziu terminat	75	31,1	54	26,6	145	10,5
Șc. Vocațională	48	19,9	10	4,9	74	5,4
Liceu neterminat	34	14,1	9	4,4	31	2,2
Liceu	29	12,0	14	6,9	36	2,6
Postliceal /universitar	16	6,6	10	4,9	10	0,7
Total	241		203		1378	

Grafic 30 Pregătirea romilor în funcție de poziția socială (%)

Intelectualii actuali provin din familii cu un nivel de pregătire școlară substanțial mai ridicat decât nivelul de pregătire al întregii populații de romi.

Și mediul educațional din care provin liderii sociali și oamenii de succes este substanțial mai ridicat decât media populației, dar ceva mai scăzut decât mediul familial al intelectualilor.

Contrar unui stereotip social că femeile rome nu au fost lăsate să meargă la școală (deși există o tendință clară, dar nici pe departe generalizată), familiile din care subiecții eșantionului nostru provin, arată că și mamele au avut un nivel școlar apropiat de cel al taților. Probabil că nivelul școlar al mamei a reprezentat un stimulente foarte important în motivarea copiilor pentru formare școlară și profesională. Iată câteva date referitoare la mediul familial al *liderilor* și *omenilor de succes*.

Tabel 26 Pregătirea școlară a familiilor de proveniență a romilor de succes

	Intelectuali		Lideri		Succes		Total	
	tată	mamă	tată	mamă	tată	mamă	tată	Mamă
Nu știe carte	5	10	19	25	14	19	38	54
2 clase	1	6	5	2	4	5	10	13
4 clase	16	20	33	43	30	30	79	93
8 clase	34	32	28	14	26	18	88	64
10 clase	33	31	5	7	4	4	43	42
Școală profesională	33	5	6	-	4	-	43	5
Liceu	28	43	10	8	4	4	42	55
Postliceal /șc. maiștri	6	3	1	1	2	1	9	5
Universitate	9	1	3	1	4	1	16	3
Nu știe	5	3	-	-	-	2	5	5
NR	22	38	15	21	28	35	65	94

Rolul pregătirii școlare al mamei este și mai accentuat în cazul eșantionului de *intelectuali*.

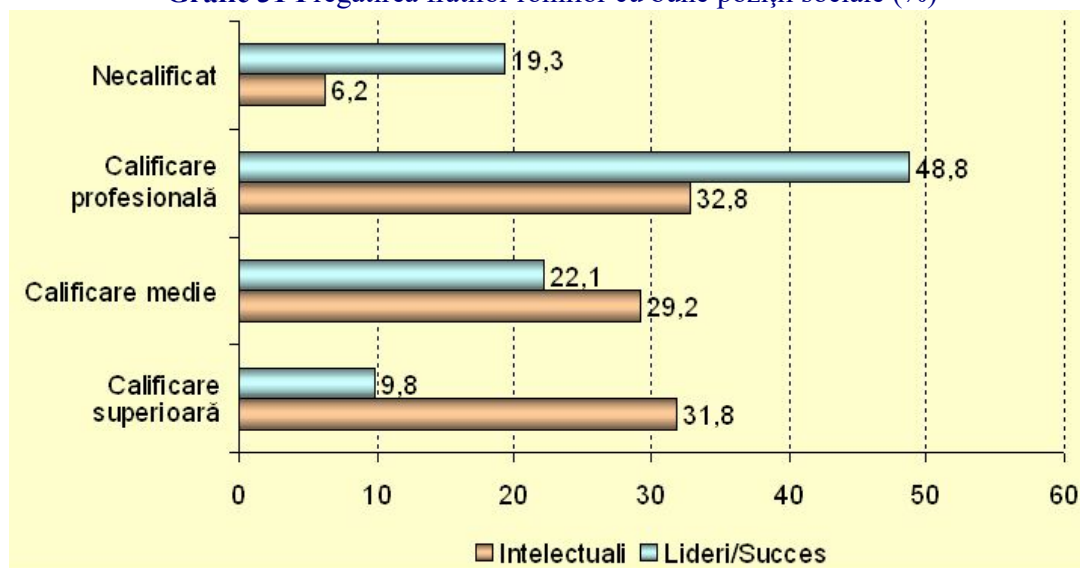
Mediul familial din care provin romii din segmentul superior actual oferă deci un avantaj social/economic și cultural pentru tânăra generație. Nu este nici el foarte ridicat, dar mult mai ridicat decât restul populației de romi. Diferența de nivel școlar al părinților, între categorii, se reproduce și în nivelul școlar al categoriilor de subiecți și al copiilor. Tații eșantionului nostru au o pregătire școlară mai degrabă medie, dar cel puțin gimnaziu: liceu, școli postliceale și câțiva cu studii superioare. Putem presupune că nivelul de educație prezent în mediul familial a fost un factor suportiv pentru ca și copiii lor să aibă o participare școlară bună, cel puțin un nivel mediu.

Suportul acordat de familie se reflectă și în calificarea celorlalți copii, a fraților sau surorilor. Observăm că frații /surorile menționate au și ei o calificare ridicată. Familia deci poate fi considerată, în ansamblul ei, ca fiind un mediu favorabil și stimulat în procesul de modernizare ridicat și de succes social al grupului nostru țintă.

Tabel 27 Calificarea primilor trei frați /surori menționați (%)

	Intelectuali	Lideri /Succes
Calificare superioară (inclusiv student)	31,8	9,8
Calificare medie (inclusiv elev)	29,2	22,1
Calificare profesională	32,8	48,8
Necalificat	6,2	19,3
<i>Total frați /surori (număr)</i>	<i>192</i>	<i>244</i>

Grafic 31 Pregătirea fratilor romilor cu bune poziții sociale (%)

Și nivelul de calificare al fraților este mai ridicat la categoria *Intelectualilor*. Potențialul de dezvoltare socială a depășit linia de plecare mai puțin avantajoasă, în ceea ce privește pe lideri și pe cei din afaceri.

Părinții intelectualilor din eșantionul nostru prezintă un grad ridicat de profesionalizare: profesii cu profil superior sau mediu. Și frații /și surorile au un nivel de pregătire școlară și profesională comparativă cu subiecții din cercetare. Am întâlnit printre ei mulți asistenți sociali și chiar sociologi (16 asistenți sociali, sociologi, doctori /doctoranzi în sociologie).

Deci putem formula presupunerea că mediul familial este caracterizat printr-un grad ridicat de evoluție școlar-profesională modernă, centrați pe educația copiilor, mulți dintre ei fiind plasați către un nivel mediu-superior.

8.5. Educația: principala cale a ieșirii din subdezvoltare

Participarea școlară a romilor a fost tradițional scăzută. Înainte de 1990 se înregistrase o anumită creștere a participării școlare, dar mai ales la nivelul mediu și profesional. Toate cercetările de după Revoluție estimau la sub 1% pe cei cu studii superioare. Se poate însă înregistra o largă diferențiere a nivelului școlar. Segmente importante ale populației de romi au înregistrat o creștere a participării școlare, oferind un context favorabil susținerii în continuarea a interesului pentru ridicarea nivelului educațional. Nu există date clare, dar se poate presupune că după un anumit avans în anii 1950-70, anii 1980-2010 aduc o accentuare a polarizării sociale și educaționale: pe de o parte, în unele segmente importante de romi nivelul școlar scade dramatic, în timp ce la un altul se observă o creștere constantă. Cercetarea din 2010 (Sorin Căce) estima că în jur de 25% din populația de romi *nu știu să citească și să scrie*.

Pe de altă parte, în eșantionul nostru de romi de succes, observăm o diversificare a specializărilor la nivel universitar:

Tabel 28 Distribuția pe specializări a facultăților absolvite

	Intelectuali (192)	Lideri /Succes (18 + 27)	Total (237)	
			număr	%
Asistență Socială	45	7	52	26,4
Afaceri/ Contabilitate	20	12	32	16,2
Drept	18	5	23	11,7
Sociologie/StPolitice	12	6	18	9,1
Adm Publică	15	2	17	7,2
Limba Romany	6	5	11	4,6
Psihologie/ pedagogie	5	4	9	3,9
Jurnalism	5	3	8	3,4
Actorie/ Canto/mizică	5	-	5	2,5
Relații internaționale	3	-	3	1,5
Altele			12	6,1
Total	192	18	27	237

Introducerea în universități încă din 1992 de locuri speciale pentru romi în specializarea-asistență socială, a atras pe mulți tineri din această etnie către această specializare. Probabil și perspectiva unor locuri de muncă în administrația publică și în servicii sociale non-guvernamentale a sporit atractivitatea.

Politica Universității București din anii 1993- 2009 și a altora din țară de a încuraja pe tinerii romi absolvenți de facultate, să intre apoi în programele de masterat și doctorat, a crescut prestigiul profesiilor cu profil social în comunitatea romă. În această perioadă, mulți tineri romi au obținut titlul de doctor în sociologie. Doar în lotul nostru, din părinții intelectualilor romi, 3 aveau doctorat în sociologie. Din eșantionul nostru de intelectuali, 91 dintre ei (47,2%) au beneficiat de locuri rezervate romilor: dintre acestea, asistența socială este pe primul loc, ea beneficiind de 39 locuri destinate romilor din totalul de 44; toți cei 6 cu specializare în limba romany au intrat la facultate pe locuri rezervate; în plus, și cei din științe politice: 6. Chiar și cei 12 subiecți care nu au precizat secția termiantă, au fost admiși la facultate tot prin discriminare pozitivă. În eșantion, am mai avut intelectuali care au beneficiat de locuri rezervate la științele administrației publice și economie.

Interesant e faptul că cei mai mulți care au beneficiat de locuri rezervate, au considerat că este un drept ce li se cuvine, fără însă a puncta oportunitatea ce le-a fost creată. Mulți au subliniat că anual, cererea ar fi fost mai mare decât ceea ce s-a acordat, că unii nu au știut la timp de aceste locuri (7). Alții, puțini la număr, au spus că nu au luat în calcul avantajele discriminării pozitive la intrarea în facultate pentru că au avut medii mari la absolvirea liceului și au putut intra normal.

Un alt factor care a dus la o creștere a participării universitare a tinerilor romi a fost și cel referitor la mărirea anuală a numărului de locuri în sistemul universitar, atât public cât și privat. Mușii tineri de romi cu medii mari au putut intra în sistemul universitar fără a dispune de locurile rezervate, iar unii au optat pentru locuri cu taxe, mai ales la universitățile particulare.

Datele noastre probează o creștere importantă a participării universitare a romilor după 1990.

Aș dori să aduc în acest context un exemplu semnificativ adus de un master european inițiat la patru mari universități din țară în anii 2010-2012, pe un program european, cu un profil de economie socială. Acest master a stimulat preocupări inovative și soluții multiple venite din partea masteranzilor pentru crearea/dezvoltarea de locuri de muncă pentru romi, pe timp de criză. Voi reproduce mai jos dialogul cu masterandul Florin Ivan, de la masterul de economie socială. Pe lângă motivația lui de a aduce un proiect interesant de economie socială centrat pe incluziunea socială a romilor, în procesul elaborării tezei de disertație, Florin Ivan a găsit o mărturie clară a rolului liderilor romi în comunitate, explicit exprimată într-un ziar al vremii, **Glasul Romilor**, încă din 1934. Iată ce ne spune masterandul:

“Ma numesc Ivan Tudor Florian, am 40 de ani și am onoarea să fiu masterand la Masterul Internațional de Economie Socială din Universitatea Cristina Dimitrie Cantemir Facultatea de Științe Politice.

În anul 2010 îmi doream să urmez cursurile unui program de masterat care să-mi fie util în ceea ce vroiam să întreprind în viitor. Fiind absolvent al Facultății de Științe Politice din cadrul aceleasi universitati, mi-am îndrumat soția și fiul să urmeze cursurile Facultății de Științe Juridice și Administrative. La înscrierea lor am aflat de examenul care trebuia susținut pentru urmarea cursurilor acestui masterat. Am susținut examenul și în prezent, după absolvirea celor doi ani, am susținut lucrarea de disertație, în luna iulie.

Cursurile acestui masterat s-a desfășurat după un program flexibil, iar profesorii care au predat sunt foarte bine pregătiți și au pus suflet în procesul de predare, implicându-se în formarea noastră ca viitorii antreprenori în economia socială.

Am fost sprijiniți pentru a participa la prima Conferință și Targ de Economie Socială care a avut loc la Timișoara și la efectuarea practicii de specialitate în întreprinderi sociale din România și Italia, regiunea Veneto. Toate acestea au contribuit la o mai bună cunoaștere a mecanismelor de funcționare a economiei sociale și a managementului unei întreprinderi sociale.

În plan personal, de când sunt la acest master am reușit să înființez Asociația Profesională a Transportatorilor (APT) și Sindicatul Transportatorilor APT din RATB, care aduc beneficii salariaților din transporturi.

Cunostintele acumulate la acest master m-au recomandat ca un candidat serios, reușind să fiu angajat ca formator de formatori, atât în cadrul proiectului „Antreprenoriatul social, o șansă pentru comunitățile de romi” dar și de către „Centrul de resurse pentru economia socială”.

Prin proiectul „Antreprenoriatul social, o șansă pentru comunitățile de romi” asociația Partida Romilor “Pro Europa” sprijină dezvoltarea a 20 de întreprinderi sociale prin achiziționarea de echipamente și utilaje în valoare de maxim 105.000 RON fără TVA. Totodată, se subvenționează cu suma de 1000 RON/lună, pe o perioadă de un an, locurile de muncă ocupate de romi și persoanele care nu au un loc de muncă stabil.

La acest program pot participa cele 150 de grupuri de inițiativă înființate în cadrul proiectului “Antreprenoriatul social, o șansă pentru comunitățile de romi”, proiect finanțat în cadrul Programului Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, Axa Prioritară 6 „Promovarea incluziunii sociale”, Domeniul Major de Intervenție 6.1. „Promovarea economiei sociale”.

În urma cercetărilor pentru elaborarea lucrării de disertație, am descoperit ziarul „**Glasul Romilor**” **exemplarul nr. 1 editat pentru perioada 1-15 Noiembrie 1934 editat de Uniunea Generală a Romilor din România**. Acest ziar reprezintă, din punctul meu de vedere, dovada că romii se numeau așa și înainte de anul 1990, iar pe de altă parte romii erau interesați de economia socială încă din 1934, după cum reiese din articolul intitulat „Programul nostru” semnat de Gheorghe Niculescu „președinte activ al Uniunii Generale a Romilor din România”. În acest articol sunt precizate următoarele: „Scopul urmărit de noi zice d. Niculescu este numai și numai, a veni în ajutorul tuturor romilor

săraci. Vom înființa grădinițe de copii, în toate orașele și comunele urbane, unde romii își vor putea trimite copiii lor la învățătura în mod gratuit. Vom îngriji ca aceste grădinițe să fie înzestrate cu lemne în timpul iernii, să aibă o cantină pentru micii pensionari, care va funcționa tot în mod gratuit. Vom interveni la autorități și la oamenii de bine, a veni în ajutorul lor, cu hainuțe, ghetе, rufărie și alimente. Apoi vom inaugura cursurile de seară pentru Romii adulți și neștiutori de carte.... Vom crea cooperativele noastre de consum, de unde Romii își vor putea procura cu bani puțini, cele necesare..."

ANUL I. Nr. 1. 2 LEI EXEMPLARUL 1-15 Noiembrie 1934

CASUL ROMILOR

Organ al Uniunii Generale a Romilor din România. Apare odată pe săptămână, sub conducerea unui comitet

Director-Publicator: GH. NICULESCU

ABONAMENTE: Pentru Romi 100 lei pe an, particulari 200, instituții 500, autorități publice 1000.

Redacția și Administrația: București, - Piața Sf. Anton, Nr. 10- Redactor: N. LENGHESCU

Administrator general: N. NICULESCU

FRĂȚI ROMI,

Casul emancipării și redemptării neamului Romi, a sosit. La anul 1934 mari bărbați de stat și timpurii, s'au găndit la înălțarea soartei romilor, și au zis: "Vom crea o casă pentru ei, unde să se adune, să se consulte, să se ajute".

Și astăzi și până în prezent nu s'au mai găndit nimeni la asta noastră. Am fost lăsați în viața noastră, la fel cum e o barză pe oia vulturilor furtașii, ale mării, aruncate din "va în ud, din talaz în talaz, jură de nici un sorjin, fără de nici un ajutor, fără de nici o destinație".

De atunci au trecut zile multe, luni, ani; am îndurat toate neajuurile; am îndurat toate neajuurile; am îndurat totul, cu vâlcușii și răbdarea de care suntem caracterizați. Însă soarta noastră a rămas tot neșchimbată.

Nu s'au găndit nimeni s'o amelioreze. Nu s'au găndit nimeni să ne scotească din durerea în care eram! Nu s'au găndit nimeni la îmbunătățirea vieții noastre din toate zilele! Nu s'au găndit nimeni până acum, să se scoabore în mijlocul nostru și să ne cerceteze nevoile și să ne dea sfatul lor. Am fost lăsați în umbra ororilor și ne-am tărat viața, fără de nici o speranță, fără de nici un ideal pentru îmbunătățirea situației noastre.

FRĂȚI ROMI!

Ne-am făcut totdeauna datoria - către Tare și Nege. Am fost și vom rămâne Devotisti și credincioși Tronului până la moarte.

Dintre frații noștri au s'au găndit până acum nici un trădător de jur. Am fost totdeauna buni cetățeni.

Mărităm deci și noi o soartă mai bună. Merităm și noi ca să fim cușii de cei ce conduc destinele scumpelor noastre țări, și să-și plece puțin urechia și la dorințele noastre drepte. Merităm să fim cușii și ajuți.

FRĂȚI ROMI!

Dumnezeu are în grija și în paza lui pe toți oamenii, a avut grije și de noi.

O mână de oameni, plini de încredere și cu o conștiință de fier, s'au ridicat în mijlocul nostru, și au pus bazele temeliei de mândrie. Așezți oamenii au înțeles că numai prin unitate și mândrie clădită vor putea îndrepta situa-

ția în general a neamului nostru Rom. Acest mândrie de oameni, sub conducerea voiașcă-lui luptător al cauzei Romilor, Domnul Gheorghe Niculescu, președinte al Uniunii Generale a Romilor din România, cu sediul central în piața Sf. Anton, 10, iar pe lângă el, în momentul Uniunii s'au scris: "Emanciparea și redemptarea tuturor Romilor din România, pe tărâmul social, cultural, moral, economic și spiritual".

Trăiască Comitetul Uniunii Generale a Romilor din România. Trăiască președintele Central al Uniunii, Gheorghe Niculescu, luptătorul neobosit al cauzei Romilor din România.

N. Lengheșcu-Cley

O ZI DE SĂRBĂTOARE

I. P. S. PATRIARH, D-1 Prefect D. Stătescu, D-1 Primar Gh. Manolescu, D-1 G. Niculescu. Președinte al Uniunii Generale a Romilor, N. Niculescu. Secretar General al Uniunii Generale a Romilor P. Prodan, Președinte Vălculeș și Proton. Teofil Ionescu.

Putem să fim mândri! Ziua de 14 Octombrie 1934 înseamnă pentru noi, o zi mărească în istoria neamului nostru Rom! O vom înscrie cu litere de aur în cartea vieții, și o vom cimenta în inimile noastre.

I. P. S. Patriarh al tuturor Românilor, Dr. Milon Cristea, A bine voit să se scoabore în mijlocul nostru; A bine voit a o-nora cu prezența Sa și a da bine cuvântarea la so-

lemna slujbă oficiată în Sf. Catedrală a orașului Ploiești, unde a avut loc botezul celor 100 Romi noimazi!

Ma! mult încă! A bine voit a fi și nași, printre nașii celor 100 Romi!

FRĂȚI ROMI!

Față de înaltul gest; față de înalta bună voință; față de dragostea ce-o arată I. P. S. Patriarh, față de

Onoare memoriei celor doi mari dispăruți; RE-GELE ERIC ALEXANDRU I, al Juge-Slaviei, și Marele bărbat de Stat L. BARTOU.

Ne cuturăm cu toți și acum, când ne aducem aminte de edictul atotat criminal săvârșit la Marsilia, asupra celor doi camioni mari de stat.

Luăm cu toți parte la marea dolie încercat de cele două mari națiuni amice.

Uniunea generală a Romilor din România aduce un pios omagiu memoriei marilor dispăruți, și prin glasul Președintelui ei general, vestește cu ultima înjurie și desaprobă în totul actul criminal de la Marsilia.

Veghește la fine odihna și pururi mărită memoria lor.

Casul Romilor

Programul nostru

GH. NICULESCU
Președinte al Uniunii Generale a Romilor din România.

Domnul Gheorghe Niculescu, președintele activ, vorbește pe înțelesul tuturor Romilor, asupra ideilor urmate de Uniunea generală a Romilor din România:

"Scopul urmărit de noi zice d. Niculescu este numai și numai, a veni în ajutorul tuturor romilor săraci.

Vom înființa grădinițe de copii, în toate orașele și comunele urbane, unde romii își vor putea trimite copiii lor la învățătură în mod gratuit. Vom îngriji ca aceste grădinițe să fie înzestrate cu lemne în timpul iernii, să aibă o cantină pentru micii pensionari, care va funcționa tot în mod gratuit. Vom interveni la autorități și la oamenii de bine, a veni în ajutorul lor, cu hainuțe, ghetе, rufărie și alimente. Apoi vom inaugura cursurile de seară pentru Romii adulți și neștiutori de carte.

Prin aceasta vom inaugura prima parte a programului nostru. Vom interveni cu energie pentru sărăcirea vagabondilor și a cerșetorilor, plășându-i pe toți pe la întreprinderi și fabrici și orice fel de servicii, făcând prin aceasta să dispară urâtul obicei ce-i areau până în prezent - muncind în mod curent și cinstit. Vom crea cooperativele noastre de consum, de unde Romii își vor putea procura cu bani puțini, cele necesare.

Vom crea sancție pentru Romii nevolauzi, unde vor avea în mod gratuit hrană de toate zilele.

Vom înființa dispensare unde vor fi consultați toți cei suferinți și vor avea medicamente gratuite.

Vom înființa un birou de asistență socială și un birou de plășare cu legătură în toate țările pentru procurarea de lucru.

Vom crea o bancă a noastră proprie, de unde fiecare membru va avea puțină contractare de împrumuturi blăgoști.

Vom crea fonduri de ajutor de boală și înmormântare, vom crea asiluri, unde bătrânii noștri Romi lipsiți de mijloace vor găsi un a-

UN ADEVAR

Avântul pe care l'a luat mișcarea noastră de Emancipare și Redepășire, a intrat în toate așchile noastre. Nu trece zi să nu primim noi adevăruri. Nu trece zi să nu auzim de sfârșirea unui nou drapel al filialelor noastre. Nu trece zi să nu auzim de o nouă adunare a Romilor. Ideea de Emancipare și Redepășire, a străbătut ca fulgerul, de la un cap la cellalt al țării. Romii au început să înțeleagă, că nu mai pot trăii așa ca până acum. Romii au înțeles, că au nevoie de o soartă mai bună. Romii deci au început mișcarea lor de Emancipare și Redepășire.

Dar pentru aceasta, avem nevoie de oameni devotați, și eu voință de fier, care să-i ducă pe drumul cel bun și dreu.

Am fost mulți cari s'au aplecat la conducere, la președinție, dar nu toți și-au înțeles menirea. Sau dacă și-au înțeles-o, a fost doar așa ca platou, ca apoi să poată lăsa cuibul de dicta propriile lor interese.

Tot așa a fost și cu Uniunea noastră; până când a dat Domnul de s'a ivit la conducere, omul cu brațul și voința de fier, care nu s'a lăsat înrărit de nimeni; care nu s'a lăsat periat de nimeni; care nu a dat 'napoi de la nici un sacrificiu, când a fost vorba de prosperitatea Uniunii și a Romilor în general și care lupta din toate puterile, ca Uniunea să ajungă scopul dorit.

Acest om, acest arhanghel care conducea azi Uniunea generală a Romilor din România, nu e altul de cât Președintele activ d-l Gheorghe Niculescu, mare comerciant și Consilier în Minist. Muncii și Statul Negustoresc, secundat în acțiunea lui, de către d-l N. Niculescu Secretarul general al Uniunii, datat și el dela natură, cu multă pricepere și voință, au lucrat zi și noapte fără întrerupere pentru realizarea scopului urmărit de Uniune.

A bătut zi la zi scările și ușile ministerelor, pentru a putea fi satisfăcuți în cererile Romilor. Au făcut tot posibilul ca Romii nomazi să fie satisfăcuți în doleanțele lor. Li s'au dat autorizații de liberă

circulație ca să poată avea drept de ași profesa meseria de căldărari, ciurari, potcovari, ursari, pieptănari, etc. ne stingerii de nimeni. A putea și soțiile lor să-și facă în deșelnicirea de bîdinăre și ghicitoare; ca astfel în mod cinstit să poată munci și câștiga existența.

Au mers mai departe, hotărând ca 100 de Romi nomazi, fără căpătai, fără religie, fără Dumnezeu ca să primească Sf. Botez și apoi să fie cu toți împropietărit și cu locuri de case, stabilindu-se astfel situația socială. Au mai împropietărit și alți Romi din alte regiuni și actualmente sunt în curs alte cereri de împropietărire. Au înființat la T-Severin o școală proprie, unde mici copii de Romi se vor adăpa cu învățături, sfaturi, carte, etc. Asemeni s'au mai înființat școli și în alte regiuni. Au cunoscut Romi cari trăiau în fără de lege. Acum sunt pe pragul înființării de Cooperative. Bănci, Atenee, Biblioteci, etc.

Acținea sunt fapte, nu vorbe. Și toate acestea au fost aduse și vor mai fi aduse la îndeplinire de actualii Conducători.

Gh. Niculescu și N. Niculescu, stâlpii Uniunii gen. a Romilor din România.

N. Lenghescu.

La adresa de condoleanțe trimisă de d-l G. Niculescu, președ. general al Uniunii Romilor din România, M. S. Regele Carol II, a bine voit a răspunde următoarele:
M. S. Regele vă mulțumește pentru condoleanțele exprimate cu prilejul tragicului sfârșit al Regelui Alexandru al Jugoslaviei.

Secretarul particular al M. S. Regelui: EUG. BUHMAN

La botezul celor 100 Romi nomazi, care s'au oficiat la catedrala Sf. Ion Botezătorului din Ploști, I. P. S. Patriarh al României Dr. Miron Cristea a binevoit a aduce elogii și a recunoscut munca pe care o depune pentru Emanciparea Romilor, atât pe tărâmul Social cât și Spiritual, de către Președintele general, G. Niculescu.

D-l N. Lenghescu, într-o scurtă dar foarte documentată cuvântare arată prin câte faze a trecut până acum Asociația Romilor, și mai spune, că precum Arhangheli pe vremuri salvau popoarele, tot așa a trebuit să se ivească la conducerea Uniunii Romilor, o mână de fier, ca d-l G. Niculescu, activul conducător ca Uniunea să nu se prăbușească. Expune apoi cele activate de Comitetul central precum și idealul urmărit de Uniune.

D-l Marin I. Simion, președintele filialei Uniunii din Craiova, într-o simțită cuvântare plină de vervă, dă date din istoria

veche a neamului Romilor, a căror origine își are obârșia în Asia. Îndeamnă la solidaritate și la unire, ca într'un suflet și într'un gând, neamul Romilor să poată să aducă un suflet nou de viață din care să porcească chezașii înfăptuirii tuturor îmbunătățirilor în starea socială, morală și spirituală, într'un cuvânt să se închege acea unitate a „unui pentru toți, a tuturor pentru unul”.

Face apel la toți Romii ca să-și trimită copiii la școală, să meargă la biserică, să caute să învețe o meserie ca prin această activitate să se arate că Romii

DARUL ORAȘULUI PLOEȘTI
CELOR 100 DE ROMI

În urma intervenției domnului Gheorghe Niculescu, Președintele activ al Uniunii generale a Romilor din România, cu sediul Centrat Piața Sf. Anton Nr. 10, București; pe lângă d-l Primar al Municipiului Ploști, d-l G. Manolescu; d-l a promis că va dona Uniunii generale a Romilor din România, 2 pogoane de pământ, la periferia Municipiului Ploști, pentru împropietărit și împropietărită Romilor nomazi, cari s'au botezat pe ziua de 14 Octombrie a. c., la Ploști. În prezența I. P. S. Patriarh, Dr. Miron Cristea.

Împărțirea loturilor se va face de către o comisiune a Uniunii generale a Romilor din România, de sub conducerea d-lui G. Niculescu; imediat ce vom fi puși în posesia lotului, de către Onor. Primăria Municipiului Ploști, care însă a pus condiția ca acest lot să nu se înstrineze timp de două generații.

Red.

INFORMATIUNI

Duminică 21 Oct. a. c. s'a ținut în sala „Asoc. femeilor Române” o ședință festivă, organizată de „Asoc. Patriotică” de sub președinția d-lui Căp. inv. Const. Stănescu, în memoria marilor dispăruți. Au luat parte d-nii Miniștri ai Franței și Jugoslaviei, d-na Smara, Cantacuzino, etc. precum și o delegație a Uniunii gen. a Romilor din România. În cap. cu d-l Niculescu Secretarul general, care a depus o moțiune pe biroul ședinței, prin care aduce elogiul marilor dispăruți în atenția d-lui Secretar general N. Niculescu, împreună cu adresa e-xactă, și vor primi relațiuni de actele ce necesită.

D-l G. Niculescu Președintele general al Uniunii Romilor, a botezat primul fiu de Rom din jud. Vlașca, în Sf. Biserica Căruța Vechi din București, dându-i numele de Gheorghe. Botezul a fost oficiat de Sf. Sa Preotul Gheorghe Edineț.

A urmat apoi o mică agapă la invitația d-lui Președinte general G. Niculescu, nașul copilului.

N. L. CLEI
Secretar de ședință și Redactor al ziarului Glasul Romilor.

MARȘUL ROMILOR

Versuri și muzică de N. Lenghescu-Cley.

I.

Sosita ceasul desrobirei
Și azi toți Romii adunați
Sub steagul sfânt al mântuirii
C'e'n veci de el vor fi legați | bis

REFREN

Credința Regelui jurăm
Ca ghea să ne-o apărăm
Pe-ai noștri frați, părinți, surori
De ori ce val asupritor
Ca toți dar mândrii noi să fim
Și pe strămoși să ni-i cinșim | bis

II.

Sub scutul lui toți Romii noștri
Legați prin sacra jurământ
'Napo'i nici chiar în fața morții
Ei nu vor da pînă la mormânt | bis

ACELAȘI REFREN

D-nii Președinți de județe, plăși, comune, precum și toți cari doresc a colabora la ziarul „Glasul Romilor” care va apărea regulat în fiecare săptămână, sunt rugați a ne trimite articole spre publicare. Aceste articole vor atinge numai chestia Romilor.

Romii nomazi cari doresc autorizații de liberă circulație eliberate de Onor. Ministerul de Interne, pentru libera circulație în căle-va județe, vor adresa cererea, d-lui Secretar general N. Niculescu, împreună cu adresa e-xactă, și vor primi relațiuni de actele ce necesită.

Cereri de abonamente la ziarul „Glasul Romilor” se vor face direct la Redacția și Administrația ziarului; sau la d-nii casieri ai filialelor Uniunii generale a Romilor și a reprezentanților cari vor reprezenta legitimația ziarului nostru.

Se aduce la cunoștința tuturor Romilor, de orice breslă (meserie), că am deschis o rubrică în ziarul nostru pentru arătarea doleanțelor și apărarea intereselor tuturor Romilor din întreaga țară.

Orice doleanțe, cereri, reclamațiuni, oferte, reclame, etc. se vor adresa înscris la Redacția și Administrația ziarului „Glasul Romilor” Piața Sf. Anton, 10 București.

Înserăm în ziarul nostru, orice fel de reclame a Romilor și orice fel de publicații, cu onorariu redus.

A se adresa la Redacția și Administrația ziarului.

POȘTA REDACȚIEI

■ D-l Lazăr Naftanăil din Com. Calbor-Făgărași, este rugat a răspunde adreselor trimise de Uniune.

■ D-l Gh. Predescu medic veterinar din Satu Mare, idem.

■ D-l Negi Carol din T-Mureș, idem.

Florăria

La doi trandafiri.
Magazin de încredere
Proprietar Gheorghe Niculescu
Adresa: Piața Sf. Anton, 10. București.

știu a prețui progresul și sunt demni să stea pe aceiași treaptă cu concetățenii lor, cu atât mai mult, cu cât neamul Rom n'a dat niciun trădător și niciun laș.

În fața perspectivelor de organizare o cale nouă se deschide, dar pentru aceasta trebuie muncă. Și neamul Rom știe să muncească.

Se aduce apoi elogiul M. S. Regelui, I. P. S. Patriarhului României, autorităților și tuturor acelor cari se interesează de lupta pe care Romii o întreprind pentru educarea și cultura lor. Urmează tîntuirea drapelului: prima tîntă fiind bătută de Sf.

Sa preotul ortodox. Apoi d-l Mosora, în numele orașului Sighișoara, declară că se simte mulțumit de felul cum a decurs Congresul și îndeamnă la muncă pe toți, la muncă cinstită și fără de gânduri ascunse. D-l G. Niculescu președintele activ bătând tînta spune: „Bat această tîntă pentru aducerea la cunoștință neamului Rom și pentru satisfacerea și emanciparea Romilor”. Urmează apoi băterea celorlalte tînte.

Congresul la sfârșit într-o însoțire de nedescris la ora 3 jum. p. m.

Seara a avut loc un festival

artistic în sala comunală, cu con cursul d-șoarei Ida Proșteanu, baletistă și d-l A. Vidam din Sibiu, care a dat un concert de tambal.

Festivalul a fost onorat de prezența d-lui Mosora, deputat și primar al orașului Sighișoara înconjurat de mai mulți intelectuali central a urmat dans până la ziuă.

N. Lenghescu

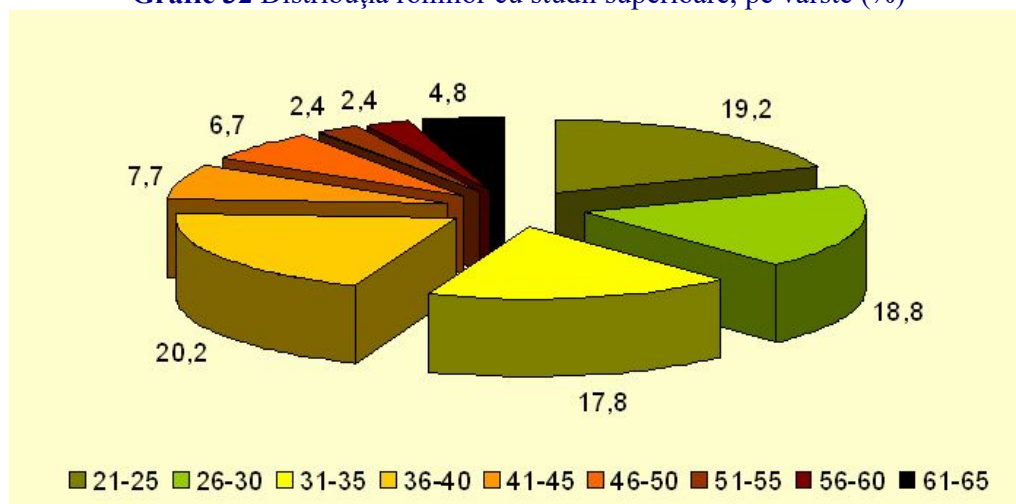
Citiți și răspunziți ziarul „Glasul Romilor”, singurul organ al Uniunii generale a Romilor din România, care apără interesele tuturor Romilor din întreaga țară.

În eşantionul nostru cu cele 3 categorii de romi de succes, 213 sunt absolvenți de studii universitare. Distribuția pe ani /vârstă probează o creștere rapidă a ponderii tinerilor în eşantionul de persoane cu studii universitare:

Tabel 29 Distribuția romilor cu studii superioare, pe vârste

Grup de vârstă	număr	Medie anuală
21 – 25	40	8,0
26 – 30	39	7,8
31 – 35	37	7,4
36 – 40	42	8,4
41 – 45	16	3,2
46 – 50	14	2,8
51 – 55	5	1,0
56 – 60	5	1,0
61 – 65	10	2,0

Grafic 32 Distribuția romilor cu studii superioare, pe vârste (%)

Generația tânără după 1990 (sub 40 de ani în 1012) au o pondere anuală mare de absolvenți de universitate, față de generația de peste 40 de ani.

Tinerii sub 40 de ani au o pondere universitară de 75,5% (158), față de cei peste 40 de ani cu o pondere doar de 23,0% (50). Sau, la vârstele sub 40 de ani, anual sunt **7,9** absolvenți universitari, față de doar **2,0** anual la vârsta de peste 40 ani.

Dovadă este că în eşantionul nostru de lideri sociali și oameni de afaceri (de vârstă mai înaintată), doar 21,6% sunt persoane cu studii superioare; iar cu studii elementare sau cu gimnaziu 34,8%. Trebuie însă precizat că astfel de oportunități, chiar la nivelul celor cu studii scăzute, nu au fost pentru toți romii. Doar un segment redus dintre ei au putut să se bucure de aceste șanse.

8.6. Un factor demotivator: beneficiile modeste ale școlii

Adesea, găsim explicația nivelului scăzut de angajare în școală și activitatea economică formală a romilor plasată în *cultura romă tradițională*. În fapt, credem că explicația trebuie căutată mai degrabă în *contextul socio-economic modern*.

Este îngrijorător că într-o societate modernă nu li se acordă importanța cuvenită celor doi factori de bază: **educația și un loc de muncă stabil în sistemul formal**, factori care asigură, de fapt, rutele succesului personal. Se ridică întrebarea : unde am putea plasa explicația ? *în cultura*

tradițională care menține pe romi la marginea societății sau în percepția realistă a șanselor oferite **de condițiile socio-economice actuale** (dificultatea de a merge la școală, riscul crescut de abandon pe parcurs a școlii, fapt care anulează posibilul beneficiu al educației, inclusiv de a găsi un loc de muncă potrivit calificării) ? Noi estimăm, contrar unor aprecieri conjuncturale, că școala, pe termen mediu și lung este singurul factor care acordă în condițiile actuale șanse efective de succes personal pentru romi; tradiția, susținută de prejudecățile culturale reprezintă doar un facilitator al efectului negativ al situației actuale școlare.

E drept că în condițiile crizei actuale, raportarea **costurilor** pentru participarea școlară (foarte mari pentru populația romă cufundată în sărăcie) la **beneficiile imediate**, posibile de obținut prin școală, sunt dezamăgitoare. Școala, prin ea însăși, nu oferă automat șanse de a găsi locuri de muncă corelate cu nivelul de educație și nici nu promite ieșirea din sărăcie a romilor.

Găsim adesea printre concluziile studiilor făcute pe populația de romi formulări ca: *’educația școlară nu reprezintă o strategie fundamentală de viață decât pentru un număr foarte mic de subiecți (4,1%)’*²⁸. În 1998, pentru succesul în viață, sunt clasificate ca importantă în ordine (în %), următoarele strategii/ condiții²⁹:

* Să ai bani	28,5
* Să muncești mult	23,9
* Să ai noroc	14,0
* Să știi o meserie	8,0
* Să fii sănătos	7,3
* Să ai școală	4,1
* Să ai un loc de muncă	3,2
* Să te ajute familia	2,8

Eșantionul nostru de romi de succes social, fie în profesii intelectuale distincte, fie ca lideri social-politici sau religioși sau ca oameni de afaceri, indică un nivel de educație ridicat, comparabil cu restul populației rome. Îngrijorător este faptul că șomerii înregistrați ca atare, proaspăt eliberați din muncă, au un nivel școlar mai ridicat: 8,2 clase terminate, față de ceilalți angajați, care au un nivel de calificare mai scăzut, 6,9 clase. Restructurarea economiei pe timp de criză pare să nu fi ținut seama de gradul de calificare a romilor, eliminându-i și pe cei cu o pregătire mai ridicată. Romii, fără stabilitate pe piața muncii, intră rapid în *Capcana subdezvoltării* pe care o găsim peste tot. Datele eșantionului național din 2010³⁰ probează că angajarea în sistemul economic standard nu oferă șanse semnificativ mai bune de a depăși starea de sărăcie. Aici găsim un răspuns la întrebarea: **scoate munca din sărăcie ?** Activitatea economică este motivată mai mult de nevoia elementară a supraviețuirii, decât de cea de recompensare a muncii.

Un loc de muncă asigură doar strictul necesar sau ceva peste doar pentru o treime dintre ei. Restul de două treimi se mulțumesc cu un nivel de viață la limita pragului de supraviețuire, bunuri doar pentru strictul necesar. Doar o zecime din populația de romi trăiește la un nivel decent, și aceasta se realizează în condițiile în care sunt angajați sau au activități pe cont propriu.

Tranziția a afectat negativ, mult mai sever, standardul de viață al romilor decât pe cel al populației majoritare din România. Cu excepția ultimilor 3 ani, populația, în ansamblul său, și-a îmbunătățit condițiile de viață, mai ales după 1998. În schimb, situația romilor, s-a agravat continuu.

Tabel 30 Estimarea standardei de viață: romi și populația globală a României³¹

	1992		1998		2010	
	Romi	Toată populația	Romi	Toată populația	Romi	Toată populația

²⁸ Surdu, Mihai, *Educația școlară a populației de romi*, în Zamfir, Cătălin, Preda, Marian (coord.) *Romii în România*, , Expert, 2002, p.123

²⁹ Ibidem

³⁰ Cace, Sorin, Ana Maria Preoteasa, Cristina Tomescu, Simona Maria Stănescu (coordonatori), 2010, *Legal și egal pe piața muncii pentru Comunitățile de romi*, Expert, p.64

³¹ Datele sintetice sunt prezentate în Sorin, p. 63 Datele despre romi sunt luate din E.Zamfir, 1993, Czamfir 2002 și S. Cace 2010. Datele despre populația din România din I.Mărginean 2010, 2010

		%		%		%
Ne ajung pentru un trai decent	12,6	47	13,6	25	3,6	36
...doar pentru strictul necesar	46,9	35	18,4	40	13,0	34
...nici pentru strictul necesar	40,5	18	67,7	35	81,0	31

8.7. Impactul modernizării asupra natalității

Problema natalității romilor a devenit, din motive multiple, o problemă spinoasă etic, religios și chiar politic. Luând în considerare perspectiva sociologică, problema natalității poate fi considerată în termeni mai realiști. Ideea generală, de bază, care se pune cu acuitate, este legată de stimularea nașterilor pentru a împiedica riscurile accelerării îmbătrânirii populației. E drept că această cerință este strâns corelată și cu o creștere constantă a calității nașterilor. Din perspectivă statistică, o natalitate ridicată are însă câteva caracteristici greu de contestat:

- Natalitatea ridicată, cu puține excepții, este o caracteristică a comunităților tradiționale. Modernizarea, în ea însăși, are ca efect o scădere rapidă a natalității. Făcând excepție de micile comunități, nu există populații care, în procesul modernizării, să nu fi înregistrat o scădere mai mare sau mai mică a natalității, chiar mai mult decât comunitatea însăși ar considera că este dezirabil.
- De regulă, natalitatea ridicată este asociată cu zonele sărace, fiind o sursă a sărăciei, dacă nu este compensată de un suport social și al colectivității pe măsură. Prosperitatea generează scăderea natalității.
- Natalitatea ridicată într-o comunitate săracă este un factor care diminuează șansele de dezvoltare a copiilor. Ea scade capacitatea familiei de a susține cerințele multiple de creștere și formare normală a copiilor.

Nu dispunem decât de unele date, dar acestea sunt de natură să sugereze noi ipoteze, aducând argumente pentru precizarea imaginii demografice globale a romilor.

Analiza segmentului social de succes al populației rome confirmă toate aceste așteptări.

Vom lua ca exemplu cazul eșantionului de romi intelectuali. Familiile din care provin intelectualii romi sunt largi, cu destul de mulți copii (în medie **3,13** copii), dar mai mici decât mărimea familiilor pe ansamblul populației de romi

Tabel 31 Numărul de copii din familiile subiecților din eșantionul de intelectuali

	Nr. familii	% din total familii	Total copii în familii
1 copil	31	16,1	31
2 copii	54	28,0	108
3 copii	44	22,8	132
4 copii	36	18,6	144
5 copii	10	5,2	50
6 copii	7	3,6	42
7 copii	4	2,1	28
8 copii	3	1,5	24
10 copii	1	0,5	10
11 copii	2	1,0	22
13 copii	1	0,5	13

Total copii 604: 193 familii = 3,13 copii /familie

Datele noastre indică faptul că celelalte două eșantioane aduc situații sensibil diferite. Persoanele de succes economic provin din familii mai largi (**4,09** copii/familie), iar liderii social-

politic și cei religioși din familii mult mai largi: **4,70** copii/ familie, față de familiile de proveniență a intelectualilor, cu **3,13** copii pe familie.

Numărul mare de frați și surori indică nu doar un profil cultural mai conservator/tradițional, dar și faptul că familiile intelectualilor actuali, sunt mai mici ca dimensiuni, pentru a putea susține pe actualii intelectuali cu resursele lor modeste. Aceștia au evoluat școlar și profesional, mai degrabă prin efort propriu al lor și al familiilor lor. Dar accesul la un statut social superior are ca efect scăderea semnificativă a natalității

Tabel 32 Numărul mediu de copii ai familiilor de proveniență și ai subiecților din eșantioanele noastre

	Nr. mediu de copii ai familiilor de proveniență	Nr. mediu ai copiilor subiecților din cele trei eșantioane
Intelectuali	3,13	1,6
Lideri	4,70	3,3
Succes	4,09	2,9

Eșantionul din 1998³² indica media copiilor pe femeie fertilă la romi de 3,19 (femei fertile între 15-44 ani) față de 1,4 copii la întreaga populație a României în același an.

Eșantionul nostru, cuprinzând segmentul superior social, indică efectul avansării sociale, accentuat substanțial de nivelul studiilor. La familiile cu studii superioare se produce o scădere evidentă a natalității față de cele cu studii medii și inferioare

Tabel 33 Efectul studiilor asupra natalității

Intelectuali	Lideri		Succes	
	Studii superioare	Studii medii sau mai reduse	Studii superioare	Studii medii sau mai reduse
1.6	2.4	3.5	2.4	4.1

³² Vezi cercetarea din 1998, Sorin Cace (coord.)

Capitolul 9: Atitudinea față de cultura romă

Există trei premise ale unei atitudini pozitive față de propria cultură:

- Autoidentificarea etnică. Desigur, unii romi se identifică ca romi, dar nu aderă neapărat la cultura tradițională romany. Dar în valul actual de valorificare pozitivă a tradițiilor culturale, este probabil ca atașamentul la tradițiile culturale rome să fi crescut substanțial.
- Dacă practică sau nu, și în ce măsură, tradițiile și obiceiurile culturii romany.
- Dacă vorbesc sau nu romany. Indicatorul este fragil pentru că unele grupuri rome tradițional nu mai vorbesc de generații limba romany.

Autoidentificarea etnică a romilor are o serie de particularități. Pentru marea majoritate a romilor apartenența lor etnică era vizibilă social. Cel mai mult aceasta se datora situației sociale marginale-sărace și a stilului de viață tradițional. Pe de altă parte, etichetarea negativă a romilor de către populația majoritară, a împins deseori pe mulți romi să nu se autoidentifice cu etnia lor. Toate recensămintele înregistrează un număr de romi mult mai mic decât cel real. În recensământul din 1992 se înregistrau în jur de 440 000 romi. Studiile noastre estimau mai mulți, în jur de un milion. ONG-urile rome și liderii romi, din motive evidente de afirmare a identității și de nevoia unui sprijin financiar, promovau cifre mult mai ridicate: în jur de 2,5 milioane.

Oricum politic, imaginea publică a romilor s-a îmbunătățit. Nu însă neapărat și imaginea socială reală. Probabil că acest fapt face ca recensămintele să înregistreze constant mult mai puțini romi care se autoidentifică. Ultimul recensământ din 2012 înregistrează o creștere spre 615 000, dar încă departe de realitate. Care este explicația ? Evident, pe primul loc sunt factorii sociali. Imaginea socială negativă persistă, susținută de adâncirea în sărăcie și marginalizare continuă. La aceasta se adaugă explozia unor noi tipuri de delincvență a romilor. Discriminarea informală nu putea și nu poate fi eliminată ușor. Dar, pe de altă parte, creșterea afirmativă a încrederii de sine a romilor, mândria de a se declara rom, stima de sine, sunt factori care ar putea acționa în sens invers: creșterea numărului de autoidentificări în rândul romilor. Nu s-au făcut studii, dar probabil că lucrurile sunt mai complexe decât se desprind din rezultatele cercetării.

Romii difuzați în masa comunității experimentează mai accentuat dubla identitate: etnică și cetățenească. Era de așteptat ca mulți să se considere mai mult cetățeni români și, eventual, doar secundar, romi. Mai ales că în toate actele oficiale, identitatea etnică nu este inclusă, ci doar identitatea cetățenească. O parte dintre intelectualii romi, activi în procesul de afirmare/ susținere a romilor, evident, au fost motivați să-și afirme identitatea lor etnică.

Creșterea declarațiilor prin autoidentificare a numărului de romi cu 200 000 din 1992 până în 2012, este dificil de explicat. Se poate considera că romii au fost motivați să-și afirme deschis apartenența de grup ca efect al creșterii natalității (nu atât de mare însă), sau ca îmbunătățire a imaginii sociale a romilor prin procesul incluziunii sociale. Dar poate și alt factor contribuie acum: creșterea pungilor omogene de romi unde autoidentificarea etnică e mai probabilă.

9.1. Gradele autoidentificării segmentului social superior: de tip social și de tip cultural

Care sunt indicatorii identificării romilor cu stilul de viață în acord cu propria cultură, pe toate dimensiunile acestuia ? Se pot lua în considerare mai mulți indicatori:

Am folosit o baterie de întrebări referitoare la modul în care subiecții se raportează la etnia și cultura lor. În analiza răspunsurilor trebuie ținut seama de contextul aplicării chestionarelor. De la începutul discuției, s-a presupus că subiecții sunt romi și, din acest motiv, sunt solicitați să răspundă la chestionar.

Subiecții sunt solicitați să aprecieze în ce măsură sunt de acord sau în dezacord cu propoziții ce afirmă recunoașterea deschisă a etniei, a practicilor din comunitate, a tradițiilor și obiceiurilor pe care le acceptă și le practică. Situația arată astfel:

Tabel 34 Sunt rom și simt că aparțin etniei rome

	Intelectuali		Lideri		Succes		Total	
	număr	%	număr	%	număr	%	număr	%
În mare /foarte mare măsură	128	66,3	101	90,2	98	77,2	327	75,5
Așa și așa	26	13,5	4	3,6	11	8,7	41	9,5
În mică /foarte mică măsură	8	4,1	3	2,7	7	5,5	18	4,2
NR	30	15,5	3	2,7	11	8,7	44	10,2

Grafic 33 Simt că aparțin etniei rome (%)

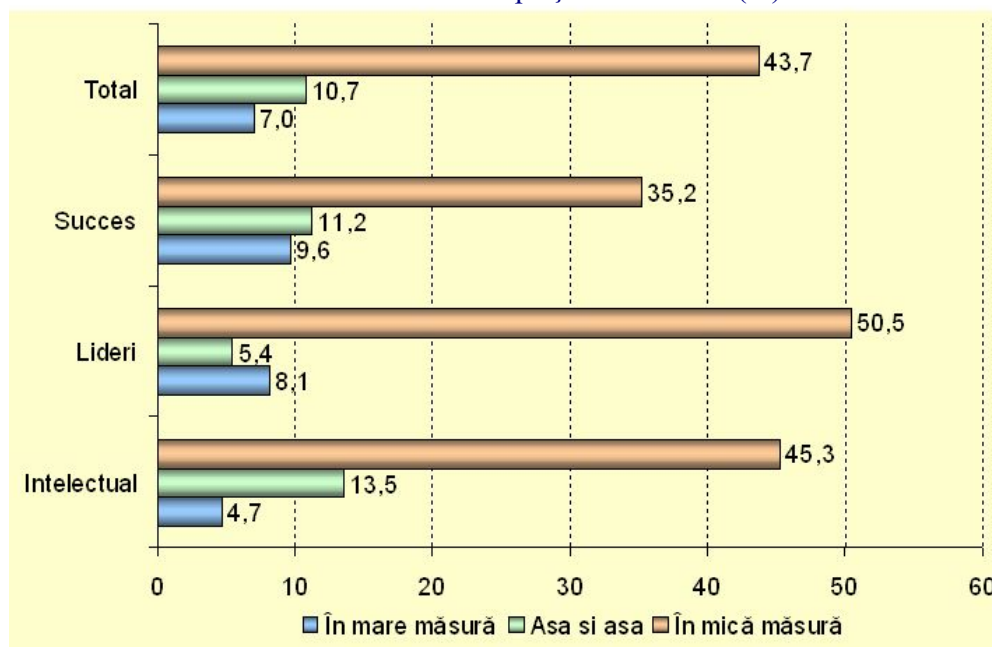
După cum se vede, am preferat să respectăm starea reală a conștiinței apartenenței la o etnie și anume că persoanele nu manifestă o identificare netă, simplă cu un grup etnic ci, în virtutea identificării multiple, persoanele se pot percepe în grade diferite, romi sau nu.

Datele noastre prezintă o largă varietate. Marea majoritate, 75,4% se consideră în mare/foarte mare măsură rome. Există însă și o variație semnificativă. Grupul de intelectuali se identifică ceva mai puțin cu apartenența romă decât grupurile de lideri și cei cu succes economic. Activiștii sociali se identifică în cea mai mare măsură cu propria lor etnie. Aceeași diferență se menține și la optarea pentru grade intermediare, care implică nuanțe: se simt romi nici prea mult, nici prea puțin. Gradul de identificare redusă apare rar. Interesant este faptul că *Nonrăspunsurile* sunt semnificativ mai mari la intelectuali decât la lideri și la persoanele din mediul de afaceri. Nonrăspunsurile în acest caz pot fi interpretate ca o dorință de evitare a unei autoidentificări etnice certe.

Tabel 35 Sunt rom și simt că nu aparțin etniei rome

	Intelectuali		Lideri		Succes		Total	
	număr	%	număr	%	număr	%	număr	%
În mare /foarte mare măsură	9	4,7	9	8,0	12	9,4	30	6,9
Așa și așa	26	13,5	6	5,4	14	11,0	46	10,6
În mică /foarte mică măsură	87	45,1	56	50,9	44	34,6	187	43,3

Grafic 34 Nu simt că aparțin etniei rome (%)

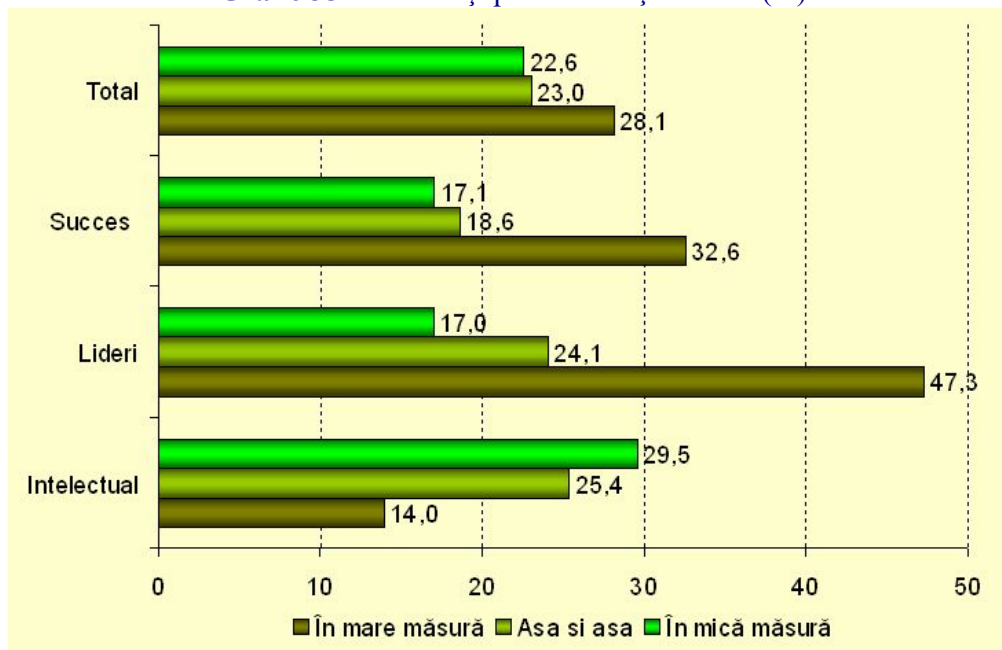

Există în general un consens al tuturor celor trei grupuri superioare: ei se simt că aparțin etniei rome. Dar 10% au afișat totuși o anumită reținere. În timp ce mai mult de o treime preferă să nu se pronunțe. Dacă considerăm și această reținere, doar puțini peste jumătate estimează că sunt romi și simt că aparțin etniei rome.

Tabel 36 Sunt rom și practic (trăiesc în) tradițiile și obiceiurile rome

	Intelectuali		Lideri		Succes		Total	
	număr	%	număr	%	număr	%	număr	%
În mare /foarte mare măsură	27	14,0	53	47,3	42	33,1	122	28,2
Așa și așa	49	25,4	27	24,1	24	16,5	100	23,1
În mică /foarte mică măsură	57	29,5	19	17,0	22	17,3	98	22,7
NR	60	31,1	13	11,6	41	32,3	114	26,4

Grafic 35 Sunt rom și practic tradițiile rome (%)

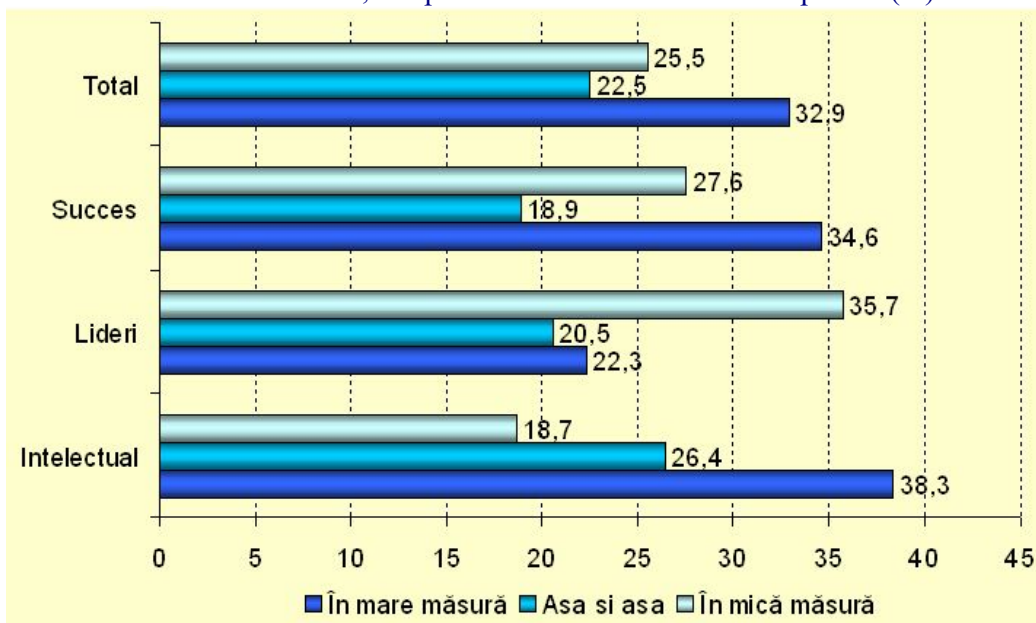

Doar un sfert din eșantionul nostru se identifică complet cu practicile și obiceiurile tradiționale: mult mai puțin intelectualii și mai mult liderii social-politici și religioși. Mai mult de un sfert se abțin să facă o declarație în această privință. Aproape jumătate practică *din când în când* sau *în mică măsură* obiceiurile și tradițiile.

Tabel 37 Sunt rom, îmi plac obiceiurile și tradițiile rome, dar nu le practic

	Intelectuali		Lideri		Succes		Total	
	număr	%	număr	%	număr	%	număr	%
În mare /foarte mare măsură	74	38,3	25	22,3	44	34,6	143	33,1
Așa și așa	51	26,4	23	20,5	24	18,9	98	22,7
În mică /foarte mică măsură	36	18,7	40	35,7	35	27,6	111	25,7
NR	32	16,6	24	21,4	24	18,8	83	19,2

Grafic 36 Sunt rom, îmi plac obiceiurile rome dar nu le practic (%)

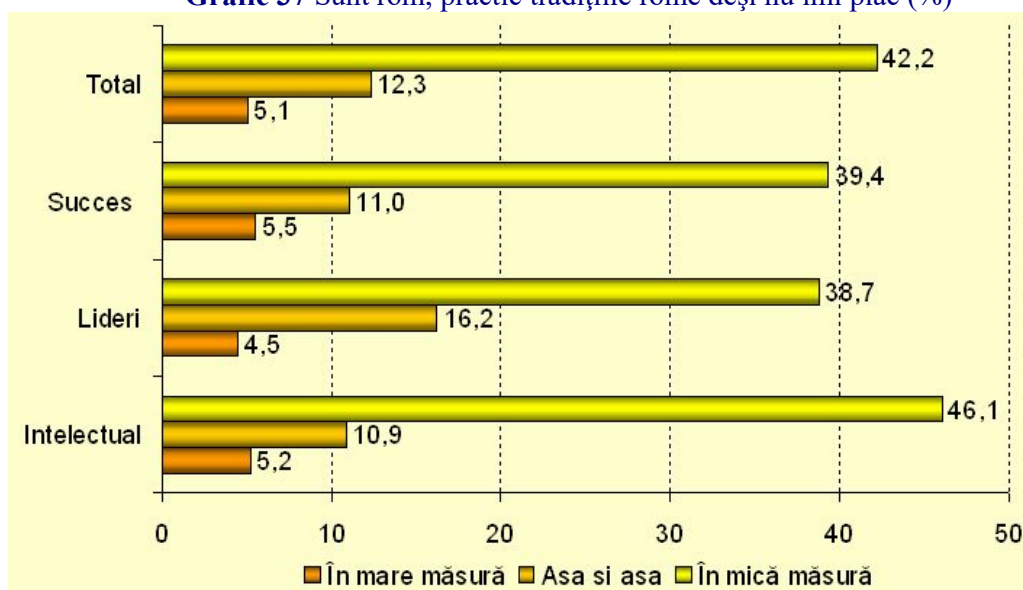

În general este o atitudine pozitivă a celor trei categorii de romi din eșantionul nostru față de tradițiile și obiceiurile culturale, dar ele sunt practicate diferențiat. Aproximativ o treime dintre ei nu practică tradițiile /obiceiurile lor. Alții, deși le practică nu o fac cu plăcere, probabil din respect pentru comunitate sau din obligație pentru cei din jur.

Tabel 38 Sunt rom, practic tradițiile și obiceiurile rome, deși nu îmi plac

	Intelectuali		Lideri		Succes		Total	
	număr	%	număr	%	număr	%	număr	%
În mare /foarte mare măsură	10	5,2	5	4,5	7	5,5	22	5,1
Așa și așa	21	10,9	18	16,1	14	11,0	53	12,3
În mică /foarte mică măsură	89	46,1	43	38,4	50	39,4	182	42,1
NR	73	37,8	45	40,2	56	44,1	174	40,3

Grafic 37 Sunt rom, practic tradițiile rome deși nu îmi plac (%)

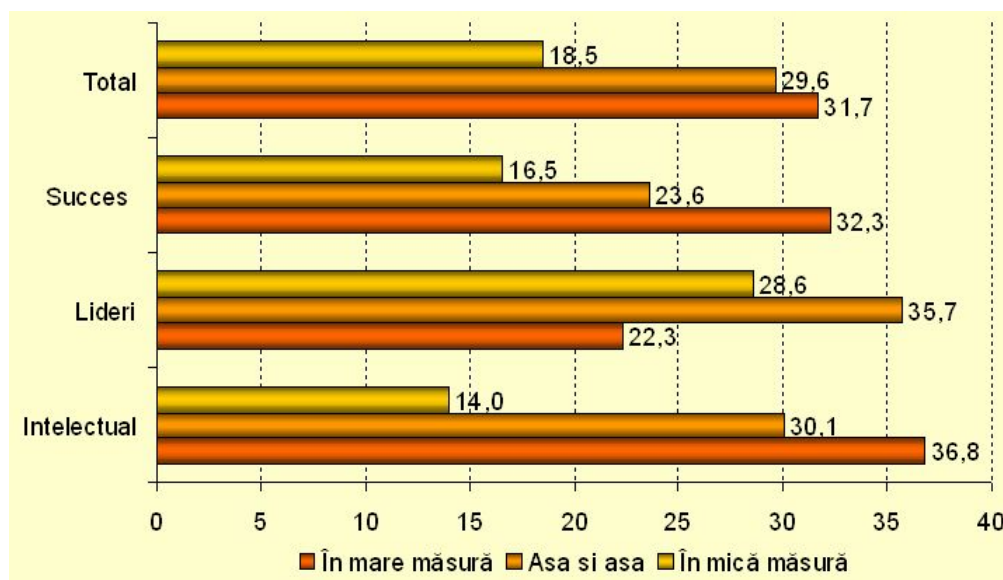

Este firesc ca cei cărora nu le plac tradițiile și obiceiurile rome să nu le practice. Presiunea socială din afară este relativ scăzută. Formularea “tradițiile și obiceiurile rome” cu siguranță are semnificații variabile și în interiorul comunităților etnice. Cei care le adoptă se referă probabil mai mult la componentele pe care le consideră ca pozitive, ca norme dezirabile de viață. Desigur că se detașează de cele considerate ca fiind depășite, și cu efecte negative pentru un stil de viață modern. Iar cei care declară că nu le practică, fie au în vedere aspecte de tip prejudecăți, mentalități depășite în timp, fie s-au depărtat de comunitatea romă și de modul lor de viață, adoptând un stil modern, universal.

Tabel 39 Sunt rom, dar practic tradițiile și obiceiurile românești

	Intelectuali		Lideri		Succes		Total	
	număr	%	număr	%	număr	%	număr	%
În mare /foarte mare măsură	71	36,8	25	22,3	41	32,3	137	31,7
Așa și așa	58	30,1	40	35,7	30	23,6	128	29,6
În mică /foarte mică măsură	27	14,0	32	28,6	21	16,5	80	18,5
NR	37	19,2	15	13,4	35	27,6	87	20,1

Grafic 38 Sunt rom, dar practic tradițiile și obiceiurile românești (%)

O treime dintre romii din segmentul social superior practică tradițiile și obiceiurile românești³³ și doar 18% nu le practică decât în mică /foarte mică măsură.

9.2. Limba romany

Ca parte a culturii, limba romany are o istorie mai complicată, mai neobisnuită. Romany a fost o limbă orală, fără posibilități de reținere și comunicare scrisă a valorilor culturale sau a valorilor specializate științifice.

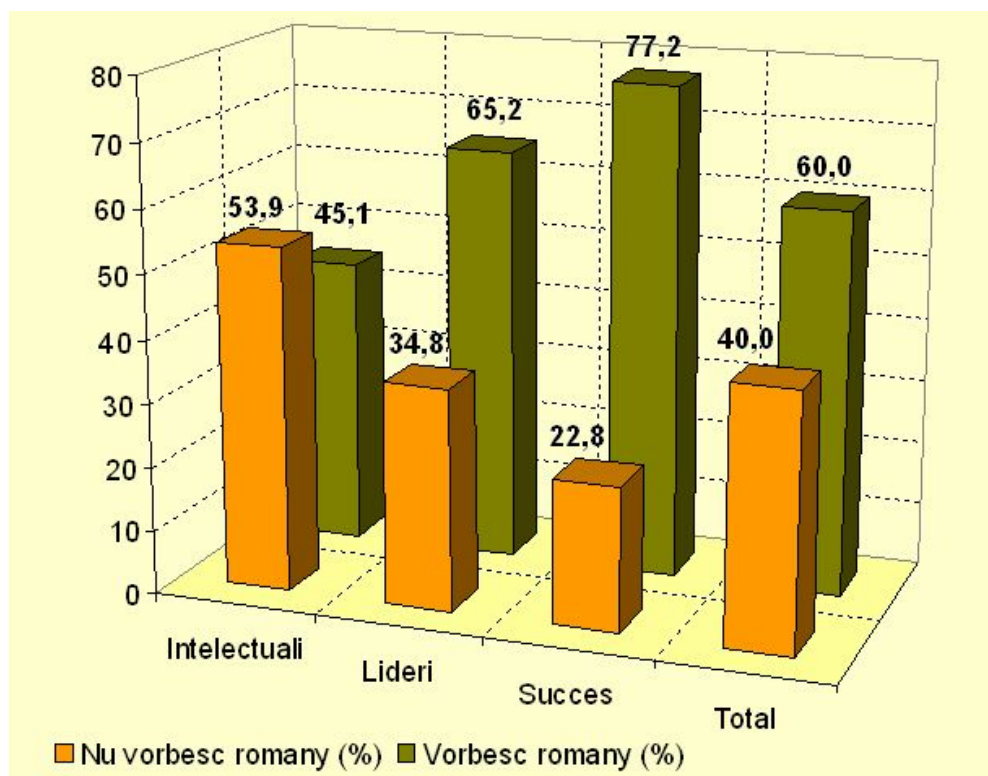
Mai bine de o jumătate de secol în zona comunistă a Europei, unde romii au constituit populații destul de largi, etnia nu a fost recunoscută așa cum s-a întâmplat cu celelalte etnii. În consecință, utilizarea limbii romany, niciodată interzisă, a fost utilizată doar în mediul familial, informal și asociată cu o stare de subdezvoltare. De aceea poate, destul de mulți romi nu au mai folosit-o și nici nu au avut cum să o învețe. Nefiind o limbă scrisă, în școală, după câte știm, nu s-a învățat nicăieri în lume. Mult timp, nu a existat explicit nici din rândul romilor efortul de a o îmbogăți cultural și a o transforma în limbă scrisă. Excepții notabile au fost. Sociologul Gheorghe Nicolae, în condițiile dificile comuniste, a făcut un efort extraordinar, unic în lume, de a o transforma în limbă scrisă și recunoscută ca atare. Din acest punct de vedere, romii nu au cunoscut o istorie prea încurjătoare nici în Europa occidentală. Populații mai reduse, nu au fost stimulate/ajutate a se manifesta cultural în limba lor. Limba romany a rămas și în Occident o limbă orală.

Tabel 40 Generația eșantionului nostru

	Intelectuali	Lideri	Succes	Total
Vorbesc romany (%)	45,1	65,2	77,2	60,0
Nu vorbesc romany (%)	53,9	34,8	22,8	40,0
Total (număr)	193	112	127	432

Grafic 39 Vorbirea limbii romany – eșantion (%)

³³ Prin obiceiuri românești se înțelege de fapt o mixtură de obiceiuri tradiționale specifice românești, dar și practici specifice vieții moderne universalizate.

Mediul cultural al familiilor subiecților din eșantionul nostru era destul de diferit din acest punct de vedere: doar în 68,3% din familiile de proveniență vorbeau limba romany.

Tabel 41 Generația familiilor eșantionului nostru

	Intelectuali	Lideri	Succes	Total
Vorbesc romany (%)	58,5	70,5	81,1	68,3
Nu vorbesc romany (%)	36,8	26,8	18,9	28,9

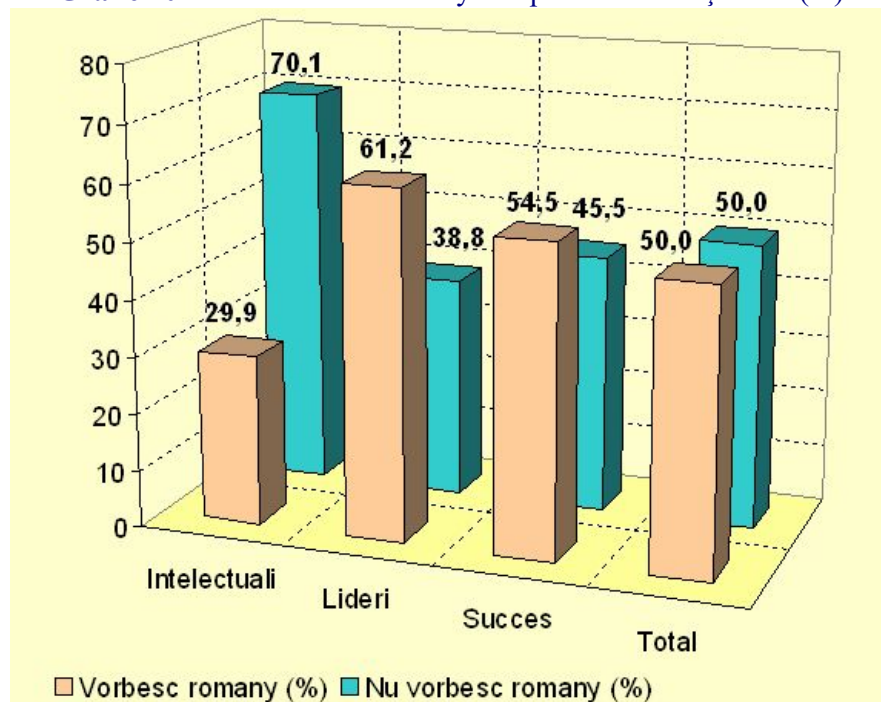
Famiile *de plecare* prezintă o anumită diferențiere: familiile *intelectualilor* utilizează sensibil mai puțin limba romany decât celelalte categorii; familiile persoanelor *de succes* par a fi mai apropiate de tradiție, utilizând mult mai frecvent limba romany. La fel și liderii comunitari

În ce măsură transmit persoanele mature din eșantionul nostru limba romany copiilor lor ?

Tabel 42 Generația copiilor eșantionului nostru

	Intelectuali	Lideri	Succes	Total
Vorbesc romany (%)	29,9	61,2	54,5	50,0
Nu vorbesc romany (%)	70,1	38,8	45,5	50,0

Grafic 40 Vorbirea limbii romany – copiii celor din eşantion (%)

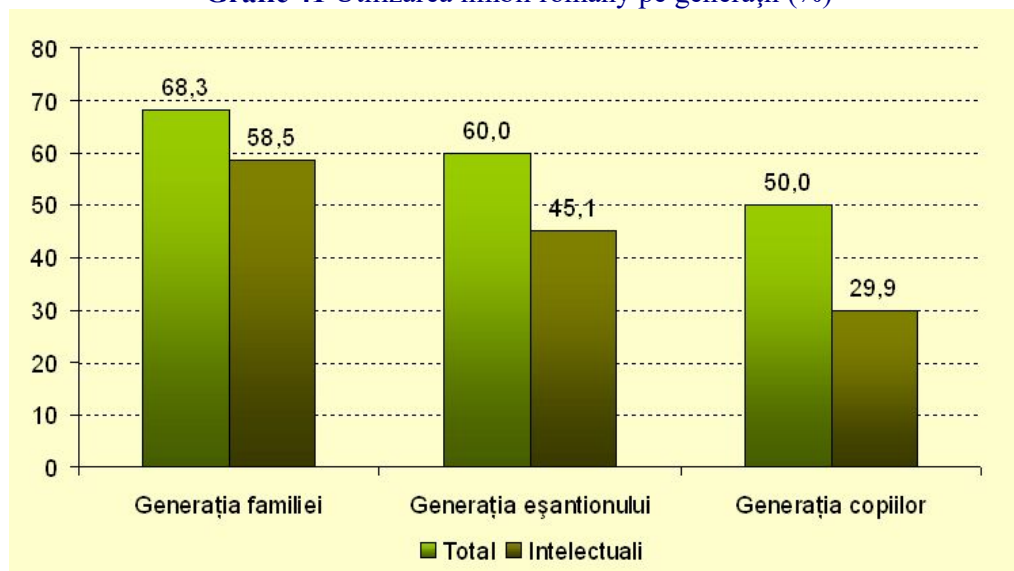

Generația copiilor prezintă o scădere a proporției utilizării limbii romany. Scăderea utilizării limbii este mai accentuată la grupul de *Intellectuali*.

Tabel 43 Proporția utilizării limbii romany pe generații

	Total	Intellectuali
Generația familiei	68,3	58,5
Generația eşantionului	60,0	45,1
Generația copiilor	50,0	29,9

Grafic 41 Utilizarea limbii romany pe generații (%)

Unde este limba romany învățată ? Cum este firesc pentru o limbă orală, quasi-totalitatea vorbitorilor de limbă romany, o utilizează în familie, o învață de la părinți. La această sursă primară se adaugă și surse mult mai puțin frecvente în prezent:

Tabel 44 Unde este învățată limba romany în alte locuri decât în familie

Sursa	Număr
Bunici	4
Rude	2
Auzite, ocazional, comunitate	9
Facultate	3
Cu colegii de muncă	3
Școală	1
Prieteni	2
Soț /soție	2
Studiu individual	2
TV	1
Foarte puțin în casă	3

Deci, doar **21** de surse externe familiei sunt menționate, față de **331** menționări „învățare în familie”. Intensificarea comunicării culturale în afara familiei, introducerea ei în școli, face probabil ca tot mai mulți să învețe limba și în afara familiei sale.

Un caz unic, cel puțin declarat: „în comunitățile de romi și prin educația informală și nonformală, prin studiu individual, cu ajutorul manualelor și dicționarelor existente”.

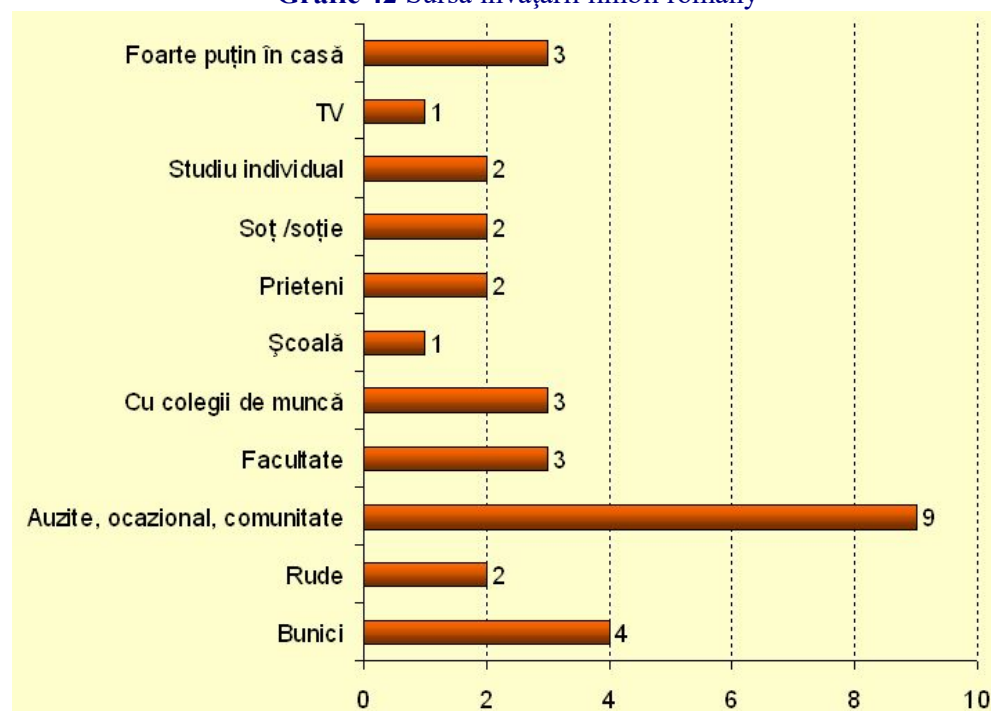
De unde învață acum copiii? Masiv de la părinți: 138, dar puțini și din surse externe: școală/grădiniță – 3, comunitate – 3, bunici – 5; foarte puțin – 4.

Școala este, în momentul actual, o sursă puțin importantă de învățare /consolidare a limbii.

Copiii din eșantion:

- Învăță unele materii în limba romany: 26, adică 11,6% din totalul copiilor care merg /au mers la școală.
- Urmează cursuri de limba romany: 19, adică 12,8% din copii care sunt actual înscriși la școală.

Grafic 42 Sursa învățării limbii romany

Ce se va întâmpla cu limba romany? Greu de spus. Datorită procesului general de modernizare a populației rome, se produce o revitalizare a interesului pentru propria limbă. Desigur este posibil ca ea să fie treptat mai puțin utilizată, fiind o parte a tradiției orale. Dar mult mai probabil este ca ea să devină o limbă scrisă, „cultă”, să se îmbogățească. Datorită faptului că ea este un argument important al mișcării rome de afirmare a distinctivității sale, oferind și locuri de muncă în noul sistem de dezvoltare a ei, va presa cu siguranță și asupra unui interes crescut de a fi rafinată cultural. În plus, ea are un alt avantaj, să devină un instrument de comunicare internațională. Îmbogățirea limbii romany se va confrunta însă cu tendințe divergente. Fiecare etnie din diferitele națiuni va tinde să introducă în limba romany asimilări din limba națională. Limba romany din România cunoaște un asemenea proces, pe care l-am putea numi *dezvoltare națională în contextul limbii române*.

Capitolul 10: Atitudinea față de cultura romany

Istoric, atât comunitatea cât și cultura romă au fost primite mai degrabă cu o conotație negativă. Culturii romany nu i s-a acordat un statut formal și nici o susținere publică. Faptul că limba romany a fost orală și nu și-a găsit expresia într-o cultură scrisă, ci s-a putut cristaliza doar în măsura în care se putea exprima și transmite oral. În aceste condiții, inevitabil a suferit de o subdezvoltare cronică.

Pentru a identifica apartenența culturală romă a familiei și a subiecților noștri vom lua în considerare mai mulți indicatori:

- Dacă vorbesc sau nu romany. Indicatorul este fragil pentru că unele grupuri rome tradițional nu mai vorbesc de generații limba romany.
- Autoidentificarea etnică este un indicator important. Desigur, unii romi care se identifică ca romi, nu aderă neapărat la cultura tradițională romany. Dar în valul actual de valorificare pozitivă a tradițiilor culturale, este probabil ca atașamentul la tradițiile culturale rome să fi crescut substanțial.
- Tranziția de la familia lărgită, cu mulți copii, la familia restrânsă, cu puțini copii, este un indicator valabil pentru toate populațiile în tranziția de la tradițional la viața modernă. O mare parte a populației de romi se află, datorită unor împrejurări social-istorice, într-o tranziție întârziată, de abia în primele sale faze.

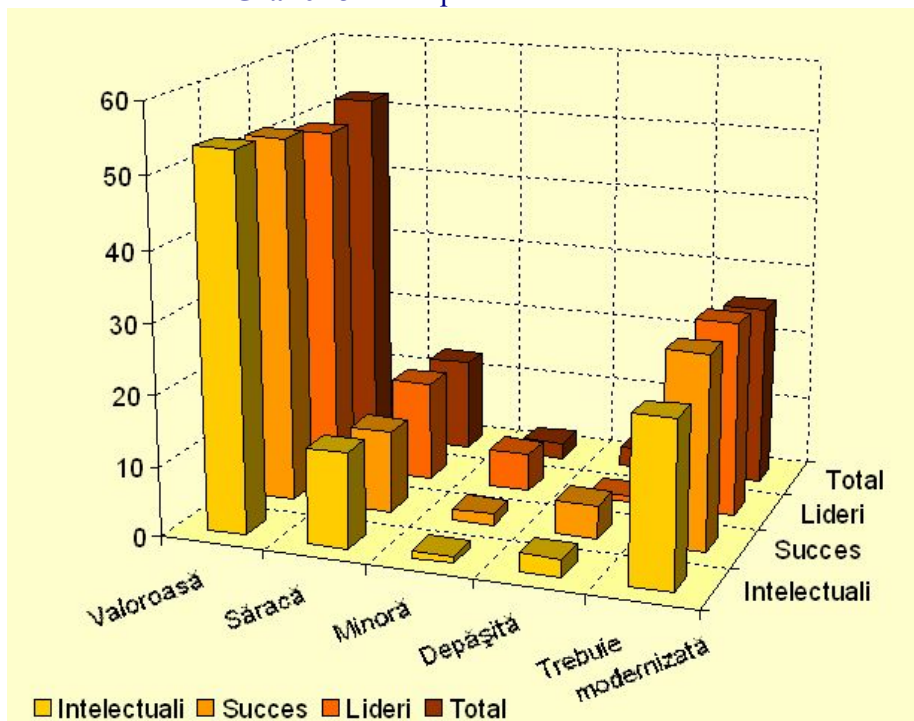
Integrarea în sistemul modern de viață, în primul rând prin educație și ocupare, sunt evident indicatori importanți ai tranziției.

10.1. Cum privește cultura romany segmentul social superior al comunității rome?

Tabel 45 Cum apreciați cultura romă?

	Valoroasă		Săracă		Minoră		Depășită		Trebuie modernizată	
	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
Intelectuali	103	53,4	26	13,5	2	1,0	5	2,6	45	23,3
Succes	66	52,0	15	11,8	2	1,6	6	4,7	35	27,6
Lideri	56	50,0	16	14,3	6	5,4	1	0,9	31	27,7
Total	225	52,1	57	13,2	10	2,3	12	2,8	111	25,7

Grafic 43 Cum apreciază cultura romă

Eșantionul nostru exprimă o mare omogenitate în atitudinile față de cultura romă. Majoritatea o consideră valoroasă și doar un sfert că trebuie modernizată și îmbogățită. 13% consideră cultura romă, *săracă*. Adică mai degrabă subdezvoltată. Doar 5% o consideră *minoră* sau *depășită*.

Care sunt argumentele evaluărilor făcute ? Cităm câteva motivări semnificative care oferă o imagine complexă a percepției culturii rome de către segmentul de succes rom:

- are multe obiceiuri ce trebuie transmise, *este unică pentru că totul a fost transmis pe cale orală, muzica și portul sunt foarte frumoase*
- am păstrat-o atâția ani, căsătoriile timpurii trebuie modernizate, fetele trebuie lăsate la școală, copiii să fie lăsați să se exprime singuri
- conține elemente pe care nu le regăsim în alte culturi
- așteptăm ca timpul să decidă
- conține elemente arhaice care trebuie eliminate, adaptate la modernitate
- copiii trebuie să meargă la școală și să nu stea acasă,
- căsătoriile timpurii trebuie să dispară deoarece societatea a evoluat
- din cultura romă s-au inspirat și alte popoare
- e unică și interesantă, vie, colorată
- este nepromovată, nu există emisiuni care să arate cultura romilor
- este rămasă la sfârșitul sec. XIX, în ultimii 70 de ani nu a evoluat deloc
- mai sunt promovate obiceiuri și tradiții ce nu permit o dezvoltare și implicare în societate
- pentru că e vastă, e frumoasă, pașnică
- unele tradiții nu sunt în concordanță cu momentul actual
- va dispărea
- aspectele promovate de majoritari nu sunt reprezentative pentru romei
- ca să ajungem la nivel cu ceilalți; este nevoie să trecem la nivelul culturilor mari ale lumii
- vrăjitoria este din secolul V
- că-i foarte slabă
- romeii au anumite valori ce stau la baza identității de romei, însă trebuie să țină pasul cu realitatea, adaptare la societate fără a-și pierde identitatea și valorile de bază
- mai sunt promovate obiceiuri și tradiții ce nu permit o dezvoltare și implicare în societate
- Opinie generală: **nu este cunoscută și nu este promovată**

Ce credeți că ar trebui făcut pentru ca această cultură să fie mai bogată, mai cunoscută, mai apreciată ?

Este semnificativ că acest grup de întrebări referitoare la cultura romă a stârnit multe pasiuni, exprimate în mulțimea ideilor formulate cu claritate. Sentimentul general este că trebuie să se facă mult mai mult pentru dezvoltarea culturii și difuzarea ei în comunitatea romă și la ceilalți, la majoritari. Cităm câteva păreri:

- *ar trebui lucrat mai mult și aprofundat pe partea de istorie și tradiție și popularizate rezultatele, în paralel cu asigurarea accesului la cultură în mod real pentru cât mai mulți membri ai comunității. Spun în mod real pentru că nu-mi amintesc să fi văzut până acum programe coerente și pe termen lung pentru recuperarea școlară la nivel de comunitate roma. Asta mi se pare cea mai mare problemă pentru evoluția culturii rome.*
- *ar fi de preferat să se trimită în conștiința romilor iubirea de neam, de frați și tot ceea ce înseamnă rom*
- *ea trebuie adaptată noilor forme culturale*
- *ar trebui îmbunătățită cumva viața oamenilor, apreciată munca lor și realizările*
- *ar trebui implicați și romii netradiționaliști în promovarea culturii, ar trebui cunoscută în primul rând în comunitatea romă*
- *ar trebui prețuită, apoi vor veni și celelalte*
- *ar trebui promovată cultura romilor, fără extravagantele așa zișilor împărați, regi etc*
- *ar trebui promovată mai mult prin intermediul emisiunilor tv*
- *înființarea unui muzeu al culturii rome, mediatizată, învățată în școli*
- *înființarea muzeelor, a companiilor de teatru, ansambluri, case de modă Romanes*
- *promovată, însă nu numai de lăutari*

Dumneavoastră personal cu ce puteți contribui pentru ca această cultură să fie așa cum vă doriți, să fiți mândru de ea ?

Este impresionantă angajarea personală, exprimând mândria pentru propria cultură și voința de activism cultural. Subiecții au luat foarte în serios provocarea acestei întrebări și au răspuns:

- *“am contribuit la promovarea studiului limbii romany, am fost profesoară de limba romany, personal promovez valorile rome în toate întrunirile la care particip și încerc să explic majoritarilor că și romii sunt valoroși și există și exemple pozitive în această etnie*
- *am înființat o organizație care promovează cultura, proiecte culturale*
- *am realizat primul spectacol de teatru profesionist în limba romany*
- *aș putea contribui în calitate de profesor la realizarea unui program de recuperare școlară, dar și a unor programe pentru copiii romi supradotați în cadrul unui sistem care să asigure dezvoltarea copiilor și tinerilor la un nivel la care sistemul actual de învățământ nu poate ajunge*
- *aș vrea să particip la colectarea diferitelor obiecte care și-ar găsi locul într-un muzeu*
- *cu experiență, mediatizare, implicare și muncă... multă muncă*
- *cu faptul că îmi accept originea*
- *deocamdată cu nimic, dar dacă se ivește ceva...*
- *diseminarea informațiilor și asumarea identității*
- *eu mă mențin în formatul actual, fără a coborâ nivelul la care am fost obișnuită să cresc, să nu renunț niciodată la principii, să nu-mi ascund niciodată etnia, și pe viitor să îmi mențin active prioritățile de astăzi: activismul social înainte de toate*
- *participare la mai multe evenimente ale romilor, să învăț limba romany*
- *prin fițița mea pe care o educ în acest scop*
- *sunt coregraf și intenționez să înființez un ansamblu de dansuri*
- *sunt mandru de cultura roma, mai mandru ca dl prof. Gheorghe Sarău, să o arăt celor din jur*
- *un studiu despre istoria romilor”*

10.2. Instituții culturale ale romilor

Ca un fel de test, cercetarea a lansat o întrebare în legătură cu o posibilă formă de promovare a culturii roma:

Credeți că ar fi o idee bună înființarea de cămine culturale, cluburi, centre sau case de cultură ale romilor, la orașe și sate ?

Tabel 46 Înființarea de cămine culturale, cluburi, centre sau case de cultură ale romilor

	Intelectuali		Lideri		Succes		Total	
	număr	%	Număr	%	număr	%	număr	%
Da	128	66,3	91	81,3	92	72,4	311	72,0
Nu	52	26,9	20	17,9	31	24,4	103	23,8
NR	13	6,7	1	0,9	4	3,1	18	4,2

Este un punct de vedere larg împărtășit că realizarea unor cluburi, case de cultură, cămine culturale ar fi de dorit și ele ar aduce o contribuție importantă la dezvoltarea culturii rome și a conștiinței de sine a populației rome. Intelectualii sunt puțin mai rezervați, dar și două treimi dintre ei susțin această idee.

Interesante sunt argumentele aduse. Și acestea au stârnit pasiune și o mulțime de idei și de comentarii. Din **432** de subiecți, au participat cu reflecții și propuneri **325**.

Sistematizăm selecția de propuneri, dar și de temeri de politică culturală, care ar putea să se manifeste în funcționarea instituțiilor culturale, venite din partea grupului țintă cercetat aici, Teama este legată de riscurile unor conflicte culturale etnice ce pot să apară din gestionarea incorectă a dialogului sau a intersecției/comunicării culturilor. Opțiuni politice de dezvoltare a strategiilor culturale de viață a romilor trebuie să vină din partea grupului romilor de succes, ajutând astfel factorii politici decidenți prin:

1. Un spațiu de comunicare și informare/ organizare de evenimente

- acolo se strâng foarte mulți și se poate comunica tot ce trebuie de informat
- ar permite prezentarea culturii la nivel local
- este o zonă în care s-ar putea afla multe lucruri despre cultura romilor și locații pentru viitoare proiecte care să includă romii
- ar conduce la conștientizarea problemelor existente precum și soluționarea lor
- îmbunătățesc comunicarea romilor
- pentru că existența unui loc în care oamenii pot socializa poate contribui decisiv la spargerea unor bariere
- pentru organizarea de evenimente
- ca să se mai facă câte o adunare
- mulți romi nu au unde să se dezvolte organizațiile

2. Păstrarea și promovarea culturii rome și a tradițiilor

- ajută la păstrarea tradițiilor și a culturii în general
- pentru a ne păstra tradițiile
- pentru modernizarea culturii
- un muzeu al romilor este util
- dacă ar fi dotați cu ceva instrumente, costume, etc. s-ar putea practica meseriile tradiționale ca să se păstreze
- pentru eliminarea ghicitului și pentru dezvoltarea și perpetuarea culturii rome autentice
- probabil, dar în municipii există centre culturale județene, în cadrul cărora ar trebui promovat angajarea unui expert pe probleme de cultură și istorie a romilor care să coordoneze astfel de acțiuni și a centrelor locale de cultură care pot fi înființate respectiv promovare, cunoaștere valori culturale rome prin acțiuni specifice
- se vor promova mai mult tradițiile frumoase, nu cutumele prostești

3. Riscuri: generează conflicte interetnice și separă/ izolează

- aici afirm faptul că acest demers ar putea genera un conflict interetnic și accentuarea atitudinilor discriminatorii din partea majoritarilor. În schimb a înființa o casă de cultură, din punctul meu de vedere este plauzibil
- ar crește prejudiciul, societatea romă nu ar fi pregătită.
- ar însemna segregare
- ar putea avea efecte neintenționate negative-segregarea
- ar putea fi considerate ca și unități segregate.Eu aș opta pentru niște locații de întâlnire mixte cu romi și majoritari prin care aceștia să se cunoască mai bine prin diverse concursuri, schimburi de experiență astfel încât să se cunoască mai bine prin diverse concursuri, schimburi de experiență
- ne-ar marginaliza și mai mult
- nu văd rostul pentru că nu este cazul. romii pot folosi aceleași instituții ca și toți ceilalți cetățeni
- pentru că ar conduce la discriminarea lor
- pentru că nu cred că vor fi folosite în adevăratele scopuri
- pentru că separarea nu cred că este bună
- nu trebuie făcută o separare, te marginalizezi
- pentru că s-ar crea haos (temerea aceasta este formulată de 3 subiecți)
- s-ar separa de restul populației
- separarea nu duce la ceva bun
- ar putea apărea fenomenul de segregare
- asta ar fi segregare, separare. mai bine în cele existente să aibă și romii formațiile și ansamblurile lor
- cu măsură pentru a nu se profita
- cultura laică poate fi păcătoasă
- doar biserica îi ajută
- este coruptă
- iese scandaluri, se fac probleme
- în cămine s-ar petrece mai degrabă lucruri rele
- romii nu trebuie separați de români, trebuie integrați
- să nu fie separați, ci integrați
- să fie un climat deschis
- separat nu, centre comune da, romii nu trăiesc singuri pe planeta asta, vom fi respinși, dorim interacțiune

4. Îmbunătățește imaginea romilor, de ei înșiși și în exterior

- am arăta mai bine adevărata față a romilor prin organizarea de spectacole, teatru în limba Romani
- ar da sentimentul ca au ceva al lor și ar potența cultura romă, unitatea romă
- ca să fie accesibilă cultura romilor pentru toată lumea interesată, trebuie încurajată exprimarea publică
- nu neapărat ale romilor ci doar centre unde să fie acceptate și momente artistice rome
- pentru a se simți în largul lor și pentru a se simți băgați în seamă
- pentru că majoritarii să cunoască etnia, tradițiile, să nu-i mai discrimineze
- ca să se arate și părțile frumoase
- oamenii așa iau contact cu lumea civilizată, sunt luați în seamă
- romii ar fi mai apreciați, vizibili, loc de reuniune pentru tineri, educarea populației
- ar fi o idee bună dacă prin aceste cluburi am promova interculturalitatea, trebuie să promovăm cultura noastră în rândul majoritarilor pentru a putea aceștia să înțeleagă diferențele culturale

5. Organizarea timpului liber/ atragerea tinerilor în activități organizate

- ar avea o preocupare
- din cauza discriminării tinerii nu sunt primiți peste tot
- acolo se vor putea organiza programe pentru romi
- ar fi bine pentru comunitățile rome din zonele respective
- pentru a-și desfășura activități în timpul liber
- ai noștri sunt discriminați. aici pe țigani nu-i primește în afară. La Dedulești nu-i primește la discotecă
- pentru desfășurarea și folosirea timpului liber, pentru tinerii romi
- romii să facă baluri

6. Contribuie la identificarea de sine a romilor ca romi și a problemelor lor

- ar fi instrumente care să ajute romii să se identifice cu etnia, grup etnic
- ar fi o modalitate de menținere a culturii și tradițiilor romilor/ar ajuta la integrarea lor în etnie
- astfel comunitățile sărace ar avea acces la istoria și cultura noastră
- ca să le aducă aminte celor care nu se mai declară romi cine sunt
- crește stima de sine a tinerilor
- emancipare
- dezvoltarea și cunoașterea situațiilor sociale
- ar putea avea o contribuție la a-i convinge pe romi să-și declare identitatea și să fie mândri de ea
- pentru ca să vadă tinerii ca au și ei ceva pentru ei

7. Un important instrument de educare/ dezvoltare personală

- ar fi un lucru nou care să atragă multi romi- învățare, educație, diferite domenii, cultura sănătății
- chiar conduc un astfel de centru și trebuie să spun ca rezultatele se văd la generațiile viitoare
- foarte bună, dar ar trebui completate cu programe tip a doua șansă pe de o parte, și a copiilor foarte dotați
- pentru că mulți colegi din mediul rural ar putea aduce mai multe persoane spre cultură
- acolo se strâng, sunt coordonați de cineva și nu merg să mai facă prostii. Se știu coordonați, urmăriți
- ar fi o bază pentru copii, pentru viitor. S-ar simți în siguranță, ar pune mâna pe un instrument, pe...
- îi incurajează să-și manifeste talentul, să fie cunoscuți
- locuri de muncă pentru breasla lăutarilor
- sunt copii care ar vrea să învețe muzica, să danseze, dar nu au unde

9. Instrument de integrare socială

- ca să nu se mai facă separat, ar trebui incluse în instituțiile majoritarilor
- cei care doresc să desfășoare activități culturale o pot face foarte bine împreună cu majoritarii și nu separați. Împreună pot socializa mai bine, pot învăța să conviețuiască împreună
- consider ca aceste așezăminte trebuie să fie multiculturale
- cu condiția să fie acceptați și majoritarii să ne vadă adevărata cultură
- pentru a motiva romii de a se integra în societate
- pentru că astfel vom mai diminua discriminarea
- trăim toți în aceeași țară, toți suntem cetățeni români
- trebuie să trăiască la un loc cu majoritarii, nu separați
- deja există astfel de centre la care au acces și românii
- i-ar ajuta să nu se mai ferească că sunt romi, să se accepte
- pentru ca acolo vor veni și neromii și vor schimba părerile, vor socializa mai bine

Centrul cultural al romilor, deși nu este frecventat de mulți, explicabil din multe motive, prezintă totuși o prezență culturală semnificativă.

Ați urmărit vreun eveniment cultural organizat de Romano Kher ?

Tabel 47 Urmărirea de evenimente culturale organizate de Romano Kher

	Intelectuali		Lideri		Succes		Total	
	număr	%	număr	%	număr	%	număr	%
Da	26	13,2	25	22,3	21	16,5	72	16,7
Nu	152	78,8	75	67,0	100	78,7		

Deși relativ puțini au participat la activitățile Romano Kher, mult mai mulți au ținut să exprime ce ar dori să facă Romano Kher : 59%. Interesul a fost ceva mai scăzut la intelectuali (43%), și mult mai mare la Lideri și Oamnei de succes (72%).

Ce anume ați urmărit?

- festivalul anual al romilor
- lansare CD Dulce și Amar
- multe lansări de carte
- mese rotunde, dezbateri

- când a venit formația lui Randunică
- caravana romilor
- dans tigănesc, tradiții, istoria , cultura romilor
- lansare carte
- nimic nu mă interesează
- târguri, meșteșuguri,dezrobirea romilor, tradiție
- ziua internațională a romilor

Ce așteptați (doriți) de la acest Centru Național de Cultură a Romilor ?

- să organizeze întâlniri pentru persoanele trecute de 45 de ani (discuții, distracții)
- aștept o casă pentru a-mi crește copilul
- multe, mai multe decât face, nu se ocupă, se ocupă mai mult de muzică și nu de alte aspecte ale culturii
- să aflăm și noi de el: Foarte mulți nu au auzit de el.
- să fie accesat pe internet
- să fie mai mult mediatizat prin tv.
- să promoveze intelectualii romi, să editeze cărți religioase rome, să sprijine bisericile rome
- cel mai mult o viață decentă
- ceva să nu mai fim badjocura românilor
- să facă acțiuni și la țară
- să facă educație culturală, să vină cu materiale care să convingă și să scimbe mentalitățile
- să se implice mai mult în viața comunității prin evenimente și să se facă mai cunoscut
- având în vedere că este un singur centru de acest gen, nu am așteptări foarte mari
- ceva bun obligatoriu
- crearea de evenimente culturale, de la spectacole de muzică și dans, piese de teatru, până la dezbateri cu privire la viața și cultura romilor
- cunosc câteva proiecte, să se implice în cât mai multe proiecte, să promoveze istoria, limba, portul
- editare carte români pentru copii, înființare televiziuni pentru romi, înființare teatru, muzeu romi
- promovarea tinerilor în domeniul cultural
- organizarea unor centre județene/ zonale
- mai multă cultură decât manelizare
- noutăți din punct de vedere cultural și artistic
- nu am așteptări de la acest centru
- nu am așteptări pentru că nu cunosc
- nu am auzit de acest centru
- presiune asupra mass mediei pentru promovarea aspectelor pozitive din interiorul comunităților
- promovarea limbii romani/tradițiilor
- prezentări cursuri, istorie
- să ajute romii să se dezvolte, să se integreze, unii încă trăiesc în evul mediu
- să arate o altă față a culturii romilor
- să devină mai vizibili în viața socială românească
- să invite și romii din comunitățile sărace la spectacole
- să prezinte spectacole prin localități, fiindcă oamenii nu au posibilități
- să sprijine traducerea operelor internaționale importante în romani, să promoveze mai bine cultura,
- să facă un teatru al romilor, să sprijine programul artistic și literar în romani
- să fie mai mult prezent și chiar să fie "Un Centru de Cultură"
- formația lui Damian
- lansare carte. Ex: Marian Ghită
- muzică și meșteșuguri rome Mamaia
- scrisoarea pierdută
- târgul meșteșugarilor de la Sinaia/ Mamaia
- ziua holocaustului

Doar câteva concluzii am putea desprinde:

Romii consideră că au o nevoie urgentă de un spațiu instituțional care să îndeplinească un pachet de funcții vitale:

1. Un spațiu care să stimuleze dezvoltarea culturii rome, de manifestare și difuzare a ei.
2. Un instrument de afirmare a identității etnic-culturale a romilor.
3. Un spațiu de socializare, altfel decât cel existent.
4. Un spațiu de dezvoltare personală, mai ales a copiilor.

5. Foarte mulți subiecți avertizează de riscul accentuării separării și discriminării. Aceste instituții trebuie concepute ca un spațiu de cunoaștere reciprocă, de îmbunătățire a imaginii sociale a romilor.

Care sunt argumentele evaluărilor făcute ? Cităm câteva motivări semnificative care oferă o imagine complexă a percepției culturii rom de către segmentul de succes rom:

- *are multe obiceiuri ce trebuie transmise, este unică pentru că totul a fost transmis pe cale orală, muzica și portul sunt foarte frumoase*
- *am păstrat-o atâția ani, căsătoriile timpurii trebuie modernizate, fetele trebuie lăsate la școală, copiii să fie lăsați să se exprime singuri*
- *conține elemente pe care nu le regăsim în alte culturi*
- *așteptăm ca timpul să decidă*
- *conține elemente arhaice care trebuie eliminate, adaptate la modernitate*
- *copiii trebuie să meargă la școală și să nu stea acasă,*
- *căsătoriile timpurii trebuie să dispară deoarece societatea a evoluat*
- *din cultura romă s-au inspirat și alte popoare*
- *e unică și interesantă, vie, colorată*
- *este nepromovată, nu există emisiuni care să arate cultura romilor*
- *este rămasă la sfârșitul sec. XIX, în ultimii 70 de ani nu a evoluat deloc*
- *mai sunt promovate obiceiuri și tradiții ce nu permit o dezvoltare și implicare în societate*
- *pentru că e vastă, e frumoasă, pașnică*
- *unele tradiții nu sunt în concordanță cu momentul actual*
- *va dispărea*
- *aspectele promovate de majoritari nu sunt reprezentative pentru romi*
- *ca să ajungem la nivel cu ceilalți; este nevoie să trecem la nivelul culturilor mari ale lumii*
- *vrajitoria este din secolul V*
- *că-i foarte slabă*
- *romii au anumite valori ce stau la baza identității de romi, însă trebuie să țină pasul cu realitatea, adaptare la societate fără a-și pierde identitatea și valorile de baza*
- *mai sunt promovate obiceiuri și tradiții ce nu permit o dezvoltare și implicare în societate*
- **Opinie generală: nu este cunoscută și nu este promovată**

Ce credeți că ar trebui făcut pentru ca această cultură să fie mai bogată, mai cunoscută, mai apreciată ?

Este semnificativ că acest grup de întrebări referitoare la cultura romă a stâtnit multe pasiuni, exprimate în mulțimea ideilor formulate cu claritate. Sentimentul general este că trebuie să se facă mult mai mult pentru dezvoltarea culturii și difuzarea ei, în comunitatea romă și la ceilalți, la majoritari. Cităm câteva păreri:

- *ar trebui lucrat mai mult și aprofundat pe partea de istorie și tradiție și popularizate rezultatele, în paralel cu asigurarea accesului la cultură în mod real pentru cât mai mulți membri ai comunității. Spun în mod real pentru că nu-mi amintesc să fi văzut până acum programe coerente și pe termen lung pentru recuperarea școlară la nivel de comunitate romă. Asta mi se pare cea mai mare problemă. Depășirea sărăciei și analabetismului va fi cea mai mare problemă pentru evoluția culturii române.*
- *ar fi de preferat să se trimită în conștiința romilor iubirea de neam, de frați și tot ceea ce înseamnă rom*
- *ea trebuie adaptată noilor forme culturale*
- *ar trebui îmbunătățită cumva viața oamenilor, apreciată munca lor și realizările*
- *ar trebui implicați și romii netradiționaliști în promovarea culturii, ar trebui cunoscută în primul rând în comunitatea romă*
- *ar trebui prețuită, apoi vor veni și celelalte*
- *ar trebui promovată cultura romilor, fără extravaganțele așa zișilor împărați, regi etc*
- *ar trebui promovată mai mult prin intermediul emisiunilor tv*
- *înființarea unui muzeu al culturii române, mediatizată, învățată în școli*
- *înființarea muzeelor, a companiilor de teatru, ansambluri, case de modă Române*

- promovată, însă nu numai de lăutari

Dumneavoastră personal cu ce puteți contribui pentru ca această cultură să fie așa cum vă doriți, să fiți mândru de ea ?

Este impresionantă angajarea personală, exprimând mândria pentru propria cultură și voința de activism cultural. Subiecții au luat foarte în serios provocarea acestei întrebări și au răspuns:

- *“am contribuit la promovarea studiului limbii române, am fost profesoară de limba română, personal promovez valorile române în toate întrunirile la care particip și încerc să explic majorităților că și românii sunt valoroși și există și exemple pozitive în această etnie*
- *am înființat o organizație care promovează cultura, proiecte culturale*
- *am realizat primul spectacol de teatru profesionist în limba română*
- *aș putea contribui în calitate de profesor la realizarea unui program de recuperare școlară, dar și a unor programe pentru copiii romi supradotați în cadrul unui sistem care să asigure dezvoltarea copiilor și tinerilor la un nivel la care sistemul actual de învățământ nu poate ajunge*
- *aș vrea să particip la colectarea diferitelor obiecte care și-ar găsi locul într-un muzeu*
- *cu experiență, mediatizare, implicare și muncă... multă muncă*
- *cu faptul că îmi accept originea*
- *deocamdată cu nimic, dar dacă se ivește ceva...*
- *diseminarea informațiilor și asumarea identității*
- *eu mă mențin în formatul actual, fără a coborâ nivelul la care am fost obișnuită să cresc, să nu renunț niciodată la principii, să nu-mi ascund niciodată etnia, și pe viitor să îmi mențin active prioritățile de astăzi: activismul social înainte de toate*
- *participare la mai multe evenimente ale romilor, să învăț limba română*
- *prin fițița mea pe care o educ în acest scop*
- *sunt coregraf și intenționez să înființez un ansamblu de dansuri*
- *sunt mândru de cultura romă, mai mândru ca dl prof. Gheorghe Sarău, să o arăt celor din jur*
- *un studiu despre istoria romilor”*

10.3. Stil de viață: Participări ceremoniale

Participarea la nunți și botezuri este un comportament coagulant al relațiilor de familie /rudenie și al comunității.

Nunți

Tabel 48 Participare la nunți

	Da	Nu	Da 1-3 pe an	Da peste 3 pe an	Total part.	Medie pers.
Intelectuali	66,3	33,7	47,7	18,6	418	3,3
Lideri	66,9	33,0	35,7	31,2	332	4,3
Succes	79,5	18,9	47,2	32,3	440	4,3

Din care nunți rome

Tabel 49 Participare la nunți rome

	Nr.	Prop.	Nepart romi	Medie anuală	Medie generală
Intelectuali	283	90	46,6	1,5	2,2
Lideri	286	39	34,8	2,5	3,0
Succes	301	30	23,6	2,4	3,5

Calculată ca medie pe cei care participă

Tabel 50 Participare la nunți rome 2

	Nr.	Medie anuală	Medie generală	Prop.	Nepart romi
Intelectuali	283	2,7	3,3	90	46,6
Lideri	286	3,9	4,3	39	34,8
Succes	301	3,1	4,3	30	23,6

Botezuri**Tabel 51 Participare botezuri**

	Participare nr.	Participare pondere	Număr botezuri	B/pers.
Intelectuali	110	57,0	331	3,0
Lideri	72	64,3	326	4,5
Succes	90	70,9	339	3,8

Botezuri de romi**Tabel 52 Participare botezuri de romi**

	Participare nr.	Participare pondere	Număr botezuri	B/pers.
Intelectuali	93	48,2	223	2,4
Lideri	67	59,8	299	4,5
Succes	83	65,3	302	3,6

Manifestări culturale**Tabel 53 Participare la teatru**

	Participare nr.	Participare pondere	Număr spectacole	Spectacole /pers.
Intelectuali	98	50,8	402	4,1
Lideri	28	25,0	120	4,3
Succes	26	20,5	97	3,7

Tabel 54 Participare la operă

	Participare nr.	Participare pondere	Număr spectacole	Spectacole /pers.
Intelectuali	39	20,2	105	2,7
Lideri	14	12,5	41	2,9
Succes	9	7,1	35	3,9

Tabel 55 Participare la muzică lăutărească

	Participare nr.	Participare pondere	Număr spectacole	Spectacole /pers.
Intelectuali	65	33,7	275	4,2
Lideri	41	36,6	111	2,7
Succes	49	38,6	106	2,2

Tabel 56 Participare la muzică populară

	Participare nr.	Participare pondere	Număr spectacole	Spectacole /pers.
Intelectuali	43	22,3	101	2,3

Lideri	31	27,7	62	2,0
Succes	20	15,7	46	2,3

Tabel 57 Participare la muzică ușoară

	Participare nr.	Participare pondere	Număr spectacole	Spectacole /pers.
Intelectuali	89	46,1	307	3,4
Lideri	31	27,7	62	2,0
Succes	28	22,0	71	2,5

Tabel 58 Participare la muzică simfonică

	Participare nr.	Participare pondere	Număr spectacole	Spectacole /pers.
Intelectuali	31	16,1	88	2,8
Lideri	8	7,1	23	2,9
Succes	7	5,5	15	2,1

Tabel 59 Participare la concerte organizate de:

	Primărie		Organizațiile romilor		Partide politice		Societăți de profil	
	număr	%	număr	%	număr	%	număr	%
Intelectuali	53	27,5	17	8,8	5	2,6	68	35,2
Lideri	35	31,3	16	14,3	12	19,5	49	43,8
Succes	44	34,6	13	10,2	3	2,4	16	12,6

Capitolul 11: Imaginea de sine a romilor

Pe datele, destul de fragmentare pe care le avem, putem formula câteva estimări asupra imaginii sociale a romilor despre ei înșiși.

- Romii au conștiința distinctivității lor etnice, culturale și sociale. Ei se percep ca diferiți de ceilalți.
- Domină mândria legată de valoarea lor distinctă pe câteva dimensiuni:
 - Unele componente ale culturii care sunt remarcabile prin valoarea lor: muzica, dansul, portul.
 - Talent, producătoare de valori nu numai în cultura proprie, dar și pentru comunitățile globale din care fac parte; capacitatea de a „se descurca” în situații dificile.
 - O atitudine pozitivă față de viață, capacitatea de a se distra.
 - O limbă proprie, e drept până nu demult doar orală.
 - O supraviețuire istorică, cu conservarea identității de sine.
 - O populație care, deși nu are propriul său teritoriu și formațiune națională, este transnațională. Mai ales este difuzată larg în întreaga Europă.
- Se confruntă și cu probleme dificile:
 - O situație social-economică precară, cu o sărăcie accentuată și extinsă.
 - Un grad de integrare scăzută în societatea modernă actuală: educație scăzută, profesionalizare scăzută
 - Multiple forme de discriminare/ izolare socială.
 - O imagine socială mai degrabă negativă.

11.1. Personalitățile rome

În coagularea imaginii de sine a unei etnii, personalitățile recunoscute au un rol important. În istoria culturii României sunt personalități rome care au adus contribuții importante la dezvoltarea culturii române, prin propria lor experiență. Sunt personalități care s-au afirmat masiv și în plan politic cu efecte benefice pentru respectarea drepturilor omului.

Datorită faptului că au existat mereu interpătrunderi /combinări etnice, istoria unor personalități de origine romă este rezultatul unui amestec/ mixtări etnice, recunoscute sau nu. Pe acest fond este explicabil de ce în imagistica romă sunt invocate multe personalități din România ca fiind de origine romă. Desigur nu este problema certificării originii etnice. Este doar semnificativ pe de o parte dorința de a afirma contribuția romilor la istoria comunității globale din care ei aparțin. Pe de altă parte, asemenea atribuiri sunt făcute din dorința colectivă de a afirma valoarea etniei și a integrării lor simbolice într-un flux socio-cultural mai larg.

Sunt personalități care ocupă/ au ocupat poziții de prestigiu social fără a-și afirma culoarea etnică. Pentru marea majoritate a acestor personalități, originea etnică este o problemă personală și mulți nu consideră necesar să o facă publică. În sensul că nu o consideră relevantă pentru activitatea lor și că este, conform nu numai Constituției actuale, dar și tradiției, o problemă strict personală. Unii pot să o facă publică sau nu. De fapt, cu rare excepții, etniile minoritare, dar și cele majoritare nu țin să facă ostentativ publică apartenența lor etnică când vorbim de valori culturale moderne. Etnia din această perspectivă apare ca fiind secundară sau deloc relevantă în viața socială și culturală comună.

Populația romă este interesată de imaginea acelor persoane publice cu prestigiu care sunt de etnie romă și le reprezintă. Rațiunea este că ele trebuie să fie un model, o probă a capacității lor, a exemplarității prețioase pentru comunitate. Doar în acest context trebuie înțeles de ce mai ales segmentul social superior își construiește o imagine, cu funcții favorizante identității acelor

personalități care provin din comunitățile rome. Citind listele acestor personalități oferite de chestionare poți avea multe surprize. Este clar că efectul *dezirabilității* funcționează din plin în aceste atribuiri presupuse a reprezenta valorile culturii rome. Problema este însă că ele oferă un tonus pozitiv, promovând o imagine apreciată, compensând, de cele mai multe ori, percepția publică negativă a romilor.

Imagistica romă este deci dominată de două dimensiuni distincte: pe de o parte, afirmarea unor exemplarități culturale proprii, pe de altă parte, demonstrarea contribuției romilor, așa cum a fost ea reală sau imaginară, la cultura și viața politică a societății românești. Simbolic, romii, afirmându-și distinctivitatea, și-au afirmat totodată și identificarea lor etnică, alături de comunitatea română din care fac parte.

Este remarcabil în acest context interesul special al subiecților din eșantionul nostru de a căuta să identifice personalități de prestigiu, rome sau unele presupuse a fi rome, ca un gest de afirmare a valorii etniei rome.

Încă o observație: cea mai mare parte a personalităților nominalizate sunt persoane care în prezent au contribuții importante la cristalizarea imaginii culturale și sociale pozitive a romilor și la promovarea ei.

Scriitori romi

- * Anton Pann - 33
- * Ion Budai Deleanu - 32
- * Luminița Cioabă - 25
- * Valeria Stănescu - 11
- * Vasile Ionescu - 10
- * Vasile Burtea - 7
- * Gheorghe Sarău - 6
- * Gheorghe Păun Ialomițeanu - 6
- * Păunescu - 3
- * Dar și scriitori și personalități din istoria literaturii române, presupuși de unii romi de a fi fost într-un fel sau altul de origine romă: Mihail Kogălniceanu (3), Mircea Eliade (2), Zaharia Stancu (2), Petru Maior (2), Mihail Eminescu (2), Mihail Sadoveanu (2)
- * Interesant și personalități rome din alte țări: Rayco Duric (2), Horvath Gyula.....
- * Au fost nominalizați în total 127 de personalități, mulți cu 1-2 citări.

Poeți romi

- * Luminița Cioabă - 35
- * Anton Pann - 12
- * Marian Ghita - 11
- * Gelu Măgureanu - 7
- * Marius Lăcătuș - 6
- * Micuță Ion - 5
- * Ștefan Fuli - 3
- * Grigore Alexandrescu - 3
- * Nichita Stănescu - 3
- * Alții: printre care și: Esenin, Bacovia, Eminescu, Arghezi - 27,

Personalități universitare:

- * Vasile Burtea - 71
- * Delia Grigore - 44
- * Gheorghe Sarău - 20
- * Letiția Mark - 15
- * Ion Sandu - 6
- * Rudolf Moca - 3
- * Alte 26 nominalizări de 1-2 ori

Pictori: dintre cei 432 de subiecți, 51 au făcut nominalizări

- * Eugen Raportu - 23
- * Marian Petre- 4
- * Ion Micușă - 2
- * Mihaela Cîmpean - 3
- * Alții cu câte o nominalizare: Ion Voicu, Kurt Viorel, Leonardo da Vinci, Theodor Aman, Rupa Marconi, Mihaela Crăciun, Romeo Tiberiade, Tibi Varga, Corneliu Baba, Ștefan Luchian, Jonny Răducanu, Fărămiță Lambru, Gica Petrescu, Manet, Rubens, Cezane

Sculptori: dintre cei 432 subiecți, 51 au făcut nominalizări

- * Marian Petre - 26
- * Brâncuși - 10
- * Și alți 15 nominalizați

Muzică: 330 subiecți au făcut nominalizări

- * Ion Voicu - 70
- * Mădălin Voicu - 63
- * Jonny Răducanu - 42
- * Damian Drăghici - 34
- * Gabi Lunca - 33
- * Florin Salam - 25
- * Ștefan Bănică (și jr.)- 19
- * Adrian Minune - 19
- * Marius Mihalache - 18
- * Guta Nicolae - 17
- * Conect – r - 17
- * Romica Puceanu - 16
- * Clejani/ Viorica - 15
- * Sile Dinicu - 15
- * Fărămiță Lambru - 11
- * Andra - 9
- * Cornelia Catanga - 9
- * Marcel Pavel - 8
- * Ionica Minune - 7
- * Pepe - 7
- * Alți 23 între 1-6 nominalizări

Artiști: 232 au nominalizat actori

- * Jean Constantin - 105
- * Sorin Sandu - 59
- * Ștefan Bănică - 59
- * Zita Moldovan - 35
- * Rudy Moca - 24
- * Doinița Oancea - 20
- * Charlie Chaplin - 12
- * Mădălin Mandin - 10
- * Vera Lingurar - 6
- * Nae Lăzărescu - 6
- * Adrian Pinteă - 5
- * Valentin Rupița - 5
- * Manolache - 5
- * Și alte nominalizări - 44

Oameni de știință: Sunt nominalizați **65 peresonalități**, cu multe nominalizări fiind: Vasile Burtea, Delia Grigore, Gheorghe Sarău, Gheorghe Nicolae, Vasile Ionescu.

Medici: au fost nominalizați 117 medici presupuși a fi romi.

Cercetători științifici: 76 subiecți din eșantionul nostru nominalizează **100** de cercetători. Semnificativ, cei mai mulți dintre cei nominalizați sunt din domeniul științelor sociale.

Diplomați: 76 subiecți au nominizați **96** diplomați presupuși a avea origine etnică romă.

Imaginea de sine a unei comunități se coagulează și în jurul personalităților rome considerate a fi *foarte importante pentru etnie*.

Cei 432 subiecți din eșantionul nostru au indicat câte 5 nume de persoane considerate a fi importante pentru comunitatea romă. Desigur această listă nu are reprezentativitate pentru întreaga comunitate, eșantionul conținând suprareprezentări zonale. Este cazul Județului Bihor, unde am intenționat să obținem o imagine aproape completă a grupului nostru de interes. Lista conține personalitățile care în „prezentul recent” sunt foarte activi în imaginea publică.

Cum era de așteptat, în capul listei sunt personalități active politic.

	Număr de citări
* Nicolae Păun	150
* Mădălin Voicu	98
* Vasile Burtea	68
* Marian Daragiu	40 ³⁴
* Nicole Gheorghe	38
* Vasile Ionescu	32
* Mariela Ionescu	20
* I. Dincă	19
* Delia Grigore	18
* Alecu Ion	18
* Gheorghe Sarău	12
* Conect-r	12
* Florin Cioabă	9
* Gh. Răducanu	8
* Ivan Gheorghe	7
* Gabi Lunca	7
* Salam	7
* Mariana Buceanu	6
* D. Răduceanu	6
* Mihai Neacșu	6
* Costel Bercuș	6
* Regele Cioabă	1

Sunt și alte 200 persoane nominaizate de 1-5 ori. Este de remarcat marea varietate de persoane nominalizate, fapt care probează un proces activ de afirmare a unor personalități în formare.

Vorbind despre formele continue inovative pe care capitalismul le-a utilizat pentru a-și menține ritmicitatea profiturilor din ce în ce mai consistente, David Harvey³⁵ apreciază un fapt pe care Paul Henri Chombard de Lauwe³⁶ l-a sesizat și exprimat, cu aproximativ 40 de ani în urmă, în altă formă și în alt context, ca lege a progresului și devenirii umane, dar cu același înțeles. Ambii se refereau cam la același lucru, diferențindu-i doar gradul de generalitate. Punctual, D. Harvey aprecia că „pentru a-și susține piețele, capitalismul a fost silit să *producă dorințe* (s.n.) și astfel să incite sensibilitățile individuale pentru a crea o nouă estetică, situată deasupra și împotriva formelor tradiționale de vârf”. Ideea, deși așa cum am spus nu este nouă, îl urmărește pe cercetătorul american și revine asupra ei apreciind că „noile linii de produse sunt elaborate și,

³⁴ Era de așteptat, romii din județul Bihor fiind masiv reprezentați, să apară multe personalități locale.

³⁵ David Harvey, 2002, *Condiția Postmodernității*, Editura Amarcord, Timișoara, pp. 70

³⁶ Chombard de Lauwe, P.H., 1972, *Pentru o sociologie a aspirațiilor*, Editura Dacia, Cluj;

acest lucru semnifică *crearea de noi dorințe și nevoi*(s.n.). Capitaliștii sunt obligați să-și dubleze eforturile de a *genera noi nevoi pentru ceilalți*(s.n.), subliniind astfel cultivarea poftelor imaginare și rolul fanteziei, capriciilor și toanelor”.³⁷

Dar nevoia de a sili imaginația să creeze lucruri noi nu apare doar în cazul producției, indiferent care ar fi natura acesteia. Ea apare și în munca cercetătorului. Sociologul C.Wright Mills³⁸ vorbea de necesitatea imaginației de specialitate nu numai în construirea realității sociale postcercetare, a conceptualizării de fapt, ci și în „imaginarea” soluțiilor(propunerilor) pe care omul de specialitate, respectiv sociologul, este obligat să le prezinte beneficiarului care a comandat cercetarea. Din fericire, la sfârșitul acestei analize nu avem nevoie să „creem propuneri și recomandări” să generăm nevoi „docte” sau să producem dorințe artificiale, făcând eforturi de imaginație. Nu cred că un sociolog „se confruntă” prea des în carietă cu o asemenea emulație de propuneri și dorinți din partea subiecților cerceării. De aceea, efortul nostru se reduce la munca de selecție a câtorva propuneri din noianul pe care cercetarea ni le-a oferit cu prisosință, așa cum se poate constata din Capitolul IX al prezentei lucrări. Noi trebuie doar *să reluăm propunerile* subiecților noștri și să le prezentăm astfel încâ să se încadreze în rezonabil și dezirabil. Nu un rezonabil și dezirabil facil, susținut necondiționat și din belșug de resurse materiale și financiare disponibile la moment, ci în elemente capabile să producă în timp efect de domino, constituind substanța unei strategii pe termen mediu și lung.

În optica noastră, având în vedere limitarea drastică a resurselor din perioada actuală, marele număr de propuneri și recomandări, observațiile și comentariile subiecților studiați se pot reduce la doar câteva aspecte esențiale, fezabile, care ar trebui să devină preocupări de căpătâi ale Centrului Național de Cultură a Romilor *Romano Kher*:

1. Elaborarea unui program pe termen lung de preluare, sub o formă sau alta, a unor foste cămine culturale din mediul rural, dar și din orașele mici, și transformarea lor în centre de cultură romă.

Cât de necesare și importante sunt aceste centre pentru cultura romă și comunitățile rome rezultă din simpla inventariere a răspunsurilor subiecților cerceării, sistematizate de noi în câteva categorii.

Desigur, nu este un lucru ușor, ba dimpotrivă. Respectivetele cămine, aflate în cele mai multe cazuri în proprietatea primăriilor, sunt fie abandonate, fie transformate în spații de depozitare ori cedate (închiriate) diferiților „întreprinzători”. Ele necesită investiții serioase pentru reabilitare și dotare corespunzătoare.

2. Pregătirea unui nucleu, în cadrul CNCR, care să elaboreze proiecte aducătoare de fonduri destinate acestui scop. Pe măsură ce numărul centrelor crește, va evolua și producția lor de programe culturale eficiente, de calitate. Relaționarea cu primarii, negocierea cu foștii proprietari care le-au revendicat și le-au abandonat sau nu încă etc., sunt aspecte care trebuie clarificate pentru crearea unor noi centre culturale.

3. Problema mediatizării acțiunilor CNCR este necesară în procesul de cunoaștere și propagare a culturii rome atât pentru comunitățile rome cât și pentru populația majoritară. Ea a fost explicit formulată de către participanții la cercetare. De aceea apreciem că „obținerea” de către CNCR a unei emisiuni regulate la postul național de televiziune devine o chestiune vitală. Așa cum minoritatea maghiară, care beneficiază de suficiente emisiuni și posturi locale de radio și televiziune, are și o emisiune săptămânală pe primul post al televiziunii publice, așa trebuie să aibă și minoritatea romă. Și această emisiune trebuie să existe necondiționat sub tutela CNCR. Impactul în comunitatea romă ar fi rapid, iar satisfacțiile pe măsură.

4. Organizarea anuală a unui sistem de turnee ale CNCR în reședințele a 2-3 județe și a câte 2 localități (comune) din aceste județe, ar face cunoscut Centrul și mesajul său cultural.

³⁷ D. Harvey, op. cit., pp.102

³⁸ C. Wright Mills, 1975, *Imaginația sociologică*, Editura politică, București, colecția Idei contemporane

Capitol 12: Liderii religioși. Evoluții alternative: de la „țiganul păcătos” la „țiganul mântuit”

”Pe noi nimeni nu ne poate schimba decât Dumnezeu”. Mărturii ale liderilor religioși neo-protestanți romi cu privire la convertire și experiențele trăite în conducerea bisericilor de romi

Începând cu anii 1950, mișcarea evanghelică, în general și cea neo-protestantă, în particular, a început să-și extindă câmpul de misiune globală și asupra minorității transnaționale rome (Ries, 2007a). În România, datorită faptului că secularizarea socială impusă de ideologia comunistă nu a fost urmată de o modernizare socială autentică, religiozitatea artificial suprimată a continuat să existe la nivel individual, iar în consecință, de îndată ce condițiile externe au permis, religiozitatea ”privată” a invadat sfera socială (Gog, 2007). După căderea regimului comunist, mișcarea religioasă neo-protestantă a devenit vizibilă și activă pe ”piața religioasă” românească, investind timp, energie și resurse în ”câștigarea sufletelor pierdute”, iar în ultimele două decenii, comunitatea romă a stârnit interesul mișcărilor misionare neo-protestante din țară și străinătate.

Convertirea romilor a fost abordată de studiile de specialitate din două perspective principale, denumite de Johannes Ries (2007a): (1) *argumentul congregației trans-etnice* și (2) *argumentul bisericii rome*. Din perspectiva argumentului congregației trans-etnice, anumite studii (Fosztó & Anăstăsoaie, 2001; Fosztó, 2009a, Fosztó, 2009b), arată că una dintre strategiile generale pentru integrarea socială a romilor este convertirea. Motivul invocat este că, prin convertire, apare un efect de redefinire a sinelui în termeni de ”credință” și nu de ”etnie”, favorizându-se astfel relațiile dintre romi și comunitatea religioasă neo-protestantă românească. Pe de altă parte, autori precum Gay y Blasco (1999), notează, din perspectiva argumentului bisericii rome, că aderarea romilor la mișcarea neo-protestantă este o manifestare publică prin care se accentuează atât separarea dintre romi și *gadje* (neromi) cât și dintre ”romii convertiți” și ”romii neconvertiți”, romii convertiți percepuându-se ”superiori” și ”diferiți” de celelalte două categorii.

Ries (2007a), oferind ca exemplu romii convertiți din satul Trăbeș, consideră că ambele argumente pot fi reconciliate în funcție de contextul local și profilul cultural al diverselor grupări de romi. În încercările de ”evangelizare” a romilor neconvertiți, uneori se face apel la strategia misionară a modelului congregației trans-etnice, folosindu-se expresii precum: ”La noi nu există români sau țigani, la noi sunt doar frați în Domnul!”. Acest discurs trans-etnic, însă, nu mediază între diversele grupuri etnice, ci argumentează împotriva oricăror etichetări etnice, definind ființa umană în funcție de relația individuală cu Dumnezeu, și nu pe baza altor indicatori sociali. Astfel, observă Ries (2007a: 273) multi-etnicitatea nu se traduce prin inter-etnicitate. Spre deosebire de aceștia, grupările care valorifică exclusivitatea etnică, apelează mai degrabă la modelul bisericii rome, organizându-se după criteriul etniei în cadrul uniunilor și asociațiilor bisericilor de etnie romă, unde liderii religioși sunt cu toții romi. Așadar, dacă în perioada comunistă, majoritatea romilor neo-protestanți frecventau serviciile religioase din bisericile locale, în ultima perioadă aceștia au început să-și construiască propriile biserici. Ca o consecință firească, odată cu instituționalizarea serviciilor religioase, comunitatea neo-protestantă romă a devenit mai autonomă, formându-și o structură eclesială distinctă, cu o ierarhie religioasă formată exclusiv din bărbați de etnie romă. Biserica locală romă este organizată îndeosebi de o elită religioasă romă, dar se acceptă și se încurajează implicarea tuturor membrilor instituției eclesiale.

În România, există romi care aparțin, fie unor biserici neo-protestante multi-etnice, fie unor biserici neo-protestante mono-etnice. În ceea ce privește ”romii convertiți”, se remarcă prezența unui spectru larg de subgrupuri heterogene care diferă semnificativ, atât în funcție de profilul cultural, cât și de relațiile întreprinse cu celelalte grupuri etnice. Totuși, pentru obiectivele lucrării de față, vom prelua perspectiva lui Ries (2007a) cu privire la categoriile romilor convertiți. Astfel, considerăm că romii care își interiorizează discursul trans-etnic, în general, doresc să se integreze, asimilând relativ ușor practica religioasă a grupărilor neo-protestante românești. Spre deosebire de

aceștia, romii care valorifică exclusivitatea culturală, fie nu se convertesc (rezistând presiunilor de îndepărtare de "tradiția romă"), fie preferă să se organizeze în cadrul unor biserici mono-etnice.

Studiul de față are ca obiectiv principal explorarea perspectivelor subiective ale liderilor religioși romi cu privire la experiențele trăite în conducerea unor biserici de romi. Astfel, au fost conduse o serie de interviuri semi-structurate care au relevat informații valoroase cu privire la: istoricul bisericilor de romi, experiențele personale care au condus la convertire, motivele pentru (și provocările) întâmpinate în implicarea într-o biserică de romi, mesajele pentru comunitatea eclezială romă și sfaturile și aspirațiile pentru copiii sau nepoții lor. În următoarele secțiuni vom prezenta contextul social al convertirii romilor, iar apoi se vor descrie rezultatele principale ale cercetării de teren.

12.1. Contextul social al convertirii romilor

Convertirea romilor, trebuie înțeleasă în funcție de contextul social românesc. În România, în general, afilierea religioasă este stabilită la naștere și semnalează o tradiție culturală distinctă, care uneori are rolul de a delimita grupurile sociale pe baza criteriului etnic. Astfel, cei mai mulți români se declară "ortodocși", majoritatea maghiarilor sunt "reformați", iar germanii "luterani". Apartenența religioasă, însă, indică doar afilierea religioasă, nereflectând, în mod automat, religiozitatea celor în cauză. De aceea, este posibil ca, uneori, afilierea religioasă să nu aibă un corespondent în ceea ce privește religiozitatea privată. Totuși, datele statistice existente cu privire la afilierea religioasă a minorității etnice rome indică faptul că mișcarea neo-protestantă a devenit pentru un număr semnificativ dintre aceștia o opțiune religioasă viabilă. De exemplu, Gog (2009), notează că datele oferite de cele două recensăminte din 1992 și 2002 arată că bisericile evanghelice au cunoscut o creștere a membrilor de etnie romă cu aproximativ 5,7%. Acest număr este destul de ridicat, îndeosebi dacă este comparat cu rata convertirii la neo-protestantism, din aceeași perioadă, a românilor (0,6%) sau maghiarilor (0,35%). În același timp, datele statistice arată că biserica ortodoxă a experimentat o scădere de 3,4% în ceea ce privește membrii de etnie romă, față de doar 0,6% dintre membrii români (vezi tabelul 1).

Tabel: Apartenența religioasă (denominațională) a principalelor grupuri etnice din România 1992 și 2002.

	Ortodox %	Romano- Catholic %	Greco- Catholic %	Reformat %	Luteran %	Unitarian %	Neo- protestant %	Fără religie/ ateu %
Români-1992	94.68	1.77	0.94	0.08	0.03	0.01	1.99	0.12
Români-2002	94.08	1.78	0.83	0.09	0.02	0.01	2.59	0.07
Unguri-1992	1.71	41.20	1.44	47.10	1.23	4.56	1.72	0.24
Unguri-2002	1.98	41.00	1.37	46.47	1.15	4.54	2.07	0.23
Roma-1992	85.30	4.81	0.89	4.39	0.07	0.23	2.85	0.86
Roma-2002	81.88	3.80%	1.15	3.06	0.06	0.13	8.57	0.35

Sursa: Datele Recensământului Național 1992 și 2002 preluat din Gog, 2009: 95.

Aceste date nu reflectă în mod necesar o mobilitate religioasă, dar în același timp, fiindcă majoritatea convertirilor din cadrul minorității etnice rome au avut loc în ultimii ani, este puțin probabil ca datele să reflecte o schimbare demografică din interiorul populației rome. Totodată, convertirile religioase ale romilor, au loc într-un context în care marginalizarea, excluziunea socială și discriminările constituie o realitate pentru majoritatea celor care aparțin acestei minorități etnice. Astfel, pe de-o parte mișcarea neo-protestantă, având un discurs care accentuează importanța legăturilor "frățești" care transcend barierele etnice, este atractivă pentru un segment care dorește să-și însușească "cultura modernă" românească și să se integreze în societatea condusă de *gadje*. Pe de altă parte, dorința de integrare nu este un precursor automat al integrării efective. În general, populația majoritară oferă o imagine prototip negativă a "țiganului" stereotipizat ca întruparea celor șapte păcate cardinale: "îmbuibat, invidios, lacom, leneș, apatic spiritual, mândru, mânios și pofticios". Pe lângă acestea, "țiganul" este perceput ca adoptând o

serie de comportamente sancționate de populația majoritară și anume: ”fură, cerșește, locuiește în mizerie, bea prea mult, se bate și se complace în promiscuitate”. Stereotipurile comune despre romi conduc la o perpetuare a separării etnice și excluziunii sociale, chiar dacă în multe comunități romii și neromii interacționează zilnic, romii săraci fiind tratați deseori ca surse convenabile și de încredere de forță de muncă.

Romii convertiți, însă, preiau aceste stereotipuri negative afirmând că ”țigani sunt cei mai mari păcătoși”. Totuși, trebuie menționat că, din perspectiva convertiților, atât romii cât și neromii ”nemântuiți” sunt conduși de aceleași ”impulsuri păcătoase”, fiind sub aceeași ”robie a păcatului” și trăind într-o lume seculară condusă de ”Cel Rău” (Ries, 2007b). Astfel, în principiu, nu există o diferență sesizabilă între perceperea romilor de către populația majoritară și perceperea romilor de către romii convertiți. Singura diferență se află în rolul menținerii stereotipurilor: dacă neromii pot folosi distanța socială percepută dintre ”ei” și ”noi” pentru a oferi o legitimizare, cel puțin la nivel de discurs, a excluziunii romilor, romii convertiți folosesc aceeași categorizare în vederea pledării pentru nevoia de ”evangelizare” în scopul convertirii romilor. În urma convertirii, imaginea stereotipizată a ”țiganului păcătos” este înlocuită cu reprezentarea pozitivă a ”țiganului mântuit” și transformat. În consecință bariera nu mai este plasată în funcție de considerente etnice între ”romi” și ”gadje” ci în funcție de motive cosmologice între ”credincioși” și ”necredincioși”. Această convertire a romului aduce cu sine o serie de transformări care se resimt atât la nivel atitudinal cât și comportamental. Această deosebire percepută dintre ”țiganul mântuit” și cel ”nemântuit” este ilustrată în versurile unei melodii des întâlnite în programele bisericilor neo-protestante de romi:

*”La țigani în adunare, Aleluia, Domnul face o lucrare:
Din țigani cei mai răi, Aleluia, ai făcut copii ai Tăi, Aleluia!
Din țigani cerșetori, Aleluia, ai făcut predicatori. Aleluia!
Din țigani cuțitari, Aleluia, ai făcut misionari, Aleluia!
Din țigani afaceriși, Aleluia, ai făcut evangheliști, Aleluia!
Din țiganca vrăjitoare, Aleluia, ai făcut o învățătoare, Aleluia!
La țigani în adunare, Aleluia, Domnul face o lucrare!
Aleluia! Aleluia! Toți țigani să-i cântăm, Ție Doamne, Aleluia!”*

Interiorizarea stereotipului cu privire la ”țigani cei mai răi” sau la ”țigani cerșetori” are și o influență pozitivă pentru romul convertit. Pe de-o parte, se predică faptul că ”țiganul cel mai rău” are o nevoie mai mare de ”mântuire”, decât ceilalți, și astfel discursul folosit este mai ușor acceptat de cei care se percep într-o lumină negativă. Pe de altă parte, se predică și faptul că Dumnezeu îi iubește pe romi în mod special, fiindcă romii au experimentat suferința și excluziunea socială (”țigani cerșetori”), înțelegând, astfel, suferința Domnului într-un mod intim, personal. Astfel, afirmații precum: ”Ne iubește Dumnezeu tocmai pentru că suntem romi, cei mai năpăstuiți fii ai Lui, fără țară, fără casă, că am fost robi și nomazi ca și poporul ales al Israelului” (rom convertit, 34 de ani, citat de Grigore, Neacșu & Furtună, 2007: 43) sunt frecvent întâlnite în rândul romilor convertiți care își reinterpretează imaginea și poziția în termeni spirituali, prin prisma mesajului religios interiorizat.

12.2. Experiențe și mărturii ale liderilor religioși romi neo-protestanți

Lucrarea de față a avut ca obiectiv explorarea perspectivelor subiective ale liderilor religioși romi cu privire la următoarele aspecte: (1) istoricul bisericilor de romi; (2) experiența convertirii; (3) implicarea în lucrarea unei biserici de romi; (4) mesajele pentru comunitatea eclesială romă; (5) sfaturile și aspirațiile cu privire la copiii sau nepoții lor.

În acest sens au fost conduse interviuri semi-structurate cu un număr de 20 de lideri religioși neo-protestanți romi din Bihor, Arad și Dolj, cu vârste cuprinse între 27 și 63 de ani. Majoritatea interviurilor au avut loc în casele sau bisericile conduse de respondenți. De asemenea, primul autor a avut ocazia să viziteze și să participe la mai multe dintre serviciile religioase organizate de acești lideri.

Istoricul bisericilor de romi

În Ardeal, mișcarea neo-protestantă romă a început odată cu convertirea unui număr redus de romi, în perioada ceaușistă, când, încă, nu exista nici măcar ideea unei "biserici de romi". Astfel, cei convertiți, deveneau membri ai bisericilor locale penticostale, baptiste sau adventiste, frecventând serviciile religioase alături de ceilalți, care erau în mare parte români sau maghiari. Treptat, familiile acestora s-au alăturat mișcării neo-protestante, astfel încât, în perioada 1985-1988, existau biserici multi-etnice, în cadrul cărora 20-30 de membri erau de etnie romă. Aceștia mărturisesc că, deși se simțeau acceptați de comunitatea religioasă, își doreau un spațiu al lor în care: "să fie toată biserica doar din romi" (Gabor, pastor penticostal rom, 36 de ani). Principalele motive invocate de participanții la cercetare pentru această dorință de a avea "biserica noastră" au fost: "ceilalți nu ne-au înțeles cum suntem", "aici putem să vorbim și să cântăm în romanes", "am fost mișcat când am auzit prima predică în limba mea", "am văzut nevoia de a schimba ceva în comunitatea noastră", "românii își rezolvă lucrurile lor, și am hotărât să facem și noi același lucru" sau "și la noi sunt oameni capabili, oameni pregătiți care pot finaliza o lucrare".

Bisericile de romi reprezentate în această cercetare au început, deseori într-un mod spontan, neașteptat, în casele personale ale unor convertiți care s-au transformat din "casa mea" în "casa noastră", și anume într-un loc de unde se vorbea "din Cuvântul lui Dumnezeu". De exemplu, un pastor baptist rom de 56 de ani notează:

În 1985 ne-am botezat trei. Apoi, au venit frații mei, au venit rudeniile, vecinii și deja am fost mulți. (...) Odată, când a fost ziua mea de naștere, ne-am strâns mai mulți în casa mea pentru a sărbători. (...) Apoi, am început să vorbesc din Cuvântul lui Dumnezeu; asta a fost într-o zi de marți. Acolo, am ținut prima dată slujba, cum se zice pe românește, și de atunci în fiecare marți ne-am strâns în casa noastră, iar duminica mergeam la biserică. (...) Și așa s-au înmulțit, s-au predat mai mulți, și s-au botezat în biserică mare maghiară. (...) După ce ne-am înmulțit, frații din biserică maghiară au cumpărat o casă pe strada Măcieșului și acolo am avut o bucurie mare că aveam unde ne strânge și așa de mulți au venit, că mai mulți au stat afară decât înăuntru. (...) După aceea, frații pastori au spus că au vorbit în comitet, și că frații romi au nevoie de o biserică mai mare (...). Biserica maghiară ne-a ajutat (...), au cumpărat locul ăsta și așa au construit biserica [noastră].

De asemenea, un alt pastor notează: "Ne-am constituit ca și adunare în casa mea. Acolo am amenajat un spațiu destul de frumos și suficient de mare unde și funcționăm la ora actuală. Biserica este relativ tânără, 6 ani" (Gabor, pastor penticostal rom, 36 de ani). Multe dintre bisericile de romi au fost înființate cu sprijinul financiar al bisericilor române sau maghiare din zonă, sau cu ajutor din străinătate. Un caz aparte este dat de un lider religios care a depus personal eforturi financiare pentru obținerea unui spațiu de cult. Astfel, Ilie, pastorul baptist rom din Arad, tată a șapte copii, povestește cum a transformat o clădire abandonată, care fusese un club pentru jocurile de noroc, într-o biserică a romilor:

Biserica am cumpărat-o în 1994 cu 3,500 de mărci. Am luat bani în împrumut și foarte, foarte mult m-am chinuit până am restituit banii. Cred că a durat vreo trei ani, fiindcă nu am avut, (...) lucram aici la stația de epurare și eram muncitor necalificat. (...) În 1994, clădirea era dezafectată, ploaia în biserică, dar făcăm servicii când nu ploaie. Cinci persoane am fost la început: eu, soția, fetița mea și încă doi. (...) În primul an, am avut doi candidați la botez. Nu eram ordonat [ca păstor] atunci și a venit un frate, păstor din America, care se ocupa tot cu bisericile de etnie romă, și el a făcut botezul acela. (...) Am terminat clădirea în 2004, dar am făcut o cădire frumoasă, am amenajat-o superb, cu tavan fals înăuntru, cu mă rog...tot ce-a trebuit acolo...și acum arată, într-adevăr, a biserică. (...) Începând din '96, am avut câte 6-7 candidați pentru botez.

Un număr de 14 biserici baptiste de etnie romă din Bihor au fost înființate după 1995, odată cu reîntoarcerea în țară a două familii de români din SUA. Aceștia și-au asumat rolul de "misionari pentru romi", obținând fonduri întâi pentru construirea bisericilor, iar apoi pentru: o grădiniță creștină pentru romi, un centru de zi (cu cantină) pentru copiii străzii și o baie comună. Ca urmare, mișcarea evanghelică a romilor baptiști din Bihor "încet s-a extins și în celelalte zone" (Gheorghe, pastor baptist rom, 46 de ani). Nucleul mișcării misionare a început în Tinca, iar apoi a cuprins localitățile învecinate:

În urmă cu 16 ani, în '95, fratele Oană a venit ca misionar. A început în Tinca, de la Tinca a fost Giriș, de la Giriș la noi la Batâr și atunci a luat primul pas, s-a format, primul nucleu al bisericii. Asta a fost în 1995, cam

în august-septembrie. A venit la noi, și apoi, în ianuarie, am început să facem să avem biserica noastră, și de atunci, în continuare, încercăm să mergem pe calea Domnului (Emeric, pastor baptist rom, 45 de ani.)

După înființarea bisericilor de romi din Tinca, Giriș și Batăr au fost ordinați mai mulți pastori și diaconi de etnie romă care au devenit liderii acestor biserici proaspăt deschise. Unii și-au asumat și rolul de misionari, căutând convertirea și altor romi din comunitățile învecinate:

În 2000, a venit [pastorul baptist] la noi din Tinca. A făcut o evanghelizare în aer liber, a venit împreună cu un misionar, Oană [din America]. Și ei ne-au promis că va veni cineva din America, care se vor ocupa de noi și vor dori să ne facă o biserică baptistă. Mai târziu, după vreo trei sau patru luni de zile, a venit fratele Timotei din America, împreună cu familia dânsului. Și au început cu Evanghelia, la care veneau românii să-și predea viața în mâna Domnului Isus Cristos și îngenunchiau. Romi, care nu cunoșteau pe Dumnezeu, romi care aveau o viață stricăță, o familie destrăbălată, (...), cum era moda la noi, de sărbători să ne îmbătăm și făceam scandal. (Gusti, pastor baptist rom, 40 de ani)

Uneori, acest ajutor primit din stăinătate a fost reinterpretat printr-un discurs spiritual, și redefinit ca fiind de ordin divin și nu uman:

Dumnezeu ne-a venit, atunci, în ajutor și am putut să cumpărăm o casuță (...) Și acum, cu ajutorul Domnului, avem o clădire nouă făcută de la temelie. Acolo ne adunăm, e o mare bucurie pentru noi. (Năstase, pastor baptist rom, 35 de ani)

În formarea bisericilor mono-etnice de romi s-a constatat existența a două tendințe principale. Românii tradiționali gabori, proveniți din zona orașului Târgu Mureș, valorifică aspecte ale culturii rome precum limbajul și portul. Astfel, în bisericile conduse de aceștia, atât femeile cât și bărbații adoptă portul tradițional, iar în biserică se predică și se cântă în limba romany: "Romii sunt legați sentimental de cântare", "Aici putem să vorbim și să cântăm în romanes", "Am fost mișcat când am auzit prima predică în limba mea". De asemenea, nu se face apel la un discurs trans-etnic în care accentul să cadă pe "legăturile frățesti" care transcend "legăturile etnice", ci pe diferențele dintre „noi” și „ei”. În acest sens, liderii romi tradiționali au afirmat: "cei alții nu ne-au înțeles cum suntem" și ca urmare au preferat o separare și o independență față de bisericile locale neo-protestante:

A fost ceva din lăuntru meu...Acolo am simțit că trebuie să merg. Fiind în biserica română, erau romi care aveau motiv să nu vină acolo, pentru că e biserică de români, și acolo nu merge, nu ne simțim bine...(Gusti, pastor baptist rom, 40 de ani)

Uneori separarea nu este doar între romi și neromi ci și între diversele categorii de romi. De exemplu, liderul uneia dintre biserici subliniază că biserica sa este "doar de gabori". Acesta amintește de o perioadă în care au avut un pastor "care nu era gabor curat" și care "s-a retras, din motive că n-a putut să...și n-a știut cum...să lucreze cu noi." În consecință, biserica este acum condusă de un "gabor pur sânge". (Gabor, pastor penticostal rom, 36 de ani).

Totuși, majoritatea liderilor religioși romi continuă o colaborare inter-etnică și intra-confesională cu pastorii neo-protestanți, colaborare denumită în cercurile evanghelice "misiune":

...au fost frați unguri care m-au dus în misiune în alte biserici. Am mers ca să povestesc cum m-am întors la Dumnezeu, în fiecare biserică.(...) Într-o zi, mi-a spus fratele pastor: "Na, acum a să ții ora de rugăciune". Eu am tremurat de frică: "Eu nu! Că eu nu știu!" Nici nu mi-am dat seama cum să încep, ce să fac...Dar, așa hotărât a spus, că am văzut că acum îi musai să țin oră de rugăciune. Și acolo a fost prima dată când am ținut ora de rugăciune, și apoi m-a pus să țin tot mai des. (...).De atunci... am umblat și acolo și aici, la biserica asta mică [de romi]. (Janos, pastor baptist rom, 56 de ani)

Separarea, însă, de bisericile locale românești sau maghiare aduce și câteva aspecte pozitive cu privire la afirmarea de sine și crearea unui context de dezvoltare a elitei rome: "și la noi sunt oameni capabili, oameni pregătiți care pot finaliza o lucrare". În interviurile luate, s-a remarcat și o altă categorie de lideri religioși romi, și anume cea a romilor asimilați. Unii afirmă cu mândrie că s-au "românizat", iar alții "maghiarizat":

Eu pot vorbi mai puțin despre țigani, pentru că noi ne-am pierdut deja cultura (...), dar românizarea romilor e un lucru care începe să se întâmple și la noi. (...) Asta s-a întâmplat prin căsătorii mixte. (...) De exemplu, soacră-mea îi româncă, dar socru e rom. (Covaci, pastor penticostal rom, 38 de ani)

Țiganii s-au schimbat foarte mult (...) Eu aș abandona această cultură pentru că, vedem noi, după atâția ani de zile, nu ne-a adus nimic bun și am rămas cel mai din urmă popor. (Iosif, pastor baptist rom, 30 de ani)

Romii convertiți și asimilați adoptă un discurs religios trans-etnic, argumentând că după ”pocăință”, credința ocupă un loc prioritar, iar etnia unul secundar. În acest context, sunt valorificate relațiile dintre romi și români, sau romi și maghiari, îngăduindu-se căsătoriile mixte. Liderii intervievați care aparțin acestui grup au afirmat că: ”Domnul nu are în vedere fața omului, ci inima este cea care contează” sau ”Eu predic numai în limba română, să înțeleagă toată lumea”. Ca efecte ale asimilării, observăm că, pe de-o parte romii convertiți se simt valorizați într-o comunitate care transcede barierele etnice și rasiale, dar pe de altă parte, se distanțează de ceea ce ei percep ca fiind o cultură inferioară, retrogradă și care nu le aduce beneficii.

Experiența convertirii

Romii convertiți intervievați au împărțit traiectoria vieții lor în funcție de două perioade principale: înainte de convertire și după convertire. Viața înainte de convertire a fost descrisă, în unanimitate, într-o lumină negativă: „Înainte eram un om violent”, ”Eram un om care stătea prin baruri”, ”Jucam biliarde la jocuri de noroc” sau ”Nu mă interesa viața de familie”. De asemenea, unii lideri religioși notează că, înainte de convertire, căsătoria lor era pe cale de a se destrăma: ”Am încercat multe lucruri în lumea aceasta dar, am ajuns în ultimă instanță când soția...eram pe punctul să ne despărțim. Aveam trei copii pe atunci...” Alții, povestesc cum înainte de convertire s-au despărțit de soție, considerând acest lucru ca pe o consecință a ”vieții fără Dumnezeu”:

Fără Dumnezeu am trăit 11 ani, și a fost distrusă viața mea. N-am avut fericire! Și cu păcate și cu nevasta! Și ne-am despărțit după 11 ani de căsătorie. (Janos, pastor baptist rom, 56 de ani)

După convertire, liderii romi au experimentat o schimbare în viața lor pe care au atribuit-o exclusiv credinței în Dumnezeu: ”În momentul în care oamenii se întorc la biserică și se pocăiesc, cred în Dumnezeu, umblă cu Dumnezeu (...). Doar Dumnezeu poate să schimbe...viața; ”Oamenii vedeau comportamentul meu, că era total diferit, că nu era ca cel de dinainte”; ”În casă e pace, în casă nu mai e băutură sau țigară! Îi foarte mare diferență...”.

Pentru convertiți, credința nu rămâne la un nivel abstract și nu se manifestă doar prin angajarea într-o serie de ritualuri cultice, ci mai degrabă, susțin credincioșii, pocăința presupune un acces direct la divinitate, iar această conștientizare a ”prezenței lui Dumnezeu” aduce cu sine o schimbare comportamentală:

A venit o ură: să urăsc păcatele, țigările, băutura și toate distracțiile ce am făcut înainte! Am mers acasă cu bucurie și am spus la părinții mei și la frații mei că l-am primit pe Isus și că eu sunt pocăit de azi înainte. Mama mea a venit prima dată la biserică și l-a primit pe Isus. După aia, și fata lui soră-mea. Trei ne-am botezat în 1985, mai 26 (Janos, pastor baptist rom, 56 de ani)

Liderii religioși susțin că schimbarea care se produce în viața credinciosului este vizibilă pentru toată comunitatea:

Acum, dacă ar fi posibilitatea să mergem la fiecare în parte, să vă arăt cum Dumnezeu a venit în ajutorul lor. (...). Bani, pe cât de puțini erau, ei știu ce înseamnă ca banii tăi să începi să-i cheltuiești pentru folosul familiei, să nu te mai duci să cumperi un pachet de țigări, să cumperi o băutură, să vii beat acasă. Acum, cumperi o pâine, o banană, cumperi... pentru copii, și asta-i cea mai mare bucurie. (...) Văd pe fața loc cum erau altădată și cum sunt acum, schimbați. (Năstase, pastor baptist rom, 35 de ani)

Era o comună cu cele mai mari infracțiuni, criminalități, deci erau... ce să spun...dezastru... Și, nu știu ce s-a întâmplat, dar știu un singur lucru: ceva s-a întâmplat și oamenii ăștia, aproape 80% din localitate sunt schimbați. Deci, în urmă e vizibilă schimbarea asta. (Gheorghe, pastor baptist rom, 46 de ani)

În discursurile cu privire la convertire, majoritatea liderilor romi intervievați au accentuat rolul lui Dumnezeu în schimbarea vieții lor. Astfel, evenimentele care au dus la convertire sunt

descrie printr-un limbaj saturat cu expresii religioase. De exemplu, invitația de a merge la biserică este interpretată ca "Dumnezeu m-a chemat la biserică"; mesajul auzit devine "Cuvântul lui Dumnezeu" iar dorința de schimbare este explicată ca "Dumnezeu mi-a pus pe inimă...", sau "Dumnezeu mi-a deschis inima". Totuși, uneori se face trimitere și la rolul unor modele sociale sau la dorința de răsplată, afirmare, acceptare și apreciere din partea celorlalți sau a divinității:

M-am așezat pe ultima bancă și auzeam Cuvântul lui Dumnezeu predicat printr-un frate. Și m-a acaparat cu cunoștința lui...vorbea atât de minunat...și cu putere! (...). Îmi spuneam... Doamne, de unde scoate omul acesta asemenea cuvinte, pentru că eu la școală—eu am făcut 8 ani de zile școală ajutătoare—eu nu am învățat lucrurile acestea. (...). Și atunci am spus: Doamne, eu vreau să mă întorc la tine, vreau să mă pocăiesc, dar vreau să mă faci la fel ca pe omul ăsta! (...) De atunci am început să mă implic în viața romilor... și am spus: Doamne, eu știu că frații români au oamenii lor, au oameni de știință, oameni cu facultăți...sunt oameni școliți. Dar, frații mei romi nu au pe nimeni, și atunci vreau să mă duc în partea asta și să ajut ca... romii mei să se întoarcă și ei la Dumnezeu. De atunci am început să mă implic. (Iosif, pastor baptist rom, 30 de ani)

De asemenea, un pastor baptist rom remarcă: "Ceea ce fac, fac din dragoste pentru că eu știu că am o răsplată, pentru că Dumnezeu ne promite, și ne-a promis că Dumnezeu ne va binecuvânta și aici și dincolo" (Emeric, pastor baptist rom, 45 de ani). Răsplata sau binecuvântarea la care face referire acest lider religios, nu trebuie înțeleasă ca o răsplată materială. În contextul convertirii, de multe ori, binecuvântările sunt înțelese tot în termeni spirituali precum: viața veșnică, convertirea membrilor familiei, creșterea numerică a bisericii, etc. De asemenea, convertirea membrilor familiei este percepută ca un răspuns la rugăciuni, sau chiar o minune:

Eu m-am întors, eram singur când m-am întors la Domnul, și părinții mei fumau, soția mea fuma. Îți dai seama că părinții, care nu-l cunoșteau pe Domnul, tot îmi spuneau: "Tu cum faci lucrul acesta? Tu vrei să te pocăiești acumă când ești tânăr?!" Și una și alta...Dar eu, simțeam chemarea asta (...). Doi ani de zile m-am rugat pentru soția mea, ea nu era creștină. După doi ani de zile, Dumnezeu o cercetat-o, a trecut-o printr-o suferință. După șase ani, am continuat să ne rugăm, și Dumnezeu i-a cercetat și pe părinții mei. Acum, dăm slavă Domnului că și părinții soției mele s-au întors la Domnul! Dumnezeu...așa lucrează El... Dumnezeu face minunile Sale! (Năstase, pastor baptist rom, 35 de ani)

Spre deosebire de convertiții "transformați", romii "nepocăiți" sunt percepuți prin prisma dihotomiei dintre "noi" și "ei". Astfel, dacă până acum diferența era de natură etnică, acum ea este de natură spirituală, iar "ei", ca și grup social, dobândesc în exclusivitate imaginea "Celuilalt". Chiar dacă, din categoria "lor", fac parte, nu doar romii ci și românii neconvertiți, în percepția liderilor religioși romi, "țigani nepocăiți sunt cei mai răi". Astfel, majoritatea au afirmat că: "Romii care nu îl cunosc pe Dumnezeu trăiesc în curvii, în beții...", "...sunt indiferenți, nu trimit copiii la școală ca să învețe, nu-i lasă să facă niște lucruri bune", "birturile și băuturile sunt la ordinea zilei în familiile lor", sau "oamenii care nu-l au pe Dumnezeu fură, mint...toate lucrurile acestea." Mai mult, un lider rom a explicat că, spre deosebire de poziția "emancipată" a soțiilor din familiile de romi convertiți, femeia din familiile romilor neconvertiți, rămâne într-o poziție inferioară bărbatului:

Rolul soției la necredincioși este să-și urmeze bărbatul de la distanță, să nu fie egală cu el. Femeia să fie supusă, fie că-i place, fie că nu. Ea să tacă. Când bărbatul vine acasă, fie are ce să-i ofere să mănânce, sau nu are ce să-i ofere, ea trebuie să fie tăcută și cu capul aplecat întotdeauna. Dacă nu, ea ar fi încasat pumni, bătaie și alte lucruri negative. (Iosif, pastor baptist rom, 30 de ani)

Spre deosebire de acestea, soțiile din familiile de romi convertiți sunt considerate "egale", doar cu mențiunea că "bărbatul este capul femeii":

La noi soțiile sunt egale ... pentru alți romi este nou. Deci soția are și ea drepturi. Nu în biserică ca să predice, doar așa...cu frații acasă. În familie, au dreptul să se consulte cu soțul, au dreptul să meargă împreună, deci la fel, doar atât că bărbatul este capul femeii...(Gheorghe, pastor baptist rom, 46 de ani)

În bisericile de romi, chiar dacă femeile nu predică, ele sunt implicate în programul bisericii, fiind încurajate să cânte, să se roage și să citească din Scripturi.

Perspective asupra implicării în lucrarea unei biserici de romi

Majoritatea liderilor religioși romi s-au implicat în lucrarea bisericii pe baza percepției unui vid de responsabilitate, pe care fie și-au asumat-o, fie au acceptat-o:

M-am implicat în lucrarea bisericii în 2003, când un alt păstor care a fost cu această biserică s-a retras (...). Am văzut această biserică fără păstor, am văzut-o clătînându-se și am hotărât, și pe lângă asta, am înțeles, că Dumnezeu vrea să mă implic ca să pot să strâng acești oameni care sunt împreună cu mine la închinare. (Gabor, pastor penticostal rom, 36 de ani)

Prima dată, la biserică, eu eram de meserie muzicant (...), și într-o împrejurare am mers, (...). să cânt la biserică. Într-o seară, când eu am avut program, chit că eu nu știam să cânt cântările care erau acolo, s-a predicat Evanghelia... și Dumnezeu mi-a deschis inima și l-am primit pe Cristos ca Domn și Mântuitor în viața mea. Țiganul care predica Evanghelia, predica în limba țigănească. (...) Am rămas strâpuns pentru că îl auzeam vorbind în limba în care m-am născut. De atunci am început să mă implic. Am fost ordonat ca diacon, apoi mai târziu ca pastor. Fac lucrarea asta de aproape 17 ani. (Gheorghe, pastor baptist, 46 de ani)

O mare parte a liderilor religioși romi au ajuns pastori prin ”implicarea” în lucrarea bisericii în urma convertirii. Această implicare a constat, în multe cazuri, în afirmarea unei disponibilități de a ”sluji” în cadrul serviciilor religioase prin cântare, citirea Scripturii, sau rugăciunea cu voce tare. Arătându-se dornici și dispuși să preia un loc vizibil în biserică, și în contextul unui număr redus de lucrători religioși romi, aceștia au dobândit, în scurt timp, un loc în conducerea bisericii:

La început, aveam dorința să vestesc Evanghelia și mergeam cu Evanghelia pe la biserici de etnie romă și mă implicam acolo. Dacă mi se dădea loc să predic Evanghelia predicam, dacă nu, eram doar un simplu ascultător. Totuși, acesta era un lucru minunat pentru mine, și plăcut totodată pentru mine, să ascult Evanghelia de la alți oameni mai știuți și mai pricepuți în ale Scripturilor. (Iosif, pastor baptist rom, 30 de ani)

Odată ajunși în postura de lideri religioși, cei intervievați notează că au realizat importanța educației pentru poziția în care se aflau, și astfel, unii au învățat să scrie și să citească, iar alții chiar și-au continuat educația:

În urmă cu 10 ani,...pastorul a renunțat, zicând că vrea să plece înapoi la frații români, tot la biserica baptistă. Atunci, fratele Eugen, m-a luat în față și m-a întrebat dacă știu să citesc. ”Nu!”, ”Doar spune literele! Frate, ce scrie aici?” Era chiar Evanghelia după Luca, și eu am citit pe litere și am zis: ”L..U..C..A”. Și fratele Eugen, zice: ”Frate, hai în față să citești un psalm și să pui surorile și frații să se roage! Chiar dacă nu ai avut posibilitatea, sau tată sau mamă care să te trimită la școală, uite, acum ai un Tată, care este Dumnezeu, și care te poate învăța!” Și, îi mulțumesc lui Dumnezeu că nu după mult timp, dacă tot m-a pus în lucrarea aceasta, m-a binecuvântat. Am permis, l-am luat în 6 luni. În 6 luni am luat permisul și acum știu să scriu, știu să citesc. Am devenit și facilitator educațional (...) am făcut și cursul de lucrător social. (Daniel, diacon baptist rom, 42 de ani)

Liderii religioși romi au vorbit și despre provocările întâmpinate în conducerea unor biserici de romi. În primul rând, aceștia au notat sărăcia ca fiind o cauză a numărului redus de membri care frecventează toate serviciile religioase: ”Unii nu pot veni permanent din cauza lipsurilor”. În al doilea rând, conduita și ținuta unora dintre membri nu se ridică la nivelul standardelor bisericesti. În al treilea rând, diferențele doctrinare dintre bisericile baptiste și penticostale crează, în anumite situații, tensiuni inter-bisericești:

Cea mai mare problemă o avem datorită fraților penticostali, o parte dintre ei, care prea puțin cunosc Cuvântul lui Dumnezeu, se bazează mai mult pe prorocii, pe vorbirea în limbi (...). Și după ce, ne-am dus noi să ne chinuim doi, trei ani, vin ei să spună că: ”Nu sunt mântuiți, (...) pentru că nu au Duhul Sfânt.” Deci, cea mai mare greutate asta e. Situația financiară nu e cât e ... la nivelul învățăturilor. (Iosif, pastor baptist rom, 30 de ani)

În al treilea rând, liderii religioși remarcă o lipsă a modelelor creștine de etnie romă: ”Ei nu duc lipsă de cunoștere, ei duc lipsă de modele de trăire” (Ștefan, pastor baptist rom, 60 de ani); ”Au încercat și alții de altă etnie să facă schimbarea asta în mijlocul lor, și totuși, noi am avut un

impact mai mare asupra lor, datorită faptului că trăim printre ei, îi cunoaștem...Avem un impact pentru că suntem de etnie romă.” (Gusti, pastor baptist rom, 40 de ani).

O a patra problemă menționată a fost lipsa literaturii religioase în limba romany. În acest sens, unul dintre lideri, prin colaborare cu sociologul rom Nicolae Gheorghe, a tradus Evanghelia după Luca și Evanghelia după Ioan în limba romany. Acesta notează:

Eu am tradus două Evanghelii, dar (...) încă limba țigănească e o limbă săracă, o limbă în care am împrumutat multe cuvinte din limba română și le-am țiganizat, romanizat să zic așa. De exemplu ”dragostea” spunem ”iubiftu” care de fapt este iubirea care derivă din română. Dacă este un sinonim, este că ”te vreau” sau ”camaptu” dar ”camaptu” are alt înțeles și l-am evitat. (Ștefan, pastor baptist rom, 60 de ani)

O ultimă problemă menționată o constituie căsătoriile timpurii: ”Cei care se întorc la Dumnezeu înțeleg că nu mai putem să ne dăm copiii noștri să se căsătorească la 12-14 ani.” (Năstase, pastor baptist rom, 35 de ani). Liderul religios, a observat că, pentru unii, problema aceasta constituie o barieră în calea convertirii.

Mesajele liderilor religioși pentru comunitatea eclesială romă

În timpul interviurilor, s-a discutat și despre mesajele transmise, în ultimele patru săptămâni, de către liderii religioși pentru comunitatea eclesială. Pe lângă subiectele religioase obișnuite precum: ”Cina Domnului” sau ”Moartea și învierea Mântuitorului”, liderii au menționat și subiecte precum: ”smerenia”, ”dragostea”, ”blândețea”, ”comportamentul creștin”, ”trăirea după Cuvântul lui Dumnezeu”, ”pocăința” și ”cunoașterea Cuvântului lui Dumnezeu”. În predicile din bisericile neo-protestante de romi, cel mai mare accent este pus pe comportamentul romilor convertiți. Aceștia sunt încurajați, nu doar să asculte ci și să ”împlinească și să trăiască Cuvântul lui Dumnezeu”; comportamentul creștin fiind înțeles ca o trăire în dragoste, blândete, smerenie și dărnicie:

Frații sunt săraci, dar au o inimă foarte mare de când s-au întors la Dumnezeu, și biserica a început să se gospodărească singură. Pentru că așa este, noi romii, tot așa am fost învățați, să întindem mâna: „Dați, dați...”. ”Dar și oferiți!” Dar acum, noi am început să ne gospodărim singuri, să ne plătim curentul, să ne plătim lemnele, să facem diferite activități în cadrul bisericii, pentru că au început câțiva dintre ei să cotizeze anual și este un lucru minunat! Din sărăcia lor au început să [dea și altora]. (...) Au fericirea aceasta în inimă, că Domnul Isus le-a schimbat viața! (Iosif, pastor baptist rom, 30 de ani)

De asemenea, unul dintre liderii romi notează importanța implicării membrilor bisericii în programul religios:

Cred că, în mod special, le-a plăcut enorm de mult stilul meu de-a predica...Le place foarte mult să colaboreze cu mine! Le dau să citească. Fiecare trebuie să citească! Și, s-au învățat foarte repede să citească, să caute în Scriptură. (...) Le dau să citească, în special la studiu biblic. Toată lumea [citește], și surorile citesc și bărbații citesc din Sfânta Scriptură. Le place tare mult să fie băgați în seamă, dacă vreți (Ilie, pastor baptist rom, 50 de ani)

Prin implicarea enoriașilor în diverse aspecte ale serviciului religios, se crează o anumită coeziune a grupului. De asemenea, simțindu-se apreciați, aceștia nu doar continuă să vină la biserică, ci încep să se implice activ în comunitate, îndeosebi în dorința de a atrage noi convertiți:

Păi, ăsta-i și scopul nostru, ca să implicăm biserica în comunitate. Acum, mulți nu știu să scrie și să citească, dar... chiar dacă nu poți să spui mult, dar spui ceva, spui ce ți-a făcut Dumnezeu ție, cum Dumnezeu ți-a schimbat viața, cine erai, cum ești, ce face Dumnezeu în casa ta. Cum astăzi, banii care erau altădată în risipă, astăzi Dumnezeu ți-i binecuvintează și îi ai în familie. (Năstase, pastor baptist rom, 35 de ani)

În primul rând, ar trebui Evanghelia asta dusă în fiecare localitate. Chiar la conferința unde am fost, spunea un om: ”Ceea ce nu au putut să schimbe autoritățile, poliția, pușcăria, Dumnezeu a schimbat!” (...) Și eu am spus lucrul acesta la noi în biserică. (...) Evanghelia schimbă viața omului! Un om în Cristos e o făptură nouă, cele vechi s-au dus. (...) (Gheorghe, pastor baptist, 46 de ani)

Acest îndemn dat membrilor bisericii de a se implica în acțiuni ”de evanghelizare” este destul de comun în cercurile evanghelice. Unele biserici organizează ”seri de evanghelizare” în

care sunt invitați predicatori cu renume în zona respectivă și grupuri muzicale cunoscute, care atrag un public mai larg. Pe lângă aceste servicii speciale, enoriașii sunt încurajați să ”cheme oamenii la pocăință”. Majoritatea celor care se implică în astfel de acțiuni, se rezumă la împărtășirea narațiunilor personale de convertire, dar câțiva ”mai învățați” îndrăznesc să intre și în dezbateri doctrinare.

O altă modalitate, mai puțin directă, este organizarea de acțiuni caritabile, în cadrul cărora convertirii oferă ajutor celor săraci, dorind să afirme un ”model al comportamentului creștin”. De asemenea, liderii religioși romi, subliniază că enoriașii trebuie să dea dovadă de dărnicie, arătând că ei sunt mai interesați de lucrurile ”spirituale” (precum cunoașterea Scriurii) decât de avantajele materiale:

Am văzut că pachetele de Crăciun au distrus sufletește și atunci a fost în mine dorința...să-i învăț pe frați ca prima dată să caute Împărăția Lui Dumnezeu și restul ne dă Dumnezeu. Deci, am ajuns acolo, Slăvit să fie Numele lui Dumnezeu, când de Crăciun noi am spus: ”Nu noi să așteptăm să primim, ci să ne străduim ca să dăm și noi!” Facem în fiecare an, și strângem ajutoare și dăm la alții mai săraci. (Janos, pastor baptist rom, 56 de ani)

Prin angajarea în acțiuni bisericești precum strângerea de ajutoare pentru cei mai săraci, se poate ajunge la o schimbare atitudinală în rândul celor convertiți. Astfel, dorința de a primi poate fi transformată în dorința de a oferi; mesajul religios al dărnicii, fiind în final interiorizat.

Sfaturile și aspirațiile liderilor religioși romi pentru copiii sau nepoții lor

Liderii religioși romi au descris o serie de sfaturi și de aspirații avute cu privire la copiii sau nepoții lor. În ceea ce privește sfaturile, aceștia îi îndeamnă pe copii (sau nepoți) să se poarte frumos, să asculte și să nu mintă:

Ca oricare părinte, [îmi doresc] să aibă o purtare corectă în fața oamenilor, pe unde umblă, că suntem în democrație. Dar, de multe ori se întâmplă să spună: „Apoi nu stăm de vorbă, că țiganu-i țigan”. Din cauza aceasta, permanent trebuie să le atragem atenția, că trebuie să aibă grijă de purtarea lor în întâlnirea cu...indiferent ce fel de oameni. Eu am spus, că sunt doar două feluri de oameni, măcar că sunt mai multe națiuni: sunt oameni buni și oameni răi. Să vă păziți, că s-ar putea ca să vă învinovățească oamenii și să spună: „Nu eu, că țiganu’ ăla!” Atunci, să fii tu curat să mai poată interveni cineva în ajutorul tău să spună „Nu-i adevărat, domnule! Țsta a stat blând acolo!” (Gabor, pastor penticostal rom, 63 de ani)

”Măi copii, ascultați! Să nu mințiți niciodată! Întotdeauna să spuneți adevărul! Adevărul vă va face slobozi.” ”Să nu mințiți!” Acesta era primul lucru; principiul! Și nu mi-a plăcut niciodată când copiii mei mă mint. Mi-aduc aminte că unul dintre ăia mici, l-am prins cu minciuna și l-am pedepsit. L-am pedepsit! Bine, nu l-am bătut așa încât să... doar l-am ținut așa în casă, și l-am pus pe genunchi pe boabe de porumb. (Ilie, pastor baptist rom, 50 de ani)

În ceea ce privește planurile de viitor, majoritatea liderilor au menționat dorința de a-și vedea copiii educați: ”Ar fi o mândrie, copiii noștri să-și depășească părinții... Ar fi un model, și pentru alte generații” (Gheorghe, pastor baptist rom, 46 de ani).

Vă dați seama, fiind acuma implicat la școală, eu știu ce înseamnă să ai școală, să vezi altfel lumea... Am planuri cu el, să-și termine liceul și, dacă Dumnezeu va veni în ajutor, aș vrea să facă și o facultate. Acum gândesc doar liceul, deocamdată. Cu fetița, vreau să termine cele opt clase și apoi în continuare liceul, dacă își dorește. (Năstase, pastor baptist, 35 de ani)

Câțiva dintre lideri, au remarcat rolul pozitiv pe care ar putea să îl aibe modelele de succes din rândul romilor:

Aș dori, copiii noștri romi, pe viitor să ajungă la facultate ... Copiii noștri din comunitate, să vadă că doi-trei sunt la facultate, [iar apoi] or să se mai ridice cel puțin vreo cinci sau șase, sau chiar mai mulți... (Daniel, diacon baptist rom, 42 de ani)

Am observat, la noi la romi, că pe măsură ce vedem lucruri pozitive, ne ridicăm cultura pe care o avem, tot mai sus, în fiecare zi. Îmi place lucrul acesta, deoarece copiii termină opt clase, apoi merg mai departe la un liceu, termină un liceu după care începe cu facultatea. Chiar dintre romii cu care am făcut școala, și am terminat liceul, sunt acuma, mulți colegi [la facultate], iar unul dintre ei a devenit avocat. Cu acest lucru pozitiv ne putem mândri. (Mihăiță, pastor penticostal rom, 27 de ani)

Totuși, din păcate, educația nu produce în mod automat un model de succes, fiindcă uneori tinerii romi absolvenți de facultate nu își găsesc loc de muncă. Un lider religios rom a povestit despre copiii lui, toți trei absolvenți de facultate (asistență socială), care au întâmpinat dificultăți în angajare:

Ei sunt un exemplu, dar din păcate un exemplu negativ, datorită faptului că nu au un loc de muncă. Efectiv au terminat școala și nu au unde să muncească, mai ales fata pentru că cei doi băieți lucrează... Unul ca expert rom în primărie, iar celălalt e profesor în școală de limba romany. Dacă ar fi și fata angajată [absolventă de asistență socială] ar fi și mai bine pentru că, a terminat o facultate și...am muncit pentru că să o aducem în starea unde e. (Gheorghe, pastor baptist rom, 46 de ani)

În final, ceea ce își doresc toți lideri religioși romi este ca generația viitoare să se afirme în societate și să fie respectată:

Vreau să rămână ceva, după ce vom pleca de aici de pe pământul acesta, vreau să rămână ceva în urma noastră... În primul rând prin educație, apoi să fie curați, disciplinați, mândri de ei, să știe să vorbească... sunt multe categoriile de lucruri care le doresc [pentru generația viitoare]... (Gheorghe, pastor baptist rom, 46 ani)

12.3. Câteva observații și concluzii

Lucrarea de față a prezentat o serie de mărturii ale liderilor religioși romi cu privire la istoricul bisericilor de romi, experiența convertirii, implicarea în lucrarea bisericii, mesajele pentru comunitatea eclesială și sfaturile sau aspirațiile pentru copiii sau nepoții lor. Din interviurile luate, am descoperit că romii convertiți înainte de 1989, au devenit membri în bisericile multi-etnice locale. În timp, însă, odată cu creșterea numărului lor, ei au început să spere la un loc unde să fie înțeleși, unde să poată să cânte și să predice în limba romany și unde să dovedească faptul că și între ei există "oameni capabili și pregătiți". Primele încercări de separare au avut loc în cadrul unor întâlniri informale pentru rugăciune sau pentru "studiu biblic" în casele unora dintre primii convertiți. În acest timp, romii au continuat să se boteze și să frecventeze serviciile religioase din cadrul bisericilor locale românești sau maghiare. După revoluție, cu ajutorul bisericilor mai mari, prin donații externe, sau prin sacrificiul financiar al unora dintre romi, au început construcțiile primelor biserici rome. Apoi, în anumite zone, au urmat și proiecte mai îndrăznețe precum: grădinițe creștine pentru romi, băi comunale sau centre de zi cu cantină pentru copiii străzii.

În bisericile de romi, s-a constatat, pe de-o parte dorința de păstrare și promovare a unor valori etnice, iar pe de altă parte dorința de asimilare la cultura majoritară. Prin separarea de bisericile locale românești sau maghiare, romii convertiți au creat un context propice afirmării de sine și dezvoltării unei elite religioase rome. Uneori, această separare a dus și la o valorizare a culturii etnice, prin acțiuni de traducere a Evangheliei, sau prin predici și cântece în limba romany. În conformitate cu studiile de specialitate, studiul de față arată că romii convertiți asimilați au adoptat un discurs religios trans-etnic, iar cei care valorifică cultura romany, au preferat o separare pe criterii etnice, oferind argumente în favoarea bisericilor mono-etnice (Ries, 2007a, 2007b). Totuși, indiferent de abordare, majoritatea liderilor religioși romi au continuat să colaboreze cu bisericile neo-protestante locale, în ciuda semnalării unor mici tensiuni izolate între biserici cu privire la câteva diferențe doctrinare.

Romii convertiți, au pus un accent deosebit pe evenimentul convertirii, descriind în detaliu schimbările comportamentale și atitudinale survenite în urma "pocăinței". Schimbările, susțin ei, "se văd pe față". Într-o manieră similară cu subiecții din studiile conduse de Fostó (2007, 2009, 2009b), în discursurile despre convertire, majoritatea liderilor romi au subliniat rolul divinității, adoptând un limbaj preponderent religios, cu ajutorul căruia și-au redefinit identitatea în termeni "spirituali". Astfel, imaginea stereotipizată a "țiganului păcătos" a fost înlocuită cu reprezentarea pozitivă a "țiganului mântuit". După convertire, romii au preluat stereotipurile negative ale populației majoritare, folosindu-le, însă, pentru a pleda în favoarea nevoii de convertire a "romilor nemântuiți". În consecință, bariera nu a mai fost plasată în funcție de considerente etnice între "romi" și "gadje", ci în funcție de considerente cosmologice între "credincioși" și "necredincioși". În această dihotomie, însă, "țiganul" a devenit "necredinciosul cel mai păcătos".

Datorită percepției unei nevoi acute pentru lideri religioși în bisericile de romi, subiecții intervievați au descris circumstanțele în care au ajuns să conducă biserica. În timp ce unii și-au asumat responsabilitatea de a fi predicatori—susținând că au primit și un mandat divin—alții își amintesc cum, în diverse situații, s-au trezit în această postură—ca muzicieni în biserică sau ca unii dintre puținii enoriași care știau ”citi pe litere”. Întrebați cu privire la provocările întâmpinate în conducerea unor biserici de romi, aceștia au menționat: sărăcia, conduita sau ținuta unora dintre membri, diferențele doctrinare dintre biserici, o lipsă a modelelor creștine de etnie romă, lipsa literaturii religioase în limba romany și ”tradiția” căsătoriilor timpurii.

În predicile din bisericile neo-protestante de romi, cel mai mare accent este pus pe comportamentul romilor convertiți. Aceștia sunt încurajați, nu doar să asculte Cuvântul ci și să-l împlinească. Astfel, comportamentul creștin promovat în mesajele eclesiale este: ”trăirea în dragoste și blândețe, cu smerenie și dărnicie”. În acest context, romii convertiți, indiferent de gen, sunt încurajați să se implice, atât în programul religios—citind din Scriptură, rugându-se sau cântând—cât și în viața comunitară, prin acțiuni caritabile sau ”mărturii” cu privire la schimbarea survenită în urma pocăinței.

În final, această lucrare stă ca mărturie a unor indivizi de etnie romă care, printr-un efort personal și cu ajutorul unor circumstanțe speciale, au devenit o parte a unei elite rome. Imaginea care se conturează, este, însă, departe de a se încadra într-un stereotip rigid. Cei mai mulți, probabil că s-ar simți stânjeniți sub etichetele de ”lideri”, sau ”elită”—preferând, în loc, termenul religios de ”slujitor”. Astfel, ceea ce percepem, este un grup de oameni, diferiți și totuși atât de comuni, care își îndeamnă copiii să se poarte frumos, să asculte, să nu mintă și să meargă la școală și care, mai presus de orice, își doresc—ca noi toți, de altfel—să-și vadă copiii ajungând un model pentru generațiile viitoare, iar ”după ce vom pleca de aici, de pe pământul acesta...să rămână ceva în urma noastră”.

Notă: Dorim să-i amintim pe studenții de la secția de Asistență socială, Universitatea Emanuel din Oradea care ne-au ajutat în transcrierea interviurilor: Damaris Costea, Emanuela Drăgan, Anna-Maria Barbu, Lavinia Culda și Sergiu Culda. Vă mulțumim!

Bibliografie

- Burtea, V. (2007) Religiozitatea romilor din România și raporturile acestora cu bisericile. În D. Brandes & O. Lukacs (coordonatori), *Un proiect de reîmpăcare a bisericilor – Punte între Biserici, Culturi și Religii*. Cluj-Napoca: Editura Accent.
- Fosztó, L. & Anastasoae, M. V. (2001). Romania: Representations, public policies and political projects. În Guy, W. (coordonator). *Between Past and Future: The Roma of Central and Eastern Europe*. University of Hertfordshire Press.
- _____ (2007). Revitalisation of diverging rituals in Eastern Europe: The case of Roma and Gadze in a Transylvanian Village. *The Antropology of East Europe Review* 25 (2): 121-131.
- _____ (2009a). Conversion narratives, sincere hearts and other tangible signs. Communicating Religious Change among the Transylvanian Roma. *Transitions* XLVIII (2): 109-132.
- _____ (2009b). *Colecție de studii despre romii din România*. Cluj Napoca: Kriterion
- Gay y Blasco, P. (1999). *Gypsies in Madrid: Sex, gender and the performance of identity*. Oxford, New York: Berg.
- Gog, S. (2006). The construction of the religious space in post-socialist Romania. *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 15: 37-53.
- _____ (2009). Post-socialist religious pluralism. How do religious conversions of Roma fit into the wider landscape? From global to local perspectives. *Transitions*, XXXIII: 93-108.
- Grigore, D., Neacșu, M. & Furtună, A. N. (2007). *Romii...În căutarea stimei de sine: Studiu introductiv*. UNICEF. București: Editura Vandemonde. Online la: <http://www.unicef.ro/&files/raport-amare.pdf> (Accesat în Ianuarie 2012).
- Ries, J. (2007a). Romany/Gypsy church or people of God? The dynamics of Pentecostal mission and Romani/Gypsy Ethnicity management. În M. Steward & M. Rövid (coordonatori)

Multi-disciplinary approaches to Romani studies (pp. 271-292). Budapest: Central University Press.

_____ (2007b). 'I must love them with all my heart': Pentecostal mission and the Romani Other. *The Antropology of East Europe Review* 25 (2): 132-142.

Bibliografia capitolului 2

Romii în literatura de specialitate: o sinteză a lucrărilor științifice între 1990- 2011

- Abraham, P. (2002). Implication of Ministry of Internal Affairs to Improve the Roma Situation. *Revista de Asistență Socială* 4-5: 147-152.
- Achim, V. (1998). *Țiganii în istoria României*. București: Editura Enciclopedică.
- Alexandrescu, G. (2008). *Copiii Romi*. Raport de cercetare Salvați copiii. Online la: http://salvaticopiii.ro/upload/p000600010001_raport_romi_complet.pdf (Accesat în Ianuarie, 2012)
- Anghel, R. G. (1999). Integrare sau segregare? În F. Pozony & R. G. Anghel (coordonatori) *Modele de conviețuire în Ardeal. Zabala*. Cluj-Napoca: Asociația Etnografică Kriza Janoš.
- ANR, 2005-2015. *Deceniul de incluziune a romilor*. Guvernul României: Agenția Națională pentru Romi. Online la: [http://www.anr.gov.ro/docs/rapoarte/Raport_un_an_de_Presedentie-deceniu%20\(ro\).pdf](http://www.anr.gov.ro/docs/rapoarte/Raport_un_an_de_Presedentie-deceniu%20(ro).pdf) (Accesat în Ianuarie, 2012).
- Balcanu, A. (2008). Romany Issue(s): The images of Romanian Gypsies at home and abroad. *Journal of Global Cultural Studies* 4: 64-82.
- Barany, Z. (1998). Ethnic mobilization and the state: The Roma in Eastern Europe. *Ethnic and Racial Studies* 21 (2): 308-327.
- Bădescu, G., Grigoraș, V., Rughiniș, C., Voicu, M. & Voicu, O. (2007). *Roma inclusion barometer*. Open Society Foundation. Online la: <http://www.soros.ro/en/documente.php?document=69> (Accesat în Ianuarie, 2012).
- Beck, S. (1993). Racism and the formation of a Romani ethnic leader. În G. E. Marcus (Coordonator) *Perilous stated, conversations on culture, politics and nations*. Chicago: University of Chicago Press.
- Berevoescu, I., Cace, S., Costin, D. S., Ile, S., Mărginean, I., Nicolae, D. A., Preda, M., Surdu, M., Șerban, M., Voicu, M. & Zamfir, C. (2002). *Indicatori privind comunitățile de romi din România*. București: Editura Expert.
- Bitu, N. & Morteau, C. (2009). *Drepturile copilului sunt negociabile? Cazul mariajelor timpurii în comunitățile de romi din România*. Romani CRISS, UNICEF. Online la: <http://www.unicef.ro/&files/drepturile-copilului-nu-sunt-negociabile.pdf> (Accesat în Ianuarie 2012)
- Bleahu, A. (2006). Mecanisme ale excluziunii de la serviciile de sănătate, cu accent pe problematica romilor. *Calitatea Vieții XVII* (1-2): 25-39.
- Braga, A., Catrina, A., Gamonte, S., Neaga, D., Andreescu, G. (2009). Ce spune un dialog cu soțiile de romi? *Nevi Sara Kali* 1: 85-94.
- Braham, M. & Braham, M. (2000). Romani migrations and EU enlargement. *Cambridge Review of International Affairs* 13 (2): 97-116.
- Brearley, M. (2001). The persecution of Gypsies in Europe. *American Behavioral Scientist* 45 (4): 588-599.
- Bruni, L. (1995). Living on the edge. *Index on Censorship* 324 (4): 9-12.
- Buhuceanu, F. (2002). Roma Minority Social Status. Regional study. *Revista de Asistență Socială* 4-5: 166-170.
- Bunescu, I. (2007). EU Eastern enlargement 'Conditionality' of minority protection as a political opportunity for Romanian Roma. *In-Spire: Journal of law, politics and societies*. Online la: http://www.in-spire.org/archive/Previousib02062007_Romanian_Roma.pdf (Accesat în Ianuarie, 2012).
- Burtea, V. (1999). Istoria poporului rom. *Asul de treflă*, 26.
- Burtea, V. (2000) Roma in the Romanian Government's Programme. În *Caught in the Trap of Integration – Roma Problems and Prospects in Hungary*. Budapest, 24.

- Burtea, V. (2000). Drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale în administrația publică și justiție. În vol. *Cursul de pregătire și instruire profesională a polițiștilor în domeniul cunoașterii și respectării drepturilor omului*. București: Centrul de Resurse Juridice, București, 64.
- Burtea, V. (2002). *Romii în sincronia și diacronia populațiilor de contact*. București: Editura Lumina Lex.
- Burtea, V. (2007). Religiozitatea romilor din România și raporturile acestora cu bisericile. În D. Brandes & O. Lukacs (coordonatori). *Un proiect de reîmpăcare a bisericilor – Punte între Biserici, Culturi și Religii*. Cluj-Napoca: Editura Accent.
- Burtea, V. (2008) Istoria Minorităților Naționale din România – manual pentru profesorii de istorie. București: Editura Didactică și Pedagogică.
- Burtea, V. (2009). Roma in Romania - between faith, religions and churches. În vol. *People on the Move – migrants, refugees, seafarers, nomads, tourists*, All intinerants, XLI Supp. N.110, editat de Vatican, 140 -150. (Studiul a fost publicat și în românește: Burtea, V. (2008). Romii din România între credință, religii & biserici. *Gnosis* IV (24): 13-19).
- Butler, M. J. R. & Gheorghiu, L. (2010). Exploring the failure to protect the rights of the Roma child in Romania. *Public Administration and Development* 30 (4): 235-246.
- Cace, S. & Vlădescu, C. (2004). *Starea de sănătate a populației roma și accesul la serviciile de sănătate*. București: Editura Expert.
- _____ (2002b). Implicarea în muncă a copiilor romi. *Revista de Asistență Socială* 4-5: 144-146.
- _____ (2007). *Accesul romilor pe piața muncii: Aspirații, factori și strategii de reușită*. București: Editura Expert.
- _____ (coordonator) (2002a). *Copiii romi care muncesc și familiile lor - Caracteristici socio-culturale și condiții de viață*. București: Editura RO MEDIA.
- _____, Preoteasa, A. M. & Irimescu, F., (2004). Copiii romi care muncesc. Studiu de caz în localitatea Calvinii, jud. Buzău, Iulie 2001. *Calitatea Vieții* XV (1-2): 71-84.
- Capoeru, L., Pop, V. & Vermeulen, P. (2007). *Raport de monitorizare și evaluare a programului "A doua Șansă"* Online la: <http://www.acces-la-educatie.edu.ro/index.php?module=uploads&func=download&fileId=353> (Accesat în Ianuarie, 2012).
- Cernat, V. (2011). Extended contact effects: Is exposure to positive outgroup exemplars sufficient of is interaction with ingroup members necessary? *Journal of Social Psychology* 151 (6): 737-753.
- Claude, C. & Dimitrina, P. (2001). *State of impunity: Human Rights Abuse of Roma in Romania. Country Reports Series*. Budapest: European Roma Rights Center. Online la: <http://www.paveepoint.ie/pdf/RomaImpunity.pdf> (Accesat în Ianuarie, 2012)
- Corneille, O. & Leyens, J.F. (1997). Categorii, categorizare socială și esențialism psihologic. În R.Y. Bourhis & J.F. Leyens (coordonatori). *Stereotipuri, discriminare și relații intergrupuri*, Iași: Polirom, 32-52.
- Cosma, T., Cucos, C. & Momanu, M., (2000). The education of Roma children in Romania. Description, difficulties, solutions. *Intercultural Education* 11 (3): 281-288.
- Costin, S. D. (2002). Aspects of Concern Regarding the Childhood of Roma People. *Revista de Asistență Socială* 4-5: 135-143.
- Crețan, R. & Turnock, D. (2008). Romanian's Roma population: From marginality to social integration. *Scottish Geographical Journal* 124 (4): 274-299.
- _____ (2009). The gypsy minority in Romania: A study in marginality. *Romanian Journal of Geography* 53: (1).
- Crișan, N. (1999). *Țigani, mit și realitate*. București: Editura Albatros.
- Csepeli, G. & Simon, D. (2004). Construction of Roma identity in Eastern and Central Europe: Perception and self-identification. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 30 (1): 129-150.
- Dickersin, K. (1990). The existence of publication bias and risk factors for its occurrence. *JAMA* 263 (10): 1385–1359.

- Dobrică, P. & Jderu, G. (2005). *Educația școlară a copiilor romi. Determinări socio-culturale*. UNICEF. București: Editura Vanemonde. Online la: http://www.unicef.ro/&files/educatie_romi.pdf (Accesat în Ianuarie 2012).
- Dragus, C. (2003). O realitate socială. Cazul comunei Mihail Kogalniceanu - Constanța. *Revista de Cercetare și Intervenție Socială* 2.
- Duminică, G. & Ivăsiuc, A. (2010). *O școală pentru toți? Accesul copiilor romi la o educație de calitate*. UNICEF. București: Editura Vanemonde. Online la: http://www.unicef.ro/&files/o_scoala_pt_toti.pdf (Accesat în Ianuarie, 2012).
- _____ & Preda, M. (2003). *Accesul romilor pe piața muncii*. București: Editura Cărții de Agribusiness. Online la: http://www.agentiaimpreuna.ro/files/publicatii/Accesul_romilor_pe_piața_muncii.pdf (Accesat în Ianuarie, 2012).
- Easterbrook, P. J., Berlin, J. A., Gopalan, R., Matthews, D. R. (1991). Publication bias in clinical research. *Lancet* 337 (8746): 867–872.
- Filipescu, C. (2009). Revisiting minority integration in Eastern Europe: Examining the case of Roma integration in Romania. *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe* 17 (3): 297-314.
- Fleck, G. & Rughiniș, C. (2008). *Vino mai aproape. Incluziunea și excluziunea romilor în societatea românească de azi*. București: Editura Dynamics.
- Földes, M. E. & Covaci, A. (2011). Research on Roma health and acces to healthcare: state of the art and future challenges. *Journal of Public Health*. Online la: <http://www.springerlink.com/content/w16x402197655177/> (Accesat în Ianuarie, 2012)
- Fosztó, L. & Anastasoae, M. V. (2001). Romania: Representations, public policies and political projects. În Guy, W. (coordonator). *Between Past and Future: The Roma of Central and Eastern Europe*. University of Hertfordshire Press.
- _____ (2007). Revitalisation of diverging rituals in Eastern Europe: The case of Roma and Gadze in a Transylvanian Village. *The Antropology of East Europe Review* 25 (2): 121-131.
- _____ (2008). *Bibliografie cu studiile și reprezentările despre romii din România. Cu accentul pe perioada 1990-2007*. Cluj-Napoca: Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale.
- _____ (2009a). *Colecție de studii despre romii din România*. Cluj Napoca: Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale: Kriterion
- _____ (2009b). Conversion naratives, sincere hartes and other tangible signs. Communicating Religious Change among the Transylvanian Roma. *Transitions XLVIII* (2): 109-132.
- Furtună, A. N. (2007). În loc de început. În D. Grigore, M. Neacșu & A. N. Furtună (coordonatori). *Romii...În căutarea stimei de sine: Studiu introductiv*. UNICEF. București: Editura Vandemond. Online la: <http://www.unicef.ro/&files/raport-amare.pdf> (Accesat în Ianuarie 2012).
- Gamonde, S. (2009). Influența politicilor afirmative asupra succesului social al femeii rome. *Nevi Sara Kali* 1: 147-156
- Ghecenco, D. (2011). Evicted, relocated and looking for a decent housing. *Nevi Sara Kali* 3: 140-151.
- Gheorghe, C., Mocanu, C. & Zamfir, A. M. (2009). Perspective diferite asupra realității: femeile rome salariate. *Nevi Sara Kali* 1: 168-183.
- Gheorghiu, L. & Butler, M. Jr. (2011). What's the effect of the public policies on the Roma women in Romania? *Nevi Sara Kali* 3: 152-155.
- Ghergely, D. (2004). Anti-discrimination legislation in Romania: Moving toward enforcement and implementation. În E. Rekosh & M. Sleeper (Coordonatori) *Separate and unequal. Combating discrimination against Roma in Education*. Public Interest Law Initiative. Online la: http://pilnet.org/component/docman/doc_download/27-separate-and-unequal-combating-discrimination-against-roma.html (Accesat în Ianuarie 2012).
- Gog, S. (2009). Post-Socialist Religious Pluralism. How do Religious conversions of Roma fit into the wider Landscape. From Global to Local Perspectives. *Transitions XLVIII* (2): 93-108.

- Grigoraș, V. & Pescaru, D. (2002). Community Development in Traianu-Ialomița. *Revista de Asistență Socială* 4-5: 130-134.
- Grigore, D., Neacșu, M. & Furtună, A. N. (2007). *Romii...În căutarea stimei de sine: Studiu introductiv*. UNICEF. București: Editura Vandemonde. Online la: <http://www.unicef.ro/&files/raport-amare.pdf> (Accesat în Ianuarie 2012).
- _____, Neacșu, M., Sărau, G., Tacea, F., Furtună, A.N., Putineanu, D. & Enache, I. (2009). *Evaluarea politicilor publice educaționale pentru romi*. Buzău: Editura Alpha MDN. Online la: http://www.unicef.ro/&files/evaluarea-politicilor-publice-educationale-pentru-romi_2.pdf (Acesat în Ianuarie 2012).
- Gross, P. (2006). A Prolegomena to the study of the Romani media in Eastern Europe. *European Journal of Communications* 21 (4): 477-497.
- Hajnalka, H. (2011). Experiences of ethnic and gender discrimination. *Nevi Sara Kali* 3: 72-84.
- Hamilton, D. L. & Rose, T. L. (1980). Illusory corelation and the maintenance of stereotypic beliefs. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39: 832-845.
- Harbula, H. (2009). "Suntem prima generație de mediatori școlari". Interviu cu mediatoarea școlară Catița Varga. *Nevi Sara Kali* 1: 190-199.
- Hossu, I. E. (2009). Ceilalți și eu..adică, noi. *Nevi Sara Kali* 1: 157-166.
- Ionescu, M. & Cace, S. (2000). *Practici pozitive în comunitățile de romi*. București: Agenția de Dezvoltare Comunitară „Împreună”.
- _____, & Cace, S. (2006a). *Politici publice pentru romi. Evoluții și perspective*. București: Editura Expert.
- _____, & Cace, S. (2006b). *Politici de ocupare pentru romi*. București: Editura Expert.
- _____, (2005). Diversity of public policies for Roma, of social actors and their complementarities. *Revista de Asistență Socială* 3-4: 8-22.
- _____, (2011). Costurile incluziunii romilor din România până în 2010. *Revista Inovația Socială* 2. Online la <http://www.inovatiiasociala.ro/index.php/jurnal/article/viewFile/116/126> (Accesat în Ianuarie 2012).
- Iordache, L. (2004). Anti-Discrimination laws at work in Romania. În E. Rekosh & M. Sleeper (Coordonatori) *Separate and unequal - Combating discrimination against Roma in Education*. Public Interest Law Initiative. Online la: http://pilnet.org/component/docman/doc_download/27-separate-and-unequal-combating-discrimination-against-roma.html (Accesat în Ianuarie 2012).
- Ives, B. & Oikonomidoy, E. (2010). Cultural attitudes of Romanian Youth. *International Journal of Education* 2 (1): 1-18.
- Jderu, G. (2002). Romanians about Roma, Roma about Romanians. *Revista de Asistență Socială* 4-5: 111-116.
- Jigău, M. & Surdu, M. (coordonatori) (2002). *Participarea la educație a copiilor romi. Probleme, soluții, actori*. București: Editura MarLink.
- Kenrick, D. (1991). Gypsies. *Criminal Justice Matters* 6 (1): 8-9.
- Kligman, G. (2001). On the social construction of "otherness": Identifying "The Roma" in post-socialist communities. *Review of Sociology* 7(2): 61-78.
- Kotics, J. (1999a). Integrare sau segregare? În F. Pozsony F. & R. G. Anghel (coordonatori). *Modele de conviețuire în Ardeal. Zabala* (pp. 122-137) Cluj-Napoca: Asociația Etnografica Kriza Janos.
- Macri, G. & Mihai, A. (2002). Center for training Roma parents for educational activities involvement. *Revista de Asistență Socială* 4-5: 126-129.
- Magyary, N. (2011). Gender order and work within a Roma community from the city of Cluj. *Nevi Sara Kali* 3: 110-139.
- Magyary-Vincze, E. (2007). Reproducing inequalities through reproductive control: The case of Romani Women from Romania. *The Antropology of East Europe Review* 25 (2): 108-120.
- Mark, L. (2009). Re-descoperirea valorilor identitare. *Nevi Sara Kali* 1: 118-127
- Marx, T. (2010). 'Roma-elite' and the problem of re-presentation. *Romani Mobilities in Europe. Multidisciplinary perspectives*. Oxford: International Conference. Refugee Studies Centre, University of Oxford. Online la: <http://academos.ro/sites/default/files/biblio-docs/207/conferenceproceedings1.pdf> (Accesat în Ianuarie 2012).

- Masseria, C., Mladovsky, P. & Hernández-Quevedo, C. (2010). The socio-economic determinants of the health status of Roma in comparison with non-Roma in Bulgaria, Hungary and Romania. *European Journal of Public Health* 20 (5): 549-554.
- Matache, M. (2009). Gender equality, sense of belonging, both. *Nevi Sara Kali* 1: 45-59.
- Mărginean, I., Preoteasa, A.M., Precupețu, I. & Cace, S. (2001). *Cercetări cu privire la minoritatea romă*. București: Editura Expert.
- McDonald, C. (1999). Roma in the Romanian educational system: Barriers and leaps of faith. *European Journal of Intercultural Studies* 10 (2): 183-200.
- Medve, A. & Cace, S. (2001). *Măsuri de protecție socială pentru populația romă*. București: Echosoc, Ctalactica, Open University Subotica. Online la: http://www.catalactica.org.ro/files/masuri_de_protectie_sociala_pentru_populatia_roma.pdf (Accesat în Ianuarie 2012).
- Moisă, F. (2011). The challenge of social inclusion of Roma. Poverty or discrimination approach? *Revista de Asistență Socială* 3.
- Morteanu, M. M. (2009). O perspectivă generală asupra mariajelor timpurii în România. *Nevi Sara Kali* 1: 101-10.
- Mudure, M. (2003). From the Gypsies to the African Americans. *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 4: 58-73. Online la: http://www.jsri.ro/old/html%20version/index/no_4/mihaela_mudure-aticol.htm (Accesat în Ianuarie, 2012).
- Nasture, F. (2005). *Comparing Romanian Policies on Employment: Lessons for the Roma Decade*. Cultural Centre O Del Amencia. Report for EUMAP. Online la: http://www.romadecade.org/files/downloads/Employment%20Resources/nasture_2005.pdf (Accesat în Ianuarie 2012).
- Neacșu, M. (2007). "Românizarea" romilor. În D. Grigore, M. Neacșu & A. N. Furtună (coordonatori). *Romii...În căutarea stimei de sine: Studiu introductiv*. UNICEF. București: Editura Vandemonde. Online la: <http://www.unicef.ro/&files/raport-amare.pdf> (Accesat în Ianuarie 2012).
- Nicolae, D. A. (2009). Exclusion from the housing of the Roma population. *Revista de Asistență Socială* 3-4.
- Nicolae, V. (2002). Romanian Gypsies. *Peace Review* 14 (4): 385-393.
- _____. (2006a). Words that kill. *Index on Censorship* 35 (1): 137-141.
- _____. (2006b). Fourth arm of the state. *Index on Censorship* 35 (3): 91-97.
- O'Higgins, N. & Ivanov, A. (2006). Education and employment opportunities for the Roma. *Comparative Economic Studies* 48:6-19.
- Olah, Ș. & Bălțătescu, S. (2008). Social Needs and Social Services for Roma Communities. Qualitative Study in Oradea. *Revista de Asistență Socială* 3-4.
- Olivera, M. (2010). Interrogating the doxa about Roma migrations: The realities of Romanian Roma in Parisian area. *Romani Mobilities in Europe. Multidisciplinary perspectives*. Oxford: International Conference. Refugee Studies Centre, University of Oxford. Online la: <http://academos.ro/sites/default/files/biblio-docs/207/conference-proceedings1.pdf> (Accesat în Ianuarie 2012).
- Oprea, A. (2004). Re-envisioning social justice from the ground up: Including the experiences of Romani women. *Essex Human Rights Review* 1 (1): 29-39.
- _____. (2005). The arranged marriage of Ana Maria Cioabă, intra-community oppression and Romani Feminist ideal: Transcending the „Primitive Culture” argument. *European Journal of Women's Studies* 12 (2): 133-148.
- OSI (Open Society Institute) (2004). *Monitorizarea implementării la nivel local a Strategiei Guvernamentale pentru îmbunătățirea Situației Romilor din România*. Open Society Institute. Online la: http://www.soros.org/initiatives/roma/articles_publications/publications/romap_20040927/romi.pdf (Accesat în Ianuarie 2012)
- _____. (2005). Current Attitudes Toward the Roma in Central Europe: A Report of Research with non-Roma and Roma Respondents. Online la:

- http://www.soros.org/initiatives/roma/articles_publications/publications/attitudes_20050901/romasurvey_2005.pdf (Accesat în Ianuarie 2012).
- _____. (2007). *Acces egal la educație de calitate pentru romi*. (vol. 1). Online la: http://www.soros.org/initiatives/roma/articles_publications/publications/equal_20070329/romania2_20070329.pdf (Accesat în Ianuarie, 2012).
- Păfvăleanu M., Pricop Z., Azoicăi D., Boiculese L. V., Cozma A., Pintilie M., Grigoraș R. C., Nechita E. & Herescu D. (2007). Questionnaire regarding the self perception of health status and attitude to family planning of the roma population in Iași county. *Revista Medicochirurgicală a Societății de Medici și Naturaliști din Iași*, 111 (1): 265-269.
- Pons, E. (1999). *Țiganii din România*. București: Editura Compania.
- Pop, F. (2011). The minimum income guarantee as policy based intervention towards labor market integration of rural Roma population. An exploratory study using the capability approach. *Revista de Asistență socială* 3.
- Pop, L. (2003). *Imagini instituționale ale tranziției*. Iași: Polirom.
- Popa, R. M. (2009). Meanings and uses of intersectionality in public policy. *Nevi Sara Kali* 1: 70-80.
- Poșircă, L. (2009). Managementul riscurilor culturale în integrarea femeilor rome pe piața muncii. *Nevi Sara Kali* 1: 184-190.
- Preoteasa, A.M., Cace, S. & Duminică, G. (2009). *Strategia Națională de Îmbunătățire a Situației Romilor*. București: Editura Expert.
- Racleș, A. & Voicu, Ș. (2011). Labor market access and cultural consumption among Roma women: The frames of multiple discriminations. *Nevi Sara Kali* 3: 98-109.
- Ram, M. H. (2010). Interests, norms and advocacy: Explaining the emergence of the Roma onto the EU's Agenda. *Ethnopolitics* 9 (2): 197-217.
- Rat, C. (2005). Romanian Roma, state transfers, and poverty. *International Journal of Sociology* 35 (3): 85-116.
- Rădulescu, A. (2002). Health mediators: their role in Roma community development. *Revista de Asistență Socială* 4-5: 153-156.
- REF (Roma Education Fund) (2007b). *Advancing education of Roma in Romania*. Online la: http://www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/romania_report.pdf (Accesat în Ianuarie, 2012).
- Revenge, A., Ringold, D., & Tracy, W. M., (2002). *Poverty and ethnicity: A Cross-Country study of Roma poverty in Central Europe*. World Bank Technical Paper.
- Ries, J. (2007). 'I must love them with all my heart': Petecostal mission and the Romani Other. *The Anthropology of East Europe Review* 25 (2): 132-142.
- Rorke, B. & Wilkens, A. (2006). *Roma inclusion*. Open Society Institute. Online la: http://www.soros.org/initiatives/roma/articles_publications/publications/inclusion_20060605/Roma-Inclusion-WEB.pdf (Accesat în Ianuarie 2012).
- _____. (2011). *Beyond rhetoric: Roma integration roadmap for 2020*. Open Society Institute. Online la: http://www.soros.org/initiatives/roma/articles_publications/publications/beyond-rhetoric-20110616/beyond-rhetoric-2011-0616.pdf (Accesat în Ianuarie 2012).
- Rosch, E. (1973). On the internal structure of perceptual and semantic categories. În T.E. Moore (coordonator). *Cognitive development and acquisition of language*. New York: Academic press.
- Rostas, I. (2010). The responses of Romanian authorities to Roma migration. *Romani Mobilities in Europe. Multidisciplinary perspectives*. Oxford: International Conference. Refugee Studies Centre, University of Oxford. Online la: <http://academos.ro/sites/default/files/biblio-docs/207/conference-proceedings1.pdf> (Accesat în Ianuarie 2012).
- Rughinis, A. C. (2003-2004). *Social housing and Roma residents in Romania*. Open Society Institute. Online la: <http://www.policy.hu/document/200808/rughinis.pdf&letoltes=1> (Accesat în Ianuarie, 2012).
- _____. (2002). The problem Roma is dealing with is ethic or social? *Revista de Asistență Socială* 4-5: 117-121.
- Sandu, A. (2005a). Poverty, women and child health in rural Romania: Uninformed choice or lack of Services? *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice* 7 (1): 5-28.
- Sandu, D. (2005b). *O hartă socială a comunităților de romi*. PROROMI: București.

- Sandu, M. (2005c) Romii din Romania: Repere prin istorie. București: Vanemonde. Online la: http://www.unicef.org/romania/ro/Repere_istorice.pdf (Accesat în Ianuarie 2012).
- Sarău, G. (2002). Reușita modelului românesc privind educația romilor și predarea limbii materne romanii. *Revista de Asistență Socială* 4-5: 183-191.
- Schneeweis, A. (2011). Constructing the Roma audience: public health communication and intervention in contemporary Romania. *Critical Public Health* 21 (3): 297-312.
- Seghedi, A., Gheorghiu, M. & Hawke, L., (2011). *Inversarea tendinței de creștere a decalajului educațional*. București: Asociația Ovidiu Rom. Online la: <http://www.ovid.ro/wp-content/uploads/2011/09/Raport-Catre-Ministrul-Educatiei-Primul-An.pdf> (Accesat în Ianuarie 2012).
- Skotvedt, T. (2010). Romanian Roma migrations to Norway - Push and pull factors. *Romani Mobilities in Europe. Multidisciplinary perspectives*. Oxford: International Conference. Refugee Studies Centre, University of Oxford. Online la: <http://academos.ro/sites/default/files/biblio-docs/207/conference-proceedings1.pdf> (Accesat în Ianuarie 2012).
- Solimene, M. (2010). Xoraxané Romá, Romanian Rom and Rome. *Romani Mobilities in Europe. Multidisciplinary perspectives*. Oxford: International Conference. Refugee Studies Centre, University of Oxford. Online la: <http://academos.ro/sites/default/files/biblio-docs/207/conference-proceedings1.pdf> (Accesat în Ianuarie 2012).
- _____ (2011). "These Romanians have ruined Italy". Xoraxané Romá, Romanian Roma and Rome. *Journal of Modern Italian Studies* 16 (5): 637-651.
- Stănculescu, M. & Berevoescu, I. (2004). *Sărac lipit, caut altă viață*. București: Nemira.
- Stelian, D. C. (2009). *Copiii romi între supraviețuire și succes*. București: Editura Expert.
- Stewart, M. (1997). *The Time of the Gypsies*. Colorado: Westview Press.
- Surdu, L. & Surdu, M. (2006). *Broadening the agenda: The status of Romani women in Romania*. Open Society Institute. Online la http://www.soros.org/initiatives/roma/articles_publications/publications/broadening_20060313/broadening_agenda.pdf (Accesat în Ianuarie 2012).
- _____ (2008). *Monitorizarea aplicării măsurilor împotriva segregării școlare în România*. București: Editura MarLink. Online la: <http://www.unicef.ro/&files/monitorizarea-aplicarii-masurilor-impotriva-segregarii-scolare-in-romania.pdf> (Accesat în Ianuarie 2012).
- _____ (2010). Mecanismele de construcție și deconstrucție a stigmatizării, în cazul romilor din România. *Calitatea Vieții XXI* (1-2): 51-70.
- _____ (coordonator) (2011). *Participare, absenteism școlar și experiența discriminării în cazul romilor din România*. UNICEF. București: Editura Vanemonde. Online la: http://www.unicef.ro/&files/ghid_absenteism.pdf (Accesat în Ianuarie 2012).
- Surdu, M. & Szira, J. (2009). *The impact analysis of affirmative action for Roma in high schools, vocational schools and universities*. The Gallup Organization Romania and Roma Education Fund. Online la: http://www.romadecade.org/files/ftp/Gallup_Romania_english.pdf (Accesat în Ianuarie 2012).
- _____ (2004a). *Desegregating Roma schools: A cost-benefit analysis*. Arves Publishing House. Online la: <http://www.policy.hu/surdu/final%20policy%20paper.pdf> (Accesat în Ianuarie 2012).
- _____ (2004b). *Sarcina și căsătoria timpurie în cazul tinerelor Roma*. UNICEF. Online la: http://www.unicef.org/romania/ro/Roma_Girls_Early_Mariage.pdf (Accesat în Ianuarie 2012).
- _____ (2004c). Desegregating Romani schools in Romania: A cost-benefit analysis. În E. Rekosh & M. Sleeper (coordonatori) *Separate and unequal - Combating discrimination against Roma in Education*. Public Interest Law Initiative. Online la: http://pilnet.org/component/docman/doc_download/27-separate-and-unequal-combating-discrimination-against-roma.html (Accesat în Ianuarie 2012).
- Szelenyi, I. (2002). *Poverty, Ethnicity and Gender in Transitional Societies*. Budapest: Akademiai Kiado.

- Tamaș, K., Laslo, F. & Gabor, F. (coordonatori) (2009). *Incluziune și excluziune. Studii de caz asupra comunităților de romi din România*. Cluj-Napoca: Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale : Kriterion.
- Teampău, P. (2009). "Cum ți-i norocu, cum dă Dumnezeu": Corp, gen și practici reproductive în comunitățile sărace din Hunedoara. *Nevi Sara Kali* 1: 200-220
- Temple, C. (1999). "Life Took Me Elsewhere." *The Roma Tutoring Project in Romania. Reading Teacher* 53 (3): 228-231.
- Teșliuc, E., Pop, L. & Florescu, R. (2003). Protecting the poor and vulnerable. A World Bank Report: Romania. Washington: Poverty Assessment.
- The National Plan for Poverty Alleviation and Promotion of Social Inclusion - Romanian Government, HG nr. 829/2002, (2002). *Revista de Asistență Socială* 3.
- Tileaga, C. (2005). Accounting for extreme prejudice and legitimating blame in talk about Romanies. *Discourse & Society* 16 (5): 604-624.
- _____ (2006a). Representing the 'other': A discursive analysis of prejudice and moral exclusion in talk about Romanies. *Journal of Community and Applied Social Psychology* 16 (1): 19-41.
- _____ (2006b). Discourse, dominance and power relations: Inequality as a social and interactional object. *Ethnicities* 6 (4): 476-497.
- _____ (2007). Ideologies of moral exclusion: A critical discursive reframing of depersonalization, delegitimization and dehumanization. *British Journal of Social Psychology* 46 (4): 717-737.
- Troc, G. (2002). A state of despair: Roma (Gypsy) population during Transition. *Studia Europaea* XLVII (1-2): 49-90.
- UNPD & BRC (2002). *Avoiding the dependency trap. United Nations Development Programme*. Online la <http://europeandcis.undp.org/environment/show/67D586E9-F203-1EE9-BE5BEB0F6A1D4179> (Accesat in Ianuarie 2012).
- Vincze, E. (2010). Culture rights and moral entitlement. *Nevi Sara Kali* 2: 10-28
- _____ (2011a). Making a living in a segregated urban area. *Nevi Sara Kali* 3: 157-172.
- _____ (2011b). *Accesul femeilor și bărbaților de etnie romă la muncă decentă. Viață cotidiană, politici și proiecte*. Cluj-Napoca: Editura Fundației Desire. Online la: <http://www.femrom.ro/infopub/2011/volum%20cercetare%20web.pdf> (Accesat in Ianuarie, 2012).
- _____ (2011c). The intersectionality of social status, ethnicity and gender in schooling. *Nevi Sara Kali* 3: 43-70.
- Voicu, M. & Popescu, R. (2009). Nașterea și căsătoria la populația de romi. *Calitatea Vieții* XVII (3-4): 253-279.
- Voicu, M. (coordonator) (2007). *Nevoi și resurse în comunitățile de romi*. București: Fundația Soros.
- Walker, G. (2009). Inclusive education in Romania: policies and practices in post-Communist Romania. *International Journal of Inclusive Education* 14 (2): 165-181.
- Warner, K. E. (1979). The economic implications of preventive health care. *Social Science and Medicine* 13c: 227-237.
- Woodcock, S. (2007). Romania and Europe: Roma, Roma and Țigani as sites for contestation of ethno-national identities. *Patterns of Prejudice* 41 (5): 493-515.
- Zamfir, C. & Preda, M. (2002). *Romii în România*. București: Editura Expert.
- _____ (2002). The Roma problem: a new approach to the relationship between ethnicity and modernization. *Revista de Asistență Socială* 4-5: 55-63.
- _____ (2003). Problema romilor: o nouă considerare a relației dintre etnic și modernizare. *Asistența socială*. Online la: http://193.231.1.3/file.php/1/publicatii/prof.dr._ZAMFIR_Catalin/Catalin_Zamfir_-_Etnic_si_modernizare.pdf (Accesat in Ianuarie 2012).
- Zamfir, E. & Zamfir, C. (Coordonatori) (1993). *Țigani între ignorare și îngrijorare*. București: Editura Alternative.

- Zamfir, E. (2007). Tendințe în politicile educaționale pentru populația de romi” (pg. 333-359), în Chișea F. et al. (coordonatori). *Cultură, dezvoltare, identitate. Perspective actuale*. București: Editura Expert, 333-359.
- _____ (2009). *Asistența socială în România. Teorie și acțiune socială. Texte alese*, Craiova: Editura Mitropoliei.
- _____ (1993). Problems of the Romany Population in our Romanian Community (studiu publicat în colaborare cu Cătălin Zamfir) *Revue Roumaine des Sciences Sociales*. vol 1.
- _____ (1993). (coordonator). *Populația de romi: situația socio-economică și coordonatele unui program de sprijin*. (Studiul publicat și în engleză: The Romany Population: Socio-economic Situation and Coordinates of a Support Programme). Raport internațional UNICEF, Centrul de informare și documentare economică, București: Seria Politică Socială, 1-37.
- Zoon, I. (2001). *On the margins. Roma and public services in Romania, Bulgaria, and Macedonia*. Open Society Institute. Online la: http://www.soros.org/sites/default/files/romania_bulgaria_macedonia.pdf (Accesat în Ianuarie 2012).

Bibliografie generală

- Burtea, V. (2002). *Romii în sincronia și diacronia populațiilor de contact*. București: Ed. Lumina Lex.
- Burtea, V. (2009). Roma in Romania - between faith, religions and churches. În vol. *People on the Move – migrants, refugees, seafarers, nomads, tourists, all intinerants*, XLI Supp. N.110, editat de Vatican, 140 -150. (Studiul a fost publicat și în românește sub titlul: Romii din România între credință, religii & biserici. Revista *Gnosis* IV, (24), 13-19.)
- Burtea, V. (2009). The roma migration – between aspiration and necessity. *Revista Est-Ovest*, 2.
- Burtea, V. (2000) Roma in the Romanian Government's Programme. *Caught in the Trap of Integration – Roma Problems and Prospects in Hungary*. Budapest, 24.
- Burtea, V. (2010). Locul comun al coabitării active. *Inovația socială*, 2.
- Burtea, V. (2008). *Istoria Minorităților Naționale din România – manual pentru profesorii de istorie* (coautor). București: Editura Didactică și Pedagogică.
- Burtea, V. (2006). Migrația romilor – o temă de reflecție și cercetare. *Revista de sociologie* IV (2).
- Cace, S., Preoteasa, A. M., Tomescu, C., Stănescu, S. M. (2010). (coordonatori) *Legal și egal pe piața muncii pentru comunitățile de romi*. București: Expert.
- Cace, S. (coordonator) (2007). *Accesul romilor pe piața muncii*. București: Expert.
- Costin S. D. (2002). Planificare familială. În C. Zamfir, & M. Preda (coordonatori) *Romii în România*. București: Expert.
- Fleck G. & Rughiniș C. (2008) *Vino mai aproape. Incluziunea și excluziunea romilor în Societatea Românească De Astăzi*. București: Human Dynamics.
- Ionescu M. & Cace S. (2000). *Practici pozitive în comunitățile de romi*. București: Agenția Impreună.
- Ionescu M. & Cace S. (2006). *Politici publice pentru romi. Evoluții și perspective*. București: Expert.
- Ionescu, M. (2010). *Dezvoltare socială a minorității romilor din România. Analiza instituțiilor, politicilor și a proiectelor naționale reflectată în documentele instituțiilor europene*
- Preoteasa A., Cace S. & Duminică G. (2009). *Strategia Națională de Îmbunătățire a situației romilor. Vocea comunităților*. București: Expert.
- Racles, A., Voicu, S., Stroie, M., & Becut, A. (2010) *Participarea și consumul cultural în rândul romilor*. Centrul Național de Cultură a Romilor-Romano Kher
- Surdu, M. (2002). Educația școlară a populației de romi. În C. Zamfir & M. Preda (coordonatori) *Romii în România*. București: Editura Expert.
- Zamfir C. & Zamfir E. (1993). (coordonatori). *Țigani în ignorare și îngrijorare*. București: Alternative.
- Zamfir, C. & Preda, M. (2002). (coordonatori). *Romii în România*. București: Expert.
- Zamfir, E. (1996). Sărăcia – o abordare psihosociologică. În A. Neculau *Psihologie Socială – Aspecte contemporane* (pp 413-427) Iași: Editura Polirom.
- Zamfir, E. (2007). Tendințe în politicile educaționale pentru populația de romi. În C. Floare et al. *Cultură, dezvoltare, identitate. Perspective actuale* (pp 333-359). București: Ed. Expert.
- Zamfir, E. (2009). *Asistența socială în România. Teorie și acțiune socială. Texte alese*. Craiova: Editura Mitropoliei.
- Zamfir, E. & Runcan, L. P. (coordonatori) (2011). *Riscuri și oportunități ale sistemului de asistență socială în România*. Timișoara: Editura Excelsior Art.
- Zamfir, E. (1993). Problems of the Romany Population in our Romanian Community (studiu publicat în colaborare cu Cătălin Zamfir) *Revue Roumaine des Sciences Sociales*, 1.

Zamfir, E. (coordonator) (1993). Populația de romi: situația socio-economică și coordonatele unui program de sprijin (Studiul publicat și în engleză: The Romany Population: Socio-economic Situation and Coordinates of a Support Programme). Raport internațional UNICEF, Centrul de informare și documentare economică, București: Seria Politică Socială, 1-37.